

100 ÉVE ÉRT VÉGET AZ I. VILÁGHÁBORÚ

Benkő Levente: „A vesztesek csak mi, a magyarok leszünk...” (Szemlvények Tulics Kálmán csendőrmester galíciai naplójából)	5
Magyarosi Sándor: A magyar királyi 38. honvéd gyaloghadosztály katonái az 1918. június 15-i csatában	34
Gottfried Barna: A m. kir. 10. honvéd gyalogezred hattyúdala. Olasz front, 1918	90
Oláh Sándor: „Franciaia harcztér” (A homoródalmási Pap János visszaemlékezése az 1918. novemberi leszerelésről)	118
Mihály János: Kolozsvár 1918 utolsó negyedében (Részlet Ajtay János hadnagy első világháborús naplójából)	125
Garda Dezső: Magyar forradalmi megmozdulások és a román katonai- politikai hatalomátvételhez vezető események 100 évvel ezelőtt, Gyergyószentmiklóson	141
Gazda József: 1918. Vég és kezdet	173

E lapszámunkat I. világháborús fotókkal illusztráltuk.
(A borítón szereplő fotó forrása: Fortepan)

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövétei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (gyorgyattila@hr.astral.ro)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.

Telefonszámok: 0266–311 775, 0266–311 026 (fax), 0746–195 413

E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro

Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.

Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft, 14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Külföldi előfizetőinknek a folyóirat árához hozzászámítjuk a postaköltséget is.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Benkő Levente

„A VESZTESEK CSAK MI, A MAGYAROK LESZÜNK...”

– Szemelvények Tulics Kálmán csendőrmester galíciai naplójából –

Az első világháború galíciai harctereinek és hadi eseményeinek háttér-
szágáról hagyott hátra igen érdekes és fontos adalékokat tartalmazó
naplót, *Élmények és epizódok*¹ címmel, a néhai Tulics Kálmán
kolozsvári csendőrmester. A Nagy Háború idején Galiciában harcoló, négy
erdélyi honvédezredet magába foglaló 38. honvéd gyaloghadosztály tábori
hadbíróságának jegyzőkönyvvezetője, Tulics Kálmán 1870. október 11-én
született Oláhláposon (Szolnok-Doboka vm.). Életét és pályáját a kolozsvári
állami levéltárban őrzött Kelemen Lajos-hagyatékban található, *Életem
regénye* című kéziratos könyvében foglalta össze.²

Édesapja, Tulics János „falusi lábbeli készítő iparos” volt, Oláhlápos
környékén az első faszegescsizma- és -cipő-készítő; édesanyja Rézler Anna
Ágnes, mindketten római katolikusok voltak. Tulics Kálmán volt a negyedik,
egyben utolsó gyermekük.³ Rójahidán a vasgyári iskolában végezte el az 5. és
a 6. osztályt, kitűnő osztályzattal. Gimnáziumot, középiskolát nem végzett,
hiszen – mint írja – „esztergályosnak készültem, mert arra volt nagy hajlamom
és kedvem”, bekerült tehát a rójahidai vasgyár lakatosműhelyébe inasnak.⁴
Továbbtanulásra aligha lehetett lehetősége, hiszen a szülei anyagi lehetősége
„alig állott magasabban a többi falusi földműves vagy vasgyári munkásembere-
kénél”.⁵ Ráadásul tizenhárom éves sem volt még, amikor 1883 januárjában

---

1 Tulics Kálmán: *Élmények és epizódok*. (Kézirat) Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj. Fond Personal Kelemen Lajos, fond nr. 593, inv. nr. 968, dos. nr. 48., f. 198–397. (Állami Levéltárak Kolozs Megyei Igazgatósága, Kelemen Lajos hagyatéka, 593. sz. fond, 968. sz. leltár, 48. sz. csomó, 198–397. l.)

2 Tulics Kálmán: *Életem regénye*. (Kézirat) Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj. Fond Personal Kelemen Lajos, fond nr. 593, inv. nr. 968, dos. nr. 48., f. 1–196. (Állami Levéltárak Kolozs Megyei Igazgatósága, Kelemen Lajos hagyatéka, 593. sz. fond, 968. sz. leltár, 48. sz. csomó, 1–196. l.) Tulics Kálmán 1956. október 12-én zárta le *Életem regénye* című emlékeztetését, és ezzel a megjegyzéssel adta át Kelemen Lajosnak: „Ezen könyvemet (...) tiszteletem és nagyrabecsülésem jeléül Kelemen Lajos tanár úrnak ajándékozom. Kolozsvár, 1958. évi május hó 19-én. Tulics Kálmán nyugdíjas.” (A továbbiakban: Tulics, 1956)

3 Tulics, 1956, 4.

4 Uo. 18.

5 Uo. 7.

elhunyt az édesapja, majd májusban az édesanyja. 1884-ben a rójahidai vasgyárból egy meggondolatlan csínytevés miatt elbocsátották, ezért elszegődött lakatosinasnak Máramarosszigetre. Nagyon nehéz körülmények között dolgozta le négy és fél éves inaskodását, szadistának és brutálisnak nevezett mestere többször bántalmazta, előfordult, hogy a verésben eszméletét is elvesztette a tizenéves gyermek.⁶

Tulics Kálmán 1889. január elsején felszabadult, és lakatossegédként dolgozott tovább 1892 októberéig.⁷ Ekkor, október 7-én bevonult katonának a kolozsvári 21. honvéd gyalogezred 4. zászlóaljába, Désre. Öt hónap múlva tizedessé léptették elő. Fémiparosként átvezényelték a budapesti fegyverzeti bizottsághoz, amelynek kötelékében a Mannlicher-puskák⁸ átalakítási munkálataiban vett részt Kassán 1894. januártól augusztusig, amikor e hónap 20-án leszerelt. 1894. augusztus 21-én belépett a csendőrségi testületbe, ahol gyorsan haladt előre; 1897 elején már altisztté (őrsvezetővé) léptették elő. A kolozsvári altiszt iskolában az egész Erdélyt magában foglaló I. számú csendőrkerületből ide vezényelt 35 tanonc közül a legjobb eredménnyel végzett.⁹

1903 novemberében sikeresen teljesítette Kolozsváron a számviteli, illetve törzsőrmesteri vizsgát. Előléptették címzetes őrmesterré, és áthelyezték Désre szárnyszámvivő helyettesnek.¹⁰ Nemsokára a csendőrkerület törzsénél, vagyis a kolozsvári hadbírószáron megüresedett egy hely, amelynek betöltésére pályázatot hirdettek. A jelentkező nyolc altiszt közül Tulics Kálmánra esett a választás, így 1909. június 15-étől kezdve elfoglalta a kolozsvári hadbírószágon első segédmunkási állását.¹¹ 1912. február elsején kinevezték csendőrtörzsőrmesterré, s így elérte a legénységi állományban a legmagasabb rangot.¹²

Az első világháború kitörésekor dr. Apáthy Jenő¹³ százados-hadbíró, a honvédugyészség vezetője volt a főnöke. Tulics ekkor a honvédugyészség lajstromvezetője volt. Ekkor már 44 éves lévén, őt nem érintette a hadba szólító behívó parancs. A csendőrök különben is a helyükön maradtak, és csak a tábori tanfolyamot végzetten vonultak be tábori-csendőri szolgálatra a már

6 Uo. 19.

7 Uo. 20.

8 Mannlicher 1895, rövidítve: M95 típusú hadipuska, nevét tervezőjéről, Ferdinand Ritter von Mannlicher (1848–1904) osztrák mérnökről kapta. Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének alapvető kézi fegyvere volt. 765, illetve 480 milliméteres csőhosszal is gyártották 1895 és 1918 között, tárában öt töltény fért el.

9 Tulics, 1956, 20.

10 Uo. 94.

11 Uo. 105.

12 Uo. 106.

13 A katonai bűnvádi perrendtartásról szóló törvény hatályba lépésekor, 1914. július 1-jén az V. honvédkerületi parancsnok ügyésze Kolozsváron dr. Apáthy Jenő hadbíró-százados, helyettese dr. Cseh Mihály hadbíró-főhadnagy volt.

előzőleg kijelölt helyükre. Dr. Apáthy Jenőt már korábban kijelölték a háború esetén hadra kelő 38. honvéd gyaloghadosztály hadbírósa főnökévé, amikor pedig be kellett vonulnia, megkérte Tulics Kálmánt: tartson vele a harctérre hadbírósaági jegyzőkönyvvezetőnek. „A százados urat nagyon szerettem, mert igazságos, nagy szellemi képességű és nagyon jó ember volt, s így kérését parancsnak tekintettem” – írja Tulics Kálmán. Feljegyzése szerint a – kolozsvári 21., marosvásárhelyi 22., nagyszebeni 23. és brassói 24. honvéd gyalogezredekéből álló – 38. honvéd gyaloghadosztállyal 1914. augusztus 21-én indult a galíciai harctérre.¹⁴ A 38. kolozsvári honvéd gyaloghadosztály a XII. hadtest kötelékében¹⁵ a Kövess hadseregcsoport keretében¹⁶ harcolt az északi (galíciai, oroszországi) fronton. Kötelékébe tartozott a 75. és 76. honvéd gyalogdandár, előbbihez tartozott Tulics Kálmán ezrede, vagyis a kolozsvári 21. honvéd gyalogezred, valamint a marosvásárhelyi 22. honvéd gyalogezred.¹⁷ A 76. honvéd gyalogdandárhoz tartozott a nagyszebeni 23., valamint a brassói 24. honvéd gyalogezred.¹⁸

Galíciában Tulics Kálmán mindennap feljegyezte a vele és a tábori bíróságnál történt eseményeket és más megfigyeléseit. Őt kis jegyzetkönyvecskéje telt meg „nagyon fontos, érdekes és mindenre kiterjedő feljegyzésekkel”, amelyeket 1940-ben és 1941-ben dolgozott fel és írt le¹⁹, majd 1942 nyárelőjén apró megjegyzésekkel kiegészített. A 330 oldalnyi, Élmények és epizódok címmel ellátott kézírásos kötetet a kolozsvári Iparos Egylet könyvtárának ajándékozta, majd 1942-ben még egy példányban leírta; ezt a Galíciából hazahozott képeslapok és az arcvonaltól készült egyedi fényképek beillesztésével 402 oldalasra bővült kézíratos könyvet a hadtörténelmi múzeumnak szánta²⁰, végül mégsem az intézménynek, hanem Kelemen Lajosnak ajándékozta, akinek a kolozsvári állami levéltárban őrzött, fennebb jelzett hagyatékában megtalálható.²¹

14 Tulics, 1956, 107. Vö.: Körmeny Géza: M. kir. kolozsvári 21. honvéd gyalogezred. In Deseő Lajos – Ardó Gyula (szerk.): *Erdélyi ezredek a világháborúban 1914–1918*. Ardói Irodalmi és Könyvkiadó vállalat kiadása, 1941, Budapest. (A továbbiakban: Körmeny, 1941). Eszerint a kolozsvári 21. honvéd gyalogezred augusztus 18-án indult útnak a harctérre, majd Püspökladány és Körösmező érintésével augusztus 21-én megérkezett Stalisláuba. (Körmeny, 1941, 89.)

15 Vitéz Doromby József – Reé László (szerk.): *A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története*. Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, Budapest, 1941. 430. (A továbbiakban: Doromby–Reé, 1941).

16 Doromby–Reé, 1941, 436.

17 Uo. 436.

18 Uo. 436.

19 Tulics, 1956, 107.

20 Uo. 108.

21 Lásd az 1. sz. jegyzetet.

Rövid szabadságát leszámítva Tulics Kálmán két évet és 55 napot szolgált a galíciai harctéren. Főnökét, a napló elkészülésekor már nyugállományban levő ezredes-hadbíró, ügyvéd dr. Apáthy Jenőt „különösen nagy tehetségű, magas műveltségű, az eseményeket gyorsan és helyesen mérlegelő, a törvényeket és [a] szabályokat alaposan tudó, nagy szónoki képességgel megáldott, szigorú és igazságos” embernek nevezi, aki „azonban a halálos ítéleteknek egyáltalában nem [volt] barátja.”²² De aki ennek ellenére, „ha enyhítő körülmények nélküli súlyos bűncselekményről volt szó, vagy ha elrettentő példára volt szükség, bizony kimondtuk – sőt, elég sokszor kimondtuk – és végrehajtottuk a halálos ítéleteket”.²³

Tulics Kálmánnak beosztásánál, és kétségtelenül koránál is fogva nem kellett bemennie a tűzvonalba, de feljegyzéseiben nem hagyja szó nélkül sem a háború szeme láttára lezajló borzalmait, sem a lövészárkokban tett látogatásainak tapasztalatait. Ellenben igen fontosak azok az adalékok, amelyeket a harctéri hadbíróság működéséről és annak ítéleteiről rögzített, és amelyekből a kihágásokat elkövető katonákkal szembeni könyörtelen megtorlástól a megbocsátásig, illetve – az egyre súlyosabbá váló embervesztésekre való tekintettel – az egyes büntetéseknek a háború utáni időkre halasztásáig a megoldások széles skálája megtalálható. Ugyanakkor leírásában az is egyértelműen nyomon követhető, amint a harctérre indulás kezdeti lelkesedése a háború iránti undorrá, a béke és a hazatérés utáni vágyakozássá alakul át.

Meg kell jegyezni, hogy miként az emlékhagyó egykori frontharcosok majdnem mindenikénél, Tulics Kálmánnál is kirajzolódik a másik félről alkotott (kettős) kép. Így mindamellett, hogy alapállásban – érthető módon – negatívumként jelenik meg nála az ellenség, azt sem mulasztja el megjegyezni, hogy például a harcból kidőlt, sebesült orosz katonákat – akiket éppúgy hazavártak, mint mindenki mást – őszintén megsajnálta. Ezzel szemben – esetenként – leírásában enyhén fogalmazva sem fest túl pozitív képet az Osztrák–Magyar Monarchia-beli szövetséges osztrák és cseh katonákról, a honvédalakulatokban szolgáló erdélyi román bajtársakról pedig legfeljebb apró megjegyzésekig elmenően rögzíti, amikor azok átszöknek az oroszokhoz.

Tulics Kálmán a háború embertelenségében elő-előbukkanó emberséget is megörökíti, amikor például leírja, hogy amikor egy három-négy éves galíciai gyermek totyogott a vonuló honvédek közé, az egyik magyar tisztiszolga könnybe lábadt szemmel vette ölébe a kicsit, mondván: őt is hazavárja a kicsi fia.

---

22 Tulics, 1956, 109.

23 Uo. 110.

Naplójában ugyanakkor a háború, a közelgő tűzvonal elől menekülő galíciai civil lakosság iránti szánalma is megjelenik.

Tulics Kálmánt kérelmére 1916 októberében a frontszolgálatról leszerelték. Nem térhetett vissza versenyvizsgával elnyert, háború előtti munkahelyére, a kolozsvári hadbíróóság első segédmunkási állásába, mivel az foglalt volt. Mivel az „őszirózsás forradalom” nyomán az ügyészség felbomlott, Tulics Kálmán bevonult a csendőrség kerületi parancsnokságához, majd 1918 késő őszen az I. számú csendőrkerület Kolozsvárról Szombathelyre költözött át. A parancsnokság az altisztekre bízta, hogy maradnak vagy ők is átmennek Szombathelyre. Tulics a maradás mellett döntött, itthon letette az esküt az ideiglenes prefektúrán, és benyújtotta nyugdíjaztatási kérelmét.

Eközben fűszerboltot nyitott. Több mint öt év múlva, 1925-ben Tulics nyugdíjazási kérelmét elutasították, emiatt pert indított a román állam ellen, de azt minden szinten elveszítette, így összesen tíz évig nem kapott nyugdíjt, holott addigra huszonhét év szolgálati időt tudhatott magáénak. Végül 1930-ban kapott nyugdíjt a román államtól.²⁴ Fűszerkereskedése „mind jobban és jobban lendült fel”, és a sok munkának köszönhetően anyagi helyzete folyamatosan javult; a fűszerek mellett tejkimérésre, dohány, okmánybélyeg, postaértékcikkek, denaturált szesz, felvágottak, valamint szeszes italok forgalmazására és italkimérésre is engedélyt kapott. „Igaz, én is betartottam szigorúan a törvényeket és [a] szabályokat, s megtettem kötelességemet pontosan és maradék nélkül az állammal és városommal szemben, már csak azért is, hogy mint kisebbségi magyar, példát mutassak, miként kell helytállni minden téren”²⁵ – írja. Önzetlenségére vall, hogy amikor már módosabb lett, sohasem zárkózott el a közadakozástól.²⁶ Amíg tehette, támogatta szülőfaluja, Oláhlápos római katolikus egyházközségét, ugyanakkor több társával összefogva vállalták tehetséges magyar fiatalok egyetemi tanulmányainak a költségeit.²⁷

A második bécsi döntés nyomán Kolozsvárra 1940. szeptember 11-én bevonuló honvédcsoportokat – római katolikus egyháztanácsosként – Tulics Kálmán a díszelmenyírről kísérhette figyelemmel, az eseményt élete legszebb élményeként rögzítette.²⁸ A teljesség és a rá jellemző pontosság kedvéért azonban az Erdélybe érkező anyaországi tisztviselők és hivatalnokok pökhendi, arrogáns magatartása miatti csalódottságát sem hallgatja el. Bár elismeri,

---

24 Uo. 129.

25 Uo. 130.

26 Uo. 193.

27 Uo. 194.

28 Uo. 131–132.

hogy ebben az időszakban a románok által is elismert rend uralkodott Észak-Erdélyben, azt írja: „Amilyen nagy örömmel, lelkesedéssel fogadtuk a magyarokat idejövetelük [!] alkalmával, ép[p] olyan gyorsan ábrándultunk ki belőlük. Mert sajnós, nem az Erdélyből [a két világháború között] eltávozott magyarok jöttek vissza, hanem mások. Gyászmagyarok, regátiak²⁹, akik az erdélyi népleket³⁰ nem ismerték, nem is igyekeztek azt megismerni, és valamennyire hozzáidomulni és minket megismerni; szóval mint idegenek érkeztek ide, s mint olyanok távoztak el pár évi itt-tartózkodás után körünkéből. Mert akik itt voltak, legnagyobb részük rangkórságba[n] szenvedő, dölyfös, bennünket, itt visszamaradt erdélyi magyarokat lenéző, irigyek és lekicsinylők voltak. Ezért aztán nem is tudtuk megszeretni őket.”³¹

A háború legborzasztóbb napjaként jegyezte fel az 1944. június 2-i napot, amikor az amerikai légierő megbombázta Kolozsvár vasúti állomását és környékét. Egyetlen unokája, a mindössze 19 éves Kalló Gyula másodéves „keletiskolai hallgató”, karpaszományos honvéd Budapest ostrománál esett el egy bombatámadásban 1945. január 16-án. A budai Dísztéren álló Szabadság-szobor tövében temették el egyazon sírba a támadásban szintén elhunyt barátjával, Reimann Árpáddal, majd mindkettejüket exhumálták, és hazahozták a Házsongárdi temetőbe, ahol a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.³²

1947. április 6-án, húsvét első napján a politikai rendőrség ügyészégi felhatalmazás nélkül házkutatást tartott otthonában. Házát öt órán át feldúlták.³³ Június 9-én a rendőrség politikai osztályára hívták, ahol közölték vele, hogy internálják, és helyben le is tartóztatták, majd másnap, június 10-én, „erős fegyveres kísérettel” átvitték a szamosújvári internáló táborba, ahova leírása szerint közel ezer embert: lelkészeket, tanítókat, ügyvédeket, tanárokat, iparosokat gyűjtöttek össze. Embertelen körülmények között tartották fogva őket, majd 33 nap után, július 11-én „a bukaresti minisztérium táviratilag” tizennyolcad-magával elrendelte szabadlábra való helyezését.³⁴

A harctérre negyvenes éveinek derekán – tehát bőséges élettapasztalattal – kijutó ember higgadtságának, pontosságának és bölcsességének (is) köszönhető

29 magyarországiak

30 az erdélyi nép lelkét

31 Tulics, 1956, 162–163.

32 Uo. 134. Unokája, Kalló Gyula, valamint ifj. Reimann Árpád sírját idősebb Reimann Árpáddal kutatták fel 1945 márciusában. A kutatás, a holttestek exhumálása, hazahozatala és újratemetése körülményeit külön fejezetben foglalta össze emlékirata 134–159-ig terjedő lapjain, *Gyász és szomorúság három útja* címmel.

33 Tulics, 1956, 173.

34 Uo. 174–175.

feljegyzések a háború alig látott, kevésbé ismert arcát tárják elénk. Emlékiratának nem annyira a hadászati, mint inkább az arcvonal mögött zajló, de a háborúval nyilvánvalóan összefüggő eseményeket, történéseket bemutató részletei a fontosak, és – a fényképekkel együtt – nyilvánvalóan sok-sok újdonsággal szolgálnak.

TULICS KÁLMÁN

NAPI JEGYZETEK AZ 1914. ÉVBEN KEZDŐDŐ HADJÁRATBAN
(Részletek³⁵)

Isten segedelmével azon szándékkal indultunk el Kolozsvárról 1914. évi augusztus hó 19-én, délután 1 óra 58 perckor, a 38. honvéd gyaloghadosztály törzsével és a hozzá tartozó századdal, hogy veszélyben levő szeretett magyar hazánk védelmében vívandó harcban részt vegyünk, s ha kell, vérünket és életünket is feláldozzuk. (...)

Istenem! Ki a jövőbe látsz, Te tudod, hogy hány asszony látja utoljára az urát és a gyermekek atyjukat. De azért szívesen megyünk, örömmel és nagy lelkesedéssel, mert hazánk tekintélye veszélyben van, s ilyenkor a magyar ember tudja a kötelességét. Adja Isten, hogy ezúttal is, mint győzők térjenek vissza, s én is azok között legyek, de nem azért, mintha életemet félténém, hanem azért, hogy bátran szembenézhessek azokkal, akik elindulásunkkor a legnagyobb bizalommal kísérték ki minket. Ha pedig a sors úgy kívánja, nyugodtan halok meg drága hazámért, csak a győzelem a miénk legyen. Kérlek, oh, Ég és Föld Ura, hallgasd meg ezen szívemből eredő fohászatot! De minthogy megvert sereg térjek vissza, inkább az első golyó engem találjon. De nem lehet, nem hiszem, hogy ilyen lelkes csapatokkal csatát veszthessünk. Csak győzni és végül is győzni kell nekünk, mert igaz ügyünk mellett van a Magyarok Istene.

Amilyen volt az elindulás, olyan volt az utunk is, lelkes honleányoktól és polgároktól állomásról állomásra virágot és buzdító szavakat kaptunk. És a hadba induló tisztetek, altisztetek és legénység telve vannak önbizalommal, hogy nekünk csak győzni lehet. Bárcsak ez a bizalom valóra válna.

Egész nap és minden állomáson ilyen lelkes fogadtatásban volt részünk.

1914. évi augusztus hó 20-án. Utazás

(...) A fogadtatás e napon is, az egész vonalon lelkes volt, minden vasúti állomáson hozták a virágot, gyümölcsöt, cigarettát stb.

---

35 Sajtó alá rendezte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: Benkő Levente.

Külön említésre méltó Királyháza, itt a vasúti állomáson cigányzenével fogadtak, s minthogy vonatunk e helyen több órát vesztegelt, ez idő alatt a legénység, sőt a tiszt urak is, az ünneplőbe öltözött leányokkal tánca kerekedtek, és úgy járták a csárdást, hogy öröm volt nézni.

Minthogy a sebes paripán nyargaló idő gyorsabban röpült, mint a táncoló párok, és minden kezdetnek – még ha tánc is az – egyszer vége kell legyen, ezúttal is megszólalt az indulást jelző kürt, mire a táncoló párok örökre elváltak egymástól, mi pedig felszállottunk vonatunkra, mely máris indult. A lent maradt nők – többen is – könnyes szemmel néztek utánunk...

Örökké emlékezetes lesz nekem azon jelenet is, amely Técsőn az állomáson lejátszódott. Ugyanis, itt is virággal, gyümölcscsel és cigarettával kínálva fogadtak. A színmagyar község népe ünneplőbe öltözve, úgyszólván tombolt lelkesedésében, s ekkor történt, hogy egy idősebb magyar parasztasszony a lelkesedő tömeg elé lépett, és két kezét az égnek emelve következőképp fohászzkodott, miközben mindenki csendesen maradt: „Áldjon meg benneteket a jó Isten, kísérje szerencse lépéseteket és fegyvereket, hogy egészségesen térjete vissza s leborulhassak előttetek, mint *a haza megmentőjéhez!* Most pedig menjetek Isten hírével!” Aztán kezeit lebecsátva sírva fakadt, s tiszta kötényével ugyancsak törülgette szemeit. Bizony, sokunknak csalt ki könnyet szeméből ez a magyar nép szellemét híven visszatükröző esemény. (...)

1914. évi augusztus hó 21-én. Utazás

Reggel, arra ébredtem fel a kemény padon történő alvásomból, hogy Drága Magyar Hazánk határát már elhagytuk. Idegen tájak, népek környezetébe jutottunk. Még a levegő is más errefelé. Feltűnő volt, hogy itt már nem lelkesedtek a népek érkezésünknek, hanem néma csendben, észrevehető gúnyos tekintettel fogadtak. Nem is értem, miért kell a magyar honvédnek és csendőrnek Magyarország határán túl menni, miért kell folyjon a magyar katona vére Galíciáért, egy olyan országrészért, melynek lakossága ellenszenvesen fogad bennünket.

További utunkban mégis történt egy melegebb fogadtatás, és pedig Bratkowcze vasúti állomásán, mely helység jól bent van Galíciában, itt „Éljen a magyar” felírású diadalkapu-forma volt felállítva, és egypár lézengő rongyos ember „éljen”, „vivát” és „hoch³⁶” kiáltást hallatott. De mi volt ez a magyarországi fogadtatáshoz képest? Ám azért ezen csekélyke figyelem is jólesett. (...)

1914. évi augusztus hó 22-én. Stanislau

Reggel 8 órakor indultunk el Stanislauból, Haliczra voltunk menedők. (...)

Feljegyzésre találok érdekesnek azon körülményt, hogy Stanislauból Haliczra történt utazásunk közben a Magyarországon tapasztalt lelkesedés helyett néma csönd, sok helyen gúnyos tekintet és a nép arcáról ellenséges érzület volt leolvasható. Már előre látom, hogy már most ellenségek közé jutottunk. Pedig ez még csak Ausztria egy része, mi lesz majd Oroszországban? E nép között nagy elővigyázatra lesz szükségünk. (...)

1914. évi augusztus hó 24-én. Halicz és Meducha

(...) Se ágyú, se puskalövést nem hallottam, de a háború borzalmai kezdenek megmutatkozni, ugyanis mai napon sűrűn találkoztunk szekerekkel, melyeken menekülnek az emberek a háború elől, különösen a zsidók vannak nagy számban a menekülők között, de vannak németek és lengyelek is, csak rutént nem látni. A szekereken van az egész holmijok, amit hirtelen össze tudtak szedni. Sok szekér után egy kis tehénke is van kötve, aztán velük tartott a kutya is és némely szekéren a macska, másikon pár majorság, szóval az elemelhető gazdaság. Borzasztó látvány volt. A kocsik mellett férfi alig van, az is elhagyott; hanem annál több a kétségbeesett asszony és gyermek. Egy sorban 26 ilyen kocsit olvastam meg. De sok ilyen számalomra méltó csoportot találtunk. (...)

1914. évi augusztus hó 27-én. Stanislau

E napon értesültem azon szomorú és lesújtó hírről, hogy a 21-, 22-, 23- és 24-ik honvéd gyalogezredek³⁷, Podhajce, Monasterzyska és Bolsowce környékén megsemmisítő vereséget szenvedtek (...).

A városban járva arról is értesültem, hogy az előző napokban lefolyt harcokban megsebesült legénységet az éj folyamán beszállították a stanislaui kórházba. Odasiettem. Ahol nemcsak a kórház épülete, hanem a kórház kertje és udvara is tele volt sebesültekkel. Itt találkoztam a Batiz fiúval is, aki szintén meg volt könnyebben sebesülve, továbbá Kimpián őrmesterrel is, kinek egy ágyú-srapnel³⁸ bal kezének három ujját leszakította. Nem tudtam hová lenni megilletődésemben. Csak a szemem megtelt

37 A kolozsvári 21., a marosvásárhelyi 22., a nagyszebeni 23. és a brassói 24. honvéd gyalogezredek.

38 Az első világháború, de főleg az azt megelőző évtizedek egyik fő lövedéktípusa. Robbanáskor a lövedéktestben elhelyezett töltelékgyölyök nagy területen szétszóródva fejtették ki pusztító hatásukat. A nyíltan elhelyezkedő előerő ellen volt igen hatásos.

könnyel, amikor azt a sok-sok sebesültet megláttam. Volt olyan, akinek keze, a másíknak lába hiányzott. Sokaknak a feje úgy be volt pólyázva, hogy csak a szemei látszóttak. És nagy nyögés, hörgés és jajgatás között várták a máramaroszigeti kórházba való szállításukat. Rettenetes volt azt a sok szenvedő embert látni. (...)

1914. évi szeptember hó 10-én. Wroblowice és Terszakow

Reggel 6 órakor indultunk el Wroblowicéről, s iszonyú ágyútüzelés mellett utaztunk tovább, miközben a tegnap tűzben látott községek mellett vezetett el utunk. A felperzselt községből a népek mind kúnt vannak a mezőn, kimenekültek az ágyúk gyújtóbombáitól felgyújtott községből. Sok gyermek és síró nő van itt teljesen hajlék nélkül, a szabad ég alatt. Rettenetes és iszonyú kép, amint az egész falu népe a még mindig füstölgő és romhalmazban levő épületektől távolabb, marhájával, baromfi[j]ával és a hirtelen összeszedett holmijával a szabadban tanyáz, és a kuttyák vonítva, ide-oda futkosva nem kapják helyüket. Csak öreg férfiak vannak jelen, mert a fiatalabbja oda van a háborúban. De akik itt vannak, folyton jajgatnak és sírnak. Arcukról a fájdalom és [a] kétségbeesés volt leolvasható. Ezt a szörnyűséget [leírni] gyenge az én tollam, de aki látja, annak elszorul a szíve. (...)

1914. évi szeptember hó 11-én. Horozanna-Wielka

Reggel kimentem a napok előtti harcok színhelyére. Borzalmas dolgokat láttam itt. Soha sem képzeltem el ilyen rettenetes képet. A mintegy 2-3 kilométer hosszú, 1 kilométer széles területen, s az ágyúk lövedékei által összevissza szántott és kilyukasztott réten, elszórtan, learatott kékék módjára fekszenek a halott oroszok, egyiknek a feje, másíknak a karja ellőve hiányzik. Egy másík orosz derékban kettészakasztva fekszik, melyet egy ágyúlövedék szakíthatott kettébe. A patakként elfolyt vér megaludva, már terjeszti orrfacsaró illatát. A lovak szintén elszórva, megdögölve, felpuffadva fekszenek szerteszét. Különösen szörnyű látvány volt egy ágyúba befogott 4 ló és emberei, mind elpusztulva. Ezeket az indulás pillanatában érte egy telitalálat. Ott maradt az oroszok sok ágyúja és lőszerkocsija, sok-sok lőszerrel, mert a biztos halál torkából gyorsan vissza kellett vonulniok. Eldobott fegyverek és vértócsák jelzik lépten-nyomon a helyeket, ahol két napig élet-halál harc folyt. Ez egy vérrel sűrűn öntözött mező, melyet a maga borzalmasságában nem lehet leírni, csak látni kell,

de aki látta, azt soha se felejtethi el. Hát még, aki benne részt vett, elképzelni is borzasztó. (...)

Amint trénnünk itt állott, kimentem az előttünk mintegy kilométernyire levő, előbbi napokon lefolyt gyalogsági harcok színhelyére, ahonnan az oroszok vissza lettek verve. Itt is sok-sok halott – orosz és honvéd – fekszik eltorzult arccal; az egyik még most is görcsösen szorongatja puskáját, a másik a fűbe markolva halt meg. (...) Ezen helytől mintegy 2-300 lépésnyire van egy tanya, nagy csűrrel, ide hozták az oroszok a súlyos sebesülteket, de aztán azokat is hátrahagyni voltak kénytelenek, és menekültek. Van itt is sok halott, akik már hullaszagot terjesztenek. Most már el lehet képzelni azt a borzalmas helyzetet, amikor a súlyosan és magukkal tehetetlen sebesültek a már feloszlásnak induló és undorító bűzt terjesztő halottak között, kínos fájdalomukban jajgatva és nyögve fekusznak minden segély vagy támasz nélkül. Jelzem, hogy ezeket a szerencsétleneket az orosz vereskereszt hagyta hátra, nem érkeztek elszállítani őket, s a mi vereskereszteseink még nem érkeztek ide. Valamennyi súlyos sebesült orosz volt. Ellenség. De most már csak nyomorult, szenvedő ember, kiket otthon, valahol nagy Oroszországban, éppoly epedve várnak haza, amint bennünket is a mieink. Én nagyon sajnáltam őket, épp azért szomorodott szívvel távoztam el a nyomorúság és szenvedés e példátlan tanyájáról. (...)

1914. évi november hó 22-én. Nagyberezna és Kisberezna

Reggel 7 órakor engem is kirendeltek Kisbereznára, ahol a 12 bécsi landsturmon³⁹ a lövés általi halálbüntetést végre kellett hajtani. (...) Roppant el voltak keseredve. Érthető, hisz haláluk órája közeledik. Egypáran ártatlanságukat hangoztatták. Én, aki az ilyesmikben tamás vagyok, mégis elhittem nekik. De ki tehet arról, hogy a sorshúzás őket huszadiknak jelölte ki. Valamennyien bécsiek voltak, neveik a következő[k]: Toifl Henrik, Kühnel Leopold, Winternicz Max, Pierbauer Franz, Gold Leopold, Kohn Oszkár, Guber Ignác, Teichmann József, Gatter Adolf, Grün József, Kautbl Henrik és Bros József. Valamennyi családapa, 2-5 gyermekkel bírók. Csakhamar kiérkezett Apáthy százados-hadbíró az autón és a környékről ide rendelt csapatok, melyeknek szeme láttára volt megtörténendő a lövés általi halálos ítélet végrehajtása. Az egyik delikvens nekem – ki a törzsfoglárt helyettesítettem – azon óhaját fejezte ki, hogy halála előtt papot szeretne, kinek meggyónni és áldozni akar. Ezen kívánságát Apáthy százados úrnak jelentettem, ki megbízott, hogy hívjak

---

39 Népfelkelő gyalogos – németül.

papot. Azonnal siettem a paphoz, de az – éppen vasárnap lévén – ekkor a templomban isteni tiszteletet tartott. Odamentem, s miután az ügy felette sürgős volt, a noteszemből kitépett lapra [a] következőket írtam: „Főtisztelendő úr! Tizenkét halálra ítélt emberből az egyik utolsó órájában főtisztelendőségedet óhajtja. Lelki vigaszra vár. Ennek érdekében kérem a község végére minél előbb kijönni, mert az ítéletet azonnal végre akarjuk hajtani. Tisztelettel, Tulics törzsörmester.” Ezen írást az oltárhoz lépve elébe tettem. Az öreg, szemüveges, tiszta fehér hajú pap felvette onnan és elolvasta, mikor is kezeit összecsapva az oltártól lelépve hozzám fordult s kérdezősködött, hogy a szerencsétlenek mit vétettek? Válaszom után mondotta, hogy a szertartást azonnal befejezi és jön. Mondanom sem kell, hogy a zsúfolt templomi hívek szeme mindnek rám meredt e szokatlan látványra. Csakhamar jött velem az öreg pap, amikor megalakult a végrehajtási négyszög s az egyik elítélt már bent volt a négyszögben. Megható és soha el nem felejthető jelenet következett ekkor. Éspedig a kivégzendő Toifl térden állva, összekulcsolt kezekkel könyörgött kegyelemért. Sírva, hangosan, a következően: Ich bitte Sie schön, Herr Exzellenz, ich bitte Sie schön, Herr Hauptmann, ich habe drei schöne Mädel, erbarmen, begnadigen Sie mir. Ich bitte Sie sehr schön! Magyarul lefordítva így: Kérem szépen, kegyelmes úr, kérem szépen, százados úr, van nekem három szép leányom, kegyelmet kérek szépen. A kegyelem azonban még késett. Letérdeltem, bekötöttem szemeit, miközben a négyszög hátul csendesesen szétnyílt, s a kirendelt 6 honvéd töltött fegyverrel zaj nélkül előlépett. A delikvens összekulcsolt kezekkel, bekötött szemekkel, hangosan imádkozott: Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a Te neved, jöjjön el a Te országod és legyen meg a Te akaratod... Mikor az ima e részéhez ért, ekkor robogott egy autó, benne Braun vezérkari századossal, ki kegyelmet hozott az elítélteknek. Amikor Apáthy százados úr levette az elítélt szeméről a kendőt és tudomására hozta, hogy kegyelmet kaptak, térden állva csúszott [a] százados úrhoz, ruháját csókolgatta, sírt, zokogott, a földre vetette magát, s mintegy 10 percig se tudott magához térni. Nagyon-nagyon megható és szomorú látvány volt.

Kegyelmet kaptak tehát mindnyájan. Én mint katona nem kegyelmeztem volna meg nekik, mert kimondhatatlanul gyáván viselkedtek. A ropant fáradtsággal és költséggel készített fedezékeket minden ellenállás nélkül otthagytva elszaladtak, rengeteg anyagi, de még több erkölcsi kárt okozva hadseregünknek. De mint ember – úgy lehet – én is megkegyelmeztem volna, mert különben harmincnégy gyermek maradt volna árván,

apa nélkül. Figyelembe jöhetett még az is, hogy nem voltak sorkatonák, hanem öreg, munkában megviselt népfölkelők. Valószínűleg Karg kegyelmes úr is ezekre volt tekintettel, és az emberi szívére hallgatott, mikor nekik megkegyelmezett. (...)

1915. évi január hó 3-án. Olszowa

(...) Háborúban a hadbíró nagy tekintély, hiszen élet és halál fölött ítélkezik. Sokszor rajta függ, hogy valaki életben hagyassék vagy meghaljon. Ezért mindenki fél tőle. Különösen az én főnököm, dr. Apáthy Jenő százados-hadbíró volt félelmetes egyéniség, bár a szíve olyan volt, mint az arany, a halálos ítéleteknek egyáltalán nem volt barátja.

Egyszer a tábori csendőrök egy huszárt vezettek elébe, ki szénát lopott a lovának.

Ezért háborúban, tekintve, hogy a lopásra rögtönítélő eljárás volt kihirdetve, halál jár.

- Miért nyúltál a gazda szénájához? – kérdi a bíró.
- Azért, mert a lovam éhes volt, s nekünk megparancsolta a kapitány úr, hogy a lovaknak éhezni nem szabad, ha a föld alól is kerül ki a széna meg a zab, de lenni kell.
- Tudod-e, hogy ezért halál jár! – mondá tovább a hadbíró.
- Tudom – felelte a huszár.
- Hát, akkor, hogy mertél mégis lopni, hátha most agyonlövetlek, mondá a hadbíró.

- Százados úrnak jelentem alázatosan, én a haláltól nem félek, hiszen én vagyok az első, aki naponta hírszerző járőrszolgálatra jelentkezek, s ily alkalommal a halállal százszor is szembenézek. Nekem ugyan mindegy, ha muszkagolyó vagy a mi golyónk járná át magyar szívemet, mert én az életemmel már leszámoltam. Azt azonban mégis szégyel[lem], ha a hadbíroság szénalopásért lövetne agyon. Aztán én csak a kapitány uram parancsát teljesítettem, amikor a szénához nyúltam, mert a huszárnak a lova annyi, mint az élete, ló nélkül nem huszár a huszár. Volna csak a százados-hadbíró úr lovas, akkor megértené, hogy a lónak ennivalót muszáj szerezni, ha az ég leszakad is, és ha azért halál jár is.

Így beszélt a huszár egy hadbírónak, s ehhez s így beszélni igazán bátorság kell.

A hadbírónak is, úgy látszik, imponált a huszár elszánt és bátor beszéde, kissé gondolkozott, majd így intézte el az ügyet:

- Lopni még szénát sem szabad, ilyet máskor ne tegyél! Most ez egyszer a bűnöd meg van bocsátva. Lelépni! (...)

1915. évi január hó 8-án. Olszowa

Ma délután lettek megmotosva a csehek. Ugyanis a cseh csapatok mostanában mind megadják magukat. Egyszerűen átsétálnak tiszttestől az oroszokhoz; állítólag az orosz hadvezetőség felhívására adják meg magukat.⁴⁰ Tehát mintegy 800 csehet kivontak a frontról, és megmotosztuk őket, mert egy ilyen orosz felhívást szerettünk volna kézre keríteni. Sajnos nem sikerült.

Tehát a csehek is hűtlenek lettek hazájukhoz. Ausztria nem számíthat rájuk, mert nemhogy hasznára volnának hadseregünknek, sőt egyenesen kárára dolgoznak, veszélyeztetve a hűséges magyar csapatok állásait is. Megint - mint annyi sokszor - bebizonyosodott, hogy a háborúban a magyar az, ki a királyhoz és [a] trónhoz minden körülmények között hú marad és megállja helyét. (...)

1915. évi február hó 23-án. Munkács és Szolyvahársfalva

Reggeli vonattal utaztunk tovább, és délbe[n] értünk a szolyvahársfalvi vasúti állomásra. Itt megdöbbenő eseményről értesültem.

Ugyanis ezen a helyen, folyó hó 20-án borzalmas vasúti katasztrófa történt, egy olyan nagy vasúti szerencsétlenség, amilyen eddig még sohasem volt Magyarországon. (...)

Egy 55 vasúti kocsiból álló és katonákat, mégpedig a legvitézebb és legbátrabb 24-es honvéd gyalogezredbeli székely fiúkból sorozott honvédeket szállító vonat indult el a szolyvahársfalvi vasúti állomásból Volocz felé. A vonat elindító hivatalnok szabályellenesen úgy intézkedett, hogy a vonat vontatására alkalmazott mindkét mozdony elől legyen, nem pedig úgy, hogy ezen emelkedő pályán szabályként megkövetelt rendelkezés szerint, a második mozdony hátulról tolja a szerelvényt.

Ezen intézkedést különben azért tette így, hogy a vonat leghátulján levő 4, benzin- és petróleum tartány⁴¹ [kocsik] ne essenek közvetlen[ül] a toló mozdony elé. Persze, az ily irányban tett intézkedése szabálytalan volt,

40 A Nagy Háború kitörésekor a cári Oroszország területén élő csehek nemzeti alapon szerveződve csatlakoztak az orosz seregekhez az Osztrák-Magyar Monarchia elleni harcban. Ehhez a cseh csapathoz csatlakoztak a háború alatt a Monarchia oldalán harcolni nem akaró, annak hadseregéből megszökött cseh és szlovák katonák. Az így létrejött oroszországi cseh légió volt a majdani független cseh(szlovák) hadsereg megalakulásának kiindulópontja.

41 tartály

amennyiben a négy tartányt a vonat közepébe kellett volna beállítania. De mindenesetre az egyik mozdony a vonat hátulján lett volna alkalmazandó.

Tehát elindult a vonat, elől a két mozdonnyal, utána a zárt kocsik tele katonákkal és leghátul a négy, benzin[ne], illetve a petróleum[mal] telt tartányokkal. A vonat innen 15%-os emelkedéssel halad[t] Volocz felé. Alig haladt a vonat 5-6 kilométert, az egyik mozdony felmondta a szolgálatot. Megálltak és a mozdonyt üzemképessé javították. Mikor azonban a vonat el akart indulni s rántott egyet a szerelvényen, a vonat kettészakadt, s 31 kocsi, saját súlyától hajtva, elindult hátrafelé. Előbb lassan, de a nagy lejtőn csakhamar őrületes sebességgel szaladt lefelé. Még most is meg lehetett volna állítani a lefelé rohanó kocsikat, mert a zárfékező egy dupla fékkel bíró kocsin volt, de a fékező, nem tudni mi okból – talán elaludt vagy ijedt[tségtől] megzavarodva – egyáltalán nem fékezett, s így az iszonyatos sebességgel visszafelé szaladó 31 kocsi, elől 4, benzin[-], illetve petróleum tartánnyal, beleszaladt egy, a Szolyvahársfa[lva] vasúti állomásra éppen akkor megérkező személyvonatba, illetve annak mozdonyába. Az összeütközés pillanatában a lerohanó kocsik felszaladtak a mozdonyra, s összevissza törtek, de ugyanakkor felrobbantak a tartányok, s azoknak tartalma ráfröccsent az összetört kocsikra és rögtön lángba borultak. Rettenetes még elképzelni is azt a helyzetet, melyben a 24-es honvédeinknek része volt. Bezárva egy összetört marhaszállító vasúti kocsi, amely petróleummal áztatva ég, és a szabadulás legkisebb reménye nélkül várni a borzasztó tűzhalált. Borzasztó még rágondolni is!

A szomorú eredmény 100-nál több halott, és akik megmaradtak, mindannyian súlyos égési sebekkel sebesültek. (...)

Jellemző a mostani háborús állapotokra, hogy [a] budapesti napilapok erről a borzasztó és sok emberáldozattal járó vasúti szerencsétlenségről egy betűt sem írtak. (...)

1915. évi április hó 5-én. Wysocko-Wisna

(...) Szinte elfelejtettem feljegyezni azt a megható és különös eseményt, mely húsvét első napján történt a 21[-es] és [a] 304-es honvéd gyalogezredbeli⁴² román ajkú legénység és az oroszok között. Egy jelen volt szemtanú elbeszélése alapján írom le az esetet.

Ugyanis a saját és az orosz rajvonalak helyenként 200–400 lépésnyire vannak egymástól. Húsvét vasárnapján csend volt az egész vonalon. Nem

42 A 304. honvéd gyalogezredet 1915 áprilisában olvastották be a 21. kolozsvári honvéd gyalogezredbe. L. Doromby-Reé, 1941, 442.

tüzelt egyik fél sem. Szép napos időjárás volt. Egyszer csak az oroszok kezdenek kiülni a lövészárkok tetejére, a mieink ezt látva, ugyanezt tették. Majd átkiáltottak egymáshoz, hogy a nagy ünnepekre való tekintettel, ma ne tüzeljenek egymásra, szóval egymás közt egynapos csendes békét kötöttek. S miután megegyeztek ebben, az oroszok átjöttek a mi rajvonallunkig, s ott egymással kezelve beszélgettek, értekeztek, már ahogy tudtak, voltak bes[s]zarábiai románok is közöttük, megkínálták őket rummal, majd a mieink is átmentek az oroszok rajvonallába, és viszonzásul ők is megkínálták, amijök volt, honvédeinket. Sajnos, nem tudták ezt a békés állapotot egész nap élvezni, mert a rajvonall háta mögött volt német tüzéség észrevette a nagy barátkozást, és odatüzelt, alig tudtak ki-ki a maga rajvonallába visszatérni. S pár perc múlva megnyitották kölcsönösen a tüzet, s lövöldözni kezdtek egymásra. A rövid kis békét hosszas ellenségeskedés váltotta fel. (...)

1915. évi április hó 13-án. Útban

Szállásunkból, azon indoklással, hogy abban Szkaland tréncapitánynak irodát kell berendezni, kizavartak. Kerestem egy másikat. Vásároltam fát, befűt[te]ttem s amikor elég barátságossá vált, bejött egy osztrák Landsturm főhadnagy, egy hadnagy és két kadét, és a befűtött szobánkat tisztí szállításnak lefoglalták, felszólítva minket, hogy azonnal távozzunk el. Bezzeg, ha fűtetlen lett volna és világosság nem lett volna benne, akkor dehogyis kellett volna, de így bizony kizavartak, sőt a saját pénzemen beszerzett fát és gyertyát sem engedték elvinni. Így vagyunk mi, magyarok az osztrákkal szemben mindenben, mi dolgozunk, szerzünk és áldozunk, s az eredmény az övék. Azt hiszem úgy járu[n]k a háborúval is, az osztrák valamennyi gyáva-kutya módjára nem csinál egyebet, csak fut, és ahol teheti, foglyul adja magát, pl. a csehek és a landsturmok stb. A magyar pedig harcol becsületesen. Jelenleg is Ausztria egyik tartományáért hullatja a véré, a végén az osztrák fogja besöpörni gyümölcsét. Hogy pusztulna el a föld színéről, mert azt érdemli meg! (...)

1915. évi április hó 15-én. Wysocko-Wisna

(...) Délelőtt folyt le Visocsánszki József itteni lakos, volt bíró bűnperének főtárgyalása. Minthogy kémkedési bűne minden kétséget kizáró módon beigazolást nyert, kötél általi halálra ítéltetett. (...)

1915. évi április hó 16-án. Wysocko-Wisna

Ma délelőtt 10 órakor Visocsánszki József felakasztatott. Egy árulóval kevesebb van. Pedig de sok van belőle!

Az aktusról felvett alábbi fénykép tanúskodik:

Az elítélt, mielőtt felhúztattam, engedélyt kért és kapott, hogy az összegyűlt néphez beszédet intézzen, melyben intette a népet, hogy nagyon vigyázzanak magukra, mert háború van, amikor az emberélet keveset ér, nehogy az ő sorsára jussanak, mert ő sem számolt arra, hogy cselekedete ily súlyosan bíráltsák el. Tehát az ő szomorú esetéből mindnyájan tanulhatnak.

Aztán, hogy beszédét befejezte, a keresztvetést szóval elmondotta, abban a pillanatban, intésemre a lába alatt volt konzerves ládát elhúzták, és a fa ágán függve maradt. Meskó ezredorvos úr 8 perc múlva a beállott halált megállapította. (...)

1915. évi április hó 22-én. Wysocko-Wisna

Éjjel 1 órakor rettenetes nagy ágyútüzelésre ébredtünk fel. Úgy látszik, mégiscsak megkezdődött a támadás.

Reggel már hallottam az eredményt, 100-nál több halott, 400-nál több sebesült a mieink részéről és az Oblástya fontos hadászati pontnak az elfoglalása. Ennyi veszteség azért, mert e helyről a 21[-ik] és [a] 23-ik

honvédezred román nemzetiségű honvédjei e hó 9[én] és 10-én átszöktek az oroszokhoz, szám szerint 1100, azaz ezeregyszázan. Hogy pusztulnának ott Oroszországban, ahová annyira kíváncsoztak! Különben erről még számot is kell adniok [a] háború után! (...)

1915. évi május hó 1-én. Wysocko-Wisna

(...) Oh, te szép május elseje! Itt kellett megérnünk, ebben a ronda országban, és a békének még csak az árnyéka sem vetődik előre. Könyörgünk Hozzád, Magyarok Istene! Ki oly hatalmas vagy, parancsolj egy békegondolatot a nemzetek sorsát irányító szívekbe, mert ha a háború sokáig tart, mi, magyarok fogjuk leginkább megsínyleni és megérezni, mert a csehek, ezek az áruló gazemberek és esküszegő nációk, továbbá az osztrákok és rutének, kevés kivétellel mind gyáva népek, mindjárt az ellenséghez futnak, átpártolnak mihelyt arra alkalmuk nyílik, míg a magyar, az állja a helyét és pusztul-pusztul és fogy, kevesbedik. Ezért félek a hosszú háborútól, mert a vesztesek csak mi, a magyarok leszünk, mert a véreink a hosszú harcok alatt elhullanak, s végül teljesen legyengülve kerülünk ki a hosszúra nyúló háborúból, akár megnyerjük, akár megvesztjük azt. (...)

1915. évi május hó 15-én. Jasionka-Masiowa és utazás

(...) Délután 6 órakor értünk Boryslaw városba. Szombat lévén az ünneplő zsidóság oly lelkesedéssel fogadott, hogy a háború elején a Galíciába való utazásunk⁴³ közben, magyarországi fogadtatásunk jutott eszembe. Minden arcon az öröm és [a] boldogság sugárzott, éljeneztek és a legnagyobb ovácioba[n] részesítettek bennünket.

A tréniük a kis város főterén állott meg. És ekkor jöttek a zsidók és szállásaikat ajánlották fel, s az volt a boldog, aki egy-két vendéget fogadhatott. Itt még háború előtti időkre emlékeztető élelmiszerbőség volt. Sört, bort és mindenféle szeszes italokat árusítottak. Volt fehér kenyér, kalács és kifli s mindenféle cukrászsütemények az üzletekben. (...)

A vendéglőben voltak németek – ezek a derék és vitéz nemzetbeli bajtársak –, voltak magyarok és osztrák katonák, de túlnyomóan polgári egyének. Ide jött be a 21. honvéd gyalogezred zenekara és zenélni kezdett. A németek elhúzták a „Wacht am Rheint”⁴⁴, mire mindnyájan felállot-

43 A galíciai harcra indulásról van szó.

44 Az őrség a Rajnánál – németül. Politikai színezetű, 1854 után népszerűvé vált német dal, 1871-től a Német Császárság nem hivatalos himnusza. Szövegét 1840-ben Max Schneckenburger írta.

tunk. Majd én elhúztam a zenészekkel az „Isten, áldd meg a magyart” himnuszunkat. Erre is mindnyájan felállottunk. De ami azután történt, talán jobb volna elhallgatni és le nem írni. Ugyanis, amikor a himnuszt befejezték és a mennyezetet majdnem felemelő „éljen” és „hoch” kiáltások elhangzottak, egy polgári egyén a Gotterhaltet⁴⁵ húzatta el, mikoris a többi jelenlévőkkel együtt én is felálltam. Tehát felállva hallgattam ezt a hóhér nótát én, aki ezt a szomorú emlékezetű indulót jobban gyűlölöm a muszkánál. De meg kellett tegyem, nem akartam ünneprontó lenni, és a polgárok elkeseredését nem akartam egy „Abzug!”, „Le vele!” kiáltással rontani. Gondolatban azonban megtettem. Persze a polgári lakosság azt hitte, hogy ezzel az osztrák himnusszal nekünk kedveskedik. No, szép kedveskedés! S minthogy tartottam tőle, hogy még egyszer fognak vele kedveskedni, nem vártam ezt be, hanem fizettem és elléptem onnan. Aztán mi, magyarok egy kávéházba mentünk, ahová a zene is követett. Itt borozgattunk és húztunk a bús és csendes nótákat éjjel 12 óráig. (...)

1915. évi május hó 28-án. Gasendorf

Korán reggel kimentem arra a helyre, ahol napokkal azelőtt folyt a harc, rémesebbnél rémesebb látvány kerül az ember szemé elé.

A német gárdaezredből mintegy 30-40 halott feküdt elszórtan a földön. Láttam egy német katonát, akit ásás közben ért a golyó, fejlődése volt, a kezében fogta az ásót, beszúrva a földbe, és ő guggoló helyzetben, előreesve halt meg. Egy másik német katona hullája mellett egy asszonyt és egy kisleányt ábrázoló fénykép volt, lehet, hogy nem halt meg azonnal a nyakán keresztülment golyótól, s volt még ereje a felesége s gyermeke fényképét elővenni, s így halt meg szerettei nézése közben. Szegény árvák, ezek is hiába várják haza kenyérkeresőjüket. Ugyanitt láttam egy gránát által előidézett, illetve feltűrt tölcsért – azt hiszem, hogy a mi 30 és feles mozsárágyú lövedékünkötől eredhetett, ahol a földhalmaz alól egy orosznak csak a csizmája hegye látszott ki, a test többi része be volt temetve. S hányan lehettek alatta?! Borzalmas ezt látni, amikor ledőlт kévék módjára feküdtek a halottak szerteséjjel, némelyik felpuffadva, megüvegesedett szemekkel. Az egyik szakaszon a gyújtóbombák felgyújtották a száraz avart, s a tűz a földön tovább terjedt, s a halottak, németek és honvédek, össze voltak égve. Még az volt a szerencsésebb ebben a borzasztó

---

45 A volt osztrák császári himnusz a 19. század elejétől az Osztrák–Magyar Monarchia megszűntéig, 1918-ig. Címét a kezdőszavaiból – Gott erhalte, magyarul: Óvja Isten, tartsa Isten – kapta. Első szövegváltozatát Lorenz Leopold Haschka (1749–1827) írta 1791-ben, zenéjét Joseph Haydn szerezte.

helyzetben, aki halálosan sebesült meg. De elgondolni is rettenetes, hogy lehettek súlyosan és magukkal tehetetlen sebesültek, akik[nek a] súlyos sebesülés mellett a még kínosabb tűzhalált is [el] kellett szenvedniök. Láttam egy hanyatt fekvő német katona hulláját, akinek cafatokban lógott az elégett hús testéről, s ruhájának csak a földdel közvetlenül érintkező része maradt meg, a többi elégett. A legborzasztóbb azon négy honvéd hullája volt, ezek arccal feküdtek a földre, s amikor felemeltem kissé, hogy megnézzem arcukat, száz és száz pondró hemzsegett rajta, melyek a húst majdnem csontig leették volt. Ezt a szavakkal ki nem fejezhető rettenetes képet kellene a háború előidézőinek látniuk, tudom, elmenne kedvük a háborútól. Nagyon lehangoltan és irtózással jöttem el erről a szomorú látványú helyről. (...)

1915. évi június hó 1-én. Gasendorf és Brigidán

(...) Dél volt már, amikor Brigidán községbe értünk. Itt is nagy harcok nyomai láthatók. Sok ártatlan községbeli lakost, köztük idősebb férfiakat, nőket és gyermekeket találtak el az oroszok golyói, kik részint meghaltak, részint súlyosan, mások pedig könnyebben megsebesültek. A község egy része különben leégett, mert egy gyújtóbomba becsapott egy házba és felgyújtotta, és nem volt, aki a tűz továbbterjedését megakadályozta volna, vagy oltotta volna. E községet különben ide telepített németek lakják, s mint ilyeneket, az oroszok nem kímélték. Amint keresztülmentem az egyik utcán, láttam egy udvarban egy asszonyt, mellette sorban hat gyermeket meghalva. Ezek az ártatlanok is a borzalmas háború áldozatai voltak. Amint tudakozódásomra a falusiak elbeszéltek, a szerencsétlenség úgy történt meg, hogy a meghalt asszony kis gyermekével és két testvérének öt gyermekével az esőként hullott ágyúgolyózápór elől egy verembe menekült, ahová becsapott egy gránát, és mindnyájukat betemetve megölte. Csak napok múlva akadtak rájuk. Ezeknek a családoknak férfi[j]ai valamennyien oda vannak a háborúban... Így pusztulnak el családapák, nők és gyermekek ebben a nagy világfelfordulásban... (...)

1915. évi augusztus hó 18-án. Pletenice

Őfelsége születésnapja. Reggel zenés ébresztő. Általában ünnepszámba ment ez a nap, de mi, a tábori bíróság tagjai a felhalmozott sok munka miatt egész nap dolgoztunk.

(...) Az egész falu fel van lobogózva, természetesen fekete-sárga zászlókkal, minden ház ablakán is ilyen zászlócska van. A templomon is ilyen zászlót lenget a szél. Meglepett s majdnem örömujjongásban törtem ki,

mikor a tisztí étkezde épületén megláttam a mi gyönyörű magyar nemzeti színű piros-fehér-zöld zászlónkat. Szép nagy selyem zászló, úgy néz ki a sok fekete-sárga rongy között, mint egy fejedelem, és eszébe juttatja mindenkinek, hogy ilyen a magyar nemzet is. A többi között a legszebb, [a] legnagyobb és [a] legbátrabb. Áldom érte Istenemet, hogy én is magyarnak születtem. (...)

1915. évi szeptember hó 1-én. Torhow és Jaroslowice

Dél előtt 11 óra tájt indultunk innen előre, az orosz határ felé. Az orosz csapatok rengeteg hosszú arcvonalon húzódnak visszafelé. Alig indultunk el – 5-6 kilométert menetelve –, az előbbi napokon lefolyt harcok színhelyére jutottunk. Borzalmas látvány, amint a sok orosz, de még több honvéd halott úgy feküdt a földön, a réten, mint aratáskor a kévék. Már temették őket. Közös sírba, honvédet és oroszot, közös sírba, már megférnek. Nem ellenségeskednek, nyugosznak csendesen, sőt még sírt se ástak nekik, hanem a nagy ágyúk lövedékei által feltúrt gödrökbe helyezték és elföldelték. (...)

1915. évi október hó 21-én. Jezierna

Reggel – mielőtt hozzáfogtunk volna munkánkhoz – elmentem a templomba és könyörögtem az Egek Urához, hogy atyai hatalmával hozza el azt a várva várt békét, melyért mindnyájan – azt hiszem, valamennyi nemzet – annyira epekedünk és várunk. (...)

1915. évi november hó 2-án. Kozowa

(...) Az alig 7-8 kilométernyire levő arcvonalon iszonyú ágyúzás volt. Miközben a harcok kimenetelét vártuk, látjuk, hogy egy nagy sereg orosz foglyot kísérnek befelé Kozowára. A kísérőktől megtudtuk, hogy több van, mint ezer. Tehát hadosztályunk közbelépése meghozta a kívánt eredményt, és az orosz gőzhengert újból sikerült megállítani. A foglyok között volt egy 17-18 évesnek látszó kis hadnagy is. Ezt csuromvizesen hozták. Valahol a vízbe eshetett; az időjárás hideg, fagyponton állhatott, úgy meg volt fázva, reszketett egész testében, hogy a foga vacogott belé. Szegény gyermek-hadnagyot megsajnáltam, de nem volt módomban rajta segíteni, a ruhája meg volt fagyva rajta, s csak úgy kopogott, amint tovább kísérték. Lehet, hogy egy tüdőgyulladás csíráját szedte magával ezúttal. Ez a természetre is kis hadnagy csak most kerülhetett ki a frontra, és máris a hadifogság keserű kenyerébe esett. Ellenség volt, de én az embert sajnáltam benne. (...)

1915. évi november hó 11-én. Kozowa és Pukow

Reggel 7 órakor indultunk Pukowra. Velünk jött, mint orosz szakértő, Meskó Zoltán törzsorvos úr is. A 43 kilométernyi utat autón tettük meg, s Pukowra megérkezve már vártak reánk. Csakhamar megalakult a rögtönítélő haditörvényszék. Vádlottak heten voltak, éspedig: Steff Mihály, Hunyad megye, Vormága; Popa Miklós, Szeben megye, Nagyandrás; Pesteleán Karácsony, Szilágy megye, Csiszér; Fogauer Péter, Maros-Torda megye, Mezőszabéd; László Fülöp, Szilágy megye, Halmosd; Sika Miklós, Nagy-Küküllő megye, Pálos és Todorástye Spiridon, Háromszék megye, Magyarbodza községi születésű, valamennyien román nemzetiségű egyének. Bűnük öncsonkítás volt, mely minden kétséget kizáró módon beigazolódott. Ugyanis a rajtuk észlelt és őket harcképtelenné tett sebeket a náluk megtalált mérges vegyítékű kenőcsökkel, kígyófü gyökérrel, veátram gyökérrel és ecetsavval ők maguk idézték elő. Minthogy birtokukban megtalálták a sebzést okozó szereket, beismerésben voltak. (...) Mind a hét vádlott agyonlövés általi halálra ítéltetett. Az ítéletet Csanády kegyelmes úr megerősítette, de a végrehajtást csak a két legelől írtakon haj[t]atta végre, míg a többivel szemben kegyelmet gyakorolt. Az ítélet Steff[fen] és Popán a délután folyamán a Puchowra kirendelt ezredek szemelátára – elrettentő példa gyanánt – végrehajtatott.

(...) Elítéltek nagyon meg voltak törve, nem csoda, hiszen valamennyien családapák voltak, (2+4+5+3+1+2+1) gyermek atyja. S abban a percben, mikor a halálos ítélet kimondatott, ezen 18 gyermek árvaságra volt kiszemelve. Jelen esetben a kegyelem 12 gyermeknek adta vissza az apját. Amikor Apáthy százados-hadbíró úr az öt elítéltnek tudomására hozta, hogy ők kegyelmet kaptak, s büntetésüket 5-5 évi, Fogauernek pedig 6 évi börtönre változtatta a kegyelmes úr, sírva fakadtak, de a legnagyobb örömmel vették tudomásul, s valamennyien fogadkoztak, hogy felgyógyulásuk után becsületesen fognak harcolni. Egészen meg voltak törve, ami érthető, hiszen életük és haláluk egy tollvonáson múltott, a halálfélelmet is kiállották, mert csak akkor adták tudokra a megkegyelmezést, amikor két társuk szemük láttára agyonlövetett, és kivégzésre rájuk került volna a sor. (...)

1915. évi december hó 11-én. Kozowa

Mai napon Frigyes főherceg⁴⁶ megszemlélte hadosztályunkat. Erre nekem csak egy szavam van: osztrák. (...)

46 Habsburg–Tescheni Frigyes (Tescheni Frigyes főherceg) (1856–1936), a Habs-

1915. évi december hó 24-én. Kozowa

(...) Az étkezdeben karácsonyfa állott, mely hivatta volt a mai szent karácsony estejére és a Megváltó születésére emlékeztetni. A karácsonyfát – nagyon szerény eszközök mellett Lőrincz János, magyar tábori csendőr készítette, igen szépen. A magyar csendőr itt is remekelt. A vacsora is nagyon jó volt, sőt még bort is kaptunk hozzá. Kár volt, hogy Páskuj telefonos őrmester lerészegedett és Katona őrmesterrel összeszólalkozva botrányos veszekedésbe kezdett, miáltal nagyon rontotta az ünnepi hangulatot, annyira, hogy nekem – mint a társaságban, rangban és időben is legidősebbnek – kellett közbelépnem, és a hibás és hazárdul viselkedő Páskujt három becsületes csendőrpofon kiutalványozása mellett kidobtam. (...)

1916. évi január hó 10-én. Monasterzyska és Buczacz

Dél előtt 9 órakor indultunk Buczacz felé, ahová délutánra értünk. Utunk az 1914. évi nehéz és szomorú emlékezetű ütközetek színhelye mellett vezetett el, ahol hadosztályunk olyan nagy veszteségeket szenvedett. Láttam a sok tömegsírt, ahol csak szám szerint voltak megjelölve: 2, 5, 15, sőt 50 halott is. Megilletődéssel, lelkünkben megrendülve haladtunk el a hősi halált halt katonáink – egytől egyig mind erdélyi fiúk –, a fiatalságnak színe-java örök nyugvóhelye mellett, ahol a sírhantokon csak egy szám mutatta, hogy hány névtelen hős vére áztatta e lankás mezőket, és hánynak szűnt meg a fiatal szíve dobogni ez idegen és rideg helyeken... Az érző ember [szíve] elszorul, ha erre visszagondol! Hát még az a sok szomorodott anya, akik bérces Erdélyünkben hiába várják haza fiaikat, mert itt – távol hazájuktól – nyugosznak csendesen, csak számokkal jelölt sírokban. (...)

1916. évi március hó 29-én. Ossowce

Haditörvényszék volt. Három ügy tüzetett ki tárgyalásra. (...)

(...) 2. Besenyei János 22. honvéd gyalogezredbeli népfölkelő, marosárpataki öreg cigány, önkényű eltávozás miatt 2 heti fogságra ítéltetett. Mindkettőnek a végrehajtás a háború végéig elhalasztott.

Ezen utóbbi tárgyalás nagyon mulatságos volt. Eredeti cigányos elszólásaival folyton derűtséget keltett. Úgymint: „Hogy az Isten áldja meg az urakat és adjon egy könnyű sebet, hogy jussanak el egy szép kórházba!”,

---

burg-Lotaringiai-házból származó osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg, császári és királyi tábornagy. Az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének főparancsnoka volt 1914 és 1917 között.

„Hej, milyen úri dolgom volt nékem, amikor a dúdulóban voltam!” Ugyanis az öreg cigánynak az üdülőben volt olyan jó dolga, hogy soha se tudja elfelejteni. (...)

1916. évi május hó 1-én. Kozowa

(...) Oh, Magyarok Istene, hozd el azt a várva várt békét, hogy szereteteinket a béke örömei közepette minél előbb viszontláthassuk!

Délután szép napos időben egy nagy sétát tettem a mezőn; gyönyörködtem a tavasz ébredésében. Eközben ott találtam letáborozva a 38. hadosztály nehéztüzérségének egy ütegét 4 ágyúval. Elbeszélgettem itt egy Tuli János nevű tüzérüteg lakatossal. Budapesti fiú, nagyon értelmes ember, aki [a] háború eleje óta van künt a különböző frontokon, és több ezreddel vett részt sok csatákban és ütközet[ek]ben. A földre köpött, és a megvetés ki nem fejezhető szavaival illette a cseheket, akik legtöbbször cserbenhagyták zászlójukat. Párszor alig tudtak elmenekülni az ágyúkkal, mert az oroszok majdnem az ágyúig tudtak eljutni egy lövés ellentállás nélkül. Tudniillik az ágyúk előtti szakaszon cseh ezred volt, és azok, a tiszték és [a] legénység minden ellentállás nélkül megadták magukat, és átpártoltak az oroszokhoz. Piszok népség! Alávaló hitvány nácio! (...)

1916. évi május hó 23-án. Kozowa

(...) 1-ső hiteles békehír.

Végre valahára, a már olyan nagyon várt békéről is hallhatunk valamit, komoly formában.

A szikratáviró jelentése szerint az Egyesült Államok elnökének, Wilsonnak⁴⁷ a washingtoni képviselőház felhatalmazást adott a béketárgyalások közvetítésére vonatkozó intézkedések megtételére, s e célra 200 000 dollárt szavazott meg. Hála legyen az Istennek!

1916. évi május hó 24-én. Kozowa

Újból béke hírek. A magyarországi sajtó is ezen aktuális kérdést – mely az egész világ óhaja – folyton felszínen tartja, emelkedett hangon ír mellette, miből következtetni lehet az egész emberiség békeóhajára, hiszen ha a háború sokáig tart, minden ország tönkremegy. (...)

---

47 Wilson, Thomas Woodrow Wilson (1856–1924), az Amerikai Egyesült Államok 28. elnöke volt 1913 és 1921 között.

1916. évi május hó 28-án. Kozowa

Ma délután összeült a rögtönítélő haditörvényszék, hogy a többszörös szökéssel terhelt Florea Áron kucsuláti születésű, 23. honvéd gyalogezredbeli népfölkelő cigány felett ítélkezzen. A vád kibővült az ellenséghez való szökési kísérlet büntettségével is. Az emelt vád alapján a bíróság kötél általi halálra ítélte. Előre látható volt.

Minthogy Csanády kegyelmes úr nem élt a megkegyelmezés jogával, azt megerősítette. Az ítélet az ide 15 kilométerre levő Wybudow községben – az ezred legénysége szeme láttára, elrettentő példa gyanánt – lesz végrehajtva. Oda kocsin mentünk ki. Minthogy a hóhér szerepére nem akart vállalkozni senki, a kiszabott halálbüntetés kötél helyett agyonlövésre lett változtatva, és este 8 órakor végrehajtatott. (...) Az előhívott tábori pap ellátta lelki tanácsokkal, majd megcsókoltatta vele a feszületet, letérdepeltette, és a Miatyánk imája elmondása közben érte a négy lövés, mely rögtöni halálát idézte elő. (...)

1916. évi június hó 24-én. Plotycza

A felmentésemre vonatkozó kérvényem pártolva lett, a hadosztály részéről felterjesztve a honvédelmi miniszter úrnak, bárcsak sikerrel járna és hazamehetnék. (...)

1916. évi július hó 29-én. Plotycza

(...) Ez a Lőrincz [János tábori csendőr]őrmester különben nagyon ügyes ember, mindenre felhasználható. Először jó tábori csendőr, aztán fényképész, fenti és következő és még sok más képek készítője, ha kell, szakács, jól tud főzni, de bevásárláshoz is ért, s minthogy a rutén nyelvet is elsajátította – Sibelka Henrik főhadnagy, kémelhárító tiszt úr szerint –, mint felderítő igen jól használható, szóval a legmegbízhatóbb csendőrök egyike.

Mindezen jó tulajdonságai miatt helyénvalónak látom őt könyvemben kiemelni. Bemutatom mindennapi formájában és álruhában, amint kémsemlére indul, mert a csendőrből minden kitelik. (...)

1916. évi augusztus hó 11-én. Plotycza

(...) Közben kaptam az értesítést Kolozsvárról, Weinrich őrmestertől, hogy felváltásom bizonyos, mert a minis[z]ter leiratot intézett Kolozsvárra, hogy egy jegyzőkönyvvezetőnek alkalmas egyént hozzon javaslatba a harctéren levő 38. honvéd gyaloghadosztály tábori bírósága részére. Tehát mégiscsak sikerülni fog hazamenni. (...)

1916. évi augusztus hó 28-án. Urman

(...) Románia hadat üzent a Monarchiának.⁴⁸ Ez a titkos szövetséges, aki aranyért szállította eddig a gabonát nekünk, akárcsak a másik szövetségesünk, az olasz – ellenünk fordult. (...)

1916. évi augusztus hó 29-én. Urman

(...) A romániai hadüzenet miatt nagy a nyugtalanság. A 22-ik ezrednél künt volt Szalay őrmester beszélte, hogy Burza 22. honvéd gyalogezredbeli alezredes úgy nyilatkozott, hogy a romániai hadüzenet folytán nagyon rossz helyzet állott elő, s félős, hogy ezek után Erdélyt és Bosznia és Hercegovinát is elveszítjük. Az én szerény véleményem szerint ez nem lehet egyéb agyrémnél, sajnos, hogy egy törzstiszt illet mer kiejteni a száján. Majd meglátjuk, hogy kettőnk közül kit fog igazolni a jövő. (Megjegyzés 1942. június hó 21-én. A múlt alezredes urat igazolta, aki tévedett, az én voltam, elég sajnos, hogy így történt.⁴⁹)

48 Románia 1916. augusztus 27-én adta át hadüzenetét az Osztrák–Magyar Monarchiának, csapatai már ezt megelőzően megindították támadásukat a Kárpátok gyengén őrzött hágóin.

49 Tulics Kálmánnak ez a megjegyzése egyértelműen igazolja, hogy 1940–41-ben valóban a harctéri, napi feljegyzéseit tisztázta le naplójában, és azokat nem igazította az első világháborút lezáró békek nyomán kialakult új álláshoz.

1916. évi augusztus hó 30-án. Urman

Ma hallottuk a világháború legrosszabb hírét, hogy Brassó, Kézdivásárhely és Petro[z]sény már nem a mienk, a románok elfoglalták. Erre a borzasztó hírre – mely éppen délbe[n] érkezett – mindenkinek elment az étvágya, ott maradt az étel, szomorúan és csüggedten tárgyaltuk a reánk nézve rettenetes eseményt. Este lefeküdtem, de nem tudtam elaludni. (...)

1916. évi szeptember hó 1, 2 és 3-án. Urman

Naponta rosszabbnál rosszabb hírek, a románok egyre-másra foglalják [el] az erdélyi városokat. Mi lesz? Mi lesz?? Helyzetünk kétségbeejtő, s nekünk itt kell őriznünk ezt a ronda országot, amikor a mi drága szép Erdélyünket az ellenség dúlja!

Valamennyien odavagyunk a nagy bánattól, én magam pedig sem enni, sem inni, sem pedig aludni nem tudok a nagy izgalomtól, az örüléshez vagyok közel. Jaj, mi lesz? (...)

1916. évi szeptember hó 5-én. Urman

Ma kaptam hazulról azt a kétségbeejtő hangon megírt levelet, mely az ottani rettenetes állapotokról számol be. Elolvasásakor majdnem sírva fakadtam. Bizony, nem fogott a munka e napon. Kértem főnökömet, engedne el 1-2 napra haza, hogy rendezzem el dolgaimat. Megígérte, mert belátta kérésem alaposágát.

1916. évi szeptember hó 6-án. Urman

Megkaptam a kétnapi szabadságot. Tehát már holnap indulok haza. (...)

1916. évi szeptember hó 9-én. Utazás és Kolozsvár

Reggel ültemben történt alvásomból Csucsá táján felébredtem. Kinézve a vasút[i kocsi] ablakán, elszorult a szívem és könnybe lábadt a szemem a szomorú látványra. Ugyanis beláthatatlan hosszú kocsisor haladt az országúton Nagyvárad felé. Az erdélyi menekültek ezrei, a mi véreink voltak ezek; ki lovas, ki ökrös, ki bivalyos szekeren haladtak hazájukból menekülve az ellenség elől a bizonytalanságba. A szekerek után szarvasmarhákat és aprójószágot hajtottak. A szekereken gyermekek és öregek ültek, és bóbiskoltak kimerülten. Épp az a kép, amint azt Galíciában olyan sokszor láttam. Azokat is nagyon sajnáltam, de véreim hasonló szenvedésének láttára majd megszakadt a szívem. Sírtam a szó szoros értelmében.

A kocsisor 20-30 kilométer vagy még hosszabb lehetett, mert Bánffyhunyadot már rég elhagytuk, és még mindig tartott az elvonulás. Láttam, amint egész csorda marhákat hajtottak, más csoportok az útszélen pihentek. Mennyi vagyon, mennyi egzisztencia mehetett eddig tönkre! S ez mind a mi magyar véreink rovására.

Déli 12 órakor – 5 órás késéssel – értem Kolozsvárra. Az ebéd éppen az asztalon párologott, amikor váratlanul betoppantam. A viszontlátásra sírva borultak reám enyéim. Épp a legjobb időben értem haza, mert nem tudták elhatározni magukat, hogy mit csináljanak, vajon meneküljenek vagy maradjanak? (...)

1916. évi szeptember hó 18-án. Urman

(...) Térileg meglátogattam [az] Urman községben levő orosz hősök temetőjét. Különösen hangzik, amikor mi az ellenségeinkről elismerjük, hogy „hősök”. Szerintem haláluk után nyugodt lelkiismerettel megadhatjuk nekik a hős címet. Megérdemlik. Hiszen a legdrágább kincsükkel, az életükkel fizettek meg érte.

Szegény oroszok! Ők is idegen földben nyugosznak, akárcsak a mi hőseink. Már nem ellenségeskednek egymással, megférnek az édes anyaföldben békésen egymás mellett. Milyen megnyugtató az a tudat, hogy a halál mindent kiegyenlít. Nyugodjanak békében!

Íme, a csendes temető. (...)

1916. évi október hó 3-án. Urman

Haditörvényszék tartatott, melyen 4 ügyet fejeztünk be, éspedig: (...)

4. Egy nem mindennapi ügy került utolsónak tárgyalásra.

Szemjenov Iván orosz fogoly, ki egy, az orosz hadsereg által kibocsátott és az erdélyi románokhoz intézett felhívást hozott át, illetve ezen nyomtatvány birtokában találtatott. Vádlott azzal védekezett, hogy azon náluk közkézen forgó irat véletlenül maradt nála, illetve birtokában, amikor fogságba esett, és egyáltalában nem volt célja azt itt, a románok között terjeszteni, minthogy nem is volt erre vonatkozó semmi bizonyíték, és ezt olyan őszintén és meggyőzően adta elő, hogy a rögtönítélő bíróság elfogadta és felmentette.

Ez a szegény muszka ugyancsak meg volt ijedve, ami nem volt csoda, hisz élete egy hajszálon függött. De lehet, hogy ő erről nem is tudott, hiszen olyan jámbor, buta ember volt az istenadta. Meggyőződhetett különben ez az orosz arról is, ha lett volna hozzá értelme, hogy mi nem törünk senkinek az életére, hanem csak az igazság szem előtt tartásával ítélkezünk még akkor is, ha egy hatalmunkba került és gyanús ellenségünkről van szó.

Elkísértettük vissza a méltó helyére, a fogolytáborba. (...)

1916. évi október hó 9-én. Urman

Reggel aztán jelentkezett dr. Székely őrmester is, mire főnököm úgy határozott, hogy holnapi napon az irodát utódomnak adjam át, és 11-én reggel indulhatok haza.

Végre valahára ezt is megértem! (...)

Magyarosi Sándor

A MAGYAR KIRÁLYI 38. HONVÉD
GYALOGHADOSZTÁLY KATONÁI
AZ 1918. JÚNIUS 15-I CSATÁBAN

1918. június 15-én az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege nagyszabású hadműveletet indított a délnyugati fronton, hogy végképp kikapcsolja Olaszországot a háborúból. Az év elején még úgy tűnt, hogy a Monarchia Németország legnagyobb szövetségeseként félig megnyerte a háborút: Szerbiát sikerült térdre kényszeríteni, a cári Oroszország hadserege összeomlott, Románia pedig, miután 1916 során semleges szövetségesből ellenséggé vált, végül szintén békekötésre kényszerült. A hadművelet előestéjén a helyzet már nem volt ennyire egyértelmű: a németek offenzívái, amelyeket 1918 tavaszával kezdődően indítottak a nyugati fronton, a háború első éve óta példátlan területnyereséget eredményeztek ugyan, azonban a végső döntést mégsem sikerült kicsikarni általuk: a szövetségesek kitartottak. A Monarchia ennek ellenére úgy döntött, hogy megindítja a maga nagy támadó hadműveletét. Mindössze öt nappal később, június 20-án mindenki számára egyértelművé vált, a támadás kifulladt, a hadsereg pedig olyan méretű veszteségeket szenvedett, hogy valószínű volt: többé már nem lesz képes hasonló méretű erőfeszítésre.

Az offenzívában részt vett a magyar királyi 38. honvéd gyaloghadosztály is, amelynek két ezredében számos székely katona szolgált. A csata során, amely mindössze egyetlen napig tartott, a hadosztály csapatai az angol 23. hadosztály embereivel ütköztek össze, akik 1917 őszén, egy nagyobb brit expedíciós erő részeként érkeztek az olasz frontra. A következőkben arra teszek kísérletet, hogy különféle források alapján mindkét hadosztály szempontjából áttekintsem ennek az egyetlen napnak azon eseményeit, amelyekre az olasz frontnak egy szűk szakaszán, a Monarchia utolsó nagy csatájában került sor. Ahhoz, hogy ezek az események valamelyest kontextusba kerüljenek, szükséges néhány egyéb kérdésre is kitérni: ezek közé tartoznak az olasz front történései, az 1918-as háborús év főbb eseményei, a harcmodor változásai az első világháború folyamán, a Monarchia hadseregének helyzete az offenzíva előestéjén, végül pedig a védelem felépítése és a támadás előkészületei is.

Magáról az offenzíváról számos hadtörténeti munka megemlékezik, a szembenálló hadosztályokkal kapcsolatos történésekkel pedig mind a magyar, mind az angol ezredtörténetek viszonylag részletesen foglalkoznak. Fontos azonban a források közül kiemelni néhány olyan dokumentumot, amelyekre a szöveg csak korabeli jelentéseként hivatkozik. Ezek egyikét, amelynek címe *A m. kir. 38. honvéd gyaloghadosztály támadása 1918. június hó 15-én*, Bencze László adja közre *A Piave-front* című könyvének függelékében.¹ A másik dokumentum ugyancsak egy jelentés, amely a XIII. hadtest összekötő tisztjétől származik, és *A m. kir. 38. gyal. ho. csapattesteinek tapasztalatai és benyomásai 1918. június hó 15-én* címet viseli; ez utóbbi a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban, a 21. gyalogezred iratanyagában található, számos olyan utasítással és zászlóaljnaplóval egyetemben, amelyek további részleteket tartalmaznak a támadás előkészületeiről, illetve lefolyásáról.² Az eseményeket a 38. hadosztály szémszögéből tárgyaló szövegrészek javarészt ezekre a dokumentumokra támaszkodnak.

A szöveg megírásakor számtalan olyan kérdés merült fel, amelyeket további kutatások nélkül megválaszolni nem lehet. Így például a dokumentumból nem mindig állapítható meg minden kétséget kizáróan, hogy melyik magyar csapattest melyik angol csapattesttel került szembe a harcok során, vagy hogy két korabeli jelentés információi közül melyek pontosabbak. Bizonyos esetekben az sem egyértelmű, hogy egy-egy frontszakaszon a küzdelem csak egy-két óráig vagy egy egész napon át tartott, és ha az angol források adatait összevetjük a magyarokéval, kiderül, hogy néha egy-egy mozzanatnak, amelyik az egyik fél beszámolójában feltűnik, a másik fél verziójában egyszerűen semmiféle megfelelője nincs. Ennek felismerése vezetett ahhoz a döntéshez, hogy ugyanazokat az eseményeket kétszer tárgyaljam, egyszer az osztrák–magyar csapatok, egyszer pedig az angolok szémszögéből. Végül pedig kitérnék arra is, hogy bár a 38. hadosztály a magyar honvédség seregteste volt, a szövegben a hadosztályról, illetve annak alegységeiről és katonáiról általában osztrák–magyar-ként történik említés. Ennek két oka van: egyrészt a hadosztály különböző ezredeiben igen nagy számban szolgáltak román nemzetiségű katonák is, akikre nem tartanám helyesnek magyarként hivatkozni; másrészt az

1 Bencze László: *A Piave-front*. Budapest, 2003, Palatinum Nyomdaipari Társaság.

2 Hadtörténelmi Levéltár, II. 598. M. Kir. 21. Honvéd Gyalogezred-Parancsnokság, *Hadműveleti iratok*, sz. n. 1918. jan.–okt.

angolok szemszögéből a honvédek ugyanúgy az Osztrák–Magyar Monarchia katonái voltak, mint bármelyik baka, aki a közös hadseregben szolgált.

John Keegannek köszönhetően tudjuk, hogy Wellington herceg úgy gondolta, egy csata története leginkább egy táncestély lefolyására emlékeztet: „Bizonyára akadnak, akik fel tudják idézni mindazon apró-cseprő eseményeket, melyeknek közös végeredménye a diadal vagy a vereség: de nincs olyan ember, aki tudhatná, hogy milyen sorrendben követték egymást ezek az események, hogy pontosan mely időpontban történt, ami történt, holott épp ez adja az egyes események fontosságát.”³ Ez az írás leginkább az említett csata apró-cseprő eseményeinek felidézésére törekszik anélkül, hogy minden esetben megpróbálna sorrendet felállítani.

AZ OLASZ FRONT

Bihari Péter történész szerint Ausztria–Magyarország hadserege az egyetlen igazán népszerű háborút Olaszország ellen vívta. Bár az olaszok 1914. augusztus harmadikán kinyilatkoztatták semlegességüket, a Monarchia diplomáciája tisztában volt vele, hogy e semlegességet csak területi engedmények árán lehet fenntartani; emiatt mindössze annyi mozgásterület maradt, hogy megkísérelték szövetségesük figyelmét Dél-Tirol és Trieszt helyett a Balkán felé fordítani. Végül a tárgyalások kudarcba fulladtak, és Olaszország 1915. május 23-án hadba lépett az Osztrák–Magyar Monarchia ellen. A hadüzenet általános felháborodást váltott ki Magyarországon; ennek egyik megnyilvánulásaként a budapesti Margitszigeten egy „*Signore Maccaroni*” elnevezésű fabábut helyeztek el a következő felirattal: „Pofozzátok meg a hitszegőt!”⁴

A Monarchia ereje elégtelen volt ahhoz, hogy támadólag lépjen fel Olaszországgal szemben – a svájci határtól az Adriáig húzódó, mintegy 600 km hosszú új fronton a félmilliónyi olasz katonával szemben alig 200 000 főt tudtak felvonultatni –, az osztrák–magyar csapatok tehát eleve védelemre rendezkedtek be. A hadszíntér három védőkörletre, a tirolira, a karintiaira és a tengeremlékire oszlott, és mivel az utóbbi szakaszon két olasz hadsereg támadása volt várható, a rendelkezésre álló erők nagy részét ide irányították; ezek – Tolmeint és Görzöt leszámítva – az Isonzó bal partján építették ki állásaikat.⁵ A tengeremléki hadszíntéren, az Isonzó

3 John Keegan: *Waterloo*. Budapest, 1990, Európa Könyvkiadó, 5.

4 Bihari Péter: *1914. A nagy háború száz éve*. Budapest, 2014, Kalligram, 265.

5 Hajdu Tibor – Pollman Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja*. Budapest, 2014, Osiris, 142.

alsó folyásánál terült el a délnyugati front azon szakasza, amely Doberdó néven vonult be a magyar köztudatba.⁶

A Doberdó-fennsík, amelyet a szemtanúk általában dombos, sziklás vidéknek írnak le, és amelyen e beszámolók szerint számtalan tölcser alakú, dolinának nevezett katlan található, a Monarchia katonái számára egyik legrettegettebb frontszakasznak bizonyult. A legnagyobb megpróbáltatást az állandó tűzérési tűz jelentette – az olasz tűzérek látszólag kiapadhatatlan lőszerkészlettel rendelkeztek –, ráadásul a sziklás talajba becsapódó lövedékek által szétszórt kőtörmelék gyakran majdnem ugyanolyan veszélyesnek bizonyult a gyalogságra nézve, mint a felrobbanó gránátok szilánkjai. A körülmények miatt a katonák nem tudtak aludni, élelmet, illetve vizet csak naponta egyszer, többnyire éjszaka kaptak, és a helyzetet tovább súlyosbította, hogy a halottak, akiket gyakran sem összeszedni, sem eltemetni nem lehetett, bomlásnak indultak a tűző napon, iszonyú bűzzel árasztva el az állásokat.

Három év alatt – 1915 májusa és 1917 októbere között – az olasz hadvezetés tizenegy nagyobb csatában próbálta áttörni az osztrák–magyar vonalakat (e támadásokat a történetírás a tizenegy isonzói csataként tartja számon). Az eleinte rosszul felszerelt, géppuskákkal és aknavetőkkal alig rendelkező támadók napokig tartó tűzérési előkészítés után indították meg rohamaikat, azonban súlyos veszteségek árán sem sikerült jelentősebb eredményt elérniük. Ehhez az is hozzájárult, hogy az első hat csata során az olasz gyalogságnak viszonylag nyílt terepen kellett felfejlődnie, míg a védők állásai többnyire az uralgó magaslatokon húzódtak (mindez csak a hatodik csatát követően változott meg valamelyest, ekkor ugyanis a támadóknak sikerült némi területet elfoglalniuk a Karszt dombjaiból).⁷ 1915 végére a legtöbb olasz gyalogezred embereinek száma az eredeti létszám egyharmadára csökkent, a hadsereg pedig az összeomlás szélére került. Giorgio Rochat úgy véli, csak azért sikerült elkerülni a teljes katasztrófát, mert az ellenfél szintén nagyon sok katonáját elvesztette a harcok során, és egyszerűen túl erőtlen volt ahhoz, hogy kihasználja a helyzetet.⁸

---

6 Pintér Tamás – Rózsafi János – Stencinger Norbert: *Magyar ezredek a Doberdó-fennsík védelmében*. Budapest, 2009, Zrínyi Kiadó, 18.

7 Ungváry Krisztián: Isonzó, Doberdó, Caporetto. Magyarok az első világháborúban. In *Rubicon*, 2014/9., 7.

8 Giorgio Rochat: The Italian Front. In John Horne (szerk.): *A Companion to World War I*. Oxford, 2012, Wiley-Blackwell, 85.

Az első csatákat követően az osztrák–magyar hadvezetés számára is egyértelművé vált, hogy csak akkor van esélyük a sikeres védelemre, ha állásaikat megfelelően kiépítik (a 3. csata elején az elkészült bombamentes fedezékek mindössze 2000 ember befogadására voltak alkalmasak).⁹ „A védekező csapatok – írja Ungváry Krisztián – homokzsákokat, légcsőkat, műszaki szakaszokat és szögesdrótot, valamint faanyagot és bádoglemezeket is kaptak. Mindenütt drótkadályok épültek. A Monte San Michele alatt alagutat (Schönburg alagút) fúrtak annak érdekében, hogy ne a domb teljesen fedetlen platóján kelljen szállítani az utánpótlást az északeleti és északnyugati oldalon húzódó első vonalba.”¹⁰ 1915–16 telén az olasz hadsereg is jelentős változásokon esett át: létszáma megközelítőleg másfélmillió főre emelkedett, a csapatokat pedig kellő számú géppuskával és aknavetővel látták el.¹¹

Az 1916-os év első jelentősebb támadását (az ún. *Strafexpedition* vagy büntető hadjáratot) nem az olaszok indították, hanem a Monarchia hadserege. Mivel a Dél-Tirolból kiinduló hadművelet kezdésének időpontját a kedvezőtlen időjárás miatt többször is el kellett halasztani, az offenzíva végül május 15-én vette kezdetét. A Hétközség fennsíkron előretörő támadók váratlanul sikeresnek bizonyultak: 28-án a stratégiai fontosságú Arsierót, másnap Asiago városát sikerült bevenniük, és június 3-ára elérték a fennsík legdélibb peremét. Az osztrák–magyar csapatoknak azonban nem adatott meg, hogy kezdeti sikereiket kihasználhassák. Ennek egyik oka az volt, hogy az olasz hadvezetés jelentős erőket csoportosított át az Isonzó-rontról a veszélyeztetett szakaszra – az offenzíva kudarcának egyik okaként éppen az Isonzónál álló olasz erők lekötésének elmulasztását szokás megemlíteni –, azonban sokkal nagyobb súllyal esett latba az a tény, hogy június 4-én a keleti fronton az orosz hadsereg elindította egyik legjobban előkészített és legsikeresebb támadását, amelyet Bruszilov-offenzíva néven ismer a történetírás. Ennek következtében június 16-án az osztrák–magyar hadműveleteket beszüntették, a támadó csapatokat pedig könnyebben védhető terepszakaszokra vonták vissza. Az olaszok július végéig többször megkísérelték visszafoglalni az elvesztett területeket, e próbálkozások azonban rendre kudarcba fulladtak.¹²

Az év második jelentős offenzíváját, amely a 6. isonzói csata néven vált ismertté, az olaszok indították augusztus 6-án. A támadóknak sikerült

9 Ungváry: i. m. 12.; Julier Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Budapest, 1933, Magyar Szemle Társaság, 151.

10 Ungváry: i. m. 12.

11 Rochat: i. m. 85.

12 Hajdu-Pollman: i. m. 197–199.; Rochat: i. m. 86.

áttörniük az átcsoportosítások következtében meggyengült osztrák–magyar csapatok állásait, és a görzi hídfő, illetve a doberdói fennsík egyaránt olasz kézre került. A védők a második vonalig hátráltak, itt azonban a beérkező erősítéseknek köszönhetően szilárdan megvetették a lábukat. Az olaszok az év hátralevő részében további három támadást indítottak, de mindössze annyi eredményt értek el, hogy a 9. csata során megközelítették a Monte Hermadát, az utolsó jelentősebb akadályt Trieszt előtt. Az elfoglalt területek nem bírtak különösebb jelentőséggel – amint a Hajdú–Pollman szerzőpáros írja, Görz és Doberdó elvesztésével a hadi helyzet lényegesen nem változott –, a harcok során elszenvedett veszteségek azonban annyira súlyosak voltak, hogy az osztrák–magyar hadvezetésnek be kellett látnia: csapatai jelentősebb erősítések nélkül képtelenek lesznek sokáig tartani az Isonzónál kiépített állásokat.¹³ 1917 májusában, illetve augusztus–szeptemberében az Isonzó-fronton két újabb olasz offenzívára került sor, amelyek közül a második a Bainsizza-fennsík megszerzésével végződött (a fennsík fontosságát az adta, hogy kiindulópontul szolgálhatott egy Trieszt felé irányuló olasz támadáshoz). E két, 1917-ben indított támadással az isonzói csaták száma 11-re emelkedett, amelyek mérlege nem volt túl kedvező az olaszok számára, hiszen a háború kezdete óta meglehetősen súlyos veszteségeik ellenére is csak egy 50 km hosszú és 10 km széles földdarabot sikerült elfoglalniuk. A jelentős túlerővel folytatott harcok következtében azonban az osztrák–magyar csapatok is elérték ellenállóképességük határait: egyre valószínűbbnek látszott, hogy védelmük kibírjon még egy támadást.¹⁴

Hogy a helyzetet orvosolja, az osztrák–magyar hadvezetés úgy döntött, hogy a németekhez fordul segítségért. Az eredeti elképzelés az volt, hogy a Monarchia keleti fronton harcoló csapatait német alakulatokkal váltsák fel, lehetővé téve a felszabaduló osztrák–magyar erők átcsoportosítását a délnyugati arcvonalra, a német hadvezetés azonban ehelyett úgy látta jónak, ha csapatait közvetlenül az olasz frontra küldi. A tervezett hadművelet irányítása ugyancsak német kézbe került. Az együttműködés eredményeként 1917 őszén 7 német és 8 osztrák–magyar hadosztályból létrejött a 14. német hadsereg azzal a céllal, hogy a Flitsch-Tolmein terepszakaszon törje át az ellenség védelmét, semmisítse meg a térségben védelemben levő olasz erőket, és nyomuljon előre a Tagliamento folyóig.

---

13 Hajdú–Pollman: i. m. 202.

14 Hajdú–Pollman: i. m. 267–268.

Az offenzíva – tulajdonképpen a 12. isonzói csata – október 24-én vette kezdetét. A támadók viszonylag könnyen áttörték az olasz vonalakat, és az első nap végére az áttörés szélessége már a 30 km-t is elérte. A következő két nap folyamán a német és osztrák–magyar csapatok az összes olyan magaslatot elfoglalták, amelyek lehetővé tették volna az olaszok számára, hogy a Pó-síkság előtti hegyláncon megkapaszkodjanak. Október 28-ára az olasz védelem teljesen összeomlott, és megközelítőleg másfél millió katona, illetve 400 000 civil menekült tartott a Tagliamento felé, hogy még azelőtt átkeljenek rajta, mielőtt a támadók elérnék a folyót. Erre végül október 31-én került sor, és bár az osztrák–magyar és német alakulatok nagy része csak november 2-ára jutott át a túlsó partra, az olasz hadvezetés számára egyértelművé vált, hogy a Tagliamento vonala sem tartható.¹⁵

A folyón való átkelést követően, írja Vanda Wilcox, az olasz csapatok fejesztett menekülése egyre rendezettebb visszavonulássá alakult, emellett pedig november 6-án a rapallói tanácskozáson a britek és a franciák hozzájárultak ahhoz, hogy nyolc (a Hajdú–Pollman szerzőpáros szerint tizenegy) hadosztályt küldjenek az olaszok megsegítésére (e hadosztályoknak november 21-ével kezdődően kellett bekapcsolódniuk a védelembe).¹⁶ Az új olasz állásokat, amelyek a Piave folyó mögött épültek ki, az osztrák–magyar és német csapatoknak már nem sikerült áttörniük; végül a hadvezetés december 3-án beszüntette a támadást.¹⁷

Az olasz veszteségek óriásiak voltak: mintegy 40 000 olasz katona esett el vagy szenvedett valamiféle sebesülést, további 280 000 főt pedig a támadók ejtettek foglyul. Az osztrák–magyar és német csapatok emellett 3150 löveget, 1700 aknavetőt és 3000 géppuskát zsákmányoltak, és az olaszok által hátrahagyott jelentős lőszer- és élelmiszerkészleteket szintén sikerült birtokba venniük (ez utóbbiak jelentőségét jól példázza, hogy a Monarchia katonáinak ellátását 1918 tavaszáig a zsákmányolt készletekből biztosították).¹⁸ A caporettói áttörésként ismertté vált csatának azonban volt egy másik hozadéka is: az osztrák–magyar hadvezetés egyes elemeivel elhitette, hogy Olaszország akár egyetlen nagyobb szabású offenzívával is kikapcsolható a háborúból.

15 Ungváry: i. m. 20–21.; Rochat: i. m. 89.

16 Vanda Wilcox: *Italian Front* (<https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/italian-front>) (2018. 09. 16.)

17 Hajdú–Pollman: i. m. 270.

18 Rochat: i. m. 89.; Ungváry: i. m. 21.

*AZ 1918-AS ÉV ÉS AZ OSZTRÁK–MAGYAR OFFENZÍVA
ELŐKÉSZÜLETEI*

A háború menetét illetően az 1917-es év legjelentősebb eseménye kétségtelenül a cári birodalom összeomlása volt. Azt követően, hogy 1918. március 3-án aláírták a breszt-litovszki, május 7-én pedig a Monarchia szempontjából talán még jelentősebb bukaresti békét, a központi hatalmak országai joggal érezhették, hogy tulajdonképpen félig megnyerték a háborút. A békekötés ugyanakkor a többfrontos küzdelem végét is jelentette: mindamelllett, hogy a keleti front bizonyos térségeiben megszálló csapatokat kellett hátrahagyniuk, Németország számára a nyugati, az osztrák–magyarok számára pedig az olasz vált az egyetlen hadszínterré. A németek úgy vélték, eljött a pillanat, hogy egy utolsó nagy támadással még az Egyesült Államok hadseregének beavatkozása előtt döntő csapást mérjenek az antant erőire. Az offenzíva Michael vagy Szent Mihály arkangyal fedőnevet kapta, és kivitelezéséhez szívesen vették volna a Monarchia segítségét.

1917 novemberétől a német hadvezetés 48 hadosztályt irányított át a nyugati frontra, így a csata előestéjén a szövetségesek 148 hadosztályával 191 saját hadosztályt tudott szembeállítani (ez azonban – a hadosztályok eltérő létszáma miatt – nem jelentett számbeli fölényt). Magát a támadást meglehetősen alaposan készítették elő. Veszteségeik pótlására eleve sem állt rendelkezésükre a szövetségesekéhez fogható emberanyag; emiatt már korábban igyekeztek megválogatni és alkalmasságuk – koruk, erőnlétük, stb. – függvényében a megfelelő fegyvernemekhez irányítani a behívottakat (a brit hadseregben ekkor még nem alkalmaztak ehhez hasonló módszereket). Az is a szelekció során dőlt el, hogy valaki a hátszágba vagy a keleti, illetve nyugati frontra kerül-e.¹⁹ Az offenzíva előtt ennél is tovább mentek, és a rendelkezésükre álló erőket állásharcra alkalmas, illetve támadó vagy csapásmérő hadosztályokra osztották; ennek köszönhetően az offenzívát a legjobb emberanyaggal feltöltött – ennek következtében pedig a legmagasabb harcértékű – csapataikkal kívánták végrehajtani.²⁰ A támadás során számos egyéb, korábban már kipróbált újítást is bevetettek. A tüzérségi előkészítés időtartamát mindössze néhány órára csökkentették, és a gyalogsági állások rombolása mellett nagy hangsúlyt

19 Alexander Watson: *Enduring the Great War*. Cambridge, 2014, Cambridge University Press, 156–160.

20 Hajdu–Pollman: i. m. 326.; Hew Strachan: *The First World War*. London, New York, Sydney, Toronto, New Delhi, 2014, Simon and Schuster, 288.

helyeztek arra, hogy az ellenfél tüzérségét – ha időszakosan is – kikapcsolják a harcból. A gyalogság támadására több lépcsőben került sor: közvetlenül a mozgó tűzhengerre felzárkózva a rohamcsapatok 50 fős²¹ csoportokban támadó katonái haladtak – az ő feladatuk az volt, hogy a védelem kevésbé megerősített pontjait kihasználva betörjenek az ellenséges állásokba, míg az általuk hátrahagyott erősebb támpontok leküzdése a gyalogság további hullámaira maradt. Végül a támadókat aknavetőkkal és könnyen mozgatható lövegekkel látták el; így ha az előnyomulás során olyan ellenállásra találtak, amelyet csak tüzérség segítségével lehetett volna leküzdeni, maguk is meg tudták oldani a feladatot. Mindezek fényében a német hadvezetés azt remélte, hogy csapatainak teljes mélységében sikerül áttörniük az ellenség védelmét.²²

*Erőviszonyok az áttörési szakaszban*²³

	Gyalogho.	Lovasho.	Löveg	Repülő	Tank
Német	74		6473	730	
Antant	34	3	2804	579	217

Az offenzíva, amelyet a 18., 2. és 17. hadseregek hajtottak végre, és amely a franciákkal érintkező brit 5. hadsereg, illetve a brit 3. hadsereg ellen irányult, 1918. március 21-én vette kezdetét. A támadók, akiket a sűrű köd is segített, az első napon körülbelül 4-5 kilométerrel nyomták be a brit arcvonalat. John Keegan szerint az antant szempontjából a helyzet március 24-én, 25-én és 26-án volt a legsúlyosabb, ugyanis ekkor volt a legvalószínűbb, hogy a németeknek sikerül elválniuk a brit hadseregeket a franciáktól, és a csatornaparti kikötők felé haladva fokozatosan felszámolják a teljes brit frontszakaszt.²⁴ Mivel a későbbiek során annak a balszárnyon álló 18. hadseregnek sikerült a legtovább előretörnie, amelynek feladata eredetileg a főcsapást mérő 2. és 17. hadseregek biztosítása volt, a német vezetés a hadművelet főirányát ehhez a hadsereghez helyezte át, azonban a másik két hadseregnek is folytatnia kellett a támadást. A főcsapás így három, egyidőben végrehajtott csapássá alakult, ami az

21 Hajdu-Pollman: i. m. 326.; Hew Strachan – valamelyest általánosabban közelítve meg a kérdést – 7-10 főre teszi a rohamcsapatok katonáiból alakított támadó csoportok létszámát (lásd Strachan: i. m. 287.).

22 Galántai József: *Az első világháború*. Budapest, 1980, Gondolat, 446.

23 Hajdu-Pollman: i. m. 326.

24 John Keegan: *Az első világháború*. Budapest, 2014, Akadémiai Kiadó, 584.

erők szétforgácsolásához vezetett. Április első napjaira a támadók, akiknek mintegy 40-50 km-nyit sikerült előretörniük, 16 km-re megközelítették Amiens városát, magát a várost azonban már nem tudták elfoglalni. Az offenzíva kifulladt; végül a német hadvezetés 1918. április 5-én hivatalosan is leállította a hadműveletet.²⁵

Július közepéig a németek négy újabb nagy támadást indítottak a nyugati front különböző pontjain, azonban ezek mindegyike gyengébb és hatástalanabb volt, mint az előző, és több-kevesebb térnyerés után mindegyik elakadt.²⁶ A történetírás – teljes joggal – az említett offenzívák kapcsán többnyire az egységes antant hadvezetés létrejöttét, illetve a németek kimerülését hangsúlyozza, volt azonban e támadásoknak egy másik aspektusa is: 1914 óta ezek voltak az első hadműveletek, amelyek jelentős területi nyereséggel végződtek, és amelyek bizonyos fokig magukban hordozták a mozgóháború visszaállításának lehetőségét.

A Monarchia részéről még 1917 novemberében, a caporettói áttörés után több ígéret született, hogy csapatokkal is készek támogatni a német szövetséges harcát, 1917 karácsonyán pedig Arz tábornok arról beszélt, hogy az uralkodó beleegyezésével 10 gyaloghadosztályt és 46 nehézüteget bocsátanak a németek rendelkezésére. Ugyanez az idő alatt azonban IV. Károly megbízottja titkos tárgyalásokat folytatott a franciákkal a háborúból való kiugrásról; e tárgyalásokra nézve az osztrák–magyar csapatok franciaországi megjelenése végzetesnek bizonyult volna. A hadvezetésnek kapóra jött, hogy 1918. január 3-án Conrad von Hötzendorf, a Monarchia korábbi vezérkari főnöke bejelentette: a németek 1918 tavaszára tervezett offenzívájával egyidőben támadást készít elő az olasz hadszíntéren; erre hivatkozva elkerülhették, hogy csapatokat kelljen küldeniük a nyugati frontra. 1918. március 23-án maga az uralkodó döntötte el: azonnal meg kell kezdeni a támadás előkészítését. A legkésőbb május végére tervezett offenzíváról március 27-én értesítették a németeket is.²⁷ Időközben azonban felmerült, hogy a támadást nem Dél-Tirolból, hanem a Piave középső folyásánál kellene megindítani – ezt az álláspontot Boroevic tábornagy képviselte –, illetve született egy harmadik elképzelés is, amely a Garda-tónál indítandó támadásra tett javaslatot. Végül az offenzíva terve, amely az olasz fronton levő tábornokok javaslatainak sajátos keveréke lett,

25 Liptai Ervin (főszerk.): *Magyarország hadtörténete II.* Budapest, 1985, Zrínyi Katonai Kiadó, 100.

26 Bihari: i. m. 442.

27 Bencze: i. m. 70–78.

két egyenlő erejű támadással számolt, amelyet a Piave mentén, illetve Dél-Tirolból szándékoztak indítani.²⁸ Jelentősen hozzájárult az események alakulásához, hogy a franciák, miután a különbékéről folyó tárgyalások megszakadtak, nyilvánosságra hozták az osztrák–magyar uralkodó egy levelét, amely a béketárgyalások során íródott (az ún. Sixtus-levelét). Károly igyekezett úgy beállítani a dolgot, mintha maga is a körülmények áldozata lenne, azt azonban nem tudta elkerülni, hogy új szövetségi szerződést kössön a német birodalommal, amelyben az osztrák–magyar célokat teljesen alárendelte a német vezérkar igényeinek. Ezen igények egyike az volt, hogy május 20-ig a Monarchia hadserege – támogatandó a nyugati fronton támadni szándékozó német csapatokat – szintén indítsa meg a maga offenzíváját az olaszok ellen.²⁹ Az osztrák–magyar hadvezetés ezt a határidőt ugyan nem tudta tartani, lassan azonban megszületett a délnyugati fronton indítandó offenzíva tervének végleges változata. Ennek értelmében a két egyenértékű hadművelet a „Radetzky” és az „Albrecht” fedőnevet kapta; az 56 km-es alpesi fronton a Radetzky hadművelet részeként a 11. hadsereg vonult fel 20 gyalog- és 4 lovashadosztállyal, illetve 3000 löveggel – a 38. honvéd hadosztályt ennek a hadseregnek rendelték alá –; a Pederobbától a Piave torkolatáig tartó 54 km-es szakaszon az Albrecht hadművelet részeként 15 gyalog- és 4 lovashadosztály sorakozott fel 2600 löveggel. E két hadműveleten kívül a 10 hadsereg két hadosztályának az általános roham előtt félrevezetésül a Tonale-hágónál kellett színlelt támadást indítania. A mintegy 50 000 főt számláló tartalékot a két említett hadsereg csatlakozási pontja közelében, Belluno térségében helyezték el, ahonnan a tartalék csapatai szükség esetén egyik hadsereg számára sem tudtak volna időben támogatást nyújtani.³⁰

A különféle nehézségekhez az is hozzájárult, hogy 1918-ban az osztrák–magyar haderő súlyos ellátási gondokkal küszködött. A caporettoi győzelem jelentősége részben éppen abban rejlett, hogy a zsákmányolt készletekből egészen 1918 februárjáig élelmezni lehetett a csapatokat, ezt követően azonban a háterszágból szállítandó utánpótlásra szorultak, amelynek mennyiségére Bencze László szerint már nem a hadsereg igényei, hanem a lakosság teherbíró képességének határai voltak leginkább befolyással. A helyzeten érdemben az Ukrajnában, Romániában és Szer-

28 Ligeti Dávid Ádám: *A Monarchia utolsó vezérkari főnöke. Arthur Arz von Straussenburg és pályafutása.* (Nem publikált doktori disszertáció, Budapest, 2013, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, 181.)

29 Bencze: i. m. 87.; Bihari: i. m. 447.

30 Bencze: i. m. 88.

biában rekvirált élelmiszerkészletek sem tudtak változtatni. A katonák tulajdonképpen éheztek. Amint Bencze írja: „[a]z első vonalakban harcolók fejadagja 1918. februártól 350 g kenyérre, 15 majd 10 g húsrá, 6 g zsírra, 140 g főzelékfélére, pótkávéra és 10 db cigarettára mérséklődött. A tartalék porció nem változott. A lövészárkokban azonban a kiosztott élelmiszer mennyisége az utánpótlás ütemezésétől, a tartalékok nagyságától függött. Sürgető jelentések bizonyítják, hogy az előrevont katonák naponta jobbára csak 125 g keményre szikkadt, élvezhetetlen kukoricalepényt, némi férges, fagyasztott húst, és Dörrgemüset kaptak. Előfordult, hogy a biztonsági öv előretolt tüzelőállásaiban figyelő harcosok az ötnapos váltás teljes ideje alatt egyszer sem jutottak hozzá a kenyérfejadaghoz, csak kávéit ittak, szárított főzeléket ettek, esetleg romlott húst.”³¹

Az élelmezést illetően különösen hírhedtté vált a hadtápfőnökség azon hírlevele, amelyben kifejtették: a fagyasztott húspan található kukacok ugyan gusztustalanok, de nem károsak az egészségre.³²

A hadsereg utánszállítási problémái különösen azon alakulatok helyzetét nehezítették meg, amelyek a Hétközség-fennsíkra kerültek (ezek közé tartozott a 38. hadosztály is): az első vonal mögötti csapatok embereinek éjszaka, a napi gyakorlatok után többnyire maguknak kellett felcipelniük az offenzívához szükséges lőszer, felszerelést a számukra kijelölt hegyi depókba. A hadvezetés azonban pusztán emberi erővel képtelen volt kielégítően megoldani a feladatot; ennek következtében a fennsíkon indítandó támadás lőszer-szükségletének csupán 40%-át sikerült felvinni a hegyi lövegállásokba, és több mint 70 üteg, amely a támadás napján még a Sugana-völgyben várta a továbbszállítást, szintén nem tudott bekapcsolódni a harcokba.³³ Mindezt tetézte, hogy az osztrák–magyar hadseregnek azzal az olasz haderővel kellett szembenéznie, amelyet a caporettoi kudarc után francia és angol hadosztályokkal erősítettek meg, és amelynek védelmét is teljesen átszervezték. Ami az utánszállítást illeti, az olaszok sűrű vasúthálózatra támaszkodtak: az alpesi fronton bevetett hadosztályaik, illetve a szövetséges francia és angol alakulatok élelmiszer- és lőszer-szükségeit rendszeresen és időben fedezni tudták, és az esetleges offenzívákhoz szükséges készletek kiszállítása vagy a csapatok különböző frontok közötti átcsoportosítása szintén nem okozott gondot nekik.³⁴

---

31 Bencze: i. m. 73.

32 Bencze: i. m. 73.

33 Bencze: i. m. 73., 90.

34 Bencze: i. m. 44.

A HARCMODOR

Bár az első világháború tulajdonképpen mozgóháborúnak indult, 1915-re már kialakultak azok a mélységben tagolt lövészárkokrendszerek, amelyek a későbbiek során e konfliktus jelképévé váltak. A kezdeti időszakhoz képest az 1918. június 15-i offenzíva idejére a védekező és a támadó harcmodor is jelentős átalakuláson esett át, ezen átalakulások pedig javarészt azt is meghatározták, hogy a szembenálló felek hogyan harcoltak a már említett offenzíva során.

Ami a védelmet illeti, a kezdeti primitív lövészárkokból 1917-re mélyen tagolt, rugalmas védelmi rendszerek jöttek létre, amelyek peremvonalára általában többsoros drótakadályokat telepítettek. Ezek előtt a mintegy kilométernyi mélységű fedezőzóna húzódtott, amely össze nem függő tüzelőállásokból, körvédelemre berendezett támpontokból, műszaki zárákból állt. A fedezőzóna előretolt őrséinek (angolul: harcelőőrsök) az volt a feladata, hogy idejében jelezzék az ellenséges támadásokat; nekik általában a gyalogsági rohamot megelőző tüzéségi tűzben is a helyükön kellett maradniuk, és csak a gyalogsági támadás megindulása után, halogató harcokat folytatva vonulhattak vissza a főellenállási vonalba. A drótakadályok mögött következett a két kilométernél mélyebb harci zóna, amely három-négy párhuzamos lövészárkból és az ezek közötti összekötő árkokból állt (1918-ban az olasz fronton a két km mélységű zóna első állásának lövészárkait egy 500 méteres sávban építették ki, a második állás két-három árka pedig a zóna utolsó 500 m-es sávjában kapott helyet). A harci zóna állásait gyakran körvédőképes támpontokkal is megerősítették; ez utóbbiak légénysége akkor is képes volt a védekezésre, ha az ellenség az oldalukba került. Végül a harci zóna mögött az ún. hátsó zóna következett. A védelem teljes mélysége az adott front körülményeinek függvényében változhatott, és akár a 25-30 km-t is elérhette.³⁵

Az ilyen típusú védelemnek a korábbi eljárásokkal összehasonlítva számos előnye volt. Az ellenség támadását nem az első állásoknál kívánták megállítani, így többé már nem volt fontos, hogy minden erőt ezekbe összpontosítsanak; ehelyett a rendelkezésre álló csapatokat lépcsőzetesen helyezték el, a betört ellenséget pedig a hátsó zónából előretörő tartalékok ellenlökéseivel kívánták kiszorítani. Mivel az első állásokat meglehetősen szellősen szállták meg, a védők kevésbé voltak kitéve az ellenséges tüzéség

35 Fedező zóna: 3-4 km. Harci zóna: 6-10 km. Hátsó zóna: 10-12 km. Lásd Szijj Jolán (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs.* Budapest, 2000, Petit Real Könyvkiadó, 127.

pusztító tüzeinek, ugyanakkor a védelem egyik fő elemévé maga a védelmi rendszer mélysége lépett elő: a támadóknak, ha valóban át kívánták törni az ellenséges állásokat, hosszú utat kellett megtenniük, ráadásul az egymás után elhelyezkedő védőállások leküzdése jelentősen le is lassította a támadás ütemét, ezáltal elég időt biztosítva a védők számára, hogy tartalékaikat átcsoportosíthassák, illetve hogy az ellentámadás helyét és idejét megválaszthassák.³⁶

A háború folyamán a támadó harcászat is lényeges átalakuláson ment át. Egyik legfontosabb változást a különböző fegyvernemek együttműködésének, azaz az összefegyvernemi harcászatnak a kialakulása jelentette.³⁷ Az első időszak hatalmas veszteségeinek hatására a szembenálló felek egyre inkább arra törekedtek, hogy a gyalogság csak tervszerű tüzérségi előkészítés után támadjon, a támogatás pedig a harc egész folyamata alatt meglegyen.³⁸ Az előkészítés során a tüzérségre hárult a feladat, hogy a gyalogsági roham előtt az ellenség tüzér- és aknavetőütegeit elnémítsa, gyalogságát a védőárkok vagy fedezékek aljába kényszerítse, és átjárót nyisson a védőárkok elé emelt műszaki és drótakadályokon. Ezt követően az első vonalakat áttörő, támadásban lévő gyalogságot kellett támogatnia, amit többnyire a gyalogságot közvetlenül kísérő lövegek tüzeivel, illetve a gyalogság elé lőtt ún. mozgó tűzhengerrel oldottak meg. Ez utóbbi esetén többféle módszer létezett: egyik szerint a terepszakaszról terepszakaszra áthelyezett tüzet előre meghatározott időpontokhoz kötötték, amelyhez a gyalogságnak kellett alkalmazkodnia; a másik módszer értelmében a tüzet csak azt követően helyezték át a következő terepszakaszra, hogy a gyalogság a biztonsági távolság betartásával felzárkózott a tüzérek által lőtt tűzfüggönyre. Amint Kovács Vilmos írja, az első háborús év tapasztalatai bebizonyították, hogy a korszerű fegyverekkel felszerelt és beásott gyalogsággal szemben csak az képes áttörésre, aki megfelelően csoportosítja tüzérségét és az adott feladathoz kellő mennyiségű lőszerrel rendelkezik.³⁹ A mélységben tagozott védelem áttöréséhez azonban mindez többnyire elégtelennek bizonyult.

36 Christopher Tuck: *Understanding Land Warfare*. London and New York, 2014, Routledge, 69.

37 Liptai: i. m. 126.

38 Fabinyi József: A modern tüzérség kialakulása. In *Honvéd: katonai folyóirat*, 1947, 11. szám, 19.

39 Kovács Vilmos: Az osztrák–magyar tüzérség fegyverzete és harceljárásai az első világháborúban. In Balla Tibor – Csikány Tamás – Gulyás Géza – Horváth Csaba – Kovács Vilmos: *A magyar tüzérség 100 éve*. Budapest, 2014, Zrínyi Kiadó, 111.

A támadók eleinte a tüzérségi előkészítés erejének fokozásával igyekeztek megoldani a problémát: megnövelték az alkalmazott ütegek számát, az elhasználandó lőszer mennyiségét és az előkészítés időtartamát (a gyalogság rohama előtt a tüzérség néha napokon át lőtte az ellenséges vonalakat), azonban ez a módszer teljesen kizárta a meglepetést, ráadásul nem is hozta meg a kívánt eredményt. Ahhoz, hogy az ellenség védelmét áttörhessék, új eljárásokat kellett keresni. Ezek egyike – a harci gázok és a harcokocsik bevetése mellett – a rohamcsapatok felállítása és alkalmazása volt.⁴⁰

A háború végére a tüzérség működése további változásokon ment keresztül. A repülőgépek fontos szerepre tettek szert a célfelderítésben és a lövegek belövésében, emellett pedig az egyre precízebb műszerek, az alaposabb térképek és a javuló minőségű légi felvételek lehetővé tették, hogy a tüzérségnek a tulajdonképpeni előkészítést megelőzően csak néhány ellenőrző lövést kelljen leadnia (ezeket többnyire egy ismert koordinátájú tereppontra adták le, hogy ellenőrizzék az irányzás helyességét). Az új módszerekkel a többnapos tüzérségi előkészítést mindössze néhány órára csökkentették. Nagyobb figyelmet szenteltek a támadó gyalogság támogatásának is: a már említett mozgó tűzhengeren kívül ehhez a két fegyvernem közötti folyamatos kapcsolattartásra volt szükség, amely lehetővé tette, hogy a támogató ütegek az újonnan felbukkanó célokat viszonylag rövid időn belül tűz alá vehessék. *„Mind védelemben, mind támadásban – írja Fabinyi – a tüzérség működését »tűztervekkel« szabályozták, melyek a célok feltüntetése mellett, harcmozzanatok szerint a lőszerfelhasználást, időtartamot, tüzelésmódot és a lövelemeket⁴¹ is meghatározták.»⁴²*

Amint arról már korábban említés történt, a szembenálló felek egymástól függetlenül olyan harcászati megoldásokat igyekeztek kidolgozni, amelyektől az ellenfél állásainak áttörését remélték. A központi hatalmak hadseregében e megoldások közül a legfontosabb szerepet a rohamharcászat töltötte be, amely az ún. beszivárgásos taktikán alapult. A cél továbbra is az maradt, hogy a saját erők néhány ponton a lehető legkisebb veszteséggel betörjenek az ellenséges állásrendszer első vonalába, azonban a gyalogság általános rohama helyett ezt a speciálisan kiképzett roham-

40 Fabinyi: i. m. 19.

41 Némileg leegyszerűsítve, a lövegek egy-egy célpontra való beállításához szükséges azon adatok, amelyek magával a löveggel, illetve a lövedék töltetével kapcsolatosak (pl. a cső szöge).

42 Fabinyi: i. m. 20.

csapatok katonáinak támadásával kívánták elérni. A kis csoportokban támadó rohamistáknak vagy rohamosoknak, ahogy az adott korban nevezték őket, a terep adottságait kihasználva kellett eljutniuk az ellenséges állások egy korábban felderített gyenge pontjáig, ahol az volt a feladatuk, hogy az akadályrendszert átjárhatóvá tegyék, az ellenséges állások egy szakaszát elfoglalják, az ellenségtől megtisztítsák és a mellvédek átépítésével az ellenség felé fordítsák őket. Hogy feladatukat eredményesebben láthassák el, a rohamcsapatok saját tűzértséget kaptak, amely a lehetőségekhez képest igyekezett követni és támogatni az előretörő gyalogságot.

A támadás során a rohamegységek első hullámát a rohamjárőrök adták – tulajdonképpen ők törtek be az ellenséges állásokba, amelyeket gyakran már a saját tűzértségi előkészítés közben megközelítettek. A rohamjárőrök kizárólag az elfoglalandó árokrészre koncentráltak; mindazokat az ellenséges erőket, amelyeken túlhaladtak vagy amelyek a védőállás szomszédos szakaszait tartották megszállva, a későbbi hullámoknak kellett leküzdeniük.

M. Christian Ortner szerint az első hullámba a rohamjárőrökön kívül két-három olyan szakaszt is beosztottak, amit a legjobban célba dobó rohamistákból és gránátutánpótlást szállító rohamkatonákból állítottak össze.⁴³ A második hullámba az ügyesebb lövészek, közelharcban jártas katonák, géppuskások, esetleg lángszórósok és a távbeszélő, illetve távjelző rohamkatonák kerültek; a harmadik hullámot három rajnyi gyalogság, egy rohamjárőr, távbeszélő és teherhordó katonák alkották: ez utóbbiak szögesdrótokat, homokzsákokat, aknákat, páncélpajzsokat és lövegpajzsokat szállítottak. Az ebbe a hullámba tartozó katonákat már többnyire csakányokkal, lapátokkal is felszerelték.⁴⁴ A harmadik hullám után a közönséges gyalogság következett (többnyire újabb három hullámban); a rohamistákat azt követően, hogy feladatukat végrehajtották – azaz utat nyitottak a gyalogságnak – általában kivonták az arcvonalból.

Amennyiben az ellenség nem ürítette ki azt a szakaszt, ahol a betörésre sor került, ennek megtisztítása szintén a rohamcsapatok embereire hárult, akik a kibontakozó közelharcban nemcsak kézigránáttal és lángszóróval, de gyakran szuronnal, rohamkéssel, gyalogsági ásóval vagy a lövészárokban barkácsolt buzogányokkal is küzdöttek. Mivel a második hullám az első tartalékát alkotta, tulajdonképpen ez volt a támadás legveszélyesebb

43 M. Christian Ortner: *Storm Troops*. Vienna, 2005, Verlag Militaria, 179.

44 Kloska Tamás: Rohamharcászat az első világháborúban. In *Hadtudományi Szemle*, 2014, VIII. évfolyam, 4. szám, 70.

*Osztrák–magyar rohamcsapatok katonái a jellegzetes gránátzsákokkal
(Wolfgang Weihs gyűjteménye)*

időszaka, ilyenkor ugyanis az első hullámba tartozó katonák, akik a betörést végrehajtották, többnyire továbbhaladtak és elérték a számukra kitűzött célt, azonban a második hullám embereinek, akik leragadtak az árkok megtisztításáért vívott közelharcban, még nem sikerült felzárkózni rájuk, így az első hullámba tartozóknak, akik nem képviseltek jelentősebb erőt, magukra maradvá kellett szembenézniük az esetleges ellentámadásokkal.⁴⁵

Ahhoz, hogy feladatukat minél hatékonyabban hajthassák végre, a rohamcsapatok katonáit a hadsereg egyéb alakulataitól eltérő módon szerelték fel. Felszerelésük egyik legszembevetőbb eleme a rohamsisak volt – ez különösen az olasz fronton tett hasznos szolgálatot, ahol a tüzérségi lövedékek becsapódását valóságos közápороk követték. Korabeli fényképfelvételek arról tanúskodnak, hogy e sisakokat a katonák néha fordítva viselték. A rohamisták másik jellegzetes felszerelési tárgya az a közepen egy pánttal összekötött két zsák volt, amelyet a katonáknak a nyakukba akasztottak, így a zsákok, amelyek a támadáshoz szükséges kézigránátok szállítására szolgáltak, a rohamista két karja alá kerültek. Bár a 38. rohamzászlóalj egyik szemléjéről fennmaradt fotókon, amelyeket a sepsiszentgyörgyi múzeum gyűjteményében őriznek, a csapatok ilyen

45 Ortnér: i. m. 180.

gránátszakókat viselnek, M. Christian Ortner szerint ezek nem bizonyultak túl népszerűnek a harctéren: mivel meglehetősen világos anyagból készültek, kiváló célpontot kínáltak az ellenségnek, ráadásul a kézigránátokat sem lehetett gyorsan elővenni belőlük, így a katonák inkább nem használták őket, a gránátokat pedig egyszerűen csak az övükbe tűzték.

A 38. rohamászlóalj (Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy)

A rohamcsapatok egy másik jellegzetes, messziről felismerhető eszköze az a rövid nyelű utászlapát volt, amelyet hátul, a derékszíjra rögzítve viseltek; Ortner úgy tudja, a rohamcsapatok katonáinak mintegy felét látták el ilyen lapátokkal.⁴⁶ Az egyéni felszereléshez ezenkívül még gázálc, kenyérzsák (négy tartalék élelmiszeradaggal), tölténytáska, 1917 mintájú rohamkés (korabeli forrásokban: tör), szurony, drótvágó, világító pisztoly, 16 mintájú ismétlő pisztoly, jelzősíp, elemes zseblámpa és sátorlap tartozott, de igen népszerűek voltak a közelharcban használatos különféle boxerek és buzogányok is. Ami a lőfegyvereket illeti, a rohamcsapatok emberei az 1270 mm hosszúságú gyalogsági puska helyett a rövidebb, 1000 mm hosszú kurtályokat vagy karabélyokat használták, amelyekhez általában fejenként csak 40 db lőszer vittek magukkal (a gyalogság lőszerjavadalmazása ennél lényegesen nagyobb volt).⁴⁷

46 Ortner: i. m. 90–91.

47 Bacsoni Tamás: Az osztrák–magyar rohamkatonák felszerelése. In Bacsoni Tamás – Kiss Gábor – Sallay Gergely Pál – Számvéber Norbert: *Halálfejes katonák. Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916–1918*. Budapest, 2006, Püedlo Kiadó, 39.

1918-ra az osztrák–magyar hadsereg hadosztályai már saját rohamzászlóaljakkal rendelkeztek, amelyek annyi századból álltak, ahány ezred alkotta az adott hadosztályt, az egyes századok száma pedig megegyezett az ezredek zászlóaljainak számával.⁴⁸ A rohamzászlóalj tehát a következő elemekből épült fel: négy rohamszázad, egy vagy két géppuskás század, egy hegyi ágyús üteg négy löveggel, egy gyalogsági ágyús üteg négy löveggel, egy további támogató csoport négy közepes gránátvetővel és négy közepes aknavetővel, egy lángszórós csoport hat lángszóróval és egy építőszázad.

A rohamzászlóalj törzsét négy tiszt és 31 légénységi állományú katona alkotta; egy század öt tisztből és 173 katonából állt, a legkisebb egység pedig a rohamjárőr volt, amely 9-10 főt számlált.⁴⁹

Végezetül nézzük meg, hogyan látta a rohamistákat egy szemtanú. A komollói Tök Miklós, aki 1897-ben született, egy Gazda Józseffel folytatott beszélgetése során emlékezett vissza a velük való találkozásra. Bár a Gazda által lejegyzett szöveg magán hordozza az élőbeszéd töredezettségét (ami részben azzal magyarázható, hogy az első világháborút megjárt egykori tüzér a beszélgetés idején feltehetően már öregember lehetett), valamelyest talán mégis visszaadja a rohamcsapatok támadásának hangulatát. Saját elbeszélése szerint Tök először azt sem tudta, hogy a front felé vonuló alakulat, amelynek tisztjei lovon ülve vezették embereiket, magyar, azonban hamarosan egyértelművé vált számára, kikkel találkozott. *„A hármás rohamzászlóalj vót, rohamzászlóalj, puska nélkül. Tör s kézigránát [volt minden fegyverük]... [M]ég hátrébb vót egy zászlóalj, [az is] rohamzászlóalj, a hatos. Ezt a két zászlóaljt esszetudták, hogy bévetik... [S]zembefordul [egymással] az öt tiszte; valami parancsot adott a nagyobb tiszte – me’ milyenek vótak [milyen rendfokozatúak], nem tudom pontoson –, [atán] kivágtat a zászlóalj közepibe; aszondja, jobbszárny, balszárny, fejlődj, roham előre! Avval a zászlóalj kétfelé szakadt: előre! Én nem mentem, úgy lehet, 50 lépést, [mikor ók] már felvették a harcot. No, vót ott osztán egy ropogás, egy bögés, egy jajgatás. Hányták a kézigránátot [az ellenségre], ugye...”⁵⁰*

48 Ortner: i. m. 197.

49 Kiss Gábor: Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatjai. In Baczoni Tamás – Kiss Gábor – Sallay Gergely Pál – Számvéber Norbert: *Halálfejes katonák. Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatjai 1916–1918*. Budapest, 2006, Püedlo Kiadó, 19.

50 Gazda József interjúja Tök Miklóssal. Kézirat, é. n., Gazda József birtokában.

AZ ELLENFELEK ÉS A CSATATÉR

A 38. honvéd hadosztály, miután a keleti frontról a délnyugati arcvonlra szállították, a 11. hadsereg alárendeltségébe került. A tervek szerint az offenzíva során a hadsereg két egyenlő erejű csoportosításának É–D irányba kellett támadnia az Astico és a Brenta, illetve a Brenta és a Piave között. Az előbbi területre beosztott csoportosítást a III., XIII. és a VI. hadtest alkotta; a 38. hadosztály pedig a XIII. hadtest kötelékébe tartozott.

A támadók az osztrák–magyar erők szemszögéből

Kelet			Nyugat	
Hadtest	XIII. hadtest		III. hadtest	
Hadosztály	16. hadosztály	38. hadosztály	52. hadosztály	6. hadosztály
Ezred	138., 52., 31. (2)	24., 21., 22. (23)	26., 74., 6., 42.	17., 27., 81., 127.

A hadtest négy hadosztályának (ezek közül a fentebbi táblázatban csak kettő van feltüntetve) azt szabták feladatul, hogy a Hétközség-fennsíkon egy körülbelül 6 km széles szakaszon áttörje az ellenség védelmét, és a Monte Lemerle elfoglalásával felgöngyölítse az ellenséges állásokat (a bal-, illetve a jobbszárnyon elhelyezkedő két hadtestnek egy-egy 11 km széles sávban kellett támadnia). Az osztrák–magyar erőknek a második napon a Thiene–Vincentino vonalat kellett volna elérniük. A gyalogság tüzérségi támogatásáról 706 löveg (117,6 cső/km) gondoskodott, a támadás elakadása esetén pedig a 11. hadsereg tartalékait kívánták bevetni, hogy kiegészítsék a Vincentino irányában támadó ékeket...⁵¹

Azon a szakaszon, ahol a XIII. hadtestet is magába foglaló csoportosításnak támadnia kellett – tehát az Astico és a Brenta közötti területen – az olasz X., az angol XIV., a francia XII., illetve az olasz XIII. és XX. hadtest volt védelemben.

A védelem

Nyugat Val d’Astico			Kelet Val Frenzela		
X. olasz hadtest	XIV. angol hadtest		XII. francia hadtest		XIII. olasz hadtest
12. hadosztály	48. hadosztály	23. hadosztály	24. hadosztály	23. hadosztály	Két hadosztály

⁵¹ Bencze: i. m. 101–102.

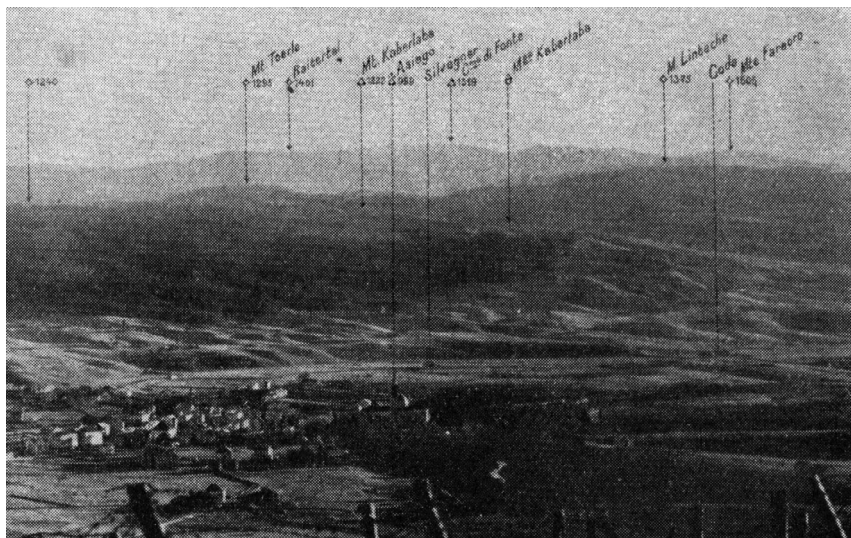
A 38. hadosztállal a brit XIV. hadtest csapatainak egy része állt szemben; ezek az olasz 6. hadsereg alárendeltségébe tartoztak, az általuk megszállt szakasz pedig a hadsereg arcvonalának bal oldalára esett. Tőlük balra (a fennsík nyugati oldalán, illetve a Val d'Asticónál) az 1. olasz hadsereg, jobbra pedig a franciák helyezkedtek el. Az összeütközésre az 1000-1500 m magasan a tengerszint fölött fekvő, mintegy 30 km hosszú és 10 km széles Hétközség-fennsíkon került sor, amelynek azt a részét, ahol a harcok folytak, északon a Val Sugana és a mögötte tornyosuló, megközelítőleg 2000 méter magas hegyek, kétoldalt a Val d'Assa és a Val Frenzela határolják, délen pedig 6-10 km széles, alacsony hegyvonulat választja el az itáliai alföldtől, és amelyet a Ghelpach-patak szurdoka szel ketté (az említett déli hegyvonulat egyik csúcsa az az 1222 m magas Kaberlaba is, amely irányába a 38. hadosztállalnak támadnia kellett). A fennsíkon húzódó frontvonal az 1916-os osztrák–magyar hadjárat (az ún. *Strafexpedition*) eredményeként jött létre: az olaszok a fennsík déli részén húzódó alacsony hegyvonulaton, a Monarchia csapatai tőlük északabbra, tulajdonképpen a fennsík közepén, nyílt terepen építették ki állásaikat. Mivel az olaszok gyakorlatilag ráláttak az osztrák–magyar állásokra, a csapatok mozgására és ellátására csak éjszaka volt lehetőség.

A brit 7. és a 23. hadosztályt 1918 márciusának végén, a 48. hadosztályt április közepén vezényelték a fennsíkra, hogy az itt húzódó vonal egy szakaszát átvegyék az olaszoktól.⁵² Hogy mi is volt, amit átvettek, arról eltérnek a vélemények: Bencze László úgy tudja, a 6. hadseregparancsnokság a peremhegyekig húzódó 4-6 km-es mélységben 7 állást létesített; ezzel szemben Francis MacKay az asiagói csataterőről írott könyvében az angolok sávjában mindössze három állásról tesz említést. Ezek közül az első a felföld lapályos részének a szélén, a második az egy kilométerrel délebbre futó erdőborította gerinceken, a harmadik pedig a déli peremhegyek közelében húzódott.⁵³ Az első vonal lövészárkait olasz csapatok még 1916-ban, nagyrészt robbantással alakították ki, és helyenként szikladarabokból épített mellvéddel is ellátták, azonban ennek

---

52 J. Wilks – Eileen Wilks: *The British Army in Italy*. Barnsley, 2013, Pen and Sword, 67–68.

53 Francis MacKay: *Asiago*. Barnsley, 2000, Leo Cooper, 31.

Asiago látképe. A 38-asoknak a város irányából a kép közepén látható Kaberlaba irányába kellett támadniuk. (Deseő Lajos – Ardó Gyula [szerk.]: Erdélyi ezredek a világháborúban. Budapest, Ardó Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 1941. 145.)

ellenére sem feleltek meg a nyugati fronton alkalmazott szabványoknak.⁵⁴ Az árkokból rövid leágazások vezettek a géppuskák és az aknavetők kis térközönként elhelyezett tüzelőállásaihoz. MacKay szerint az olaszok által ásott fedezékekkel, az ún. rókalyukakkal ugyancsak gond volt; ezek bejárata az ellenség felé nézett, és emiatt a bentlevők – még ha kisebb mértékben is, mint nyílt terepen – tulajdonképpen a fedezékekben is ki voltak téve az ellenséges tűzéréség tűzének. További hátrányt jelentett, hogy az egyenetlen terep miatt a tüzelőállások – hacsak a védők az összekötő árokreszeket is meg nem szállták – gyakran kívül estek egymás látóterén, végül pedig – mint az olasz front annyi más szakaszán – a becsapódó lövedékek hatására a sziklás talajból kiszakadó kőszilánkok itt is különösen veszélyesnek bizonyultak az állásokat megszálló csapatokra nézve.⁵⁵

54 A nyugati fronton az árkokat eleve nem egyenes vonalban vezették, esetleg 6-10 méterenként ún. harántgátakkal (az árokra merőleges földépítmény) látták el őket. Mindkét megoldás arra szolgált, hogy az ellenség oldalazó tűzének elejét vegyék, illetve, hogy a becsapódó tűzéréségi lövedékek pusztító hatását a lehető legrövidebb árokreszre korlátozzák.

55 MacKay: i. m. 32–33.

Az első vonal elé telepítendő drótakadályok sorsa szintén sajtóságon alakult. Mivel a felföld nagy részét mintegy 20 km széles és 4-6 km mélységű tűlevelű erdő borította, ezek kialakításához gyakran az erdő fáit használták oszlopok gyanánt, az így létrejött építményt azonban meglehetősen sebezhetőnek ítélték: attól tartottak ugyanis, hogy egy támadás esetén a különféle tüzérségi lövedékek által kidöntött fatörzsek könnyen tönkretelhetik vagy áthidalhatják a szögesdrótból, aknákból és drótkötelek-ből álló akadályövet. Hogy a védelem mélységét növeljék, az akadályrendszer előtt, a senki földjén egy további vonalat hoztak létre, amely tulajdonképpen a harcelőrsökből állt, és melynek szélessége helyenként a 2 km-t is elérte.⁵⁶

Végül említést kell tennünk a védelem tüzérségéről, amely a második vonal állásai mögé települt. A britek szakaszán vegyesen állítottak fel egymás mellé angol, francia és olasz ütegeket, a terepviszonyok azonban ennek a fegyvernemnek sem kedveztek különösebben: az ágyúállásokat gyakran robbantással kellett kialakítani, de előfordult, hogy egy-egy löveg számára mészkőből építettek valamiféle talapzatot, hogy megfelelő módon lehessen elhelyezni.⁵⁷

Ami a gyalogságot illeti, a brit frontszakasz védelmét két hadosztály látta el; ennek megfelelően magát a frontszakaszt két részre osztották, amelyek közül a jobb oldali a Granezza, a bal oldali pedig Carriola nevet kapta. A brit 23. hadosztály tehát, amely ellen a 38. honvéd gyaloghadosztály támadása irányult, az angol terminológia szerint a Granezza-szektorban, egy körülbelül 5500 méter hosszú szakaszon rendezkedett be védelemre; az első vonalat a 68. és a 70. dandárok emberei szállták meg, a tartalékot a 69. dandár alkotta.

23. hadosztály

Dandár	68. dandár			70. dandár	
<i>Első vonal</i>	11/Northumberland Fusiliers	12/Durham Light Infantry	13/Durham Light Infantry	9/York and Lancaster	11/Sherwood Foresters
<i>Második vonal</i>				8/York and Lancaster	
<i>Tartalék</i>	10/York and Lancaster			8/King's Own Yorkshire Light Infantry	

56 MacKay: i. m. 29.

57 MacKay: i. m. 32-33.

A hadosztály jobbszárnyára a 70. dandár, a dandár jobbszárnyára pedig a 11/Sherwood Foresters zászlóalj került; ennek emberei a San Sisto-gerinc északi lejtőjén kiépült állásokat foglalták el. Az általuk megszállt frontszakasz, amely az Alhambra nevet kapta, megközelítőleg 1000 méter széles lehetett, azonban az egyenetlen terepen futó és a terepadottságokhoz alkalmazkodó állás teljes hossza az 1800 métert is elérte. A sherwoodiak első vonala az erdőben, az erdő szegélyétől mintegy 30 méternyire húzódott, és az állás előtti drótakadályok ugyancsak az erdő fái között kaptak helyet. A második vonalat egy körülbelül 300 méternyire elhelyezkedő, a gerincen végigfutó lövészárók alkotta. A balszárnyon a 9/York and Lancasters zászlóalj volt védelemben; ők egy körülbelül 800 méternyi szakaszt zártak le, Criterion névre keresztelt állásuk pedig valamivel hosszabb, mintegy 1200 méter lehetett.⁵⁸ Végül a Granezza-szakasz balszárnyán az első vonalat a 68. dandár három zászlóalja (a 11/Northumberland Fusiliers, a 12/Durham Light Infantry és 13/Durham Light Infantry) foglalta el; az ő állásaik – egy 45 méteres szakaszt leszámítva – nyílt területen futottak. E védőszakasz központi részét a Monte Kaberlaba uralta.⁵⁹

Amint arról már korábban szó esett, a terepadottságok nem tették lehetővé a britek számára, hogy kellő mélységű védelmet alakíthassanak ki. Mivel vonalaik a fennsík déli peremétől mindössze 4500 méternyire húzódtak, egy támadás esetén egyszerűen nem lett volna hová visszavonulniuk, tüzérségi eszközeiket pedig, melyek helyváltoztatása a nehéz terep miatt emberfeletti munkát igényelt, minden valószínűség szerint ugyancsak elvesztették volna. A védelmet tehát elsősorban a gyalogságra támaszkodva kellett kiépíteni.⁶⁰ Az is említésre került, hogy a britek harcélőrsőiket néhol két kilométernyi mélységig is előretolták a senki földjére. A 70. dandár emellett éjszakánként kiküldött négy, egyenként szakasz erősségű járőrt, amelyek az első vonal és a harcélőrsők vonala közötti magaslatok valamelyikén foglaltak állást, továbbá négy géppuskát is: ezek közül kettő megközelítőleg a 11/Sherwood Foresters jobb oldali százada elé, kettő pedig a bal oldali század elé került. Így tehát a brit védelem első vonalát tulajdonképpen a harcélőrsők, a másodikat pedig a szakasz erejű járőrök alkották, a drótakadályok előtt állást foglaló géppus-

58 MacKay: i. m. 54.

59 H. R. Sandilands: *The Twenty-Third Division 1914–1919*. Edinburgh and London, 1925, 241.

60 Sandilands: i. m. 237–238.

kák pedig a főbb közeledési irányokat tartották tűz alatt. Nagyobb erejű ellenséges támadás esetén mindhárom csoport katonáinak a saját első vonalába kellett visszavonulniuk.⁶¹

Azzal, hogy vonalaikat e megoldásokkal tulajdonképpen előretolták a senki földjére, az angoloknak valamelyest sikerült megnövelniük a védelem mélységét, mindezek az intézkedések azonban újabb problémák elé állították őket. Kiderült ugyanis, hogy a tüzérség elhelyezése miatt az esetleges zárótűzet – az ellenség megállítására a saját arcvonal elé tervezett rövid, de nagy intenzitású tűznemet – csak a harcelőőrsök mögötti területre lehet lőni, ami így elzárta volna az előretolt állásokba kihelyezett embereket a fővonaltól. Végül némi vitát követően úgy oldották meg a problémát, hogy megegyeztek: időben értesítik a harcelőőrsök legénységét, hogy még a zárótűz kiváltása előtt visszahúzódhassanak a fővonalba.⁶²

Bencze többször is hangsúlyozza, hogy az ellenség időben értesült a készülő offenzíváról: amint írja, Bécsben május folyamán már a dátum is közzéjón forgott, és június 6-án hivatalosan is figyelmeztették a csapatokat: az olaszok tudnak a hadműveletről. Négy szökevény, aki közvetlenül a roham előtt dezertált a 42. honvéd hadosztálytól, feltehetően további részleteket közölt az ellenséggel. Az olasz telefonlehallgató központok szintén kiválóan működtek, számos felderítőgép pedig folyamatosan fényképezte a hatalmas összevonást.⁶³ MacKay ehhez még azt is hozzáteszi, hogy a támadás előestéjén a 70. dandár vonalán (és feltehetően ugyanez igaz a többi brit csapattestrel is) megerősítették a védelmet, meghatározták és vázlaton bejelölték a különböző fegyverek tűzterületeit, a századparancsnokok és az altisztek pedig végigjárták a tervezett ellentámadások útvonalát.⁶⁴ Az angol források mindemellett arra utalnak, hogy a támadásról szóló információk meglehetősen hézagosak voltak: június 14-én valóban közölték az angol csapatokkal, hogy az osztrák–magyar támadás másnapra várható, ekkor azonban még úgy gondolták, hogy az ellenség csak az olasz és a francia vonalak ellen indít rohamot, a britek állásai mindössze tüzérségi tűzre számíthatnak.⁶⁵ Emiatt a támadás éjszakáján meglehetősen szellősen szállták meg az első vonalat: a Sherwood Foresters két százada például századonként kevesebb mint száz emberrel kívánta ellátni egy 900 méternyi hosszúságú szakasz védelmét,

61 MacKay: i. m. 59.

62 Wilks–Wilks: i. m. 93–96.

63 Bencze: i. m. 90., 116., 117.

64 MacKay: i. m. 55.

65 MacKay: i. m. 47–52.

és a lövészárokban szolgálatot teljesítők ereje amiatt is tovább gyengült, hogy a harcelőrsők, illetve az előretolt szakaszok embereit ugyancsak nekik kellett kiküldeniük.⁶⁶ Ilyen körülmények között érte a brit vonalakat a támadás.

A támadók a magyar királyi 38. honvéd gyaloghadosztály katonái voltak. A hadosztályt, amely a világháború nagy részét a keleti fronton harcolta végig, a kolozsvári 75. és a nagyszebeni 76. gyalogdandár alkotta; az előbbi alárendeltségébe a kolozsvári 21. és a marosvásárhelyi 22. honvéd gyalogezred, az utóbbiába pedig a nagyszebeni 23. és a brassói 24. honvéd gyalogezred tartozott. Míg a keleti hadszíntérről elsőként az olasz frontra vezényelt osztrák–magyar seregtestek részei 1918. február 25-én már meg is érkeztek rendeltetési helyükre, a 22. ezred katonáit csak február 5-én vonták ki állásaikból; ezt követően az ezred február 15-ig tartalékban maradt, majd egyheti menetelés után csatlakozott a 38. honvéd hadosztályhoz. A hadosztály alakulatait március elsejével kezdődően szállították át Dél-Tirolba a Kolomea, Körösmező, Sátoraljuújhely, Pozsony, Bécs, Linz, Innsbruck és Trient útvonalon. A 24. ezred március 9–10-én, a 23-asok 15-én futottak be a Trient melletti Mattarello állomására. Az ezredtörténetek az utazás részleteire nem térnek ki, Bencze László szerint azonban gyakran előfordult, hogy a keleti frontról átvezényelt csapatok katonái a falvakon, városokon áthaladva összevissza lövöldöztek, sisakjüket, gyalogsági ásóikat és tartalék bakancsaikat pedig eldobálták.⁶⁷

A kivagonírozást követően a csapatok számára egy nap pihenőt rendeltek el, aztán útnak indították őket a Hétközség-fennsík felé. A többnapos hegyi út, amely során felszerelésüket is cipelniük kellett, komoly megpróbáltatás elé állította az állásharcokban a megerőltető mozgástól elszokott katonákat, akiknek a menetelés fáradalmi mellett egyéb nehézségekkel is szembe kellett nézniük: a 24-esek, akik a negyedik napon érték el az 1778 méter magas Monte Zebio tetejét, a hideg ellen alig védő szellős barakkokban töltötték az éjszakát. Ahhoz, hogy tüzet gyújthassanak, a hegytetőn semmiféle anyag nem állt a katonák rendelkezésére, ráadásul a meredek utakon a konyhák sem tudtak lépést tartani a csapattal, így végül az embereknek éhesen, dideregve kellett nyugovóra térniük.⁶⁸ A hadosztály többi ezrede alighanem ugyanilyen körülmények között

66 MacKay: i. m. 57.

67 Bencze: i. m. 86.

68 Ajtay Endre: M. Kir. Brassói 24. Honvéd Gyalogezred. In Deseő Lajos – Ardó Gyula (szerk.): *Erdélyi ezredek a világháborúban*. Budapest, 1941, Ardó Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 144–145.

jutott fel a fennsíkra. A 22-eseket érkezésüket követően azonnal az első vonalba irányították, ahol az 52. gyaloghadosztály három ezredének részeit kellett felváltaniuk: ennek következtében az I. és III. zászlóalj március 16-tól 29-ig az Asiago előtt húzódó első vonalat tartotta megszállva, a II. zászlóalj az előbbieket tartalékként alkotta, az ezredparancsnokság pedig a Ghelapach völgyébe került. Az ezred védelmi szakaszával szemben egy angol és egy francia hadosztály állásai helyezkedtek el.⁶⁹ Bár a 38-asok számára a keleti hadszíntér után az olasz fronton uralkodó viszonyok teljesen ismeretlenek voltak, az igazsághoz hozzátartozik, hogy az ellenség sem volt sokkal jobb helyzetben: amint arról már szó esett, az angolok (és a velük szomszédos franciák), akikkel a június 15-i offenzíva során szembekeverültek, korábban egyaránt a Piave környéki állások védelmét látták el, és szintén csak 1918 márciusának végén, egy tervezett antant-offenzíva előkészítésének részeként vezényelték őket a fennsíkra.⁷⁰

Ha a terep maga új is volt a 38. hadosztály ezredei számára, a frontszakasz híre minden kétséget kizáróan eljutott hozzájuk. Körmendy Géza szerint Asiago neve, amelyet a háttországban is jól ismertek, valóságos fogalom volt akkoriban, amely „...minden rosszat jelentett, a poklot, ahol soha nem szűnik meg a tűz. Az volt minden frontok legnehezebbike...”⁷¹ Nyáry Iván, a 22-esek történetének szerzője pedig egyenesen azt állítja, a település Doberdóhoz hasonló hírhedségre tett szert a magyarok körében.⁷² Bencze László kutatásainak tükrében úgy tűnik, az ezredtörténetek egyáltalán nem túloznak: a 11. hadsereg, amelynek kötelékébe később a 38. hadosztály is került, 1917 novembere és 1918 márciusa között mintegy 51 800 főt veszített; ebből az egyes hadosztályok vesztesége a nyugalmi időszakokban havonta megközelítőleg 900 főre rúgott. A helyzet a későbbiekben sem sokat változott: a kisebb-nagyobb rohamok, foglyszerző vállalkozások és rajtaütések mellett az osztrák–magyar csapatoknak folyamatos tűzérségi tűzzel kellett szembenézniük: Bencze szerint egy gyalogezred védelmi körletére, amely megközelítőleg 1 km²-nyi területet foglalt magába, az ellenség naponta 12-15 ezer különböző űrméretű

69 Nyáry Iván: M. Kir. Marosvásárhelyi 22. Honvéd Gyalogezred. In Deseő Lajos – Ardó Gyula (szerk.): *Erdélyi ezredék a világháborúban*. Budapest, 1941, Ardó Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 121.

70 MacKay: i. m. 28–29.

71 Körmendy Géza: M. Kir. Kolozsvári 21. Honvéd Gyalogezred. In Deseő Lajos – Ardó Gyula (szerk.): *Erdélyi ezredék a világháborúban*. Budapest, 1941, Ardó Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 103.

72 Nyáry: i. m. 121.

gránátot lőtt ki.⁷³ A tüzérség támadásai nem csupán az első vonalak védőinek életét veszélyeztették: a 22-esek ezredparancsnoksága, amely a Ghelpach völgyébe települt, szintén folytonos rombolótűz alatt állott.⁷⁴ Érdekes módon az angol katonák – korábbi állomáshelyeikkel összehasonlítva az itteni állapotokat – inkább a fennsíkon uralkodó nyugalmat emelik ki beszámolóikban.

Amint arról már szó esett, érkezésüket követően csak a 22-esek kerültek az első vonalba, a hadosztály többi csapatteste a front mögött maradt, ahol egyik ezredtörténet szerint ellátták és felszerelték minden szükségessel, és egyben az olasz frontra jellemző harcmódot is begyakorolhatták, azaz tulajdonképpen megkezdhették a felkészülést a küszöbön álló támadásra.⁷⁵ Amint Bencze írja: *„A megbízható ezredek legénységének a pihenő váltásban, illetve külön vezénnyel – hadosztályonként 800–800 fős turnusokban – gyakorolniuk kellett a gyors, eltökélt rohamot, áthaladást az ellenség zárótüzén, az akadályok leküzdését, a kézigránátdobást, az ellenséges árokban vívott közelharcot, és a mélységbe való előnyomulás módjait. Az ezredek pihenő váltásainak rendszeresen célba kellett lőniük a saját kiképző bázisokon – táblákra, a 25%-os találati eredmény már jónak számított –, és fegyvelő gyakorlatokat kellett tartaniuk, hogy szilárd maradjon az alá- és fölrendeltségi viszony.”*⁷⁶

Úgy tűnik azonban, az intézkedéseket nem minden esetben hajtották végre, ugyanis mikor a 22. gyalogezred május 10-én megkapta a támadásra vonatkozó rendelkezéseket – a végrehajtás napját ekkor még nem közölték a csapatokkal –, egy zászlóalj még mindig az első vonalban volt, egy másik pedig közvetlenül mögötte, ugyanúgy kiteve az ellenséges tüzérség tüzének, és csupán a harmadik zászlóalj katonái kerültek egyik front mögötti táborba, hogy kipihenhessék magukat, illetve hogy a számukra előírt feladatokat begyakorolhassák. Az említett csapattesteket végül csak május 22-én, az ezredparancsnokság külön kérésére váltották fel.⁷⁷

A 38. hadosztály felkészüléséről viszonylag keveset tudunk, fennmaradt azonban egy beszámoló az ugyancsak a XIII. hadtest alárendeltségébe tartozó 42. honvéd gyaloghadosztályhoz beosztott egyik rohamzászlóaljról, ez pedig meglehetősen alapossággal tekinti át az offenzíva előtti időszak történéseit. A beszámolóból, amely Géczy Mihály alezredestől származik

73 Bencze: i. m. 92.

74 Nyáry: i. m. 121.

75 Körmeny: i. m. 103.

76 Bencze: i. m. 75–76.

77 Nyáry: i. m. 121.

és a 40. rohamzászlóalj tevékenységével foglalkozik, megtudhatjuk, hogy a csapatotestet 1918 április–májusában osztották be a túlnyomórészt horvát hadosztályhoz azzal a paranccsal, hogy egy még csak sejtetett feladathoz a 42. hadosztály saját rohamzászlóaljával és csapataival együtt előgyakorlatokat végezzen.⁷⁸ Május 5-re kezdtek kialakulni a feladat körvonalai, május 9-én pedig megérkeztek a hadosztály számára kijelölt támadási sávot ábrázoló térképvázlatok és repülőfelvételek. Ezek alapján a zászlóalj emberei egy, a támadási sávéhoz hasonló területen kiépítették az addig felderített ellenséges állásrendszert, amelyet nagyrészt csak nyomdokvonalak jelöltek, kivéve a betörési pontokat, ezeket ugyanis teljesen kiásták. Ezenkívül a tisztikar a felderítési adatok alapján terepasztalt épített, és megkezdődött a részletfeladatok meghatározása és a rohamharceszközök együttműködésének megbeszélése. Ekkor még a rohamosok sem az ellenséges géppuska- vagy ároklöveg-állások helyéről, sem az akadályokról, sem a saját állásukat az ellenségétől elválasztó távolságról nem rendelkeztek pontos információkkal. A gyakorlatok azonban hamarosan újabb fázisba léptek. *„Tüzérséggel, akna- és gránátvetőkkel, éles kézigránáttal, géppuskákkal, éles lőszerrel végrehajtott rohamok voltak rendezve – írja Géczy –, csapatokkal és a 42. rohamzászlóaljjal együttesen, a megépített ellenséges állásokkal szemben. Esetenként a gázálarcok is használatba kerültek, csak a lángvetők hallgattak, mert egyelőre a nafta-olaj hiányzott.”*⁷⁹ A sorgyalogság felszerelése talán még több kívánnivalót hagyott maga után, mint a rohamistáké: a 22-eseknél például sok katonának nem volt gázálarca, sok pedig használhatatlan volt, de egyéb harceszközök – köztük könnyű- és nehézfegyverek, illetve a lángszórók – is hiányoztak, úgyhogy a századok tulajdonképpen ezek nélkül igyekeztek a támadás során végrehajtandó feladataikat begyakorolni.⁸⁰ A gyakorlás alatt az ellenséges repülőek felderítő tevékenysége feltűnően megélenkült; minden valószínűség szerint a robbanások zaja kelthette fel az ellenfél figyelmét.⁸¹

Géczy tudomása szerint a XIII. hadtest parancsnoksága május 18-án adta ki az első, általános irányelveket tartalmazó rendeletet a tervezett támadásról, a 40. rohamzászlóaljhoz pedig május 25-én végre megérkeztek a hiányzó fegyverek is. Május 27-én a csapatok újabb intézkedéseket kaptak, illetve egy részletesebb tanulmányt is eljuttattak hozzájuk, amely

78 Géczy beszámolóját közreadja Baczoni-Kiss-Sallay-Számvéber: i. m. 146–165.

79 Baczoni-Kiss-Sallay-Számvéber: i. m. 149.

80 Nyáry: i. m. 121.

81 Baczoni-Kiss-Sallay-Számvéber: i. m. 150.

A támadás előkészítéséhez használt terepasztal részlete a támadási területtel
(Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy)

a legutóbbi nyugati offenzívák tapasztalatait dolgozta fel, Géczy azonban hiába szerette volna a rohamszázad- és rohamjárőr-parancsnokokkal szemrevételezni a valóságos betörési helyeket, hogy az akadályrobbantásokat kellőképpen előkészíthesse, illetve hogy a tüzérség parancsnokaival részletesen megbeszélhesse az együttműködés részleteit, javaslata süket fülekre talált, mi több, a horvát rohamzászlóaljat, amellyel együttesen készítették elő a támadást, hirtelen más feladatra vezényelték. *„Nyilvánvaló bizonyítéka volt ez az intézkedés annak – írja meglehetősen higgadtan ahhoz képest, hogy katonaként bizonyára keserűség tölthette el, amikor a parancsot megkapta –, hogy egyes osztrák–magyar vezetők még akkor, 1918 közepén sem voltak tisztában a nyugati jellegű rohamharcászati alapelveivel!”*⁸²

A furcsaságok mindezzel azonban még nem értek véget: Géczy csapattestét június 4-én a legénység számára ismeretlen típusú gránátvetőkkel látták el, amelyekhez meglehetősen rövid idő alatt kellett kezelőszemélyzetet kiképezni, és ugyanezen a napon megérkezett a parancs, hogy a

82 Bacsoni-Kiss-Sallay-Számvéber: i. m. 151.

zászlóalj 8-ára legyen menetkész. A csapatok csak ekkor, közvetlenül az indulás előtt kapták meg a támadáshoz szükséges hadianyagot, és ekkor pótolták a hiányzó gázálcokat is.⁸³ Végül az a döntés született, hogy a rohamzászlóaljat, amelynek a feladata az ellenséges állások áttörése lett volna a támadó gyalogság számára – és a meglehetősen alapos felkészülése épp ezt a célt szolgálta – tartalékként fogják felhasználni. A beszámoló szerint nem a 40-es rohamzászlóalj volt az egyetlen, amelyik ilyen sorsra jutott.

Géczy többször is említést tesz arról, hogy a parancsnokság megszemlélte a rohamzászlóalj felkészülését, és mindannyiszor azt hangsúlyozza, hogy meglehetősen elégedettek voltak velük. Kozma Miklós huszárszázados, aki szintén tanúja volt egy hasonló hadgyakorlatnak, némileg más képet fest a tüzéség és a gyalogság együttműködéséről. Mint írja, a gyakorlat során a gyalogság tömegtámadásszerű formációban tört előre, a tüzéség tüzhengere pedig ötpercenként előrehelyezve haladt a gyalogság előtt. Mivel a gyártási hibás tüzéségi lőszerrel nem lehetett pontosan tüzelni, az előírás szerint támadó gyalogság már a gyakorlat során sebesülteket és halottakat veszített.⁸⁴

A felkészülési időszakban a 38. gyaloghadosztály ezredei közül a legérdekesebben a 22. gyalogezred sorsa alakult. Amint arról már említés történt, az ezred két zászlóalját csak május 22-én váltották fel. Mivel június 1-én megkezdődött a támadáshoz való csoportosítás, túl sok idejük gyakorlásra már nem maradt, ráadásul közben a legénységet tüzéségi lőszer és anyag hordására is kirendelték, június 4-étől pedig egyik zászlóalj újra az első vonalba került.⁸⁵

Az offenzíva előtti felkészülés egyéb vonatkozásairól a 21. gyalogezred fennmaradt iratanyagából értesülhetünk. A tüzéség és a gyalogság eredményesebb együttműködése érdekében a hadosztály parancsnoksága pontosan szabályozta a különféle jelzéseket: a fehér világítórakéta helyzetmegjelölésre szolgált, a piros arra utalt, hogy saját tüzéségi tűzre van szükség, a zöld fellövése pedig azt jelentette, a csapatok a tüzéségi tűz előrehelyezését kérik. Mivel a lángszórók – korabeli szóhasználatlal: lángvetők – jellegzetes füstoszlopát jól meg lehetett különböztetni a robbanások füstjétől, erdős terepen a fehér jelzőrakétákat e fegyverek ismételt függőleges tűzoszlopával egyidőben kellett alkalmazni a saját

83 Baczoni-Kiss-Sallay-Számvéber: i. m. 152.

84 Idézi Bencze: i. m. 98–99.

85 Nyáry: i. m. 121.

vonalak megjelölésére. A tüzérség hatékonyságát azonban nagyban befolyásolta, hogy a hadosztály támogatására kiutalt három nehéz tüzérezredtől az offenzíva kezdetéig csak öt nehéz tábori tarackütege érkezett meg (ezekből általában egyetlen tüzérezredbe legalább három, egyenként négylöveges üteg tartozott), ráadásul az ütegek nagy része csak a támadás előtt két-három éjszakával futott be rendeltetési helyére, így se a célokat nem ismerhették, sem kellő mennyiségű lőszer felhalmozásáról nem gondoskodhattak. A rendelkezésre álló 49 üteg közül 41-nek amiatt, hogy állásukat el ne árulják, azt sem engedélyezték, hogy belőjük magukat, a hadosztály két aknavetőütege pedig régi rendszerű aknavetőinek lőszerhiánya és nem kielégítő hordtávolsága miatt be sem kapcsolódhatott az előkészítésbe.

A beígért nehézütegek egy részének kiesése azért volt különösen aggasztó, mert az ellenséges állások rombolása és a drótakadályok leküzdése éppen az ő feladatuk lett volna, és a helyzetet tovább rontotta, hogy az ellenséges légifőlény, illetve az erdős terep miatt az osztrák–magyar repülőgépek képtelenek voltak alaposan felderíteni az ellenséges állásokat, így az ütegek számos esetben nem rendelkeztek megfelelő adatokkal a leküzdendő célok helyzetét illetően.

Annak érdekében, hogy a gyalogság az erősebb ellenállást is hatékonyabban megtörhesse – egy-egy támadás során a tüzérséggel való kommunikáció nem mindig volt zavartalan –, a csapatok mellé hegyi tarack- vagy tábori ágyús kísérőütegeket osztottak be, amelyeket az egyes ezredek parancsnokságának rendelték alá. Ezeknek az ütegeknek szakaszról szakaszra, a lövegeket lovakkal vontatva kellett követniük a rohamozókat, azonban külön parancsba adták számukra: állásváltoztatásra csak akkor kerüljön sor, ha közvetlen hatás másképp nem érhető el.⁸⁶ Végül pontosan szabályozták azt is, hogy a rohamozó katonának – korabeli szóhasználat: csatárnak – milyen felszereléssel kellett harcba indulnia. Ennek értelmében minden embernek rendelkeznie kellett rohamsisakkal, gázálarccal, puskával, 140 db tölténnyel, szuronnyal, törrel, kézigránátokkal (ezeket két homokzsákban vagy a kenyérzsákban vitték), sebkitűző csomaggal, gyalogsági ásóval vagy drótvágó ollóval, szakaszlámpával vagy világítópisztollyal, illetve mászóvassal; ehhez járult még három tartalék élelemadag kétszersülttel, két adag dohány, tábori kulacs – kivételesen borral megtöltve –, evőeszközzel, köpeny, egy sátorlap, és végül a támadás

86 Hadtörténelmi Levéltár, II. 598. M. Kir. 21. Honvéd Gyalogezred-Parancsnokság, *Hadműveleti iratok*, sz. n. 1918. jan.–okt.

napján kiadandó ún. pótlék élelmezés is. A roham- és különleges csapatok felszereléséről külön utasítás intézkedett. Ezenkívül parancsba adták, hogy minden rohamsisak hátsó részére egy tenyérnyi fehér foltot kell festeni, illetve az órák egyeztetéséről is rendelkeztek. Ez utóbbi feladatot, amely egy hadosztálynyi embert érintett – de legalábbis a tiszteket, illetve altiszteket biztosan, és ők sem voltak kevesen –, meglehetősen egyszerűen oldották meg: a tüzérségi előkészítés kezdetekor mindenkinek három órára kellett állítania a saját óráját.⁸⁷

A 21. gyalogezred egyik csapattestének, az I. zászlóaljnak az eseménynaplójából meglehetősen részletes képet kapunk az előkészületek utolsó fázisáról is.⁸⁸ A lelkiismeretes naplóíró 1918. június 11-én, kedden bejegyezte, hogy egész nap esett, és hogy az ezredparancsnokság minden századtól egy-egy tisztet és két-két altisztet Asiagóba küldött, hogy szemrevételezzék a terepet és jelöljék ki az egyes támadó csoportok kiindulóvonalát. Június 12-én az ezredparancsnok ismertette a zászlóalj tisztjeivel az offenzíva első napjának teendőit, az 1. századhoz pedig egy zászlós parancsnoksága alatt egy kézigéppuskás szakasz érkezett. Június 13-án még inkább felgyorsultak az események. A nap az anyagi és a személyi pótlások rendezésével telt: minden embernek kiadtak háromnapos tartalék élelemdagot, fejenként két sebkötöző csomagot, kiegészítették a lőszert és a kézigránátokat. A délután folyamán a rohamzászlóalj négy rohamjárőre is bevonult a zászlóaljhoz – egy-egy századhoz általában 7-8 rohamista került –, a műszaki századtól minden század kapott egy-egy három főből álló robbantójárórt, az 1. századhoz pedig egy zászlós parancsnoksága alatt négy lángszórós járórt osztottak be, járórönként egy-egy lángszóróval. Ez utóbbiakat a tervek szerint az első és második hullámban kívánták elhelyezni. A rohamzászlóaljtól bevonult még egy kürtös, akinek a feladata az elért vonalak jelzése volt. A napló szerint a lángszórók, amelyek tűzcsóvját világítójelzésekkel kívánták kombinálni, ugyancsak ezt kapták feladatul. Végül a sötétség beálltával az 1. és 2. század, amely mellé beosztottak egy fél géppuskás századot, előrement az Asiagótól keletre húzódó vasúti töltés mögé, a 3. és 4. század pedig a géppuskás század másik felével a készültségi állásokat szállta meg. A zászlóaljtörzs, amely szintén előrement, a vasúti töltés alatti kavernában nyert elhelyezést.

---

87 Uo.

88 Uo.

*Lángszórósok. A fotó feltehetően a 38. hadosztály embereiről készült.
(Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy)*

A június 14-i nap várakozással telt; az egyik kavernában, ahol a túlzásúfolttság miatt elfogyott a levegő, többen is elájultak. A sötétség beálltával a 3. és 4. század is bevonult, és kezdetét vette a támadó hullámok tagozása, illetve rendezése. „Türelmetlen jókedv mindenütt – írta a legénység hangulatáról aznap a naplóiró –, *alig várja mindenki, hogy végre mindentől felszabadulva nekironthasson a taljának.*” Az emberek készültek a támadásra, amely kapcsán, mint Kiss Jancsi János egykori katona egy interjúban visszaemlékezett, azt mondták nekik: „*Az olaszok meg vannak verve, puská nélkül megyünk be Olaszországba, Rómába.*”

A CSATA AZ OSZTRÁK–MAGYAR CSAPATOK SZEMSZÖGÉBŐL

Az eredetileg június 13-ra tervezett támadást a rossz idő miatt el kellett halasztani. Amint Bencze László írja, az offenzíva előtti utolsó napokban az olasz, angol és francia tüzérség, napi váltással megsemmisítő csapásokat mért a felsorakozó osztrák–magyar hadosztályokra és a tüzelőállásokba vont ütegekre. Egy-egy ilyen megelőző tüzérségi támadás során korlátozott körzetekre 20-25 ezer gránátot lőttek ki: június 10-én a XIII. hadtest kapott háromórás összützet, 12-én a Hétközség-felföld előtti előrevonási utakat vették tűz alá, 14-én este 11 órától pedig újra az előbbi hadtest rohamozókkal túlzásúfolt állásai ellen hajtottak végre megelőző

tűzősszpontosítást.⁸⁹ Annak ellenére, hogy a 38. hadosztály gyalogságának egyharmada már 14-én éjjel elfoglalta készültségi állásait, az ellenséges tüzérségi tűz viszonylag hatástalan maradt (a készültségi állás felvétele két részben történt: a fennmaradó kétharmadot csak 15-én éjjel vonták előre a támadáshoz).

Maga az offenzíva 1918. június 15-én hajnali 3.00-kor, a tüzérségi előkészítéssel vette kezdetét. Az osztrák–magyar tüzérség ötperces tűzcsapással indított, ezt követően egy órán át az olasz, francia és angol ütegeket igyekezett gázzal kikapcsolni a harcból, aztán másfél órán keresztül az ellenséges akadályrendszert, illetve az első állás védelmi létesítményeit rombolta, majd hat órától újabb 20 perces gázrajtaütést hajtott végre a tüzérség ellen, amit egy óra múlva megismételt. Végül 7.00-ig minden üteg az első árkokat és a mögöttük húzóódó köztes térséget lötte, később pedig áttértek mozgó tűzhengerre.⁹⁰

Kétségtelenül igen látványos lehetett, amint az első ágyúlövések az osztrák–magyar arcvonal majdnem teljes hosszában egyszerre dördültek el. József főherceg egy másik arcvonalszakaszon élte át az eseményeket, ám meglehetősen szemléletes beszámolójából némi fogalmat alkothatunk magunknak arról a látványról, amelynek a 38. honvéd gyaloghadosztály erdélyi ezredeiben harcolók tanúi lehettek: *„[M]int a Szahara számmuja, üvöltve fölordít sok ezer ágyúnk torkából a pergőtűz. Beláthatatlan hosszú tűzokádó villogó vonal, a tengertől a svájci határig, ég és föld remeg a bőmbőlő dübörgéstől. [...] Az ellenséges ütegeket is látom villogva, hevesen viszonzni tűzünket, de mind lanyhulva, elhalva, elnémulnak egymásután és csend lesz ott a Pivávén túl, míg a mi tűzünk hevesebb és hevesebb, mint a dühöngő orkán forgataga. Már látok! Minden egy füsttenger, melyből csak a templomok tornyai, a legmagasabb fák koronái állanak ki. Rettenetesen nagyszerű volt ez a tüzes vonal s az égrengő robaj. Eleinte mindenfelé izgatottan ide-oda forgolódo fényszórók keresgéltek, mint a fuldokló karjai, valamit, ami nincs. Lassacskán a sűrű gőzökbe fulladva kialudtak, elhaltak, csak egy égett tovább, elakadva ferdén nézett az égre, mint a haldoklónak kifordult üveges szeme. [...] Kivirradt. Minden egy gáztenger odatúl. Ekkor romboló tűz kezdődött*

89 Bencze: i. m. 116.

90 Bencze: i. m. 116–117.; A tüzérségi tűz időbeosztását egy korabeli jelentés szerint a 11. hadseregparancsnokság a következő módon szabályozta: 3 órai kezdet, egy órán át az ellenséges tüzérség leküzdése gázzal; másfél órán át a tüzérség leküzdése a nehéz ütegek által (brizánslőszerrel), míg a könnyű tüzérség az ellenség 1. és 2. vonalát lövi; 40 percig támadással való tüntetés és tűzrajtaütések; egy órán át az ellenséges tüzérség lekötése mellett az ellenséges állások rohaméretté lövése, 20 perc gázrajtaütés a tüzérségre, 10 perc rohampergőtűz.

meg, az ellenség 1. és 2. állására. Ezután a megsemmisítő tűz, ennél hevesebb tüzet alig lehetne elképzelni. Apokaliptikus lázalom, melyben az égő föld reszket s a zengő ég leszakad.”⁹¹

Úgy tűnik, az élmény a Hétközség-fennsíkon is hasonló hatást gyakorolt a katonákra. „Valóban a poklok szimfóniája! Olyan fenséges látvány volt – írja a tüzérségi előkészítésről a kolozsvári 21-esek ezredtörténetének szerzője –, hogy a legénység is önfeledten elhagyta rejtkehelyét, s felállva gyönyörködött az óriási tűzijátékban, amely teljesen bevilágította az égbolt sötét palástjával takart láthatárt. Biztató jel volt, hogy az ellenséges tüzérség alig lőtt valamit.”⁹²

Norman Gladdennek köszönhetően, aki a brit northumberlandi lövészek 11. zászlóaljának katonájaként vett részt a harcokban, azt is tudjuk, hogyan élték meg a brit katonák a támadás e szakaszát. Meglehetősen szemléletes beszámolóját érdemes a megszokottnál kissé hosszabban idéznünk: „A készsültséget elrendelő parancsot éppen hajnalhasadás előtt adták tovább – írja *Across the Piave* című visszaemlékezésében. – Mindenfelől guggoló alakok mozdultak meg és egyenesedtek fel, mikor hirtelen valami történt. Odakinn, velünk szemben [...] ágyúk nyitottak tüzet. Villanások gyújtották lángra a fennsík másik oldalán húzódó dombokat, és a tüzérség bömbölése végiggördült az egész frontvonalon. A hang fokozatosan erősödött, majd ránk szakadt az ég. A drótakadályok között, mögöttünk és a távolabbi erdőnél lövedékek zuhogtak üvöltve a föld felé. A robbanások kórakásokat löktek a levegőbe. A lövészárkot rövidesen fanyar fütsfelhő burkolta be. [...] Rendes, a nyugati frontot idéző ágyúzás volt, amihez hamarosan saját tüzérségünk is csatlakozott. [...] A lövedékek irtózatossággal hulltak a lövészárookra; csak a talaj keménysége mentett meg bennünket a betemetéstől, ám ennek a védelmező keménységnek is megvolt a maga szörnyű oldala: az árokra záporoztak a szikla- és kődarabok. [...] Egy különösen félelmetes robbanástól egy védettebb sarokba szorultam. Mellettem egy ember fegyverét magához szorítva, összekuporodva dőlt a mellvédnek. [...] Magam is görnyedten, a vállam fölött néztem a gyújtólövedékek robbanását, és ahogy bámultam, hatalmas láng csapott fel, amint néhány fa tüzet fogott. A lángok a hullámtörőt ostromló izzó tenger tajtékjaként szökkentek a magasba, majd átsaptak a fölöttünk levő domboldal ösztövére fáin. A látvány egyszerre volt nagyszerű és rettenetes. [...] A ne-

91 József főherceg: *A világháború, amilyenek én láttam*. VI. kötet. *A katasztrófák útján a pusztulásba (Piavei csata)*. Budapest, 1933, A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 411.

92 Körmeny: i. m. 104.

*héztüzérség lövedékei expresszvonatként robogtak el felettünk, hogy a dombok távolabbi teknőiben olyan pusztító dörrenéssel robbanjanak fel, ami még az ágyúzás általános robaját is túlharsogta.*⁹³

Bármilyen lenyűgözőnek is bizonyult az egyszerű katonák számára a tüzérségi előkészítés, a korabeli jelentések arra utalnak, hogy a látvány nem mindenkit kápráztatott el; e jelentések egyike szerint 6.30-kor az ellenséges első vonal rohaméretté lövése még igen gyengének látszott, és maga a tűz a résztvevő ütegek nagy száma ellenére sem fokozódott pergőtűzszerűvé.

A gyalogsági támadásnak a tüzérségi előkészítést követően kellett megindulnia. A 38. hadosztályt az első lépcsőbe, a XIII. hadtest jobbszárnyára osztották be; bal oldali szomszédja a hadtest másik hadosztálya, a 16. közös, jobb oldali pedig feltehetően a III. hadtesthez tartozó 52. honvéd hadosztály volt. A hadosztály négy ezrede közül a 21., 22. és 24. került az első vonalba, a 23. pedig a tartalékot alkotta, és hasonlóképpen alakult a helyzet alsóbb szinteken is: minden ezred két zászlóaljja az első vonalban támadott, és a harmadik ezredtartalékként követte őket. A balszárnyon levő 24-eseknél feltehetően a csikszeredai II. és a kézdivásárhelyi III. zászlóalj, a 21-eseknél a kolozsvári I. és III. zászlóalj került az első vonalba, míg a brassói I. a 24., a nagyenyedi II. zászlóalj pedig a 21. ezred tartalékát alkotta (a 22. gyalogezredre vonatkozóan nem rendelkezünk ilyen részletes információkkal). A hadosztálytartalék a nagyszebeni 23. gyalogezred volt. Az offenzíva hajnalán a 24. ezred volt a legrosszabb helyzetben: kiindulóállásai hajnali három órától kezdődően többször is aknavetőtüzet kaptak.

Az első harcérintkezésekre még a tüzérségi előkészítés alatt sor került: az 5.30-kor végrehajtott színlelt támadásnál a 22-esek járőrei egy megközelítőleg 15 fő erősségű harcelőőrsöt (korabeli szóhasználat: tábori őrsöt) visszakergettek a brit első vonalba; egy másik jelentésben pedig az szerepel, hogy a 24-esek járőrei 6.45-kor mintegy 400 m-nyire előreszökellve felvették a harcot az angolok vélt első vonalával, majd beásták magukat. E kisebb összeütközéseket leszámítva a védők ekkor még semmiféle jelet nem adtak magukról. Amint MacKay írja, az előretolt brit egységek ugyancsak ekkortájt, 6.45 körül figyeltek fel arra, hogy az osztrák-magyar gyalogság a drótakadályokba nyitott folyosókon keresztül elhagyja állásait, és az akadályok előtt megkezdi a támadó alakzat felvételét.⁹⁴ A hadosz-

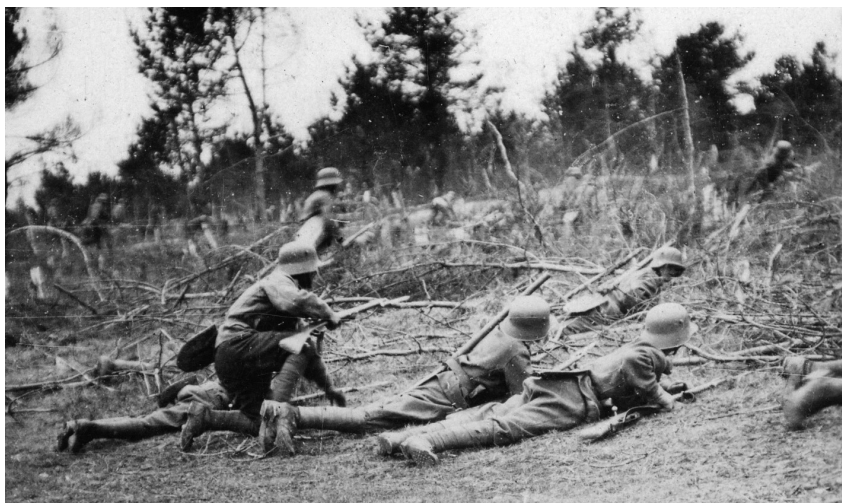
93 Norman Gladden: *Across the Piave*. London, Her Majesty's Stationary Office, 1971, 118–120.

94 MacKay: i. m. 61–62.

tályok élére a rohamcsapatok emberei kerültek – nekik kellett az ellenséges akadályrendszeren utat robbantaniuk, illetve az ellenséges állásokba betörniük –, mögöttük pedig a sorgyalogság következett, hadosztályonként körülbelül 9-12 ezer emberrel. Egy-egy hadosztályon belül az első vonalbeli ezredek egy körülbelül 900 m-nyi széles sávot foglaltak el, embereiket pedig hét egymás utáni hullámba tagozták.⁹⁵

Mialatt a 38. hadosztály csapatai felvették a támadó alakzatot, valamegyest megeléknült az ellenség is: tüzérsége és aknavetői közepes erővel löni kezdték az osztrák–magyar vonalakat. A kalotaszentkirályi Kiss Jancsi János, aki feltehetően a kolozsvári 21. gyalogezredben szolgált, Gazda Józseffel folytatott beszélgetésében a következőképpen emlékezett vissza ezekre a percekre: „*Hát akkor már ott volt a tüzérségi tűz, úgyhogy akkor már engem háromszor eltemettek..., ahogy álltunk Assiagónak a bejáratánál, ott magasabban; a tüzérségi löveg [helyesen lövedék] odavágott az útba. Állandóan löttek bennünket...*”⁹⁶

Bencze László szerint, a támadóknak 7.40-kor kellett az ellenséges peremvonalhoz érniük. A parancsnokok úgy számították ki az indulási

Támadó rohamkatonák (valószínűleg beállított fotó). A képen jól kivehető az osztrák–magyar rohamosok háton viselt jellegzetes lapátja.

95 Bencze: i. m. 119.

96 Gazda József interjúja Kiss Jancsi Jánossal. Kézirat, é. n., Gazda József birtokában.

időt, hogy az első árokra lőtt utolsó nehéz gránátok becsapódásakor 400-500 m, az utolsó könnyű gránátok robbanásakor 200 m válassza el az embereket az akadályoktól. A tüzérség 7.40-tól 400 m-rel hátrább helyezte a tüzét. A csapatoknak a készenléti állástól 800-2000 m-t kellett megtenniük 100-135 m-es emelkedővel, ami megközelítőleg 20-45 percnyi időt igényelt.⁹⁷ A 38. hadosztály sávjában hétkor indították el a rohamozókat, 7.30-kor pedig már a hadosztály tartaléka, a 23. ezred is kezdett előremenni. Az ég borús volt, a talaj fölött sűrű köd és pára terjengett.

Amint láttuk, a hadosztály támadása nagyrészt az angol 23. hadosztály vonalai ellen irányult. Ahhoz, hogy pontosan tudjuk, melyik osztrák-magyar csapattest melyik angol zászlóaljjal került szembe, további kutatások szükségesek, az eddig rendelkezésre álló források alapján azonban körülbelül megállapítható, hogy a különféle ezredek emberei az angol vonalak mely része ellen intéztek támadást. Arról is esett szó, hogy a britek jobbszárnyán a 70. dandár 11/Sherwood Foresters és 9/York and Lancasters zászlóaljai voltak védelemben, a balszárnyon a 68. dandár három zászlóalja – a 11/Northumberland Fusiliers (balszárny), a 12/Durham Light Infantry (közép) és a 13/Durham Light Infantry (jobbszárny) – foglalták el az állásokat. Értelemszerűen a 38. honvéd hadosztály balszárnya a britek jobbszárnyát támadta meg, tehát a 24. gyalogezred katonái biztosan a 11/Sherwood Foresters, esetleg a 9/York and Lancasters zászlóaljakkal vették fel a harcot; a 21. gyalogezredről tudjuk, hogy a Monte Kaberlaba – tehát a 11/Northumberland Fusiliers, a 12/Durham Light Infantry és a 13/Durham Light Infantry állásainak irányába kellett támadjon, azonban előfordulhat, hogy a brit 70. dandár balszárnyán a 9/York and Lancasters zászlóalj állásait is érintették; végül a 22. gyalogezred emberei feltehetően a 12/Durham Light Infantry és a 11/Northumberland Fusiliers zászlóaljak vonalai ellen indítottak rohamot (az erők megoszlását lásd az alábbi táblázatban).

A szembenálló felek a támadók szemszögéből

Osztrák-magyar	24. gyalogezred		21. gyalogezred		22. gyalogezred
Brit	11/Sherwood Foresters	9/York and Lancaster	13/Durham Light Infantry	12/Durham Light Infantry	11/Northumberland Fusiliers

97 Bencze: i. m. 119.

Az ellenséges állásokba – amint erről a későbbiekben szó lesz – csak a 24., illetve a 22. gyalogezred katonáinak sikerült betörniük.

Térjünk azonban most vissza a támadókhoz, akiket ott hagytunk el, hogy hétkor megindultak a britek állásai felé. Az emberek ködben, valószínűleg felázott talajon törtek előre; amint az egyik ezredtörténet szerzője írja, sietni nemigen lehetett, mert hegynek felfelé vitt az út.⁹⁸ A hadosztály gyalogságának középpontjában haladó 21-esek Poslentől északkeletre belefutottak a britek egy 15 emberből és egy tisztből álló csoportjába, és foglyul is ejtették őket, illetve ugyancsak ennek a csapattestnek az emberei voltak azok, akik az egyik brit harcélőrs állásait elérve, amely előtt megrongált drótakadályokat találtak, tévesen jelezték a parancsnokságnak: elfoglalták az ellenség első vonalát. Ekkor még ezen a szakaszon úgy tűnt, saját tüzéségük megtört mindenféle ellenállást, bár az ezred jobbszárnyán haladó zászlóalj az angol tüzéségi és aknavetőtűz következtében némi veszteséget szenvedett. Az ezred sávjától jobbra előretörő 22-esek helyzete hasonlóképpen alakult; az angolok zárótüze, amelyre túl későn került sor ahhoz, hogy a támadókat megállíthassa, meglehetősen gyenge volt, ráadásul valahol hátul, messze az első hullámok mögött feküdt, és látszólag képtelen volt követni a rohamozókat. Aztán az emberek az ellenséges állások közelébe jutottak, a 21-esek pedig megpillantották az angolok drótakadályait, amelyek első öve részben az erdőben, részben azon kívül volt kiépítve. Az akadályok érintetlenek voltak; az előterepen egyetlen gránáttölcsér sem volt látható.

A korabeli források alapján úgy tűnik, a legnagyobb nehézségekkel továbbra is a 24. gyalogezrednek kellett szembenéznie; amint láttuk, az ezred már a kiinduló állásban is erős ellenséges aknavetőtűz alatt állt, és a jelek szerint a helyzet az előretörés során csak annyit változott, hogy időközben előtűnt hét repülő is, amelyek géppuskáikból tüzet nyitottak a támadó hullámokra. Az ezredtörténet tanúsága szerint a katonák a pokoli tűz és az elszenvedett veszteségek ellenére is szívós bátorsággal kapaszkodtak felfelé az ellenség felé vezető hegyoldalon, de amint az angol állások közelébe értek, kiderült, hogy a drótakadályok rombolását a tüzéség ebben a sávban sem tudta megoldani: az előkészítés során keletkezett gránáttölcsérek arra utaltak, hogy a kilőtt gránátok többsége 100-200 lépésnyivel az ellenség első vonala előtt csapódott be és robbant fel. Egy korabeli jelentés szerint az ezred emberei sem a közbeeső terepen, sem

---

98 Körmendy: i. m. 104.

később az első vonalban nem láttak egyetlen elesett angol katonát sem; ennek azonban némiképp ellentmond, hogy az angolok épp ezen a szakaszon szenvedték a legsúlyosabb veszteségeket a tüzérségi előkészítés alatt. Ahogy a három osztrák–magyar ezred emberei megpróbálták a brit állások közelébe férkőzni, a védők géppuskái, amelyek egy részét az első vonal előtt helyezték el, tüzet nyitottak rájuk.

A harc további szakaszának részleteit, mivel a korabeli jelentések számos esetben meglehetősen pontatlanul fogalmaznak, néha pedig egyenesen ellentmondanak egymásnak, meglehetősen nehéz rekonstruálni. Ami a 24-eseket illeti, egy kitüntetés indoklásából tudjuk, hogy a 9. század egyik szakasza élén Fejér Árpád zászlós betört egy angol előretolt állásba, ahol öt géppuskát kezelőikkel együtt ártalmatlanná tett. Az eddigi kutatások alapján azonban nem teljesen világos, hogy a 24-esek támadási sávjában létezett-e olyan angol előretolt állás, amelyben ilyen nagy számú géppuskát helyeztek volna el.⁹⁹ Úgy tűnik, az erdő fái között kiépített drótakadályokig elsőként a III. zászlóalj emberei jutottak el, a jobbszárny előnyomulása viszont az ellenséges vonaltól 3-400 lépésnyire (más források szerint ennél jóval közelebb) az erős géppuskatűzben elakadt, és csupán a tartalékok képező 23. ezred II. zászlóaljának bevetését követően ért az angol vonalak elé. A támadók első hullámai talán ekkor szembesültek a nap egyik legnagyobb kihívásával: át kellett hatolniuk a szinte teljesen érintetlen akadályövön. A drótvágók képtelenek voltak megbirkózni az ujjnyi vastagságú drótkötelekkel, amelyekre szögesdrótot fontak, a nyújtott töltetekkel és kézigránátokkal végrehajtott robbantások pedig nem eredményeztek elegendő hatást. Az emberek valósággal lépésről lépésre küzdöttek előre magukat, miközben az angolok folyamatosan tüzeltek rájuk, egymás után téve harcképtelenné az akadályokkal viaskodókat. A veszteségek olyan súlyosak voltak, hogy mire 9.30-ra sikerült utat nyitni az akadályövön, a III. zászlóalj állománjának körülbelül 70%-a megsebesült vagy elesett.

A túlélők azonban betörték az angol állásokba, és a II./23. zászlóalj két százada szintén bejutott (ez utóbbiak mellett említés történik a 24-esek egy másik századáról is, azonban nem teljesen egyértelmű, hogy ez pontosan melyik zászlóaljhoz tartozott). Az elsők, akik az angol állások árkaiba beugrottak, valószínűleg a 3. század emberei lehettek, akiket a sepsiszentgyörgyi születésű Nagy Endre zászlós, a 24-esek első rohamhullámának parancsnoka vezetett. Nagy és emberei súlyos harcok árán

99 Fejér Árpád: *Hősök Albuma* (<http://www.hungarianarmedforces.com/1vh/OA/>) (2018. 09. 16.)

elfoglalták az ellenséges vonal egy részét, közben pedig számos foglyot ejtettek.¹⁰⁰ A június 15-i támadás kapcsán ugyancsak fennmaradt Vargyasi Lajos őrzető neve, aki a 24-esek egyik rohamjárőrének beosztásában harcolt: Vargyasi, miután a drótakadályok leküzdésében is részt vett, pontosan dobott kézigránátjaival percek alatt semmisítette meg a hozzá legközelebb eső rejtett fészkekből hosszantozó géppuskákat.¹⁰¹ Egy másik katona, aki szintén kitüntette magát a betörés során, Borza Miklós volt, aki tulajdonképpen a 23. gyalogezredben szolgált, és a támadás napján önként csatlakozott az egyik rohamjárórhöz. Miután a járőr parancsnoka megsebesült, Borza maga vette át a parancsnokságot, és embereivel befészkelte magát az angolok egyik futóárkába, megakadályozva, hogy a tartalékok az osztrák–magyar erőkkel küzdő bajtársaik segítségére siessenek, a későbbiek során pedig a futóárokból előretörve olyan hatásosan nyitott tüzet egy ellentámadásra induló angol osztagra, hogy az angolok jobbnak látták visszavonulni.¹⁰² Volt azonban olyan is, akinek nem sikerült megkapaszkodnia az ellenséges vonalban: Balázs József szakaszvezető, aki géppuskájával támogatta a küzdőket, majd a rohamozókkal együtt tört be az angol állásokba, még fel tudta állítani fegyverét, miután kézigránáttal maga tisztított meg egy árokrészt, de három angol ellenlökés visszaverése után egyszerűen kifogyott a lőszerre. Bár az angolok körülfojták, Balázs végül nem csupán kivágta magát, de fegyverét is sikerült megmentenie.¹⁰³ Nem mindenki volt ilyen szerencsés: Udvary Lajos tartalékos zászlós, aki a 24-esek egyik szakasza élén az angolok előretörése következtében súlyos helyzetbe került, a szomszédos saját hadosztálybeli csoportosulás segítségére sietett, embereivel meghátrálásra készítette ugyan az ellenséget, de amikor ezt követően az angol állásba is betört, halálos sebesülést szenvedett.¹⁰⁴

Míg a támadók egy része azon igyekezett, hogy minél hosszabb szakaszt elfoglaljon az első vonalból, a III. zászlóalj emberei kijutottak arra a terepszakaszra, amely az első állást a másodiktól elválasztotta. Az angolok

100 Nagy Endre: *Hősök Albuma* (<http://www.hungarianarmedforces.com/1vh/OA/>) (2018. 09. 16.)

101 Vargyasi Lajos: *Hősök Albuma* (<http://www.hungarianarmedforces.com/1vh/OA/>) (2018. 09. 16.)

102 Borza Miklós: *Hősök Albuma* (<http://www.hungarianarmedforces.com/1vh/OA/>) (2018. 09. 16.)

103 Balázs József: *Hősök Albuma* (<http://www.hungarianarmedforces.com/1vh/OA/>) (2018. 09. 16.)

104 Udvary Lajos: *Hősök Albuma* (<http://www.hungarianarmedforces.com/1vh/OA/>) (2018. 09. 16.)

ezt a szakaszt is alaposan megerősítették: az erdő fái közé drótköteleket fontak, a közbeeső terepre pedig számtalan kitűnően álcázott géppuskát telepítettek – olyannyira, hogy a támadóknak az volt a benyomásuk, mintha a védők kizárólag csak géppuskával harcolnának ellenük. A zászlóalj emberei a talajból itt-ott kiemelkedő sziklatömböket fedezéknek használva erre a terepszakaszra hatoltak be, és a második vonalból jövő, feltehetően gyalogsági tűz, az oldalazó géppuskatűz és a kisebb angol ellenlökések dacára is sikerült itt kitartaniuk. A már említett Fejér zászlós arra is kísérletet tett, hogy elérje az ellenség második vonalát, azonban megfogyatkozott szakasza, amely ráadásul a szomszédos részeket maga mögött hagyva, elszigetelten ékelődött be az angolok közé, egyszerűen már túl erőtlen volt ahhoz, hogy folytathassa a harcot. Mindezt mérlegelve a zászlós életben maradt embereivel visszavonult az elfoglalt első vonalba, ahol mindaddig kitartottak, míg fel nem váltották őket. A 24/9. századnak egy másik szakasza (Fejér szintén e század kötelékébe tartozott) Szöllőssy Albert őrmester vezetésével valamivel sikeresebbnek bizonyult: ők nemcsak a második vonalat érték el, de valamelyest túl is jutottak azon. A súlyos harcok során azonban a szakasz létszáma jelentősen megcsappant, a katonák lőszer nélkül maradtak, kézigránátjaik kifogytak. Szöllőssy még egy utolsó erőfeszítéssel áttörte a bekerítésükre törekvő angol osztag vonalát, és néhány emberre olvadt szakaszával ugyancsak bevonult a 9. század zöméhez. Szöllőssyről feljegyezték, hogy a hátrálás során mindig utolsónak maradván személyesen fedezte katonái visszavonulását.¹⁰⁵ Rajta és Fejéren kívül természetesen mások is elérték a második vonalat, sőt voltak olyanok is, akik valamennyi ideig kitartottak benne, azonban túl jelentéktelen erőt képviseltek ahhoz, hogy komoly veszélyt jelenthettek volna a vonal mögötti angol erőkre nézve.

Valószínű, hogy nem csupán a legmélyebben az ellenséges állásokba hatoló ékek küzdöttek lőszerhiánnyal, hanem azok is, akik az első vonalat foglalták el vagy az előtt álltak. Jó példa erre Hajdú Ferencnek, a 24. ezred egyik géppuskásának esete: a katonák, akiket lőszerért küldött hátra, mind elpusztultak, úgyhogy Hajdúnak végül a halottaktól és a sebesültektől kellett kézigránátokat összegyűjtenie, hogy valameddig még folytatni tudja a harcot.¹⁰⁶

---

105 Szöllőssy Albert: *Hősök Albuma* (<http://www.hungarianarmedforces.com/1vh/OA/>) (2018. 09. 16.)

106 Hajdú Ferenc: *Hősök Albuma* (<http://www.hungarianarmedforces.com/1vh/OA/>) (2018. 09. 16.)

Míg a kitüntetettekkel kapcsolatos anyagokból a küzdelem sok apró jelenetét megismerhetjük, az ezred támadásának részleteit illetően a magyar nyelvű források számos ponton nem teljesen egyértelműek. A II/24. zászlóaljról például csak annyit tudunk, hogy elakadt az angol vonalak előtt, és úgy tűnik, támogatására és hézagai kitöltésére a 23. ezred II. zászlóalját vonták előre, akiknek a segítségével feltehetően a II/24. egy százada is bejutott az angol állásokba. Egy másik jelentés szerint azonban a zászlóalj tulajdonképpen végleg elakadt: egyetlen századát, amely valóban elérte az angol lövészárkot, egy lángszórókkal és aknavetőkkal támogatott angol ellenlökés visszaszorította, a zászlóalj második támadási kísérlete pedig egyszerűen összeomlott a védők tüzeiben.

Meglehetősen hasonló a helyzet az angolok által indított ellentámadásokkal, amelyek száma ugyancsak nem tisztázható egyértelműen: míg a magyarok számos ellenlökést említenek, feltehetően ezekhez számítva a lövészárkok elfoglalása során vívott összeütközéseket is, az angolok mindössze két ilyen kísérletről számolnak be: ezek egyikére 9.30-kor, a másikra valamikor 2.30-at megelőzően került sor. További különbség, hogy az angolok szerint ez utóbbi ellentámadás során sikerült kiszorítani a támadókat az első vonalból, a magyar forrásokban viszont az szerepel, hogy a III/24. zászlóalj egészen estig kitartott az általa elfoglalt terepszakaszon – annak ellenére, hogy délután 3-4 között tévedésből a saját tüzéségük is tűz alá vette őket –, és csak ekkor vonult vissza egy bizonyos Barabás százados közvetlenül az erdőszegély alatt található álláspontjára. Végül pedig az is megállapítható, hogy a magyar jelentésekben, illetve a kitüntetésben részesült katonák cselekedeteinek leírásában szinte kizárólag csak az első hullámokban harcolókra vonatkozóan találhatunk információkat. Valószínű azonban, hogy mindez a háború kódéne, illetve annak tudható be, hogy mindazok, akiktől az említett információk származtak, maguk sem látták át teljesen az eseményeket. Ezt látszik megerősíteni Vajna Mihály ceruzával írott, alig olvasható naplója is, amely valamelyest épp a harcoknak erre a kaotikus aspektusára világít rá. Vajna, aki a III. zászlóalj 11. századával indult rohamra, a következőket írja a támadásról: *„Az emberek halomra dőltek, hullottak az ellenség gépfegyver[ei]nek tüze alatt, amik hiánytalanul megvoltak, mert mikor az állás elé jutottunk, akkor láttuk, hogy teljesen ép, és hogy a tüzéség semmi bajt nem csinált benne, sem pedig a drótakadályban. Elég, hogy rengeteg emberünk... ottan pusztul halva, sebesülve. Elértem egy tábori őrsszerű állást, abban*

*meghuzultam, de már körülöttem nem volt senki sem; a legényem, Lupuj György ott esett el a hátam mögött, 10 lövést is kapott a gépfegyvertől, a hátán még ott volt a mosdótálam. Ez sem látja meg már Mikóújfalut.*¹⁰⁷

A továbbiakban a napló alig olvasható szövege hosszasan sorolja a tiszteket, akik fogságba estek, megsebesültek vagy meghaltak a támadás során, és említést tesz egy olyan katonáról is, aki félelmében a legnagyobb tűzön keresztül visszaindult az osztrák–magyar vonalak felé. A leírtak alapján azonban úgy tűnik, hogy azok nagy része, akik fedezéket kerestek az ellenséges géppuskák elől, a nap további részében többnyire már nem tudták elhagyni a számukra valamelyes biztonságot jelentő helyet: az ellenség tüze egyszerűen a földhöz szegezte őket. Ezek közé tartozott Vajna Mihály is: „Én egy pár emberrel... este 11 h-ig feküdtem az állások előtt, hova beérkezett Nagy Bandi zászlós is, kit abban a pillanatban lőttek meg a lábán,

*A naplóíró Vajna Mihály
(József Álmos gyűjteménye)*

107 Vajna Mihály: *Napló*. Kézirat, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.

mikor beugrott hozzánk. A délelőtt reménykedéssel telt el, hogy talán jön egy tartalék, mely... bennünket megment ettől a nehéz helyzettől. De mindhiába, nem jött senki. Tőlünk balra a 23-masok szépen bementek az [ellenség] állásába, mikor a saját tüzéségünk beljük lőtt... Reménykedve töltöttük a napot, de hiába. A harc elcsendesült, mindenki meglapult és vártuk az estét. Lapultunk mi is 10.30 h-ig, mikor egyenként kúszva megpróbáltuk a menekülést, ami sikerült is. Keresztüljutottunk az ellenség zárótüzén is.”¹⁰⁸

A 21. gyalogezred még a 24-eseknél is eredménytelenebbnek bizonyult. A roham során aknavetőik teljesen lemaradtak, így nem is vehettek részt a harcokban. A kézigéppuskák szintén nem tudtak lépést tartani a gyalogsággal: mire megállapodtak, az első hullámok már túlságosan előrehaladtak ahhoz, hogy hatékonyan támogathassák őket. Az akadályrendszer, mint arról korábban is szó esett, az ő szakaszukon is érintetlen volt, ráadásul ezen a szakaszon három övből állt, és az ujjnyi vastagságú drótokat nem az erdő fáira, hanem embermagasságú vasoszlopokra erősítették, amelyeket betonnal illesztettek a sziklába. Az első hullámok támadása súlyos veszteségek után elakadt, és csak az ezredtartaléok képező II. zászlóalj 6. és 7. századának bevetését követően sikerült elérni az akadályok vonalát, azonban az ellenséges géppuskák szinte mindenkit lekaszaboltak, aki megpróbálta átvágni magát a három akadályövön. Kivételt csak a 7. század egyik szakasza képezett, akiknek sikerült egy ún. rohamutcát robbantaniuk a drótok között, és gránátvetőik támogatásával az első angol vonal mglehetősen magasan épült állásait is megközelítették, végül azonban nekik is vissza kellett vonulniuk a résből. A támadó ékekre felzárkózott további hullámok 50-150 lépésre az ellenség vonala előtt szintén elakadtak. Délelőtt 8.30-tól lassú és tervszerületlen tüzéségi tűz vette kezdetét, a gyalogságra nézve azonban az aknavetők és a géppuskák jelentették az igazi veszélyt (ez utóbbiakról egyik jelentés megjegyzi, hogy rövid, két-három lövéses sorozatokat leadva harcoltak). A védők helyzete teljesen kilátástalanná vált; amint Körmenty Géza írja: „*A vezetés a pokoli tűzben úgyszólván teljesen megszűnt, minden osztág, ember csak magával törődhetett.*”¹⁰⁹

Hasonlóan alakult a helyzet a 22. ezred sávjában is. Itt a bal oldalon a II., jobb oldalt a III. zászlóalj rohamozott, az akadályokat pedig először a két zászlóalj belső szárnyai érték el; a balszárny valamivel hátrább, a 21. honvéd gyalogezredhez zárkózott fel, a jobbszárny a közös 26. gyalogez-

108 Vajna Mihály: *Napló*. Kézirat, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.

109 Körmenty: i. m. 103–104.

reddel érintkezett. Az ezred egyik rohamjárőrének még az akadályrendszeren is sikerült átjárót robbantania, azonban azok közül, akik betörték az ellenséges állásokba, senki nem tért vissza, a bevitt kézigéppuskák és lángszórók pedig az angolok zsákmányául estek.

A 21-esekkel ellentétben az ezred emberei akna- és gránátvetők egy részét is magukkal hozták – egy jelentés külön kitér arra, hogy szállításuk nehézkes volt, könnyebben haladt előre a gyalogsági ágyú –, sok hasznát azonban nem vehették e fegyvereknek: az angolok olyan jól álcázták állásaikat, hogy egyszerűen nem volt mit tűz alá venniük. Az ellenséges géppuskák, amelyek mellett a jelentések a csata során először a 22-esek sávjában említenek egyértelműen gyalogsági tüzet, ezen a szakaszon is a megszokott rövid sorozataikat löve harcoltak. Az ezred csapatai fölött repülő keringtek – ezek valószínűleg csak felderítést végeztek vagy a tüzéséget segítették, mert semmilyen más módon nem avatkoztak be a küzdelembe –, és szinte folyamatosan dolgozott az angol tüzéség is. A támadók veszteségei egyre nőttek, a kézigéppuskák nagyrészt elpusztultak a harcok során, kezelőik pedig elesetek vagy megsebesültek. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy a közös 26. gyalogezred délután 4 és 6 között, mikor az angol tüzéség tüze szórványosabbá vált, visszavonult, és ezáltal a 22. ezred szárnya fedetlen maradt. Mire 6 órakor az osztrák–magyar 30 cm-s mozsaraknak végül sikerült támadó nyílásokat lőniük a drótakadályokba, az ezredbeli századok már túl gyengék voltak ahhoz, hogy egy újabb rohamot hajtsanak végre. Végül a sötétség leple alatt az ezred embereit úgyszólván egyenként, a kiszámítható tüzéségi tűz megkerülésével hátragyülekeztették és eredeti állásaikba vonták vissza. Ezzel a tulajdonképpeni csata a 22-esek számára is véget ért.

A CSATA AZ ANGOLOK SZEMSZÖGÉBŐL

Amint láttuk, az osztrák–magyar offenzíva tüzéségi előkészítése 1918. június 15-én, hajnali 3-kor vette kezdetét. A briteknek mintegy húsz perccel később még sikerült visszavonni a vonalak elé kiküldött harcelőőrseiket, ezt követően azonban megszűnt az összeköttetés a különféle alakulatok, illetve a parancsnokságok között – a robbanások szétszaggatták a telefonvezetékeket. Amint MacKay írja, fák kaptak lángra vagy dőltek ki (elzárva az ösvényeket), felrobbant egy lőszerdepó, és egy adott pillanatban sűrű gázfelhők gomolyogtak lefelé a San Sisto gerinc mindkét oldalán. A 70. dandár szakaszán a Gallio falu irányából jövő oldalazó tűz miatt a 11.

Sherwood Foresters zászlóalj első vonalbeli századainak számos katonája és tisztje megsebesült, és a vonalak elé telepített egyik géppuska körülbelül 4.30-kor ugyancsak találatot kapott.¹¹⁰ 6.45-kor az előreküldött szakaszok jelentették, hogy az ellenséges gyalogság megkezdte a támadó alakzat felvételét a készülségi állások előtt.

A támadók 7.15-kor indultak meg a brit vonalak felé. Az élen nyújtott töltetekkel, géppuskákkal, lángszórókkal felszerelt 6-7 fős rohamjárőrök törtek előre – ők egymás mögött, libasorban haladtak –, mögöttük azok a szintén nagyrészt rohamosokból álló, húsz-harmic fős csoportok jöttek, akiknek a betörés után az ellenséges árokrészeket kellett megtisztítaniuk, végül pedig a sorgyalogság hullámai következtek. Az angol források külön említést tesznek arról, hogy az osztrák–magyar erőket lovon ülő tisztek vezették. A britek előretolt szakaszai visszavonultak a támadók elől, és a Sherwood Foresters sértetlenül maradt vonal előtti géppuskája szintén meghátrálásra kényszerült. Egy szakasznyi brit gyalogos valami okból kifolyólag a drótakadályon kívül maradt: nagy részüket az ellenség elfogta.

A 70. dandár balszárnyán, azaz a York és Lancaster zászlóalj két előretolt géppuskája előtt heves harc bontakozott ki, amely során a támadók súlyos veszteségeket szenvedtek, a sherwoodiak visszavonulása miatt azonban féltő volt, hogy az ellenség előbb-utóbb csak bekeríti az angol géppuskásokat, így végül ők is kénytelenek voltak visszahúzódní. Annak ellenére, hogy a támadó gyalogság is egyre több géppuskát hozott előre, a 9. York és Lancaster embereinek végül sikerült megtörni az osztrák–magyar csapatok lendületét: a zászlóalj állásai előtt rövid idő alatt mintegy száz sebesült vagy halott ellenséges katona maradt. Időközben azonban a támadók a sherwoodiak vonalán betörték az angol állásokba.

Ahhoz, hogy a betörést alaposabban tárgyalhassuk, előbb magát a csatateret kell az eddiginél részletesebben áttekintenünk. Amint Francis MacKay írja, ezt a szakaszt egy kilométernyi hosszú, ebihal alakú, erdő borította dombhát uralta, amely megközelítőleg 60 m magasan emelkedett a fennsík fölé. Az angolok mintegy 900 méter hosszú védőállása ezen a dombháton húzódtott, és két egymással párhuzamos lövészárokból állt. Az első árkot a domb lábánál, még a fák között alakították ki részben ásással, részben robbantással; a másodikat, amely az első mögött körülbelül 730 méternyi távolságra, ám annál mintegy 120-150 m-rel magasabban helyezkedett el, teljes egészében a sziklából kellett kirobbantani. Mivel az erdős

---

110 MacKay: i. m. 61.

terep megfelelő fedezéket biztosított, közlekedőárkok ásására nem került sor, a két állást azonban rézsút futó, széles drótakadályok kötötték össze, amelyek mögött helyenként kisebb-nagyobb állásokat, rövidebb lövészárkokat ástak.¹¹¹ Az első vonal elé ugyancsak többsoros drótakadályt alakítottak ki, amelyhez oszlopként nagyrészt az erdő fáit használták.¹¹²

A két párhuzamos árok közötti nagy távolság miatt az első vonalat csak jelentősebb erővel lehetett volna eredményesen tartani, ez azonban a rugalmas védekezés lehetőségétől fosztotta volna meg a briteket; hogy a problémát megoldják, végül úgy döntöttek, hogy veszély esetén megszállják a rézsútos drótakadályok mögött kialakított támpontokat és tüzelőállásokat, ezáltal mintegy újabb vonalat hozva létre az első és a második lövészárkok között.¹¹³ Az első vonal másik nagy hibája az volt, hogy az erdő fáit miatt az előterepet nem lehetett rendesen áttekinteni és tűz alatt tartani; emellett pedig a vonallal nagyjából párhuzamosan, attól körülbelül 200-400 méternyi távolságra egy megközelítőleg kelet-nyugati irányú dombhát is húzódott (az angolok ezt Villa dal Brun-Guardinalti-Poslen dombhátnak nevezték), és ez ugyancsak akadályozta a kilátást.

A támadás éjszakáján az állás védelmét a 11. Sherwood Foresters zászlóalj A és D százada látta el, egyenként kevesebb mint száz fővel. Tovább csökkentette a védők létszámát, hogy mindkét század kiküldött egy-egy szakaszt a drótakadályok elé; e szakaszok az első vonal és a harcelőőrsök közötti kiemelkedő tereppontokon foglaltak állást, és ők adták a senki földjére mélyebben előretolt harcelőőrsök embereit is. Mivel ezen a részen a harcelőőrsök állásai meglehetősen közel estek a peremvonalhoz, a tüzérségi zárótűz vonalát – a felföldön uralkodó általános brit gyakorlattól eltérően – nem a kettő között, hanem a harcelőőrsökön túl jelölték ki, ami lehetővé tette a tüzérség gyors és hatékony beavatkozását.¹¹⁴

Amint arról már szó esett, a védők Villa dal Brun környékére telepített egyik géppuskája még a tüzérségi előkészítés során megsemmisült; a másik a roham kezdetekor felvette a harcot az előretörő osztrák-magyar csapatokkal, és a parancsnok annak ellenére sem hagyta el a helyét, hogy megsebesült, később pedig egy közelben felrobbant ágyúlövedéktől kisebb légnymást is kapott. Végül egy kézigránáttal felszerelt ellenséges csoport

111 Sandilands: i. m. 237.

112 MacKay: i. m. 32-33.

113 Sandilands: i. m. 237.

114 Sandilands: i. m. 259.

(feltehetően rohamisták) elől a géppuskások kénytelenek volt a frontvonalig visszavonulni, ahol még mintegy húsz percig puskatűzzel tartották fel az ellenséget. Visszavonulásuk következtében a szomszédos York és Lancaster zászlóalj két előretolt géppuskájának helyzete is tarthatatlanná vált.¹¹⁵

Az angol források azt is megemlítik, hogy a rohamozó osztrák–magyar gyalogság csak igen nagy veszteségeket szenvedve tudott előretörni, azonban amint elérték az erdő vonalát, a fák valamelyest számukra is fedezéket nyújtottak, így végül kúszva sikerült megközelíteniük az akadályöv külső széleit. MacKay azt írja, hogy ezt követően megkísérelték használni a lángszórókat is, ám ezek lángcsóvája túl rövid volt ahhoz, hogy bármiféle veszélyt jelentsen a britekre nézve, azonban az osztrák–magyar utasításokat ismerve valószínűbbnek látszik, hogy a támadók csak azért működtették a fegyvert, hogy jellegzetes füstjével jelezzék: elérték az ellenség első vonalát. Aztán az osztrák–magyar katonák bejutottak az állásokba.

A tekintetben, hogy az ellenséges gyalogság hogyan jutott át az akadályövön, az angol források csak feltételezésekbe bocsátkoznak, az azonban biztos, hogy a betörésre az *A* század szakaszán, gyakorlatilag a két angol század csatlakozási pontjánál került sor, és az is, hogy amint a támadók elég emberüket bejuttatták, megkezdték az állás módszeresen felsodorítását, azaz tulajdonképpen hozzáfogtak, hogy megtisztítsák a lövészárkot az angoloktól. Egyik csoportjuk az *A* századot szorította vissza, a másik a *D* század irányába nyomult előre az árokban, és mire sikerült megállítani őket, már egy 200 méternyi szakaszt elfoglaltak az első lövészárokból.¹¹⁶ Az *A* századból mindössze egyetlen tiszt, Edward Brittain százados úszta meg sértetlenül az addigi fejleményeket, amikor azonban a harcok egyik szünetében megpróbált átnézni az elfoglalt árokszakaszba, hogy személyesen győződjön meg a dolgok állásáról, ő is halálos lövést kapott. Az osztrák–magyar csapatok azonban nem csupán az első vonal említett szakaszát foglalták el; egy részük elindult felfelé a San Sistón, hogy a gerincen futó második lövészárkot is birtokba vegyék. Röviddel azután, hogy Hudson alezredest, a 11. Sherwood Foresters parancsnokát 8.45-kor értesítették erről a fejleményről, egy ellenséges géppuska a parancsnok harcálláspontjára is tüzet nyitott.¹¹⁷

115 Sandilands: i. m. 259–260.

116 MacKay: i. m. 64.

117 MacKay: i. m. 65.

Hudson a zászlóalj törzsszel az erdőben keresett menedéket, és amint a közvetlen veszélytől sikerült megszabadulnia, azonnal hozzáfogott az ellentámadás megszervezéséhez. Mivel a franciák jelezték, hogy az A század közelében levő állásaikat megerősítették, Hudsonnek pedig sikerült körülbelül ötven olasz katonát összeszednie, hogy a Sherwood Foresters és a 9. York és Lancaster közötti rést lezárják, az alezredes úgy döntött, hogy a törzs embereivel meg körülbelül egy tucatnyi olasz katonával, akiket a környéken szedett össze, támadást kísérel meg a gerincet uraló osztrák–magyar csoport ellen. A próbálkozást siker koronázta: az ellenség nagy részét leszorították a gerincről, mi több, a hirtelen felállított angol–olasz csoportosulás még körülbelül húsz foglyot is ejtett, emellett pedig néhány géppuskát és lángszórót zsákmányolt.

Miután a gerincet néhány előrevont szakasszal biztosították, Hudson néhány emberével elindult a *D* század árokrésze felé, de még útközben találkozott a század embereivel, akik maguk is épp azt igyekeztek megállapítani, hogy az ellenség mely árokrészeket szállta meg. Hamarosan észrevettek egy osztrák–magyar őrszemet, akit még sikerült elfogniuk, ezt követően azonban belefutottak az ellenséges katonákba. Eleinte úgy látszott, az angolok kerekednek felül: mikor Hudson rájuk kiáltott, azok egyszerűen felemelték a kezüket, az őket vezető tiszt pedig elindult az alezredes felé – feltehetőleg azért, hogy megadja magát –, ekkor azonban valaki egy kézigránát dobott Hudsonék irányába. Az osztrák–magyar tiszt azonnal meghalt, az angol alezredes pedig súlyosan megsebesült, de annyira még futotta az erejéből, hogy egy összekötő árokba begurulva eltűnjön az ellenség szeme elől. Mindez megközelítőleg 9.30-kor történt.

10 óra körül az osztrák–magyar állások felől újabb rohamot indítottak az angol vonalak ellen, de ez összeomlott az angol és francia tüzéség, illetve a géppuskák tüzeiben, közben pedig egyre több erősítés érkezett a San Sistóra is: 12.30 körül a gerincen futó lövészárkot már hét szakasz tartotta megszállva, és ugyancsak ekkortájt futott be egy egész század, amelynek két szakasza szintén csatlakozott a gerinc védelmére rendelt csapatokhoz. Az újonnan érkezettek fennmaradó részét a *D* század mellé rendelték, hogy velük együttműködve megtisztítsák a vonalat az ellenségtől. Ekkor már egy körülbelül 300 méternyi árokszakasz lehetett az osztrák–magyarok birtokában, amelyben mintegy 180 katonájuk rendezkedett be védelemre, azonban az angoloknak a drótakadály mindkét oldalán állást foglaló ellenséggel is számolniuk kellett, akik szükség esetén

tűztámogatást nyújthattak az árokban harcolóknak. Mindezt mérlegelve a britek végül úgy döntöttek, hogy frontális roham helyett inkább lépésről lépésre haladva, kézigránáttal tisztítják meg az elfoglalt árokrészt. Az ellentámadás sikerrel járt: 2.30-ra teljes egészében visszafoglalták az első vonalat.

A 68. dandár szakaszán a helyzet egészen másként alakult, mint a Granezza-szektor jobbszárnyán harcoló bajtársaiknál: a 12/Durham Light Infantry elleni támadás eleve sem volt olyan heves, mint a többi zászlóalj védőszakaszán, a 13/Durham Light Infantry állásait rohamozó ellenséges katonák pedig elakadtak a drótakadályok előtt. Az osztrák–magyar rohamistáknak csak a 11/Northumberland Fusiliers állásaiba sikerült egy rövid időre betörniük. Visszaemlékezésében Norman Gladden igen szemléletesen beszéli el az eseményeket: mint írja, a brit katonák csak annyit láttak, hogy az alattuk levő vízmosásban ellenséges csapatok tűntek fel, és hiába nyitott mindenki tüzet rájuk, az egyenetlen terep mindaddig megoltalmazta a támadókat, míg a drótakadályok közvetlen közelébe nem értek:

„Megdöbbenve néztük, amint egy kisebb csoport épp a századdal szembeni mélyedésben bukkant fel az akadályok közvetlen közelében. Feltehetően a balszárny holtterében lehettek, mert az árok alsó vége felől senki nem lőtt rájuk. Aztán a támadók, akiket mintha varázslat oltalmazott volna, valamit betettek a drótok közé és gyorsan visszaszaladtak. A bomba vagy torpedó meglehetősen nagy légnomással robbant fel, és a szögesdrót egy teljes szakaszát a levegőbe repítve átjárót nyitott az akadályvön. Az ellenség egy csoportja a robbanás sűrű füstjének fedezete alatt megrohanta a rést, és másodpercek alatt az árokban termett.”¹¹⁸

A többiekkel együtt egy lángszórós is bejutott az árokba, de csak egyszer volt alkalmá működtetni a szörnyű fegyvert, mielőtt a britek lelőtték volna. Mindeközben azon a ponton, ahol a rohamisták betörték, élénk közelharc bontakozott ki. Gladdenék ebből csak a közvetlen közletről leadott puska-lövések dőrejét hallották, látni pedig csak az egyik árokreszből a másikba átdobott kézigránátok sötét körvonalait látták. Ugyan géppuskájukat az árokra irányozták, számítva arra, hogy a legközelebbi ember, aki felbukkan, esetleg már az ellenséghez tartozik, azonban a látást akadályozó terepviszonyok és saját visszaözlő katonáik miatt semmit nem tehettek, ráadásul az árokra irányuló ellenséges tűz miatt valamelyest ők maguk is

veszélyben voltak. „A század maradványai felfelé áramlottak mellettünk az árkon – folytatódik a beszámoló –, és a tőlünk jobbra levő domboldalon az általános visszavonulás képei bontakoztak ki. A bal oldali szakasz egyik tagja egy közeli robbanástól tetőtől talpig feketén, a légnyomástól majdnem eszét vesztve jött felfelé.”¹¹⁹ A helyzet végül sokkal kevésbé bizonyult súlyosnak, mint amilyennek tűnt: az angolok egyetlen ellentámadás során megölték vagy kiszorították az árokból az osztrák–magyar katonákat. 9.45-kor úgy tűnt, hogy ezen a szakaszon a támadás végképp összeomlott: az ellenség emberei szervezetlenül özönlöttek saját vonalaik felé, sokan pedig megkíséreltek olyan fedezéket találni a senki földjén, amely megvédje őket az angolok tüzétől. Az egyetlen veszélyt ezt követően csak az jelentette, hogy az osztrák–magyar alakulatoknak sikerült áttörni a szomszédos 48. hadosztály vonalait, és félő volt, hogy emiatt a 68. dandár helyzete is tarthatatlanná válik, a csata azonban ezen a frontszakaszon tulajdonképpen véget ért.¹²⁰

VÉGJÁTÉK

Mindeddig csak a 38. honvéd hadosztály ezredeivel foglalkoztunk; térjünk most át a 11. hadseregére, amelynek alárendeltségébe a hadosztály is tartozott. Június 15-én estére egyértelműen kiderült, hogy a teljes hadsereg offenzívája kudarcba fulladt. Egyes seregtesteknek ugyan sikerült mintegy 4 kilométer mélységig behatolniuk az ellenség védelmébe, de tartalékok híján és lőszer nélkül az elért állásokat megtartani nem lehetett. A veszteségek különösen a XIII. hadtest csapatainál voltak magasak: egyes századok körülbelül 15-20, egyes zászlóaljok 40-50 főre apadtak. A Piavén át indított támadás, bár valamelyest eredményesebbnek bizonyult, kezdeti sikerek után ugyancsak kifulladt. Ezen a szakaszon csak június 20-án rendelték el a visszavonulást; Boroević hadseregének számos katonája, akik megfelelő mennyiségű hadihíd híján maguk próbálták átkelni a Piavén, a folyóba vesztett.¹²¹

A csata után a 38. gyaloghadosztályt felváltották, július folyamán pedig mindhárom első vonalban küzdő ezredét Horvátországba szállították; a 24-esek egy részét a későbbiek során Budapestre, egy másikat a Zsil-völgyi bányaterületre, Vulkánba vitték. 1918 októberének elején a hadosztály újra a Hétközség fennsíkra került, ahol a Monte Sisemol védelménél

119 Gladden: i. m. 124.

120 Sandilands: i. m. 257.

121 Hajdu–Pollman: i. m. 346–351.

alkalmazták őket, a hátsorzágból érkező hírek hatására azonban a hónap utolsó harmadában a katonák fellázadtak, azt követelve, hogy ne az olasz fronton, hanem szülőföldjük védelmére vessék be őket. A hadosztályt, amelynek legénységéből Gottfried Barna számításai szerint ekkor körülbelül 3500-4000 fő lehetett magyar, végül nem használták fel határvédelemre; ehelyett ezredei állomáshelyükre vonultak, ahol a katonákat leszerelték.¹²² Gyakorlatilag ezzel egyidőben az a birodalom is megszűnt létezni, amelyért négy éven át vívták a háborút.

Jóval később, 1933-ban Angliában kiadták Vera Brittain emlékiratait, amely a *Testament of Youth* címet viselte. Vera annak az Edward Brittain századosnak volt a nővére, aki a Sherwood Foresters zászlóalj A századat vezetve esett el 1918. június 15-én. Könyvében arra is kitér, hogyan fogadta öccse halálhírét: „*Este, jóval azután, hogy a család minden tagja lefeküdt, és a világ elcsendesedett, beosontam az ebédlőbe, hogy egyedül legyek Edward portréjával. Gondosan becsuktam az ajtót, felkapcsoltam a villanyt, és néztem a sápadt, méltóságtejes és elszánt, oly tragikusan koraérett arcot. Annyi mindenben ment keresztül – sokkal, sokkal több mindenben, mint azok a szeretett barátok, akik ennek a végtelen háborúnak egy korábbi szakaszában estek el, és őt egyedül hagyták a veszteséggel és a gyásszal.*”¹²³

Vera Brittain könyve alapján 1979-ben sorozat, 2014-ben játékfilm készült. 1941-ben, nyolc évvel a könyv megjelenése után a háromszéki Rétyi Nyírben felavattak egy katonát ábrázoló szobrot, amelyet a szentivánlaborfalvi Pál Ferenc állíttatott a brassói 24-es honvéd gyalogezred emlékére. A férfi, aki az első világháborúban maga is a nevezett ezredben szolgált, egy zarándokház építését is tervezte, ez azonban már nem valósult meg, és a szobor sem sokáig állt: 1944-ben román katonák a fejét szétlőtték, a testet pedig valakik bevitték a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumba, ahol a múzeum udvarára, a kerítés mellé került. 1977-ben, Nicolae Ceaușescu látogatása előtt – hogy nehogy valamiféle módon sértse a kommunista diktátor érzékenységet – úgy döntöttek, inkább eltemetik a kőből készült, fejetlen katonaalakot – mint ahogy egykor oly sok igazi katonát is eltemettek, akik a 24. gyalogezredben szolgáltak. A szobrot végül 2009-ben ásták ki, restaurálták, és a következő év augusztusában ünnepélyes keretek között újra visszaállították eredeti

---

122 Gottfried Barna – Nagy Szabolcs, *A Székely Hadosztály története* (Barót, 2011), 38–41.

123 Bihari: i. m. 449–450.

helyére.¹²⁴ Ha valaki autóval megy Sepsiszentgyörgyről Réty felé, ott látható a Rétyi Nyírben, az út jobb oldalán. Valószínűleg alig van olyan ember, aki Vera Brittain könyvét és a szobrot is ismeri, és azt is tudja, hogy a székelyföldi műemlék és az angol emlékirat között egy olaszországi fennsík a kapcsolat.

BIBLIOGRÁFIA

- Ajtay Endre: M. Kir. Brassói 24. Honvéd Gyalogezred. In Deseő Lajos – Ardói Gyula (szerk.): *Erdélyi ezredek a világháborúban*. Budapest, 1941, Ardói Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 130–145.
- Bacsoni Tamás: Az osztrák–magyar rohamkatonák felszerelése. In Bacsoni Tamás – Kiss Gábor – Sallay Gergely Pál – Számvéber Norbert: *Halálfejes katonák. Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916–1918*. Budapest, 2006, Püedlo Kiadó, 39–42.
- Bence László: *A Piavefront*. Budapest, 2003, Palatinum Nyomdaipari Társaság.
- Bihari Péter: *1914. A nagy háború száz év*. Budapest, 2014, Kalligram.
- Fabinyi József: A modern tüzérség kialakulása. In *Honvéd: katonai folyóirat*, 1947, 11. szám, 15–24.
- Galántai József: *Az első világháború*. Budapest, 1980, Gondolat.
- Gladden, Norman: *Across the Piave*. London, 1971, Her Majesty's Stationary Office.
- Gottfried Barna – Nagy Szabolcs: *A Székely Hadosztály története*. Barót, 2011, Tortoma Könyvkiadó.
- Hajdu Tibor – Pollman Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja*. Budapest, 2014, Osiris.
- József főherceg: *A világháború, amilyenek én láttam. VI. kötet. A katasztrófák útján a pusztulásba (Piavei csata)*. Budapest, 1933, A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.
- Julier Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Budapest, 1933, Magyar Szemle Társaság.
- Keegan, John: *Waterloo*. Budapest, 1990, Európa Könyvkiadó.
- Keegan, John: *Az első világháború*. Budapest, 2014, Akadémiai Kiadó.
- Kiss Gábor: Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatai. In Bacsoni Tamás – Kiss Gábor – Sallay Gergely Pál – Számvéber Norbert: *Halálfejes katonák. Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916–1918*. Budapest, 2006, Püedlo Kiadó, 18–38.
- Kloska Tamás: Rohamharcászat az első világháborúban. In *Hadtudományi Szemle*, 2014, VIII. évfolyam, 4. szám, 46–83.
- Kovács Vilmos: Az osztrák–magyar tüzérség fegyverzete és harcéljárásai az első világháborúban. In Balla Tibor – Csikány Tamás – Gulyás Géza –

¹²⁴ Sylvester Lajos: A rétyi honvédszobor feltámadása. In *Háromszék* 2010. augusztus 20. (<https://www.3szek.ro/load/cikk/31763>) (2018. 09.16.)

- Horváth Csaba – Kovács Vilmos: *A magyar tüzérség 100 éve*. Budapest, 2014, Zrínyi Kiadó.
- Körmendy Géza: M. Kir. Kolozsvári 21. Honvéd Gyalogezred. In Deseó Lajos – Ardói Gyula (szerk.): *Erdélyi ezredek a világháborúban*. Budapest, 1941, Ardói Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 89–106.
- Ligeti Dávid Ádám: *A Monarchia utolsó vezérkari főnöke. Arthur Arz von Straussenburg és pályafutása*. Nem publikált doktori disszertáció, Budapest, 2013, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar.
- Liptai Ervin (főszerk.): *Magyarország hadtörténete II*. Budapest, 1985, Zrínyi Katonai Kiadó.
- MacKay, Francis: *Asiago*. Barnsley, 2000, Leo Cooper.
- Nyáry Iván: M. Kir. Marosvásárhelyi 22. Honvéd Gyalogezred. In Deseó Lajos – Ardói Gyula (szerk.): *Erdélyi ezredek a világháborúban*. Budapest, 1941, Ardói Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 107–123.
- Ortner, M. Christian: *Storm Troops*. Vienna, 2005, Verlag Militaria.
- Pintér Tamás – Rózsafi János– Stencinger Norbert: *Magyar ezredek a Doberdó-fennsík védelmében*. Budapest, 2009, Zrínyi Kiadó.
- Rochat, Giorgio: The Italian Front. In John Horne (szerk.): *A Companion to World War I*. Oxford, Wiley-Blackwell, 2012, 82–96.
- Sandilands, H. R.: *The Twenty-Third Division 1914–1919*. Edinburgh and London, 1925.
- Szűj Jolán (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs*. Budapest, 2000, Petit Real Könyvkiadó.
- Strachan, Hew: *The First World War*. London, New York, Sydney, Toronto, New Delhi, 2014, Simon and Schuster.
- Sylvester Lajos: A rétyi honvédszobor feltámadása. In *Háromszék*, 2010. augusztus 20. (<https://www.3szek.ro/load/cikk/31763>) (2018. 09.16.)
- Tuck, Christopher: *Understanding Land Warfare*. London and New York, 2014, Routledge.
- Ungváry Krisztián: Isonzó, Doberdó, Caporetto. Magyarok az első világháborúban. In *Rubicon*, 2014/9., 4–21.
- Watson, Alexander: *Enduring the Great War*. Cambridge, 2014, Cambridge University Press.
- Wilcox, Vanda: *Italian Front*. (https://encyclopedia.1914-1918online.net/article/italian_front) (2018. 09. 16.)
- Wilks, J. – Wilks, Eileen: *The British Army in Italy*. Barnsley, 2013, Pen and Sword.

Gottfried Barna

A M. KIR. 10. HONVÉD GYALOGEZRED HATTYÚDALA. OLASZ FRONT, 1918

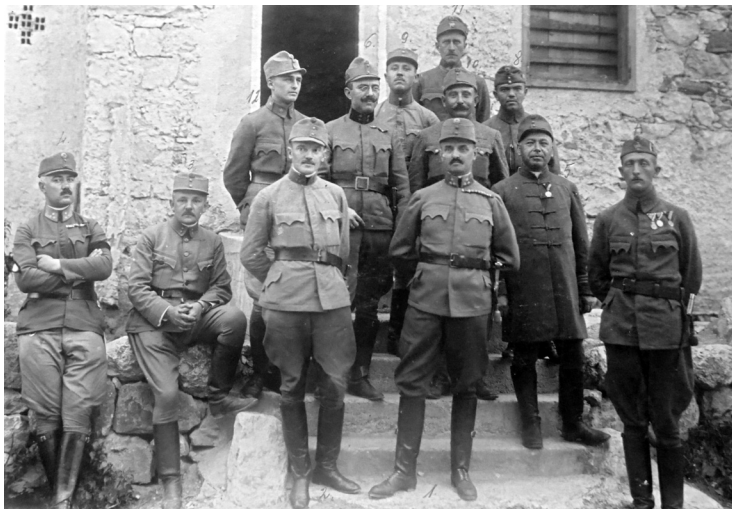
1918. október 23-án Sáfrán Géza¹ alezredes, ezredparancsnok a m. kir. 10. honvéd gyalogezredet átadta Szabó Sándor őrnagynak, a II. zászlóalj parancsnokának, ő lett az új ezredparancsnok. A távozó előljáró így írt erről naplójában: *„Búcsúzásom szabadban, esőben a kivonult páratlan vitéz, megbízható, önfeláldozó, színtiszta magyar ezredtől, melynek két és fél éven át a háborúban parancsnoka voltam: bajtársa, gondozója minden honvédemnek. Rám nézve is fájdalmas volt az elválás, de régi bajaim miatt a vezetést felelősséggel nem vállalhattam.”*² A „régibajok” reumatikus problémái voltak, amelyek – saját és az orvosok belátása szerint is – átmenetileg a frontszolgálatra alkalmatlanná tették.

Sáfrán Géza következetes és határozott, szigorú parancsnoka volt az ezrednek. Katonatiszt, aki szakmailag kiváló teljesítményre volt képes, rendet, fegyelmet, elszántságot, kitartást, önfeláldozást követelt alárendeltjeitől, de elutasította a felesleges áldozatokkal járó, értelmetlen műveleteket³. Az ember, aki minden körülmények között igyekezett gondoskodni az ezred tisztikaráról, legénységéről, aki valóban bajtársa volt valamennyiüknek, borsodi születésű magyar honvédtiszt volt, gyakorlatilag földije a legénységének, így a sajátjait, a szűkebb pátriájából, illetve a szomszédos vármegyékből (Heves, Zemplén, Szabolcs) származókat vezette. Ismerte és szerette őket, közülük való volt. Az ezredet jellemző rendkívül erős kohézió, összetartásnak, az egymás iránt megnyilvánuló szolidaritásnak egyik, talán a legfontosabb pillére – más tényezők mellett – ő volt, ahogy az alakulat katonai erényeinek fundamentuma is.

Az ezredparancsnokságot elhagyó tisztre a legközelebbi közlekedési eszközözig a meredek hegyi utakon rendkívül fárasztó gyaloglás várt, melynek során fájó lábai gyakran megtagadták az engedelmességet. Útja, szándékai szerint – gyógykezelés céljából – Pöstyénbe vezetett volna, de

- 1 Lásd Gottfried Barna: A Maros-védőállástól a Magyarosig. A m. kir. 10. (miskolci) honvéd gyalogezred Erdélyben (1916. szeptember – 1917. március). In *Székelyföld*, 2016. 8. sz. 102. o.
- 2 Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteménye, 76. 1. 9. leltári szám, Sáfrán Géza honvéd ezredes harctéri naplója, 38. o.
- 3 Lásd Gottfried Barna: Háborús békesség. A m. kir. 10. honvéd gyalogezred Erdélyben (1917. március – 1917. augusztus). In *Székelyföld*, 2017, 6. sz. 110–118. o.

az összeomlás, a zúrvavar megakadályozták ebben, csak a lakóhelyéig, Besztercebányáig jutott.

1. kép. A m. kir. 10. honvéd gyalogezred törzse az olasz fronton, a lépcső legalsó fokán
Sáfrán Géza ezredes és Petrik Ernő százados, ezredsegédtsitz.
(Forráshely: a miskolci Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteménye)

SZABÓ SÁNDOR ÓRNAGY, AZ ÚJ EZREDPARANCSNOK⁴

Szabó Sándor Eduárd⁵ 1880. március 18-án született az akkor még Zemplén vármegyéhez tartozó Külsőbölcsön, a települést 1882-ben csatolták Borsod vármegyéhez. Apja, a római katolikus felekezethez tartozó Szabó Károly községi körjegyző, anyja a református Keső⁶ Emma. Második gyermek volt a családban, a bátyja, Szabó Géza szintén katonatiszt lett. A szokásjog szerint, apja vallását követve római katolikusnak keresztelték.

4 A teljes életútját felölelő rövid életrajzát lásd Szücs Tamás – Rémiás Tibor: A miskolci 10-es honvéd gyalogezred I. világháború alatti utolsó parancsnoka. Szabó Sándor (1880–1944) életpályája (a továbbiakban: Szücs–Rémiás). In *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 2014*. LIII. 461–464. o.

5 Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BAZML), IV. 2420. 88. téka, Zemplén vármegyei felekezeti anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye. Hernádnémeti római katolikus anyakönyv, 1827–1884 (a továbbiakban: IV. 2420. 88). Az Eduárd utónevét Szabó Sándor sohasem használta, az ismert hivatalos irataiban sem szerepel, de az anyakönyvben igen.

6 A Szücs–Rémiás *Keseő*ként említi, az MNL BAZML IV. 2420. 88. az itt használt írásmód szerint.

Elemi iskoláit Mádon végezte, majd az Eperjesi Királyi Katolikus Főgimnáziumban tanult, ahol négy osztályt végzett el jó eredménnyel. 1884-ben a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián kezdte meg tanulmányait, amelyet „kincstári” (állami) ösztöndíjasként⁷ fejezett be 1888-ban, igen jó eredménnyel. Tiszti pályafutása még ugyanabban az évben, augusztus 18-án Miskolcon a m. kir. 10. honvéd gyalogezredben kezdődött el, ahol az első időszakban hadapród tiszthelyettesként századszolgálatot látott el. 1899-ben hadnaggyá léptették elő, 1900-ban megbízták a póttartalékos tanítók kiképzésével, majd az azt követő években többször, hosszabb-rövidebb ideig zászlóalj segédtiszként működött, a köztes időszakokban pedig századszolgálatot végzett.⁸

A fiatal, ambiciózus tiszt 1903–1904-ben elvégezte a bécsújhelyi cs. és kir. katonai vívó- és tornatanári tanfolyamot.⁹ A kurzus befejezése után megkezdte tanulmányait a budapesti m. kir. honvéd felsőbb tiszti tanfolyamon, amely a bécsújhelyi cs. és kir. hadiiskolára¹⁰ törekvő honvédtisztek felkészítését szolgálta, egyébként pedig konkrétan segédtiszi és tanári, nevelői beosztásokra tette alkalmassá az azt elvégzőket. 1905-ben ezt a tanfolyamot is abszolválta igen jó eredménnyel. 1904-ben főhadnaggyá lépett elő, majd 1905-ben áthelyezték Miskolcra Debrecenbe, a m. kir. 3. honvéd gyalogezred kötelékébe. Ugyanabban az esztendőben megkezdte tanulmányait a vezérkar¹¹ számára utánpótlást biztosító cs. és kir. hadiiskolán, amelyet 1907-ben jó eredménnyel fejezett be.¹² 1910-ben a cs. és kir. hadbiztosi tanfolyamot is elvégezte.¹³

A folyamatos katonai-szakmai továbbképzés mellett Szabó Sándor nagy figyelmet fordított az idegen nyelvek elsajátítására is. 1898-ban még úgy minősítették német nyelvtudását, hogy „szükségképpen beszél és ír”, ez jellemezte a szlovák nyelvismeretét is, azzal a különbséggel, hogy nem tudott szlovákul írni. Utóbbi nyelv vélhetően az eperjesi gimnáziumban eltöltött négy év alatt ragadt rá. Német nyelvtudása folyamatosan fejlődött, 1901-ben már a „szolgálat igényeinek megfelelően beszélt és írt”, 1904-ben

7 A Szücs-Rémiás alapítványi ösztöndíjat említi, a katonai személyi anyaga állami ösztöndíjat.

8 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Tiszti személyügyi anyagok, AKVI/1603 (a továbbiakban: AKVI/1603).

9 K. u. k. Militär Fecht- und Turnlehrerkurs.

10 K. u. k. Kriegsschule.

11 Az osztrák-magyar hadszervezet legmagasabb szintű szakmai irányító szerve, háborúban a hadsereg-főparancsnokság végrehajtó szerve, élén a vezérkari főnök állt.

12 HL AKVI/1603.

13 Szücs-Rémiás, 461. o.

mindkét tekintetben tökéletesen bírta a nyelvet. 1907-ben már franciául is jól beszélt és írt, emellett oroszul tanult és már alapszinten beszélt és írt.¹⁴

Nemcsak a rendfokozata, ismeretei, beosztása, képzettsége változott a fiatal tisztnek, hanem a magatartása, mentalitása, személyisége és alkalmazhatósága is. A tiszti személyi anyagában jól nyomon követhető ez a folyamat, illetve az, amit abból és ahogyan az őt jellemző feljebbvalói láttak. 1898-ban a még nem kiforrott személyiségű ifjú tisztet komolynak, nyugodtnak, mérsékelt temperamentumúnak írták le, aki eléggé jó szellemi, tanulási képességekkel rendelkezett. Szolgálati feladatait szorgalmasan, megfelelő eredménnyel végezte, amit tudnia kellett, azt tudta, egy szakaszt minden tekintetben megfelelően oktatott, vezetett. A fegyverismeretet, lövészetet kielégítően értette, tudott lovagolni, szolgálati beosztásának, a századszolgálatnak minden tekintetben megfelelt. A szolgálat ellátása közben feljebbvalói iránt tiszteletet tanúsító, engedelmes, nyílt, de kötelességtudó, egyenrangúakkal barátságos és előzékeny volt. Mindezek a tulajdonságok igen ígéretesek egy fiatal tiszt esetében, de talán még fontosabbak azok az elemek, amelyek a szolgálatban és azon kívül az alárendeltjeivel való kapcsolatát jellemezték. Szolgálatban az alárendelttekkel határozott, következetes, fegyelmet és rendet kialakítani és megtartani képes, beosztottjaira pozitív hatást gyakorló tisztként írták le, aki szolgálaton kívül szívélyes volt azokkal.¹⁵

Nyilvánvalóan a tiszti pályára való alkalmasság fizikai követelményeinek is meg kellett felelnie. Szabó Sándort középtermetű, szívós testalkatú, egészséges embernek írták le, aki „minden fáradoalmak elviselésére alkalmas”. Ebben a vonatkozásban sem találtak a minősítést végzők kivetnivalót.¹⁶

1905-ben már egy szilárd, megállapodott személyiségű Szabó Sándort láthatunk, akit ugyanazokkal a személyiségjegyekkel jellemezték, mint 1898-ban, kiegészítve a határozottsággal és a megbízhatósággal. A korábban eléggé jó szellemi és tanulási képességeit ekkor már igen jónak minősítették. Komoly tehetségnek ítélték, aki széles körű szakmai ismereteit a gyakorlatban is ügyesen alkalmazta. 1898-ban még megfelelően irányított és oktatott egy szakaszt, 1905-ben már kiválóan. A két időmet-szetben az elméleti lövészeti ismereteinek és azok gyakorlati alkalmazásának minősítései a kielégítőről jóra és kiválóra változtak. Szolgálati feladatait továbbra is szorgalmasan látta el, de már nem megfelelő, hanem igen jó eredménnyel. Működését, munkáját a hivatástudatból fakadó belső

---

14 HL AKVI/1603.

15 HL AKVI/1603.

16 Uo.

indíttatás és a szolgálat iránti elkötelezettség motiválta, vezérelte, így ítelték meg az előjárói. A szolgálatban tanúsított magatartása a feljebbvalókkal és azonos szinten állókkal kapcsolatban nem változott. A beosztottakkal kapcsolatban viszont kiegészült a jellemzése, hiszen olyan gondoskodó (szó szerint) előjáróként írták le, aki már nemcsak fegyelmet, rendet teremtett és tartott, hanem azt úgy tette, hogy közben elnyerte bizalmukat és bírta ragaszkodásukat.¹⁷ Kell-e ennél több tiszt és beosztott viszonyában?

Itt áll előttünk egy ideális tiszt, sokrétű szakmai ismeretekkel és alkalmazhatósággal, elhivatottsággal, kiváló pedagógiai érzékkel. Ambícióval, amelyhez rátermettség és tehetség párosult (szerencsés, és nem általános konstelláció). Olyan emberi tulajdonságokkal, amelyek az őt körülvevő hierarchiának minden szintjén elismerésre méltóvá tették. Ne felejtjük azonban, hogy a minősítések békeidőben születtek! Vajon kiállta-e a nagy háború próbáját Szabó Sándor? Ahhoz, hogy a kérdésre válaszolni tudjunk, tovább kell kísérnünk a pályafutását.

Valahol ott tettük le a szolgálati alkalmazásának fonalát, amikor 1905-ben Debrecenbe, a m. kir. 3. honvéd gyalogezredhez került, 1911-ben pedig Kolozsvárra, a m. kir. 75. gyalogdandár vezérkarába osztották be. Később újra Debrecenben találjuk, a m. kir. 11. lovashadosztály vezérkari tisztjeként, ezzel az alakulattal került ki a frontra, immár századosi rendfokozatban (1912-ben léptették elő). A gorlicei áttörést (1915. május 2–5.) megelőzően a krakkói cs. és kir. 12. osztrák gyaloghadosztályhoz vezényelték, ahol a cs. és kir. 24. gyalogdandár vezérkarába került beosztásra, amelyhez a cs. és kir. 3., 20. és 57. gyalogezredek tartoztak.¹⁸

A háború első időszakában tehát az orosz fronton szolgált, ahol vezérkari tisztként vett részt az első és a második lemergi csatában, a limanovai ütközetben, a gorlicei áttörésben. Az áttörést követő harcokban megsebesült. Még 1915-ben, felgyógyulása után az olasz frontra került, ahol őt isonzói csatában (2–6.) harcolt.¹⁹ 1917 júliusában újra a m. kir. 10. honvéd gyalogezred állományában találjuk, immár nem vezérkari, hanem csapat-tisztként, hiszen az ezred II. zászlóaljának parancsnoka lett.

Mi okozta ezt, az akár a tiszt karrierjében visszalépésnek értékelhető mozzanatot? Miért és hogyan lett egy császári és királyi gyalogdandár vezérkarában szolgáló tisztből egy honvéd gyalogezred zászlóaljparancsnoka? A válasz egyszerűnek látszik: saját kérésére.

---

17 Uo.

18 HL VII. 233. 484. Kéziratok, tanulmányok gyűjteménye. Szabó Sándor: *A magyar katona hűsége a világháborúban*. (A továbbiakban: HL TGY/484), 10. o.

19 Szücs-Rémias, 462. o.

A gorlicei áttörést követő harcok idején a cs. és kir. 12. osztrák gyaloghadosztály ugyanúgy a cs. és kir. VI. hadtest kötelékébe tartozott, ahogy a m. kir. 39. honvéd gyaloghadosztály. Ezért aztán Szabó Sándor százados, a cs. és kir. 24. gyalogdandár vezérkari tisztje és a m. kir. 10. honvéd gyalogezred „szomszédok” lettek. A dandárjához tartozó cs. és kir. 20. osztrák gyalogezred, a m. kir. 10. honvéd gyalogezred mellett, a két hadosztály találkozási pontján harcolt, illetve a közös ezred tekintetében fogalmazhatunk talán úgy inkább, hogy tartózkodott. 1915. május 8-án, Krosno felé lovagolva Szabó Sándor a századosi rendfokozatban, századparancsnokként a m. kir. 10. honvéd gyalogezredben szolgáló bátyjával, Gézával találkozott, akit örömmel üdvözölt, a viszonzás azonban kurtafurcsa lett, amelyet így idézett fel: „... aki örvendezésemre, hogy még életben találok, kezével megvetően legyintve csak ennyit mondott: Süssétek meg a dandárotokat, ma megint még egy szívességi rohamot kellett helyette végrehajtanunk.”²⁰ A „szívességi roham” nem bevett a harcászati, hadászati és a hadtörténeti terminológiában, korabeli katonai szleng, amely annyit jelentett, hogy egy alakulat a saját feladatain túl, szükségből egy másik egységét is kénytelen volt végrehajtani. Szabó Géza százados az előző nap eseményire utalt ezzel a kifejezéssel, amikor is a cs. és kir. 20. osztrák gyalogezred katonái az oroszokkal „fraternizálva” jórészt harc nélkül megadták magukat azoknak, ezért aztán a honvéd ezrednek kellett újra rohamra mennie. A jórészt galíciai, neu sandezi ezred lengyel, ruszin, zsidó legénységének egy jelentős része – úgy tűnik – nem tekintett a szülőföldjüket veszélyeztető ellenségként az oroszokra. A galíciai görög katolikus ruszinokra igaz ez talán a leginkább az említett népcsoportok közül, őket gyakran az egyszerű passzivitáson túl az oroszokkal való aktív együttműködés is jellemezte. Másrészt valószínű, hogy a galíciai zsidóság vágyta legkevésbé az orosz jelenlétet.

A következő napon még kellemetlenebb szituáció alakult ki, május 9-én a két ezrednek Korczyňa településnél együtt, egy időben kellett volna támadnia. A m. kir. 10. honvéd gyalogezred egységei által megindított rohamhoz a cs. és kir. 20. osztrák gyalogezred azonban nem csatlakozott. Az ezred segédtisztje azt jelentette, hazudta Szabó Sándornak, hogy még a honvédek sem támadnak, ezért nem indultak meg ők sem. Ehhez képest a sikeresen előrenyomuló honvédek onnan, ahol a császári és királyi ezrednek lennie kellett volna, az oroszok oldalba támadták. Azt a zászlóaljat, amelyben Szabó Géza is harcolt, és amely csak súlyos veszteségek

árán tudta visszaverni az oroszok váratlan helyről jött támadásait – mindezt Szabó Sándor a saját szemével látta, tudta –, az ezred segédtisztje megpróbálta félrevezetni. Csak fenyegetéssel – mely szerint a saját tüzéséggel fogja lövetni őket – tudta elérni a cs. és kir. 20. osztrák gyalogezred támadásra indulását.

Még a gorlicei áttörést követő harcok során – a pontos időpontot és helyet nem ismerjük – megsebesült Szabó Sándor a hat hétig tartó gyógykezelése alatt komoly elhatározásra jutott. Felgyógyulása után jelentést írt a honvédelmi minisztériumba, amelyben kijelentette, hogy a továbbiakban csak a honvédség kötelékében hajlandó – akár csapattisztként is – tovább harcolni. Nem tudjuk, hogy pontosan mikor került át a honvédség állományába, egy azonban biztos, 1917 júliusában már újra a m. kir. 10. honvéd gyalogezred csapattisztje, zászlóaljparancsnoka volt.

2. kép. Jobbról a második a macskát ölelő Szabó Sándor százados, vezérkari tiszt. Volhínia, 1917. (Forráshely: a miskolci Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteménye)

A M. KIR. 10. HONVÉD GYALOGEZRED ÚTJA AZ OLASZ FRONTRA

1917 novemberének első napjaiban Csík vármegyéből a m. kir. 39. honvéd gyaloghadosztály részeként a m. kir. 10. honvéd gyalogezred Erdély délkeleti határára, a Cosna-tetőre került. A románokkal kötött tűzszünet már csak néhány hetet váratott magára, az 1917. december 9-én

kelt fegyverszüneti egyezmény értelmében lépett életbe. A békét, a majdani bukaresti békét²¹ még nem kötötték meg. Az alakulat ez idő alatt frontszolgálatot látott el, a románokkal vívott harcokra azonban már nem került sor.

A béke megkötése után az alakulat Kézdiszentlélekre vonult pihenőre, ahol megünnepelték a magyarosi rohamtámadás (1917. március 8.) egyéves évfordulóját. A *10-es Honvéd* tábori újság rendkívül részletesen beszámolt az eseményről,²² amelyen az ezred, a dandár, a hadosztály, a hadtest parancsnokain kívül részt vett Borsod vármegye és Miskolc város küldöttsége, szintúgy Háromszék vármegye képviselői, többek között dr. Király Aladár főispán és dr. Török Andor alispán is. Az esemény kezdetén, a kézdiszentléleki római katolikus templomban az elhunyt hősök emlékére gyászistentiszteletet tartottak, amelyet Oláh Dániel főesperes celebrált, Dömötör György, tábori lelkész és Balla Mihály, szentléleki káplán közreműködésével. A főesperes meglepetéssel szolgált, hiszen a szertartást nem latinul, hanem magyarul végezte.²³ A következő esemény a szabadban tartott tábori mise volt, amelynek a végén Csirmay Zoltán, kézdívásárhelyi református lelkész mondott szónoklatot. Mindezek után Miskolc ajándékát, egy, a magyarosi támadásra emlékeztető ezüstkürtöt adtak át az ezredparancsnoknak. Majd újabb beszédek következtek, amelyek egyik legfelemelőbb pillanata az volt, amikor Sáfrán Géza ezredparancsnok bejelentette, hogy a hadosztályparancsnok, Doberdói Breit József nevére alapítványt hoztak létre, és az ezred által erre a célra összegyűjtött 10 000 koronát az ezred özvegy- és árvaalapjának javára fizetik be.

A szónoklatok sora után díszebéd volt a szentléleki községháza tanácstermében. Másnap, a kézdívásárhelyi Vigadó nagytermében – ma úgy mondanánk, jótékonyági – bált tartottak, amelynek bevétele szintén az

21 Anélkül, hogy alaposan áttekintenénk a bukaresti béke létrejöttének körülményeit, annak következményeit, talán nem haszontalan egy általában elhanyagolt szempont, nézőpont felemlítése. Tudjuk, hogy a román törvényhozás sohasem ratifikálta az egyezményt, előírásainak azonban mindenben megfelelt, mindaddig, amíg a Központi Hatalmak érvényt tudtak szerezni azoknak, amíg domináltak a térségben. A probléma azonban nem ez volt, hanem az, hogy egyáltalán sor került a béke megkötésére, hiszen a béke legitímálta a Román Királyságot, amely a totális katonai vereség elkerülése következtében talpon maradt. Békére kényszerített, vesztesnek látszó győztes volt, amely az 1917. július–szeptember közötti harcokban jelezte, hogy él, majd a béke megkötésével megakadályozta a Román Királyság teljes megsemmisülését, készen arra, hogy egy más konstellációban maradéktalanul érvényesítse érdekeit. Ezt a problémát a Központi Hatalmak 1916-ban mulasztották el rendezni.

22 Ünnepele az ezred. In *10-es Honvéd*, 1918. 8. sz. 7–20. o.

23 Csak a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) után vált lehetségessé a nemzeti nyelveken, így magyarul történő misézés.

elesettek özvegyeit és árváit gyarapította. A rendezvényt Petrik Ernő százados, ezredsegédtiszt vetítőképes²⁴ előadása vezette be, *Erdély felszabadulása és védelme* címmel.

Az akkor élők és az ezred történetéről olvasók esetleg azt gondolhatják/gondolhatnák, hogy milyen szerencsés ezred is ez, amely ünnepel, bálozik, mások pedig az olasz pergőtűzben reménykednek a túlélésben. Van ebben igazság, és természetesen módon merülhetett és merülhet fel a kérdés, miszerint miért vannak ők itt, miért vagyunk mi ott. Joggal fordulhatott meg ez esetleg – ha megfordult – a kézdiszentlélekiek fejében, hiszen az ő fiaik többsége a m. kir. 24. honvéd gyalogezreddel az orosz fronton voltak. Vajon mit gondolt erről Háromszék vármegye főispánja, dr. Király Aladár, amikor átadta a m. kir. 24. gyalogezred üdvözlését az ünneplő alakulatnak?

Kétségtelen tény, hogy 1917 márciusa után a frontszolgálatot ellátó ezred nem vívott komolyabb harcokat, nem voltak igazán nagy veszteségei. Ide nem robotgattak a menetszázadokat szállító vonatok, nem volt szükség rájuk. Illetve lett volna, mégpedig ahhoz, hogy olyan létszámú erők álljanak ott, amelyek adott esetben alkalmasak támadó hadműveletek végrehajtására, de csak a minimum volt jelen.

Egy ezred, amely három éven keresztül óriási áldozatokat hozva, katonai erényeit leginkább a támadó műveletekben felmutatva, az ellenség előtt védelemben sem soha meg nem hátrálva, legfeljebb parancsra visszavonulva vívta harcait, talán valóban szerencsésnek mondható szituációba került.

A lényeg azonban nem ez, hanem az, hogy az a népesség, amely a legénységét adta, ugyanilyen szerencsés helyzetben volt-e. Amíg a m. kir. 24. honvéd gyalogezredbe esetleg újabb és újabb korosztályokat hívtak be, addig a szentistváni matyók nem így működtek, egyrészt azért nem, mert a hadsereg is duális volt, a szentistváni matyókat behívhatták alapesetben a cs. és kir. 60. gyalogezredbe is. Ennél azonban beszédesebb, hogy az 1916-ban felállított önálló m. kir. 10/IV. gyalogzászlóaljzat, amely 1916-ban, a román támadás idején Petrozsény környékén harcolt, majd az 1917 januárjában megalakult m. kir. 34. gyalogezred része lett, illetve az 1915 októberében létrehozott m. kir. 309. gyalogezredet is – részben – a m. kir. 10. honvéd gyalogezred területéről egészítették ki.²⁵ Nem nagyon volt ezért ideje az aktuálisan behívandó korosztályhoz tartozó – maradvány példánál – szentistváni matyóknak az otthoni tűzhely mellől szemlélni a háború eseményeit.

24 Filmvetítővel vetítették ki az eredeti fotókat.

25 HL TGY/484, 7. o.

Maga a kézdiszentléleki ünnep elgondolkodtatta az arról a 10-es Honvédban beszámoló, az ezredben szolgáló „újságíró” is, hiszen – többek között – ezt írta: „Ünnepel az ezred! Ez is olyan paradoxon, amilyennel csak ez a negyedik háborús év szolgálhat. Mert három esztendő alatt az ezred nem ért rá megállni sem.”²⁶

Március 8. ettől kezdve az ezred napja lett, nem mintha a magyarosi rohamtámadás lett volna az egyetlen, esetleg legnagyobb haditette az alakulatnak, hanem azért, mert az kapta a legnagyobb publicitást, az rögzült úgy a köztudatban, mint a m. kir. 10. honvéd gyalogezred kizárólagos sikere.

3. kép. Tábori mise Kézdiszentléleken. Balról az első dr. Király Aladár Háromszék vármegye főispánja, mellette Livnói Hadfy Imre gyalogsági tábornok, hadtestparancsnok, balról a harmadik Doberdói Breit József tábornok, hadosztályparancsnok, mellette báró Hammerstein ezredes, a hadsereg-parancsnokság küldötte. (Forráshely: 10-es Honvéd)

1918 márciusának végén az ezred Bács-Bodrog vármegyébe került, ahol rekvirálás²⁷ volt a feladata, erről emlékezett meg Sassy Csaba az ezred *Emlékalbumában*.²⁸ Másról is szó volt azonban, így írt erről Szabó Sándor: „Az olasz harctérre való elszállítás előtt az én II. zászlóaljam Újvidék

26 10-es Honvéd, 1918. 8. sz. 7. o.

27 Mezőgazdasági termények kényszer-beszolgáltatása.

28 Sassy Csaba: A román fronttól az olasz frontig. (A továbbiakban: Sassy) In *A volt m. kir. miskolci 10. honvéd gyalogezred világháborús emlékalbuma*. (A továbbiakban: *Emlékalbum*). Szerk: Sassy Csaba: *A volt M. Kir. Miskolci 10. Honvéd Gyalogezred Világháborús Emlékalbuma* Kiadóhivatala, Miskolc, 1939, 194. o.

székhellyel a szerb katonaszökevények összefogdosásával és a Pécselt fellázadt cs. és kir. 6. gyalogezred pótzászlóaljának lefogásával volt megbízva, a négy puskás- és egy géppuskásszázadból álló zászlóalj könnyen el is végezte a rábízott feladatot, mert megingathatatlan fegyelmű volt.²⁹ A korban keletkezett hivatalos iratok³⁰ is megerősítik az őrnagy állításait, kiegészítve azzal, hogy szökött orosz hadifoglyok elfogására is sor került. Az akciót végrehajtó m. kir. 78. honvéd gyalogdandár – a m. kir. 10. és 16. honvéd gyalogezredek – ezredek közül az előbbi a Hercegszántó–Apatin–Titel–Bácskapalánka négyszögben tevékenykedett. Június első felében a m. kir. 10. honvéd gyalogezred törzse és az I. és II. zászlóalj törzs Újvidéken, a III. zászlóalj Zomborban volt elhelyezve. Önállóan, illetve öt század a csendőr szárnyparancsnokságnak alárendelve végezték feladataikat. Rekvirálással kapcsolatos forrásokat nem ismerünk, viszont a portyázások, razziák eredményeiről két korabeli jelentés is ránk maradt. Az 1918. június 15-én kelt szerint a két ezred öt nap alatt 673 katonaszökevényt és 233 szökött orosz foglyot szedett össze.³¹ Június 20-ig, az akció befejezéséig újabb 1090 katonaszökevényt és 410 szökött orosz hadifoglyot gyűjtöttek be.³² Ezekben az adatokban nem szerepel a csendőrségi alárendeltségben tevékenykedő századok által elfogottak száma, a helyzet tehát még aggasztóbb volt. Az akció során fegyverhasználatra négy esetben került sor, saját sebesülés egy volt, az elfogottak között szintén, azonban közülük ketten meghaltak.

Miután az ezred részt vett Bácska „pacifikálásában”, Budapestre vezényelték, ahol rendfenntartói feladatot látott el, amelyet a fenyegető általános – Szabó őrnagy által később próbaforradalomnak minősített – sztrájk tett szükségessé.³³ A helyzet komolyságát mi sem érzékelteti

29 HL TGY/484, 16. o. 1918. május 20-án, egy többségében orosz hadifogságból visszatért szerbekből álló, frontra irányított menetszázad fellázadt Pécsen, elfoglalta a fegyverraktárt. A zendülés áterjedt az egyébként újvidéki székhelyű cs. és kir. 6. gyalogezred pótkeretének teljes legénységére, mintegy 2000 főre. Köztük és az őket támogató bányászok, illetve a helyben lévő honvéd alakulatok között súlyos fegyveres konfliktus bontakozott ki, a harcot a frontra tartó, a küzdelembe beavatkozó, a m. kir. 39. honvéd gyaloghadosztályhoz tartozó m. kir. 9. gyalogezred döntötte el, a felkelést leverte, amelyet később súlyosan megtoroltak.

30 HL II. 587. M. kir. miskolci 10. honvéd gyalogezred iratai, 2. doboz, 3515/1918.

31 HL II. 587. M. kir. miskolci 10. honvéd gyalogezred iratai (a továbbiakban: II. 587.), 2. doboz, 3515/1918.

32 Uo.

33 A sztrájk június 20-án, a főváros VIII. kerületében, Kőbányán működő Magyar Királyi Államvasutak Gépgyára (MÁV Gépgyár) elégedetlen segéd munkásainak köréből indult. Miután a vállalat katonai parancsnoka csendőrségi beavatkozást kért, fegyverhasználatra került sor, amelynek következtében négy munkás életét veszítette. Ennek hatására az üzem valamennyi munkása csatlakozott az akcióhoz, majd kezdett a sztrájk

jobban, mint hogy Kőbányáról a II. zászlóalj mindennap két-két géppuskával felszerelt századot vezényelt a Keleti pályaudvarra, a Köröndre és a kispesti villamos művekhez. A személyi állomány fennmaradó része pedig, feltűzött szuronnal a villamosok első és hátsó peronjain utazgatott, így demonstrálva a jelenlétét.³⁴ Az eredménnyel kapcsolatban Szabó őrnagy sommásan a következőket írta: „... *amíg Budapesten voltunk, nagy rend és csend volt.*”³⁵

A m. kir. 10. honvéd gyalogezred bácskai és budapesti alkalmazása egyaránt az ötödik háborús év súlyos hátsózági problémáira utalnak. Tünetei mindazoknak a nemzetiségi, gazdasági-szociális, társadalmi-politikai, sőt katonai feszültségeknek, amelyek a front mögötti hátsózágot jellemezték.

A harcoló csapatok ellátása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött, ehhez képest a szintén hiányt szenvedő, megélhetésében veszélyeztetett, esetleg a háború előtti életszínvonalához képest rosszabbul élő, a korábbi gazdasági lehetőségeiből veszítő mezőgazdasági termelő lakosság a haderő ellátását biztosító beszolgáltatást megpróbálta kijátszani. Erről a jelenségről írta Sassy Csaba: „*A frontokon mind jobban érezhető volt a liszt hiánya. A dúsgazdag Bácska lakossága pedig vermekbe rejtette a beszolgáltatás elől búzáját, gabonáját.*”³⁶ 1918 januárjától egyre szaporodtak a rekvirálások és fokozatosan szigorodtak azok, az eredményük azonban általában nem volt kielégítő, ezért került sor kormánybiztosok kinevezésére és a haderő alkalmazására. A hatósági lefoglalások során tanúsított keménység és szigor viszont ellenszenvet, újabb társadalmi-politikai feszültségeket szült a hátsózáiban.

A cs. és kir. 6. gyalogezred pótzászlóaljának lázadása egyértelmű jele a hadsereg bomlásának, konkrét esetben a nemzetiségi (szerb) indíttatás mellett, vélhetően befolyásoló tényező volt a bolsevik propaganda, amellyel az orosz hadifogságból visszatérteknek volt alkalma találkozni. A pécsi lázadás következménye, a katonaszökevények tömeges megjelenése veszélybe sodorta Bács-Bodrog vármegye belső rendjét, amelyet a csendőrség önállóan már nem tudott fenntartani, a haderőt is alkalmazni kellett. Ez történt a szociális feszültségekkel terhelt, forradalmi ideológiával telített,

---

általánossá válni. Ekkor lépett színre az ekkor még radikális szociáldemokrata, később bolsevik Landler Jenő. Megalakult a munkástanács, amely június 27-én – vélhetően az erős karhatalmi jelenlét miatt – lefújta a sztrájkot.

34 HL TGY/484, 16–17. o.

35 Uo.

36 Sassy: i. m. 194. o.

békére vágyó, a háború nélkülözéseibe belefáradt és feszült, forrongó Budapesten is.

A m. kir. 10. honvéd gyalogezred ilyen előzmények után, július 15-én indult el az olasz frontra.

4. kép. A II. zászlóalj tisztjei 1918 júliusában. Az ülő sor közepén Szabó Sándor őrnagy. (Forráshely: a miskolci Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteménye)

A M. KIR. 10. HONVÉD GYALOGEZRED AZ OLASZ FRONTON

1918 nyarának végén a Monarchia hadereje már túl volt a piavei offenzíván, amelynek következtében 150 000-es veszteséget szenvedett el, mindemellett a katonai győzelemmel kikényszerített békekötés reményét is elvesztette. Egy számában még tekintélyes, de rendkívül rosszul ellátott, élelmiszerekben szűkölködő, hadianyagban, felszerelésben súlyos hiányt szenvedő osztrák–magyar haderő állt a jól ellátott, jól felszerelt, néhány angol és francia hadosztállyal megerősített olaszokkal szemben. A hátszágban, a hadsereg kiegészítő területein a lázadások, a fronton pedig a szökések váltak egyre gyakoribbá, utóbbi jelenség gyakorlatilag tömegessé vált. Az ellenség számbeli fölénye nem volt tekintélyes, azonban minden más területen fölülmulta a Monarchia erőit.

A morális erejében is megroppant, a háborúba belefáradt, a tél nehézségei elé néző, de még kitartó és nem ritkán hősiességű erőfeszítéseket felmutató haderőt október 24-én érte a mindent eldöntő olasz támadás,

október 31-re az egész osztrák–magyar arcvonal teljes visszavonulásban, felbomlásban volt, a küzdelem befejeződött. A küzdelem, amelyet a november 3-án megkötött fegyverszüneti egyezmény zárt le, és amelynek életbe léptét az osztrák–magyar erőknek november 3-án hajnalban kihirdették, az olaszoknak azonban csak november 4-én délután.

Túl a Monarchia erőinek piavei kudarcán, az októberi nagy olasz támadás előtt érkezett az olasz frontra a m. kir. 10. honvéd gyalogezred. A tiroli határtól nyugatra, a Dolomitokban, ahogy egyébként a háború kezdetén is, a m. kir. 39. honvéd gyaloghadosztály részeként a cs. és kir. VI. hadtest, illetve a cs. és kir. 11. hadsereg alárendeltségébe került. Feladata az elképesztő harcokat és pusztítást látott Hétközség-fennsík Brenta-folyó felé eső keleti peremhegyeinek védelme volt. A Brenta-völgyet és a Brenta-folyó bal partját, valamint a Grappa-masszívum közötti hegyeket a m. kir. 40. honvéd gyaloghadosztály tartotta megszállva.

A szakasz védelmével kapcsolatos irányelveket, tervet a m. kir. 10. honvéd gyalogezred parancsnoka 1918. augusztus 27-én³⁷, a m. kir. 39. honvéd hadosztály parancsnoksága 1918. szeptember 7-én adta ki.³⁸

A peremhegyek, az ún. Brenta-szegély védelmének jelentőségét az adta, hogy az azt megszálló csapatoknak tartaniuk kellett azt akkor is, ha a Hétközség-fennsík és a Grappa-masszívum elesik, hiszen az ott harcoló csapatok visszavonulása csak így volt biztosítható. A Brenta-szegély megtartása a szomszédos területek visszafoglalásának lehetőségét is jelenthette, elvesztése pedig azok elfoglalását is lehetővé tette volna az olasz erők számára. Ennek megfelelően a m. kir. 39. honvéd gyaloghadosztály alakulatai a Frenzela-völgyet, a San Francesco, a Sasso Rosso hegyeket és a Gadena-völgyet szállták meg. A szemben lévő magaslatokat részben az olaszok birtokolták, az uralgó pontokon lévő állásaik lehetővé tették a tüzéségüknek, hogy folyamatosan lőjék az osztrák–magyar vonalak mögötti terepszakaszt. Ennek következményeként nappal, tiszta időben a csapatrészek felváltása, a tartalékok mozgása, az ellátás és a hadianyag kiszállítása szinte lehetetlen volt, sőt ilyen körülmények között még a védőállásokban sem lehetett mozogni, dolgozni.

Nehezen támadható terület volt a Brenta-szegély, hiszen a jól lezárt völgyeken túl csak néhány, szinte járhatatlan kapaszkodó vezetett fel a sziklafalak között és a sziklafalakon. Ha akadályozta is ez a szemben álló, kiválóan felszerelt, igen tevékeny, a magas hegymászásban és a kőmunkában gyakorlott, elitnek számító olasz hegyi (alpini) egységet, de nem

37 HL II. 587. 2. doboz, 526/Kt/1918.

38 HL II. 587. 2. doboz, I. a. Op. 353/2018.

tette a támadásukat lehetetlenné. Először közlekedési „utakat” építettek ki, majd lépcsőről lépésre jutottak egyre feljebb, a sziklafalakban támpontokat hoztak létre. Az egyszer elért állást gyorsan és ügyesen építették ki, ahová „nagyobb” egységeket juttattak fel, fegyvert (közelharc eszközök, géppuskák), hadianyagot, ellátmányt halmoztak fel, majd akár kötélhágcsókon újra feljebb kapaszkodtak. Eredményességüket mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Sasso Rossóra kerülő m. kir. 10/II. zászlóalj már a fennsík szélén, az Il Cornone nevű sziklanyúlványon találta őket, ahol – leküzdve a támadásra alkalmatlan terepet – jól kiépített, drótakadályokkal megerősített állást hoztak létre az alpinik, amelyet a követett metódusnak megfelelően nagyobb erővel, technikával láttak el.

Ezen a szakaszon hagyományos tömegtámadás nem volt várható, hiszen látványos és nagyon komoly előkészületek mellett, óriási veszteségeket elszenvedve sem kecsegtettek a siker reményével. Ezzel szemben, a szegélyre felnyomulva, majd onnan – kevésbé látványos előkészületeket igénylő – meglepetésszerű támadást indítva, még nagyobb teret nyerhettek a fennsíkon. Erre a harcmódorra készült a hadosztály vezetése is, ezért nem törekedtek a Brenta-szegély folyamatos megszállására. A szakadékok, a lehetséges mászó helyek találkozási pontjain harcállásokat (tábori őrsöket) hoztak létre, amelyek előtt a megfigyelőknek jól kiépített, megerősített, védelmet nyújtó figyelőhely állt rendelkezésére. A harcállástól feljebb, azt oldalazva kézigránátdobó helyet alakítottak ki. A fennsík szélén pedig újabb, jól védhető tábori őrsök kiépítésére került sor. A meglepetésszerű támadás megelőzése érdekében rendkívül nagy hangsúlyt fektettek az állandó, folyamatos megfigyelésre, amelynek során a megfigyelőnek nem a teljes belátható terepszakaszt kellett futólagosan áttekintenie, hanem egy-egy szakaszt, pontot, tereptárgyat huzamosabb ideig, alaposan szemrevételeznie. Minden század szakaszában egy megfigyelőállomás volt, amelyekben pergőtűz alatt a legnyugodtabbakat, legbátrabbakat használták. A hasonlóan kulcsfontosságú felderítést a ködben, szürkületkor, napfelkeltekor kiküldött járőrök végezték. Az ellenség állásait megfigyelve regisztrálták az azokban folyó munkákat, a bekövetkezett változásokat, adott esetben leküzdötték az ellenséges járőröket. Az alszakaszok parancsnokainak meg kellett ismerkedniük a szomszédos alszakaszok helyzetével, elhelyezkedésével, terepviszonyival is, hogy szükség esetén a géppuskáikkal oldalazva be tudjanak avatkozni az azok területén folyó harcokba. A géppuskák alkalmazására rendkívül jók voltak a terepviszonyok a fennsíkon. Egy, a korábbiól eltérő tipológia alapján

tervezett támadásként meghatározott (de nem tömegtámadás) akció esetén, melynek során az alapos tüzérségi előkészítést több hullámban végrehajtott gyalogsági támadás követte, a géppuskáknak döntő szerepe lehetett. Ha az ellenség megközelítette, esetleg elérte az állásokat, akkor a kézigránátok és a szurony, a közelharc vette át a főszerepet. Az első hullámot a harcállásoknak, az esetleges többit a tartalékként a támadásokra, ellentámadásokra létrehozott – századonként négy – rohamjárórnek kellett leküzdenie. Az éjjeli és rossz látási viszonyok között megindított meglepetésszerű támadás esetén a kézigránáté és a szuronyé volt a főszerep.

Rendkívül fontos volt támadás esetén az alszakaszok között és a mögöttes parancsnokságokkal folytatott kommunikáció, azonban ez ilyenkor szinte lehetetlen volt, hiszen az ellenséges tüzérségi tűz igen hamar tönkretette a telefonvonalakat. Ha működtek, akkor sem használhatták azokat, hiszen az olaszok rendkívül eredményesen hallgatták le a beszélgetéseket. Csak a támadás megkezdését jelenthették be telefonon. A jelentőkatónak alkalmazását tekintették megoldásnak, de mind a telefonvonalakat, mind a jelentőkatónákat elpusztította a mindent lefedő olasz zárótűz.

A kommunikációs nehézségek, a terepviszonyok, a védelem szerkezete, az, hogy olasz támadás esetén a felsőbb parancsnokságokkal való kapcsolat gyakorlatilag azonnal megszűnt, a védelmi alszakaszokban önálló döntéseket, önálló cselekvést igényelt. Tartalékerők támogatására nem számíhattak, mivel nem voltak, a saját tartalék bevetésére csak ellentámadások során kerülhetett sor.

Szeptember elején a m. kir. 10. honvéd gyalogezred szállta meg a szegélyt. A jobb alszakaszon, a San Francescón az I., a centrumban, a Sasso Rossón a II., a Val Gadenában a III. zászlóalj rendezkedett be védelemre. A teljes hadosztály erejére nem volt szükség a Brenta-szegély védelmi szakaszon, az első vonalban nem alkalmazott ezredek egy részét a front mögött, a második vonalban helyezték el.

A védelemre készülő erők bizonyos tekintetben rossz, a körülmények vonatkozásában minden tekintetben nagyon rossz állapotban, helyzetben voltak. Szabó Sándor őrnagy így írt erről: *„Az élelmezés és a ruházat mind kevesebb és hitványabb lett, az emberek nagy része fehérenemű nélkül, sárgasápadt arcú[ak], kevés lőszer, hasznavehetetlenné átázott papírnyelű kézigránátok, a tüzérségnél és a vonatnál hitvány, pusztuló kis loállomány, néhány rossz repülőgép a sokszoros túlerejű repülőkhöz szemben, néhány ócska teherautó, a többheti szakadó esőzés után a magas fennsíkon a közeledő hideg*

tél előjelei, víz- és tüzelőhiány...”³⁹ A csapatok hangulatát tovább rontotta a bolgár összeomlás⁴⁰ híre, annak várható következményei; az ellenséges betörés lehetősége Dél-Magyarországra és Erdélybe.

A tisztek, köztük Szabó Sándor lehangoltan vették tudomásul, hogy a hadvezetőség a csapatokat nem tájékoztatta a kialakult helyzetről. Úgy érezték, hogy az anyagi ellátás biztosítására tett intézkedéseknek még az előjelei sem mutatkoztak. Sem egy esetleges fegyverszünet megkötésére, de még a felhalmozott hadi- és egyéb anyag mentése érdekében sem történt semmi. Hiányolták azt is, hogy a frontvonaltól távolabb nem hoztak létre jól védhető állásokat. Egymás között Magyarország katonai védelmének hiányával kapcsolatos borús gondolataiknak is hangot adtak. Így írt erről Szabó Sándor: *„Mi, tisztek a vezetés megnyilvánuló tehetetlensége láttára csak magunk között méltatlankodtunk, hogy legénységünk ne hallja, átéreztük, hogy ezután itt már csak az osztrák föld védelméért és a magyar becsületért harcolunk vagy halunk meg...”*⁴¹ Így bukott meg az Osztrák–Magyar Monarchia a tisztek gondolataiban, érzelmeiben is. Úgy gondolták, érezték, hogy már nem a királyért, nem a Monarchiáért, hanem az „osztrák földért” harcolnak. Az a tény, hogy szeptember végére a harcoló alakulatok mögötti területen saját, szláv nemzetiségű alakulatok lázadását jelezték előre, szintén nem erősítette a háborúba vetett hitet.

Az ezred, mielőtt állásba került volna, átesett a spanyolnátha-járványon, majd szeptember tíztől hathetes esőzésben látta el a frontszolgálatot. Ebben az időszakban komolyabb harcokra nem került sor. Ahogy azt már említettük, nappal nem lehetett az olaszok előtt mutatkozni, hiszen rögtön működésbe lépett a tüzérségük és a géppuskáik, ezért a gyenge és az ellenség által belátható állásokat éjjel építhették tovább. Saját támadásra is alkalmassá kellett tenniük a fedezékeket, árkokat, hiszen egy, a 10/II. zászlóalj és a m. kir. 39. honvéd gyaloghadosztály rohamzászlóalja által végrehajtott támadást is terveztek, amelynek célja az II Cornone-sziklanyúlvány visszafoglalása lehetett, azonban erre az akcióra már nem került sor.

Az olaszok azonban támadtak, legintenzívebben a Sasso Rossón, amelyen korábban harcállást hoztak létre. Október 11-én hajnali háromkor indult meg a mindent lefedő pergőtűz, majd még virradat előtt két olasz gyalogsági támadást kellett a honvédeknek visszaverniük. Napfelkeltekor,

39 HL TGY/484, 19. o.

40 Bulgária 1918. szeptember 29-én fegyverszünetet kötött, az antant erői előtt a Balkán megnyílt, a Központi Hatalmak katasztrofális hadászati helyzetbe kerültek ezáltal.

41 HL TGY/484, 20. o.

hét órakor lélegezhetek fel, várták a további támadásokat, de azok elmaradtak, csak a tüzérség ontotta rájuk a tüzet még két periódusban. Az olaszok tüzérségi és gyalogsági akcióját a Sasso Rossón a 10/II. zászlóalj csekély veszteséggel vészelte át, verte vissza. Talán az előbbi szorulhat magyarázatra. Az olasz pergőtűz, a pszichikai hatásán túl, nem nagyon tudott kárt tenni a védelmet ellátókban. Kezdetét maguk az olaszok jelezték – akaratukon kívül – a honvédeknek, akik ismerték a kürtjelüket, amely a saját gyalogságukat figyelmeztette a tűz megindulására. Ezért aztán mindkét fél gyakorlatilag egy időben húzódott be a tüzérségi lövedékek ellen védelmet nyújtó kavernáiba. Szabó Sándor ismerte az olasz front jellemzőit, hiszen öt isonzói csatában vett részt, első feladata volt a Sasso Rossón, hogy kioktassa legénységét azokról, illetve tovább építtesse a menedéket nyújtó fedezékeket.

Jellemző a szituációra, a tüzérségi tűz erejére, a kommunikáció lehetetlenségére, hogy Szabó őrnagy a támadás alatt nem küldte hátra a jelentőkatonáját a hadosztály-parancsnoksághoz, mivel az egyet jelentett volna annak biztos halálával. Jelentőkutyát alkalmaztak, azonban az sem ért célba, a tüzérségi tűzben elpusztult. Reggel hétkor két postagalambot is felengedtek, az egyik aznap délután, a másik másnap délelőtt vitte meg a gyalogsági támadás visszaverésének hírért. A késedelem oka az volt, hogy a nagy ködben, a megújuló olasz tüzérségi tűzben a galambok eltévedtek.

Október 15-én az olaszok újra támadtak, újra eredménytelenül, minden kísérletük csődöt mondott a honvédek ellenállásán, a jól szervezett védelmen.

A HÁBORÚ UTOLSÓ NAPJAI, ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZETT

Másfél hónapos szakadatlan frontszolgálat után, október 21-én az ezredet kivonták a védelmi vonalból, a m. kir. 16. honvéd gyalogezred váltotta fel őket. Hadtesttartalékul Osteria Barricata⁴² körül kerültek elhelyezésre, teljes nyugalomuk ott sem volt, hiszen az olasz messzehordó ágyúk elérték azt a vidéket is.

Október 24-én – ahogy arról már írtunk – Sáfrán Géza ezredes átadta az ezredparancsnokságot Szabó Sándor őrnagynak.

A katonai felsőbb vezetés október 28-tól visszatartotta az otthoni újságokat, leveleket, amivel több kárt okozott, mint hasznot, hiszen tovább

---

42 Osteria alla Barricata eredetileg egy kocsmá volt az osztrák–olasz határon, arról kapta a nevét az ott kialakított hatalmas osztrák–magyar katonai tábor, amely a VI. hadtest tartalékainak is helyet adott. Korábban épült, az olasz határrendészeti erők elszállásolására szolgáló barakkok is voltak ott.

erősítette a bizonytalanságot, sőt felháborodást váltott ki nemcsak a legénység, hanem a tisztikar körében is. A lapokból tájékozódó, Magyarországnak Románia és Szerbia felőli veszélyeztetettségéről szóló híreket olvasó katonákban addig is gyűlt az aggodalom, de az információk hiánya még nagyobb szorongást, dühöt váltott ki. Az alakulatok fegyelme, rendje egyre intenzívebben romlott, a hadsereg felbomlása egyre nyilvánvalóbb volt. Szabó őrnagy úgy próbálta a problémát kezelni, hogy napról napra felkereste a zászlóaljait és a tisztek jelenlétében megpróbálta őket az otthoni és a harctéri eseményekről tájékoztatni. „A közvetlen modorban lefolytatott eszmecserek során” tapasztalta meg, hogy az ő ezrede is haza kíván térni az ország védelmére. Ez a jelenség gyakorlatilag ekkor már általános volt a magyar nemzetiségű alakulatok esetében, előfordult, hogy parancsmegtagadásokhoz vezetett. Az ezredparancsnok megígérte, hogy a hazaszállításra vonatkozó kérésüket továbbítja a felsőbb parancsnokságnak, cserében rendet és fegyelmet kért, hiszen ahogy fogalmazott: „...mert innen az ellenséges nyomás súlya alatt [miatt] csak rendben, felsőbb parancsra lehet távozni.”⁴³ Természetes meglátás ez egy katonatisztól, kár, hogy az osztrák–magyar hadvezetés a piavei offenzíva helyett nem az ellenségről harcba történő leválást, a visszavonulást tervezte, készítette elő.

Október 29-én este lázongás ütötte fel a fejét a m. kir. 10. honvéd gyalogezredben is. A II. zászlóalj (Szabó őrnagy korábbi zászlóalja) 7. százada előző este felszerelt és indulni akart haza. A tisztek⁴⁴ közbelépésére azonban a katonák megnyugodtak, elálltak szándékuktól, belátták, hogy még nem indulhatnak haza. A történet ezzel nem zárult le. Az ezredparancsnok másnap felkereste a zászlóaljat, a 7. század katonáit fegyver nélkül felsorakoztatta, körülöttük a zászlóalj fegyveres századai álltak és a rájuk irányzott géppuskák. Ezt megelőzően a tisztikarral közölte Szabó őrnagy, hogy a lázadást szítókat és az erélytelennek mutakozó tiszteket nyomban, a helyszínen föbe fogja lövetni, de az ezreden szégyenfoltot nem fog megtűrni. Ezt azonban nem az adott helyzet megoldásának tekintette, sokkal inkább útmutatásként szánta a mondanóját a tisztikarnak a jövőre nézve. Ebből a szerepből a bakák előtt sem lépett ki, írásában így idézte fel a katonákhoz intézett szavait: „...a pellengérrre állított 7. századot, nálam szokatlan goromba hangon, kemény kifejezésekkel lehordtam

43 HL TGY/484, 24. o.

44 A tisztek kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy a zászlóaljnak ekkor egyetlen törzstisztje (hivatásos tisztje) volt, a zászlóalj parancsnoka, aki 24-én lépett Szabó őrnagy helyébe. Egy huszonkét éves fiatalember főhadnagyi rendfokozatban. Már hivatásos tisztek sem voltak.

és értésére adtam, hogy inkább valamennyiüket ott, a helyszínen halomra lövetem, minthogy éppen az én zászlóaljam – amelyet oly szeretettel neveltem, amely a büszke ezrednek is büszkesége volt – hozzon szégyent az ezredre.”⁴⁵

A bitó helyett az ezredparancsnok a pellengéért választotta büntetésül, beérte annyival. Mind katonai, mind erkölcsi, mind lélektani szempontból helyes, bölcs döntést hozott. Hátravolt még azonban a felbujtó, aki az ezredes felszólítására azonnal kilépett, majd bocsánatot kérve a következőket mondta el: *„...ő kezdeményezte ugyan, de egyikük sem gondolta úgy, hogy az ezredre szégyent hozzanak, ellenkezőleg, tegnap már tőlem hallották, hogy valószínűleg haza leszünk szállítva s alig bírják kivárni, hogy országunkat a betörő szomszédoktól megvédjék, csak félnek, hogy megkésünk, mert újságot és levelet sem engednek hozzánk s nem tudják, mi van az otthoniakkal.”⁴⁶*

A fiatal honvéd korábban Szabó Sándor jelentőkatonája volt, akinek a rendkívüli bátorságát volt alkalma az őrnagynak megtapasztalni, hiszen a legsúlyosabb harcok alatt is, állandó életveszélyben vitte a jelentéseket és hozta a parancsokat. Őt már meg sem fenyegette az agyonlövétéssel, megbocsátott a századnak, azzal, hogy az első adandó alkalommal próbára fogja tenni őket. Mindenki megúszta a pellengérrel.

Ennek a történetnek a felszínen mutatkozó elemei is figyelemre méltóak, de még inkább az, ami mögötte van. Már az is csoda, hogy 1918. október 30-án egy ezredparancsnok kiment egy lázongó alakulathoz, az pedig, hogy rendet csinált, az a csodák csodája. Akkor, amikor a haderő bomlása, szétmállása már nyilvánvaló, amikor parancs nélkül születtek döntések, amikor a tisztí tekintély gyakran semmivé vált. A rendetlenül visszavonuló, éhező (és a nem éhező) katonák egy része már a front mögött fosztogatott, esetleg a front mögött élő felfegyverzett lakosság fosztotta ki a menekített katonai szállítmányokat. Ebben a káoszban az igazi csoda az, hogy egyáltalán megpróbálhatott Szabó őrnagy rendet csinálni. Ahhoz, hogy megértsük, hogyan sikerült ez neki, vissza kell kanyarodnunk a személyi anyagához, az 1905-ben kelt jellemzéséhez, az alárendeltekkel kapcsolatos viszonyához: gondoskodó (szó szerint) előljáróként írták le, aki már nemcsak fegyelmet, rendet teremtett és tartott, hanem azt úgy tette, hogy közben elnyerte bizalmukat és bírta ragaszkodásukat. Abban a helyzetben, a háború utolsó napjaiban azért található megoldást a problémára Szabó őrnagy, mert bíztak benne és ragaszkodtak hozzá.

Az ezredparancsnok október 31-én, Borgon – hazaszállítás helyett – azt a feladatot kapta a cs. és kir. VI. hadtest parancsnokságán, hogy

45 HL TGY/484, 25. o.

46 Uo.

utóvédként biztosítsa a Hétközség-fennsíkon és a Monte Grappa szegély-hegyein harcolók fokozatos visszavonulását. A m. kir. 10. honvéd gyalogezrednek a Brentától északra a Brenta–Castelnuovo–Telve vonalon, az 1916-ban kiépített állásokat kellett megszállnia. A folyótól délre eső részt, a szintén fegyelmezett és még használható m. kir. 16. honvéd gyalogezred zárta le.

A hadtestparancsnokságon Szabó Sándor élelmet, lőszert, kézigránátot és tüzérséget kért, mindent meg is ígérték neki. Kapott egy vázlatot, amelyen alá volt rendelve szinte az egész hadtest tüzérsége, északi irányban, csatlakozó alakulatként pedig be volt rajzolva a cs. és kir. 5. gyaloghadosztály. Azon a vázlaton kívül az ezred az elkövetkező napokban nem kapott semmit. Az imént említett közös hadosztály pedig – miután a m. kir. 10. honvéd gyalogezredet eredménytelenül bujtogatta – megtagadta az engedelmességet, elindult haza. A m. kir. 39. honvéd gyaloghadosztálynál is elindult a lemorzsolódás, a hadosztály rohamzászlóaljának legénysége (a m. kir. 10. honvéd gyalogezred tartaléka) felszerelt, majd felszólította tisztjeit, hogy vezessék haza az alakulatot. A zászlóalj parancsnoka jelentette ezt Szabó őrnagynak, aki felháborodva minél gyorsabb elvonulásra utasította. Másnap az ezred állásainak kiépítésére rendelt, a hadosztályhoz tartozott árkászszázad és az ahhoz beosztott munkásszázad szívdótt fel, miután megtagadta parancsnokaiknak az engedelmességet.

November 1–2. éjjelén az ezredparancsnok végigjárta az ezred védőállásait, mindent megnézett, minden őrszettel beszélt, emlékeztette őket a kötelmeikre. A bizonytalanságot oldandó, mindenkit tájékoztatott a várható fejleményekről, így az ezred valamennyi katonája a rendkívüli veszély teljes tudatában látta el feladatait. A korábban lázongó 7. század is serényen, lelkesen dolgozott az állásai építésén. Megdicsérte a századot és biztosította arról őket, hogy a fegyelmeztelenségüket megbocsájtotta, elfelejtette. A szemle után megállapíthatta, hogy az ezrede jókedvű és sziklaszilárd. 2-án délben a m. kir. 10. honvéd gyalogezred vonalát átlépték a teljes rendben visszavonuló m. kir. 40. gyaloghadosztály utolsó egységei is. A felderítők délelőtt tettek jelentést a völgyben előrenyomuló olasz erőkről. Szabó őrnagy egy századot – Mozsár Imre tartalékos hadnagy parancsnoksága alatt – négy kézi géppuskával a hegyoldalokban lévő alagutakhoz tolt előre. Feladatuk az volt, hogy az olaszok előretörését próbálják meg késleltetni, de nagy túlerővel szemben a komoly harcot kerüljék, vonuljanak vissza. A parancshoz képest a század az utolsó tétlenységig harcolt, több támadást visszavert, majd a megmaradt huszonöt ember csatlakozott az ezredhez.

Délután az ezred visszavonulásra vonatkozó parancsot kapott, mely szerint Levicóig kellett visszahúzódnia. Az utóvéd szerepét tőlük a m. kir. 9. honvéd gyalogezred és a cs. és kir. 14. gyalogezred vette át. Délután kettőkor, két utóvédszázad visszahagyásával elindult az ezred Telvéből. Levicón éjszakáztak, november 3-án hajnal négykor, a hadosztály vezérkari főnöke közölte velük a tűzszünet megkötését, annak beálltát. Egyben parancsot adott, hogy az ezred menjen Perginébe, ahol a katonai és polgári csőcselék fosztogat, és csináljanak rendet. Reggel az ezredparancsnok előrement, szemrevételezte a településen kialakult helyzetet. Ezek után az alakulatait eligazította, kioktatta, majd az I. zászlóalj a város megtisztítását kapta feladatul, a II. pedig a pályaudvar és a katonai raktárak környékét. A rendezett alakulat megjelenésének rendkívüli hatása volt, fél óra alatt teljes rend és síri csend lett Perginén. Délről, Caldonazzo felől azonban akadálytalanul olasz és angol csapatok nyomultak Pergine felé, az ezredparancsnok három századot rendelt ki, hogy tartsák addig az ellenséges erőket, amíg az ezred gyülekezik, illetve képes lesz a harcba lépésre. Eközben intézkedéseit a hadosztály parancsnokságának jelentette, valamint eligazítást kért a kihirdetett fegyverszünettel kapcsolatban. A következő parancsot (az utolsót a háború alatt) kapta egy papírlapon: „*Trient lehető megkerülésével azonnal elvonulni; ha az ellenség követ, ellenállás mellőzendő, éjjelezés Lavis, hadosztályparancsnokság ugyanott.*”⁴⁷ Ez volt az utolsó parancs, amelyet felettes parancsnokságtól kapott az ezred. Trientet elkerülendő, az ezred vonatát Cognolon át indította útba, a zászlóaljok pedig Villamontagnán át igyekeztek Lavis felé. Előbbi részek azonban a műúton maradvá besodródtak Trientbe, az ezred teljes anyaga az olaszok kezére jutott, viszont a pénzkészletüket a hűséges és becsületes kezelő személyzet megmentette és később elszámolt azzal az ezredparancsnoknak.

A kapott parancsnak megfelelően, november 4-én délután az ezred elérte Lavis települést, pihenő után továbbindultak az Etsch-völgyben Bozen felé. Az ezredparancsnok a menet végén haladt, a holtfáradt és éhes századok pedig teljes fegyverzetben, rohamsisakkal a fejükön, énekelve, lépést tartva meneteltek. Egy kis parádéra is maradt még erő, az egyik pihenő alkalmával az őrnagy elléptette maga előtt az ezredet, ily módon prezentálva annak fegyelmét a cs. és kir. 14. osztrák gyalogezred parancsnokának és törzstisztjeinek, akik elhagyták a fogságba esett alakulatukat.

Salorno (Salurn) településtől délre kitűnő pihenőhely kínálta magát, amelyet így írt le Szabó Sándor: „*A műúttól 200 m-re oldalt szelíden lejtő*

---

47 HL TGY/484, 32. o.

*A FOGSÁGBA ESÉS, SZABÓ SÁNDOR TÁBORNOK ÍRÁSA ÉS
PAOLO FERRAGUTI LOVASSÁGI KAPITÁNY*

A m. kir. 10. honvéd gyalogezred I. és III. zászlóalja Salornótól északra pihent, a II. az ezredparancsnokkal együtt a településtől délre, azon a bizonyos „csábos helyen”. A kimerült Szabó Sándor is elaludt, de egy negyedóra múlva már felköltötték a tisztjei, és mutatták neki az Etschvölgyben húzódó műúton haladó olasz páncélgépkocsikat és a vágatató lovasságukat. Amint arról már szó esett, a fegyverszünet megkötését, annak életbeléptét november 3-án hajnalban közölték az ezreddel, arról azonban fogalmuk sem volt – ahogy másoknak sem –, hogy az olaszok csak november 4-én 15,00 órától tekintik életbe lépettnek. Azt sem tudták, hogy a demarkációs vonal Salorno déli szegélyén húzódott. Ekkor 14,45 volt, néhány percre és néhány száz méterre álltak a háború végétől, a hazatéréstől. Az olaszok azonban lezárták a Salornóba vezető utat és minden összetorlódott osztrák–magyar alakulatot lefegyvereztek, foglyul ejtettek. Délután 16,00 órakor Szabó őrnagy biztosított menetben indulást rendelt el a zászlóaljának azzal, ha az olaszok útjukat állják, akkor megtámadják őket. Az ezredparancsnok a tolmácsával, egy fiumei olasz tartalékos tiszttel az elővéd élén haladt. Az iszonyatos torlódás miatt a zászlóalj mozogni sem tudott, nemhogy esélye lett volna az olasz útzár áttörésére. Az őrnagy előrement a tolmáccsal és közölte az olasz lovasság parancsnokával, hogy bár parancsuk szerint fegyverszünet van, de annak ellenére harcot kezdenek, ha őket is le akarják fegyverezni.

Az olasz tiszt magatartását Szabó Sándor határozottnak, bátornak, de udvariasnak ítélte, viszont rendkívül idegesnek találta. Paolo Ferraguti lovassági kapitánynak fogalma sem volt arról, hogy életbe lépett a fegyverszünet, jelezte, hogy ő az út lezárására és az osztrák–magyar alakulatok lefegyverzésére kapott parancsot. Miközben a két tiszt egymással huzakodott, történt valami rendkívül meglepő és figyelemre méltó mozzanat, amit idéznünk kell szó szerint: *„Tárgyalás közben egyszerre élénk toppant Bozen felől a cs. és kir. XXI. hadtestparancsnokság egy tisztje, aki a hadtest vezérkari főnökére hivatkozva, ezen parancsnokság címnyomós borítékjában egy magasabb osztrák parancsnokság német nyelvű levelét nyújtotta át az olasz parancsnoknak, amely levél a már Trientbe beérkezett entente [antant] hadsereg-parancsnokságnak volt címezve a legelső olasz tiszt útján, amely felhívja az entente [antant] haderők főparancsnokságát, hogy minél gyorsabban nyomuljon elő s szállja meg Dél-Tirolt a Brennerig [a Brenner-hágó, a békekötés után az új olasz–osztrák határ], fegyverezzen le mindenkit,*

akadályozza meg a fosztogatást, stb. Ezt az olasz parancsnok velem [mármint az olasz tolmácsával] fordítottatta olaszra, mert nem értett németül s kérte, hogy én is vegyem tudomásul.”⁴⁸

Szabó Sándornak minden oka megvolt arra, hogy a levelet úgy értelmezze, az osztrákok kiszolgáltatták őket az ellenségnek. Ezek után a tisztjeivel közölte, hogy a további ellenállást és a vérontást kerülni fogja, de ezt egyelőre nem közli az olaszokkal. Elhatározásában megerősítette, hogy az összetorlódott osztrák–magyar egységektől nem számíthatott segítségre. Az olaszokkal abban állapodott meg, hogy a zászlóaljat 3 km-el a településtől (az olasz vonaltól) távolabb visszavonja. Két jelentőlovast küldhetett az olasz záron át, akikről valamelyik magyar parancsnokságtól hozott utasítást remélt. Ekkorra már eldöntötte, hogy az osztrákoktól nem fogad el utasításokat, de ez a veszély már nem is fenyegette. Az egyik jelentőlovas Petrik Ernő százados, az ezred segédtisztje volt, akit honvéd egyenruhába bújtattak. Szabó őrnagy eligazította őket arra vonatkozóan, ha nem találnak olyan felsőbb katonai szervezetet, amely utasításokkal látná el őket, akkor menjenek haza. Ez történt, ami azt is jelentette, hogy a m. kir. 39. honvéd gyaloghadosztály parancsnoksága is messze járt.

A fegyveres magyar zászlóalj körül egyre erősebb olasz alakulatok gyülekeztek, a lovasság és az alpinik mellett tüzérség is. A helyzet kilátástalan és tarthatatlan volt, látta ezt az ezredparancsnok is. November 5-én este parancsot adott a fegyverzet és más fölöslegessé vált anyagok éghető részeinek meggyújtására, ami maradt, azt pedig a folyóba dobálták, nem adtak át semmit az ellenségnek. Reggel a hadianyag megsemmisítését közölte az olaszokkal és kijelentette, hogy rendelkezhetnek velük. Két olasz ezredes fogott kezét Szabó Sándorral, akik rendkívüli módon respektálták az ő és a katonái viselkedését, tartását és igyekeztek megnyugtanni, hogy az ellenállásnak parányi esélye sem lett volna. A kivívott tisztelet jeleként a zászlóaljat vonattal vitték Trientől Roveretőig, miközben a fogságba esett más alakulatokat gyalog kísérték le a síkságra.

Szabó Sándor őrnagy a fogságban sem akarta elhagyni a katonáit, azonban az olaszok – szabályaikra hivatkozva – nem engedélyezték azt, hogy legénységi táborba kerüljön, sőt, megkülönböztetett figyelmük jeléül egy Nápoly melletti ezredeseknek és tábornokoknak fenntartott helyre került. Miután megtudta, hogy a tisztjei az Ancona melletti, serviglianói barakktáborban vannak, nem nyugodott addig, amíg át nem helyezték őt is oda. A tisztek tudomást szereztek az érkezéséről, és a kapuban

---

48 HL TGY/484, 36. o.

felsorakozva, fővetéssel tisztelegve fogadták az ezredparancsnokot. Egy évnyi fogság után, immár Magyarországon, Pápán haladt át a m. kir. 10. honvéd gyalogezred II. zászlóaljának legénységét hazaszállító szerelvény, amely az állomáson megállt. A bakák tudomást szereztek arról, hogy a tisztjeik is ott vannak, első dolguk volt, hogy üdvözöljék őket. Ezt az esetet Szabó őrnagy a legszebb – alulról jövő – háborús kitüntetésnek tartotta, amelynek a kiérdeklése nagyon nehéz, a legnehezebb volt, és amely a m. kir. 10. honvéd gyalogezred valamennyi tisztjét megillette.

Történetünk forrása, gyakran citált és idézett fundamentuma Szabó Sándor tábornok: *A magyar katona hűsége a világháborúban* című visszaemlékezése, amelyet a *Magyar Katonai Szemlének* írt meg 1932-ben. A tanulmányt a következő év januárjában küldte el a folyóiratnak. 1936-ig a laphoz beérkezett és még nem közölt írásokat felsoroló rovatban volt található a szerző neve és a munka címe, de sohasem közölte a folyóirat. Az írás kivonata 1939-ben jelent meg az ezred akkor kiadott *Emlékalbumában*.⁴⁹ A kézirat a Hadilevéltárba került, ahol majdnem „hétpecsétes titokként” kezelték, azért majdnem, mivel „csak” hat pecséttel volt lezárva, azzal a megjegyzéssel, hogy „Felsőbb utasításra ez a tanulmány kutatás tárgyát nem képezi, és csak a Vezérkar Főnökének külön intézkedése alapján használható fel.”⁵⁰ Később nyílt anyag lett, de nem tudjuk, hogy mikor. A zárolás okát a harmincas évek elejének feszült olasz–osztrák viszonyával magyarázták,⁵¹ ez akár igaz is lehet, gondoljunk csak arra az osztrák kérésre, hogy az olaszok a Brenner-hágóig nyomuljanak előre, ami Dél-Tirol feladásaként is értelmezhető. Tegyük ehhez hozzá, hogy a tanulmányban az osztrák–magyar hadvezetésre és a cs. és kir. alakulatokra tett kritikus megjegyzései mélyen érinthették volna az egykori résztvevőket.

Szabó tábornok írása primer forrásnak tekinthető, hiszen az eseményekben részt vevő személytől származik. Forráskritikával kell kezelnünk azonban, hiszen az érzelmi kötődése, az elkötelezettsége egy, a megtörténnél idealizáltabb kép megrajzolásához vezethetett. Részletes elemzésére nem keríthetünk sort, azonban meg kell említenünk a forrás hitelességét erősítő tényeket, közöttük elsősorban azt, hogy az írást a nyilvánosságnak, egy folyóiratba szánta. Az események résztvevői még éltek, olvashatták volna a visszaemlékezést, reagálhattak volna arra.

---

49 Vitéz Szabó Sándor: 10-es honvédek az olasz fronton. Kivonat vitéz Szabó Sándor altábornagy *A magyar katona hűsége a világháborúban* című tanulmányából. In *Emlékalbum*, 196–206. o.

50 HL TGY/484. A tanulmányt tartalmazó borítékon.

51 HL VI. 9. Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum, 1044/Kt/1933.

A hitelesség komoly bizonyítéka az is, hogy a tanulmánya végén felsorolta mindazokat, akik a közvetlen résztvevők közül még éltek, mondanánk ma, elérhetőek voltak, igazolhatták a tartalom valódiságát.

Milyen, már-már hihetetlen résztörténet a salornói epizód, amikor minden tiszt és legénységi állományú sorsába belenyugodva, a végzetnek megadva magát várta a dolgok alakulását. Csak nézték az „örülteket”, akik nem tették le a fegyvert, még mindig harcolni akartak. Ugyan már! – gondolhatnánk, de nem gondolhatjuk.

Szabó tábornok írásának megszületésével közel egy időben egy olasz lovassági alezredes, bizonyos Paolo Ferraguti Bolognában a régi iratait rendezgette, köztük az első világháborúból megmaradtakat. Igen, ő az az olasz tiszt, aki az alessandriai lovasezred kapitányaként határozottan, udvariasan, de rendkívül idegesen tárgyalt Szabó őrnaggyal. A dokumentumai között fellelt néhány iratot, amelyek Salornoban keletkeztek november 4–5-én, és eszébe juttatták azt a honvéd őrnagyot, akiről így írt az Olasz Királyság Budapesti Nagykövetségének: *„Az említett Szabó őrnagy, aki a végzet elleni elkeseredésében a legélesebb tiltakozásokat intézte hozzám, és az igazi hazafias vad büszkeség állapotában semmi áron sem akart a halálról lemondani, még kevésbé a harcról.*

*A vitatkozás hosszú ideig húzódott, izgatott és élénk volt, és amíg említett őrnagy úr minden kifejezésével és minden taglejtésével beigazolta, hogy igazi és vitéz katona, nem nehézségek nélkül, minden rábeszélő képességgel sikerült őt meggyőzni arról, hogy az alárendeltjeinek és hazájának szeretetéért ne akarja vérral pirostitani a földet...”*⁵²

Azzal kapcsolatban, hogy mi motiválta a levél megírására, a következőket fogalmazta meg: *„Nekem, mint ismétlem, nagyon kellemes, hogy ilyen értesítést nyújthatok címzett királyi követségnek oly célból, hogy Szabó őrnagy úrnak, ha ő feltalálható, még egyszer ismételtessenek az én dicséretemnek legélénkebb kifejezései az ő általa ama felejthetetlen körülmények között tanúsított magatartásáért, és ha lehetséges, hogy ő megkaphassa az ő kormányától az összes legjobb elismerést, ama elismerést, amelyre ő méltóvá tette magát pályafutása alatt, amely által ő elérhetne egy magasabb rendfokozatot.”*⁵³

Ferraguti alezredes nem bízta a véletlenre az ügyet, hiszen a Magyar Királyság Római Katonai Attaséjának is írt, akit Szabó Lászlónak hívtak és őrnagy volt, és aki beazonosította Szabó Sándort, az egykori őrnagyot,

52 HL TGY/484, oldalszám nélkül. Paolo Ferraguti, 1932. szeptember 5-én kelt levelének hitelesített magyar fordítása.

53 Uo.

Gottfried Barna: A m. kir. 10. honvéd gyalogezred... 117

az akkor már nyugalmazott tábornokot. Az olasz tisztt mellékelte leveléhez a rendelkezésére álló iratokat, amelyek másolatban a kézirat részét képezik ma is.

Nem tudjuk, hogy köze volt-e Ferraguti alezredes kezdeményezésének ahhoz, hogy 1935-ben altábornagyi címet adományoztak vitéz Szabó Sándor nyugalmazott tábornoknak; vélhetően igen.

Szabó Sándor háború utáni életútjának bemutatása nem feladata ennek az írásnak, halálának körülményeiről azonban meg kell emlékeznünk. A második világháború idején csatlakozott a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezette németellenes nemzeti ellenálláshoz, Miskolcon szervezkedett. 1944. október 20-án a nyilasok elfogták, megszőkött, majd az avasi pincékben bujkált az üldözői elől. Az akkor 64 éves altábornagy december 5-én, szívszélhűdésben⁵⁴ meghalt.⁵⁵ Olyanok jártak a nyomában, akik a nyomába sem léphettek volna.

6. kép. Paolo Ferraguti alezredes levele Szabó László őrnagyhoz.
(Forráshely: Hadtörténelmi Levéltár)

54 A szív működésének hirtelen megszűnése, mely azonnali halált okoz; szívbénulás.
55 Szücs-Rémias, 463. o.

Oláh Sándor

„FRANCZIA HARCZTÉR”

– *A homoródalmási Pap János visszaemlékezése az 1918. novemberi leszerelésről* –

A homoródalmási Pap János (1893–1981) az első világháború végén a nyugati fronton teljesített szolgálatot. A harctéri események utolsó éjszakájának traumatikus élményét és leszerelésének történetét 73. életévében, 1966 januárjában írta le, minden külső indíttatás nélkül. A megrendítő élményeket, a leszerelése és hazatérése egy hónapja alatt megélt tapasztalatait emlékezete rögzítette. A szövegalkotás kidolgozottsága, gondos, pontos megformálása arra utal, hogy traumatikus tapasztalatairól sokszor beszélt a családban, a szomszédságban, a szokásos vasárnap délutáni kapuk előtti kiülések alkalmával, vagy téli estéken a kórusban. „...Azonnal indultunk, az a nap éppen vasárnap volt, November 3-a...” indítja leszerelésének írott történetét, és közel fél évszázad múltán nem tévedett, a számítógép öröknaptárjával igazolható, hogy 1918. november 3. valóban vasárnapra esett.

Pap János földműves családban született, szeretett volna továbbtanulni, emlékezéseiben megrovóan idézte fel, hogy az akkor épp bíróságot viselő apa – bár jelentős birtoka volt – sokallotta az iskoláztatás költségeit. Így Pap Jánosnak is a földműves sors jutott, a kollektivizálásig családjával birtokain gazdálkodott. A falu társadalmi életének, közösségi eseményeinek fontos résztvevője volt: a közös ünnepléseken, közös munkavégzéseken – lakodalmak, keresztelők, temetések, istentiszteletek, kalákák – szokásos köszöntő, köszönő, az eseményeknek az ő megfogalmazásában *formát* adó, rövid szónoklatok mestere volt. Úgy is felfogható, hogy önkéntes társadalmi szolgálatot végzett, e tudásának indítékait így fogalmazta meg: „Úgy szeretöm, az ilyen küsebb gyülekezetökbe valahogy neköm úgy jó örökké, én úgy szólhatnám, én úgy beszélhetném, valóságos akaratom, vágyam neköm, mert ha ez nem vóna, akkor én nem tudnék beszélgetni. Ez valóságos vágyam neköm, megteremtötte az Isten bennem, hogy olyan szókimondó vágyam van, hogy nyilvánosságra akarom hozni, s az jó es töllem ilyen esetökbe.”

Pap Jánossal 1978-ban két alkalommal beszélgettünk családjáról, gyermekkoráról, életútjáról, társadalmi szerepeiről.¹ Elmondta bíráló véleményét a világ folyásáról (a pazarló kollektív gazdálkodásról, a vallásgyakorlás és a személyközi kapcsolattartás formáinak változásairól). Ekkor fogadott bizalmába és másolásra átadta az utolsó harctéri napot követő veszedelmes éjszakájának és leszerelésének élményeiről írt, alább közölt emlékezését.

Ebben a visszatekintésben egyik fontos szempont a *megemlékező kegyelet*, az áldozatok felejtetlenségéhez való egyéni hozzájárulás. Az utolsó éjszakán elesett bajtárs méltó végtisztessége, az emlékére állított feliratos-fényképes keresztfa az idegen földön, jeltelen sírokban porladó esetekre is emlékeztet. Úgy véljük, Pap János a felejtés ellen rögzítette írásban megrendítő élményeit: „A felejtést a keretek megváltozása, az életfeltételekben és a társadalmi viszonyokban beállt fordulat váltja ki” – írja Jan Assmann kultúrhistorikus.² Pap János életideje alatt is jelentősen megváltoztak közvetlen környezetében is a társadalmi viszonyok. A hagyományos életvilágok kereteit szétrombolta a modernitás: a szocialista modernizáció véglegesen felszámolta a hagyományos paraszti életformát. A falusi embereket az ipari munkavállalás elszakította „múltjuktól, hagyományaitól, s leértékelte az idős emberek tapasztalatait is. A fiatalok nem tartottak többé igényt az idősebbek tapasztalataira, egész életük során gyűjtött ismereteire. A generációk között szakadás keletkezett, az egyének számára korábban belátható és átélhető folytonosság megtört...”³ A nemzedékek között keletkezett szakadás legfontosabb összetevői a közös tapasztalásterek felszámolódása – amelyben a közös élmények születtek –, a kommunikációs szakadékok, a világ dolgaira vonatkozó értelmezési különbségek keletkezése, a különböző életterekben, eltérő kapcsolatrendszerekben és érdekeltségi körökben élő egyének között. Mivel az emlékezet kommunikációban él és marad fenn, ha ez utóbbi megszakad, illetve ha a kommunikációban közvetített valóság vonatkoztatási keretei változást szenvednek vagy akár elenyésznek, a következmény a *felejtés*. „Ahhoz, hogy egy emlék ne merüljön feledésbe, a biografikus emlékezetből át kell

1 A magnószalagra rögzített beszélgetésekből részleteket használtunk fel a *Rituális beszéd a homoródalmási temetésen* c. dolgozatunkban. (*Néprajzi Látóhatár*, 1996. 3–4 sz.)

2 Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 2004, Atlantisz Könyvkiadó, 219.

3 Kuczi Tibor: *Társadalmassak*. In *Replika*, társadalomtudományi folyóirat, 1998. június, 30. sz. 43.

kerülnie a kollektív emlékezetbe.”⁴ Emlékei kései rögzítésekor talán Pap Jánost is ezek a megfontolások vezették: közösségi térbe helyezni a megrendítő élményét: a felejtés ellen. Lehet, hogy traumatikus élményei leírásával szabadulni is akart azoktól: „az írás az emlékezet kihelyezésének egyik formája. Ezáltal felszabadít az emlékezetben való őrzés kényszere alól” – írja Keszeg Vilmos.⁵

Pap János nem csak a kegyeleti megemlékezést tartotta fontosnak, sejteti a *veszteségérzést* is, azt, amellyel a harcterekről, hadifogolytáborokból hosszú esztendőök elmondhatatlan szenvedései után az új országhatárok közé épségben hazaérkezők megélték az új viszonyokat. (Oláh Sándor)

„1966. I. 26.

Francia harctér

1918 November 2

Amikor a reggeli parancskiadásra a tiszt lakás előtt összegyűltünk a levágott gyéres bükkerdő szélén, a borongós késő őszi napon, a fákról lehullott sárga falevelekre az elmúlt éjjeli esőnek a fák ágaira ragadt vize lassú cseppekbe hullott alá, a ködös őszi nap reggelén olykor-olykor varjú sereg repült át felettünk, amely le-le szállott az erdő szélén levő szántóföldekre, aztán újra nagy kározással tovább repültek.

Mi, amikor sorakoztunk, halkan beszélgettünk egymás között, hogy vajon milyen parancsot kapunk, mert az elmúlt napokban német tisztek járogattak a mi tüzérségi állásainkba, akik a mi tisztjeinkkel hosszas beszélgetéseket folytattak. És aztán jött a battri kommandánt (ütegparancsnok), a főhadnagy úr és kiadta és felolvasta a napi parancsot.

Napi Parancs 1918 November 2.

A mai naptól kezdve beszüntessük a három héten keresztül folytatott, föld alatti fedezék, azaz úgynevezett kaverna ásás munkálatait, mert parancs jött az Ezredtől, a Regimenttől, hogy napok múlva itt hagyjuk az állásainkat. És két hónapi tartalékba, azaz pihenőre megyünk Szép Erdélyországba, Kolozsvárra.

El lehet gondolni, milyen boldog örömmel és biztató reménységgel telt el a szívünk, a lelkünk, hogy megszabadulunk, habár két hónapra is arról a helyről, ahol minden napon a halál leselkedik reánk, örömkönnyekkel telt meg a szemünk, amikor egymásra néztünk, nem akartuk hinni a főhadnagy úr szavait. Akkor még nem tudtuk, hogy csak egy napunk van a harctéren, azt majd csak később tudtuk meg. Azonba a parancsnak más tartalma is volt, és pedig az, hogy a mai napon

4 Jan Assmann: i. m. 214.

5 Keszeg Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Egyetemi jegyzet. KJNT-BBTE. Magyar néprajz és antropológia tanszék, Kolozsvár, 2008, 85.

a délutáni órákban löni fogunk 6 ágyúból, parancsra lövünk, mint mindig, máskor is úgy volt, és most is úgy lett, leadtunk egy-egy ágyú, úgy hat vagy hét lövést, többet nem és eltelt a nap és estefelé lett. És akkor megint esti parancskiadás volt, az volt a parancs, hogy az elkövetkező éjszakán megint löni fogunk, este 10 órától hajnali 3 óráig le kell adni 60 lövést, azonba béeseteledett és eljött a vacsora kiosztás ideje. Jó vacsorát kaptunk, kávé, vaj, rumot, 1-1 liter bort kiosztottak, tiszti cibakot, mindenféle tartalék élelmet, voltunk 14-en a mi lakásunkban két ágyútól való legénység. A vacsora után kezdtünk mulatni, volt italunk elég, időnk is volt, amíg elérkezett az esti 10 óra, a késő őszi esték már hosszabbak voltak, mint nyáron. De a mi mulatságunk nem tartott sokáig, mert lehetett úgy 8 vagy fél kilenc az óra, amikor a francia szomszédok két nehéz ágyúból két hatalmas gránátot oda lőttek, az egyik a mi lakásunk eleibe nem messze esett, a más vagy 20-25 méterre hátrább. Az első két lövés után a főhadnagy és még két hadnagy kirohantak a tiszti lakásból és tőlünk nem messze az állásainktól az erdő között egy út vezetett a közeli erdőn át az országútig, amely lehetett 3 kilométerre tőlünk, onnan még volt két kilométer, ahol a mi mozdonyállásunk és a lovak voltak, a tisztek odáig futtak, illetve mentek, mert örökké nem futtak. A főhadnagy úr azt kiáltotta az útról, a sötét éjszakából: tűzmester!! a legénység menjen a földi fedezékekbe, a kavernákba, volt két kavernánk, és ügyeljenek magokra és azzal elmentek a tisztek, maradtunk magunkra a tűzmesterrel.

És hogy a tisztek elmentek, mi is kivonultunk a lakásból, bementünk a kavernákba, de a tűzmester és a tisztiszolga nem jöttek bé velünk a kavernákba, az ellenség minden öt-hat percbe lőtt mindig két ágyúból mind csak oda, ahol mi voltunk, az ágyúk eleibe vagy közébe, vagy a hátunk megi. Még vagy kétszer lőttek, de mi nem is tudtuk, hogy a tűzmester és a főhadnagy legénye, a tiszti szolga nincsenek a másik kavernába, amely tőlünk lehetett 30-40 méterre. Egyszer csak nagy jajgatás hallatszott kint az ágyúk felől és mindjárt kiáltottunk a túlsó fedezékbeliekhez, hogy mi történt, ki jajgat olyan nagyon és azok azt kiáltották, hogy ők nem tudják, akkor még ők sem tudták, hogy a tűzmester úr és a tiszti szolga kint maradtak. Akkor én másodmagammal kijöttem a kavernából és a megsebesült tisztiszolgát, aki tőlünk lehetett csak három lépés távolságra, azonnal felvettük és bevittük a fedezékbe, ahol ott volt egy szanitéc szakaszvezető és volt neki sebkötöző kötszer. De az nem volt elég a kötözéshez, azon kívül minden tűzérnek volt az ujjasának a bal zsebibe bevarrva két kis csomag kötszer fásli és vatta és mind előszedték és azt is mind felkötözte, de a tűzér tiszti szolga legalább húsz helyen meg volt sebesülve. Akkor megint lőttek és ahogy a lövések elmúltak, megint kijöttünk hárman, hogy a tűzmestert megkeressük, mert azt mondta a tiszti szolga, hogy ott volt a tisztek lakásába, vele együtt. A tisztalakás, ahol állott, a helyén egy hatalmas nagy gödör volt, amelyet az oda lőtt egyik ágyúgolyó csinált, ott kellett keresnünk a mindenki által szeretett drága jó lelkű tűzmesterünket az összevissza hányt föld alatt, de hamar nem találtuk és már megint lőttek és bé

kellett szökni a fedezékbe, amíg a lövések elmúltak és akkor újra kijöttünk és megint kerestük, de gyorsan kellett mozogni, mert közelgett a lövés ideje. Én voltam a három közül, aki megtalálta, nem volt nagyon sok föld rajta és kitakartuk és ott hagytuk, akkor azonnal telefonáltunk a Prócznistelungba⁶, ahol a lovak, a konyha és a trénszekerek voltak, hogy van egy sebesültünk és egy halottunk, a főhadnagy úrék ott voltak, ahol a lovak és a konyha volt és azonnal beküldöttek egy szekeret, amely elvitte a sebesültet és a halottat. A legközelebbi faluba volt egy német kórház és oda letették mind a kettőt, akkor lehetett úgy éjfél idő. És mi visszamentünk a fedezékbe és ott vártuk a hosszú éjszakának a végét, a bizonytalanságot, az életet vagy a minden pillanatban megérkező halált, amely mind ott leselkedett körülöttünk, hiszen csak egy gránát esett volna a gödörbe, ahol tizennyolcan voltunk, egy sem maradt volna életbe. De a Gondviselő Isten, akihez imádkoztunk minden pillanatba, hogy szabadítson meg s talán imádkoztak értünk Édes apánk, szerető drága édes jó anyánk, hogy haza jöhessünk épen egészségesen, hogy újra viszont lássuk egymást.

És amikor oszladozni kezdett a sötétség és a hajnalnak bíbor piros színe megjelent a keleti égen, amely mint a Betlehemi fényes csillag, amely örömet hirdetett a nyájukat őriző pásztoroknak, nekünk is szabadulást hirdetett, mert lassan-lassan világosodni kezdett és a halált hirdető ágyúzás meg kezdett szűnni. Még vártunk, nem mertünk künn a föld színén mozogni, hogy megint lőnek, és teltek a percek, letelt kétszer háromszor annyi idő, mint azelőtt a lövés közötti idő és egyre jobban világodott. Egyszer csak teljesen beszüntették az ágyúzást, amit olyan régen remegő szívvel vártunk, elhozta az Isten a mi Atyánk. És akkor azonnal jöttek a lovakkal bé az állásba, hol az ágyúk voltak és gyorsan azonnal fel prócoztuk az ágyúkat⁷ és gyors hajtással elhajtottunk visszafelé, oda, ahol a konyha és a lovak voltak, és ott megkaptuk a reggeli kávé. Ott voltak a tisztek, a főhadnagy, két hadnagy és a zászlós, egy tiszthelyettes, két tüzemester és a többi lovászok s a trén legénysége, amikor megérkeztünk. A főhadnagy könnyes szemmel kérdezte, hogy azután nem lett-e több baj, sebesülés vagy halál.

Ott csak addig időztünk, amíg megittuk a kávé és összepakoltunk és azonnal indultunk, az a nap éppen vasárnap volt, november 3-a és azon a nap jöttünk úgy 17-20 kilométert és estefelé megállottunk egy faluba és oda beszállásoltak a házakhoz, ott már otthon volt a lakosság, az már a front megetti hely volt, nem hadszíntér, ott voltunk, ott háltunk három éjjel.

November 4-én, hétfőn a főhadnagy úr egy szekeret és tüzért visszaküldött ahhoz a kórházhoz, ahol elhagyták volt a meghalt tüzemestert és a tiszt szolgát, azért, hogy hozzák el a halottat, hogy mi temessük el. Éppen jókor mentek, délelőtt, mert délután már eltemették volna, és meghozták délután a tüzemestert, a halottat a templom tornácán felavataloztuk, másnap kedden délután volt a temetés, rendes

6 Az ágyú előtt haladó kocsik állomáshelye.

7 A kocsik után kötötték az ágyúkat.

harangszóval, ott volt a temetésen a battri(üteg), kettő és a battri 3 összes tisztjei, a legénység az összes, két ütegtől. Egy német katonabanda adta a temetési gyászindulót, egy tábori lelkész tartotta a végtisztességi szertartást és úgy temettük el a mi jószágos szívű felejthetetlen tűzmesterünket, amit s akit soha nem felejték el, amíg élek.

A temetés a templom kerítésébe volt, mert ott volt a falusi rendes temető, egy cserefa keresztet állítottunk fel és egy fényképet véstünk a keresztfába, hogy ha valamikor arra felé jár egy magyar ember, olvassa el, hogy itt nyugszik egy tűzér őrmester, akit a háború legutolsó éjszakáján lőtt agyon az ellenség.

Másnap reggel parancs jött az indulásra, hogy jövünk békébe nyugat Németország felé. Mielőtt azonban elindultunk volna, visszamentünk a temetőbe, letérdeltünk a frissen felhompolt sírra és átöleltük a keresztjét és egy utolsó Isten hozzád mondtunk annak az embernek, annak a bajtársnak, aki tanácsot adott, aki irányított, aki utat mutatott és aki vigasztalni tudott sokszor, nehéz helyzetünkbe. Különösen támadás előtt, mikor látta, hogy olyan szomorú ábrázattal, olyan bizonytalanságba vagyunk egymás között, eljött, hogy reménységet és biztatást öntsön a szívünkbe, lelkünkbe, hogy ne féljünk, mert velünk van az Isten. És amikor kijöttünk a temetőkapun, akkor már indulásra készen állott a Battri, a lovak be voltak fogva az ágyúk elé, a legénység sorakozva volt, a mi hátizsákjaink is fel voltak pakolva az ágyúkra és akkor még egyszer visszaneztünk a templomkerítésre, ahol a temető volt és a szemünkből könnyeket törültünk ki, hogy nem jó velünk a bajtársunk, akit a legjobban szeretünk, az egész legénység.

És akkor elindult a menet, El-szász Lotharingia átutazására gyalogszerrel jöttünk, mert vonatot nem adtak, mert a vonatok hadi fel-szerlést szállítottak Németország belsejébe. Minden nap jöttünk reggeltől estig, vagy estefeléig és minden éjjel megháltunk egy faluba, vagy városba és más reggel utaztunk tovább, mind addig amíg átjöttünk egy falu végén a Rajna folyón, amely akkora nagy folyó, mint a Duna Budapestenél. De akkor már az elindulásunktól számítva a huszonhatodik nap volt és azt még meg kell említenem és megírom, hogy minket a civil lakosság olyan nagy szeretettel fogadott, olyan szíves jó indulattal voltak, mintha gyermekeik lettünk volna, úgy elláttak este, amikor megérkeztünk, s reggel, amikor indultunk el. Leírtam amikor a Rajnán átjöttünk, a legelső faluba megálltunk, akkor még velünk voltak az ágyúk, a lovak és a felszerelésünk és az ott tartózkodásunk ideje alatt, amely három napig tartott, azalatt leadtunk minden hadi felszerelést, mert az a terület már Nagy Németország földje volt. Abban a faluban három templom volt és mind a három templom tornyába meghúztak minden harangot, amely 3 óra hosszúságú tartott annak az emlékre, hogy végre valahára 4 esztendő és 3 hónapi szüntelen harc után a hadviselő hatalmak megkötötték a fegyverszünetet.

Akkor a harmadik napon adott a Német állam vonatot és a legénységnek 50%-a illetve fele vonatra ült és úgy indultunk el Bécs felé és Magyar ország irányába, Bécsbe 1 napig állott a vonatunk, nem akartak beengedni Magyar ország területire,

hol ott nekünk nem volt semmi hadi felszerelésünk és a tiszt urak mégis addig jártak, jöttek mentek a parancsnokságokra, amíg végre valahára este kiengedték a vonatot a pályaudvarról, azzal a meghagyással, hogy nem mehetünk az ország fővárosa felé, hanem más vonalon jövünk, úgy is lett, nem hoztak Budapestre. Azon az éjjel valahol a Dunántúli dombos vidéken hoztak át a Dunán és másnap reggel úgy érkezünk meg Kolozsvárra és ott szereltünk le a tüzer kaszárnyába. Akkor már Deczember 7-ike volt, azaz a 35. nap és Kolozsváron csak annyit időztünk, amíg a leszerelés megtörtént, a leszerelési igazolványunkot kiadták, de akkorra már este lett, este indult egy vonat Brassó és Bukarest felé és azzal a vonattal jöttünk a Kaczai és a Homoródi állomásra és akkor már minden állomáson román katonai őrség volt, amely szolgálatot tartott.

Mi haza érkezünk Deczember 8-án, örvendtünk, hogy megláttuk a rég nem látott szülő földet s megtaláltuk életbe a mi drága jó szülőinket, akiktől olyan rég elszakadtunk egymástól és ők is úgy örvendettek vagy talán még jobban, mint mi a haza érkezésünknek. Elhagytuk a harczmezőt, ahol az ágyúk minden napon szóltak, a gép puskák kattogását, a fegyverek ropogását, a sebesültek jajkiáltását haza jöttünk de valami úgy fáj nekünk, mert nem ilyen jövésre számítottunk a háború alatt – úgy voltunk, mint akinek nagy tervei, biztató reményei valának az eljövendő idők iránt, de a mi reményeink nem teljesültek, álmaink nem valósultak meg úgy, ahogy mi gondoltuk, de hiába az ember tervei sokszor nem válnak valóra az életbe, de az a fő, hogy haza jöttünk és itthon vagyunk.

Befejezésül megemlékezem azokról a bajtársakról, akik nem jöhettek velünk haza, akik ott porladoznak a különböző idegen országok vérrel öntözött csata mezein, hiába várja a hűséges feleség a férjet, a gyermek az édesapát, a testvér a testvért, az Édes apa és Édes anya a fiát, mert soha többé vissza nem jönnek. Szenteld meg azoknak porait, akik a haza védelmében hullatták vérüket, adj nekik csendes békés pihenést az idegen földbe, a hozzá tartozók szereteteinek adj vigasztalást.

Minket pedig, akik még életbe vagyunk, áldj meg, védj meg kegyelmeddel, hogy még dicsérhessük szent nevedet. Légy mi velünk szerető Atyánk, édes Istenünk mind életünkbe, mind halálunkba, szent fiad nevébe kérünk Atyánk hallgass meg ámen.”

Mihály János

KOLOZSVÁR 1918 UTOLSÓ NEGYEDÉBEN

– Részlet Ajtay János (1896–1985) hadnagy első világháborús
naplójából¹ –

Az 1918. év utolsó három hónapjának eseményeiről, a „polgári demokratikus” átalakulásról, a román nemzeti mozgalomról, az erdélyi román bevonulás részkérdéseiről, Erdély és Románia egyesítésének nagyhatalmi feltételrendszeréről, a korabeli forradalmi mozgalmakról, a székely hadosztály tevékenységéről számos forrásanyag (emlékirat, diplomáciai levelezés stb.), feldolgozás látott napvilágot. Bármelyik kérdéskör után érdeklődünk is, kötetnyi szakirodalom áll rendelkezésünkre, elég, ha csak az *Erdély története* (harmadik kötet) irodalomjegyzékét² áttekintjük, nem is beszélve az elmúlt évtizedek alatt megjelent munkákról, amelyek száma igencsak megsokasodott az utóbbi években, az első világháborús centenáriumi jegyében.

Az alábbiakban mi is egy olyan forrásanyagot közlünk, amely Erdély történelmi központjának, ha úgy tetszik „fővárosának” politikai és hatalmi konfrontációktól átszótt mindennapjaiba nyújt betekintést egy alig 23 éves katona szemszögéből, aki a harctéren 26 és fél hónapot szolgált. Ajtay János hadnagy naplójának 1918. október 2. és december 27. között írt részéről van szó, amelynek közlését azért tartjuk fontosnak, mert szerzője 1918 utolsó negyedévének Kolozsvárott zajló eseményeit több-kevesebb részletességgel, naprakészen tárgyalja. Naplóírónk folyó év szeptember végén az olasz harctérről érkezik haza tanulmányi szabadságra, és szülőfalujából (Homoródalmásról) október 2-án éjjel utazik fel a többségében magyarul Kolozsvarra,³ hogy nekilásson jogi tanulmányai „beindításának”. A városban, ahol „dühöng” az addig ismeretlen spanyolnátha,

---

1 Ajtay János első világháborús naplójából először 2011-ben közzeltünk részleteket (*Areopolisz*. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok XI. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont, Székelyudvarhely, Areopolisz Egyesület, 2011. 150–198.). A napló tartalmát és szerzőjének életútját e sorok írója a Nemzetstratégiai Kutatóintézet, a Savaria Megyei Hatókör Városi Múzeum, valamint az NSKI-Órvidék Háza, a Nagy Háborús Emlékév 2015. rendezvénysorozat részeként, Szombathelyen rendezett *Falevelek lehullottak – I. világháborús konferencián* ismertette. A napló újabb részlete 2017-ben látott napvilágot (*Székelyföld kulturális folyóirat*, XXI. évfolyam 6. szám, 2017. június. 124–148.)

2 *Erdély története*. Harmadik kötet. 1830-tól napjainkig. Szerkesztette: Szász Zoltán. Harmadik kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest 1988. 1822–1823.

3 Kolozsvár lakosságának 82%-a volt magyar 1910-ben (51 192 fő).

több 82-es gyalogezeredbeli tisztársával találkozik, köztük Márton Áron hadnaggyal, Erdély későbbi püspökével is. Az utóbbival személyesen itt ismerkedik meg, jöllehet, már korábban, 1915. november–decemberben ugyanabban a kaszárnyában laktak (Szászvárosban), mint végzett tisztiskolások.

1918. október 15-én, rövid, kéthetes kolozsvári tartózkodás után Ajtay hazautazik Homoródalmásra. Pár nap múlva táviratban értesítik, hogy a katonai állomásparancsnokságnál (Stationskommando) igazolnia kell, miszerint tényleg beiratkozott az egyetemre, ezért rögtön visszautazik Kolozsvárra. Itt értesül a világban zajló nagy politikai eseményekről. Többek közt arról, hogy a bolgár különbékén okulva Andrassy Gyula gróf közös külügyminiszter különbéke ajánlatot tett a szövetséges és társult hatalmaknak, de erre még csak válasz sem érkezett. Romániában újból felülkerekedett a háborús párt, élén Ion I. C. Brătianuval, és hogy IV. Károly király gróf Hadik Jánost nevezte ki miniszterelnöknek. Folyó év október 30-án érkezett a hír, hogy az antantbarát Károlyi Mihály megalakította a Magyar Nemzeti Tanácsot. Másnap Kolozsváron is kitört a forradalom és megalakult az Erdélyi Nemzeti Tanács, amelyhez a katonaság is csatlakozott. Eccetera...

Az elbeszélés fonalát hadd engedjük át a szerzőnek, hogy mint szemtanú maga vezessen be minket a korabeli események menetébe:

„[...] 1918. október 2-án, tudva azt, hogy engem nem üdülősabadságra bocsátottak el a harcterről, Kolozsvárra kellett utaznom, hogy neki lássak jogi tanulmányaim beindításának.

Délelőtt indultunk Ilona néni, a kicsi Lacika társaságában Vargyasra, nagytataékhoz, s kb. 12-órakor érkezünk meg. Nagy volt az örömöm, hogy viszontláthattam egészségesen a drága jó öregeket.

Minthogy Ágostonfalváról a vonatom du. 3-kor indul Kolozsvár felé, nagyon kellett sietnem az ebéddel, hogy le ne késsem a vonatot, amelyhez még kb. 12 km-t kell kocsikáznom. Az idő derült, száraz volt, s az utazás nem volt kellemetlen. Du. 3-órakor felszálltam a személyvonatra.

1918. október 3-án hajnalban érkeztem meg, zuhogó esőben. Végigjártam az összes szállodákat, míg végül is a legelőkelőbb New York szállodában⁴ kaptam egy szobát estig, ahol valamennyire kipihenhettem magamat.

Délelőtt még mindig zuhogó esőben elindultam, hogy lakást keressek bútorozott szobában. Eközben sok ismerős, tanulmány szabadságos tiszttel találkoztam, akik hasonló ügyben kóboroltak a városban. Lakást bizony nem sikerült kapnunk, s én a temető melletti Biasini szállodában⁵ helyezkedtem el, mely jóval olcsóbb, mint a New York. Egész nap esik az eső.

4 Jelenleg a Continental szálloda a város főterén.

5 A Petőfi (Avram Iancu) utcában, a Házsongárdi temető bejárata mellett található 19. századi épület.

Este a főtéri Európa kávéházban⁶ találkoztam Benedek Lajos ezredtárs zászlóssal, aki az orosz összeomlás után tért haza orosz fogságból. Ugyancsak itt találkoztam Pálffy Sándor hadnaggyal, Bedő Ferenc, Gál András, Fábrián Ferenc, Márton Áron ezredtárs hadnagyokkal. Ez utóbbival most ismerkedtem meg, jöllehet 1915. nov.-dec.-ben ő is ugyanabban a kaszárnyában, a földszinten lakott, az előttünk végzett tisztúiskolás csoportban. Most ismertem meg továbbá a homoródszentpáli Salamon tüzérezredtársat.

A mai nap folyamán természetesen meglátogattam az Unitárius gimnázium bentlakásában Laci öcsémet, s a tanítóképző bentlakásában Jóska öcsémet. Boldogan ölelkeztem össze mindkettőjükkel. Adtam mindkettőjüknek némi kis pénzajándékot, mert még nem felejtettem el, hogy a diáknak milyen nagy örömet szerez bármilyen, ilyen az égből pottyant, meglepetésszerű ajándék. Összevissza csókolgattuk egymást váratlan nagy örömmünkben.

1918. október 4-én és 5-én elvégeztem az egyetem jogi karára a beiratkozási formákat. Itt a kari pedellus, a kapus adta meg a szükséges útbaigazításokat, s szükséges nyomtatványlapok kitöltésére nézve. Tőle kellett beszereznünk a 12x22 cm nagyságú, fekete, keménykötésű lecke-könyvet, melynek közhasználatunkban index volt a megnevezése. Ezt fel kellett szerelnünk egy fényképpel, melyet a titkárság berögzítette a keménytábla belső oldalára és megfelelő pecséttel, s aláírással biztosítottá kicserélhetetlennek. Csatolnunk kellett az érettségi bizonyítványt. Ennyi volt az egész, s mégis joghallgatónak (jogásznak) érezhettem magam, ami kissé lappangó büszkeséggel töltött el.

A lakáskereséssel nem hagytam fel, de hasztalan maradt minden próbálkozásom. Talán adott volna helyet keresztmamám: özv. Irsay Józsefné,⁷ de lehetőleg nem akartam alkalmatlankodni nála, s részben az is csábított, hogy teljesen független legyek lakás tekintetében is.

Dühöng a városban ez az új, eddig ismeretlen nyavalya, a spanyoljárvány, azaz grippe. Emiatt az iskolákat is be kellett zárni, s így ma Laci és Jóska öcsém hazautaztak.

1918. október 6-án délelőtt meglátogattam Ürmösi Károly⁸ unitárius lelkészét, kinek felesége: Kántor Gizella édesanyámnak első unokatestvére anyai ágon. Itt is a spanyolnátha tüneteivel küzdöttek.

Ebédre Tóni bácsiék hívtak meg, s ott marasztottak vacsorára is, mert Ilona-néni este 8-órakor fog hazaérkezni Vargyasról. Megvártam, s együtt vacsoráztunk. Közben délután keresztmamámhoz költöztem, mert bútorozott szobát nem sikerült bérelnem sehol. Kosztot, azaz élelmezést is ő

---

6 A kávéház a Rucska-ház (Fő tér, 23. szám) földszintjén üzemelt. 1997 óta a Magyar Köztársaság Főkonzulátusa székel az épületben.

7 Irsay József (1861–1912) református lelkész, országgyűlési képviselő felesége.

8 Ürmösi Károly (1874–1953) erdélyi magyar unitárius egyházi író, felesége Ürmösi Károlyné, született Kántor Gizella.

adott már néhány nap óta. Nála ez anyagilag nem sokat számított, mert nagyon gazdag, s cselédet tart. Nagyon sajnálatraméltó azért, mert nagyot hall. Minthogy azonban nagyon gazdag, sok a keresztgyermek, s ezeknek egyike, az édesapámmal való első unokatestvérsége révén, én vagyok.

1918. október 8-án Pálffy Sándor hadnagy társamtól értesültem, hogy ő a kórháznak berendezett unitárius kollégium épületében, a teológia részére meghagyott bentlakási szobák egyikében lakott, s lakik, de ma hazautazik. Ennél fogva, hogy keresztmamámnál lehetőleg minél kevesebbet alkalmatlankodjam, beköltöztem egy többágyas nagyszobába, melyben most egyedül lakhattam, mert a lelkész növendékek is hazautaztak a járványszünet miatt. A szoba takarítására felfogadtam egy, a kórházhoz tartozó katonát.

1918. október 8-tól 12-ig rendszeren járok egyetemi előadásokra.

1918. október 13-án meglátogattam Graef Erzsike unokahúgomékat, kinek férje, Bodó Gyurka a vasúti üzletvezetőség tisztviselője. Alig egy hónapos házasok. Este színházba mentem.

1918. október 15-én hazautaztam, útba ejtve Zalánt, ahol a tavaszon pihenőben voltunk. Dankó Áron tanítóékhoz szálltam meg. Náluk hagytam a tavaszon a harctéren felesleges holmimat, melyeket ez alkalommal haza kellett vinnem. Meglátogattam Bartha úrfit, olyan kb. 60 év körüli úrfit, s itteni volt szállásadóimat: a Koncza és Gárcsa családot. Az úrfi nevét a helybeli lakosság egészen természetesnek tartja, minthogy az úrfi agglégény.

1918. október 17-én érkeztem meg a homoródkőhalmi vasútállomásra. Du. 5 óráig várom a kocsinkat, de úgy látszik, nem kapták meg otthon a lapomat, mert a kocsi nem jött és nem jött. Az almási postaszekér itt volt ugyan, de azon számomra nem maradt hely, mert az ébredező demokratikus érzelmek, ha ellenem nyíltan nem is voltak észlelhetők, de mellettem nem. Elindultam hát gyalog, Székelyzsomborig irányozva elő lépéseimet, mert ott majd nagybátyáméknál biztosan kapok szállást. Kellemes, holdvilágos időben gyorsan le tudtam húzni ezt a kb. 15 km-t.

Sanyi bátyáméknál talákoztam László tanítóval, aki orosz hadifogságból mostanában tért haza. Elmesélgetett élményeiből. Itt volt továbbá Marina tanítónő is. Tehát e meghitt környezetben kellemesen éreztem magam.

1918. október 18-án Sanyi bátyám és László bátyám a bátyám fogatával Oklándra utaznak, s engem is magukkal visznek, sőt bátyám haza akar kocsikáztatni Almásra. Azonban alig valamivel Homoródújfalun túl, találkozunk a mi egyes fogatunkkal, mellyel Jóska öcsém jött elé. Épp mikor átszálltam Jóska mellé, szembe jön velünk Almásról az öreg Horvát, aki a fiát fuvarozza a vasútállomásra. Megkértem hát, hogy az állomás mellett a Bonferi vendéglőből hozza haza az otthagytott csomagjaimat.

Itthon nagyban folyik a gyümölcszedés és a gazdasági terménybegyűjtés, melyekben egy-egy keveset én is részt veszek.

1918. október 20-án Pál Feri bácsiékhoz, az unitárius espereshez⁹ megyünk látogatóba, édesapámmal. Meglátogatjuk Szakács Miklós bankigazgatót is, aki jelenleg spanyolnátha miatt fekszik.

1918. október 21–22-én szorgalmasan tanulok, mert 3 év óta parlagon hagyott agyam nehezen birkózik a római jog biflázásával. Nappal, kint a kertben, a szilvafák között sétálgatva birkózom az anyaggal.

1918. október 23-án egész délelőtt folytatom a tanulást. Ebéd után két táviratot kapok Kolozsvárról. Egyiket Péter János, a másikat Pálffy Sándor hadnagyoktól, egyetemistáktól, melyekben értesítenek, hogy engem keresnek és jöjjenek azonnal. Naa!! Mit tehetek? Dugába dől az a szép terv, hogy 24-én, csütörtökön édesapáékkal együtt utazunk Kolozsvárra.

Tehát délután Jóskaival leindulunk a homoródkőhalmi vasútállomásra. Úgy számítottuk, hogy a vonatom kb. éjfél után valamivel indul. Belátogattunk tehát Székelyszomboron Sanyi bátyámékhoz, honnan csak este 9-kor indultunk tovább, s 12 órára lekocogtunk az állomásra.

1918. október 24-én érdeklődve az állomáson, kiderült, hogy csak reggel 1/2 5-kor érkezik az a vonat, mellyel továbbutazhatok. Jóska a ló etetése után hazaindult, én pedig türelmesen várakoztam, hiszen mit tehettem volna más egyebet?

Felkerestem délutáni Kolozsvárra érkezésem után nyomban Pálffy Sándort, s tőle megtudtam, hogy azért keresnek, mert a szászvárosi hadkiegészítő (káder) intézkedése folytán, az itteni, katonai állomásparancsnokságnál (Stationskommando) igazolnunk kell, miszerint tényleg be vagyunk iratkozva az egyetemre. Elintézem tehát a jelentkezést. Nem lett semmi baj a késésért. Hiszen valószínűleg tudják, hogy igyekszünk minél szabadabban élni. Megint az unitárius teológiára szállásolom be magam, s keresztmamámnál étkezem.

A vonaton több ismerőssel találkozom. Elsősorban is Pál Dénes unitárius tábori lelkészünk¹⁰ hatalmas magasságú alakjával, majd Simon Ákos honvédhadnaggal, Ullmann Ferenc honv. hadnaggal, gimnáziumi osztálytársammal, Mancs József ezredtárs hadnaggal.

1918. október 25-én már megyek előadásra az egyetemre. Az a jó, hogy ma csak egy előadási óráam van.

1918. október 26-án nyilvánvaló, hogy nemcsak én, hanem nagyon sok katona-egyetemista inkább kellemes távolságra igyekezett élvezni a szabadságát, mintsem egyetemi előadásokra járni. Ugyanis kezdett feltöltődni az egyetem létszáma. Újból talákoztam Bedő Ferivel, Gál Andrással, mindketten ezredtársaim, hadnagyok. Nagy politikai események zajlanak. A bolgár különbéke példáján okulva mi is különbékét akarunk kötni.

9 Pál Ferenc (1861–1943) unitárius lelkész, 1914–1926 között volt az udvarhelyi egyházkör fungens esperese.

10 A háború kitörésekor Kőröspatak lelkésze volt.

Csakhogy, úgy látszik, nekünk már késő. Wilson, az Amerikai Egyesült Államok elnöke köntörfalazik. A német és a mi külön békeajánlatunkra még csak választ sem adott.

1918. október 28. Híre érkezik, hogy Gróf Andrássy Gyula külügyminiszter az Osztrák–Magyar Monarchia részéről különbéke-ajánlatot tett az Entente (Antant)-hoz. Romániában újból a háborús-párt kerekedett felül, élen Brătianu Jonellel.¹¹ Talán csak nem fog újból bekövetkezni Romániával a háborús állapot, ami megint menekülésre kényszerítené a székelységet?! Ettől mostanában nagyon félünk.

1918. október 29-én tovább zajlanak a nagy események. A király gróf Hadikot nevezi ki miniszterelnöknek.¹² Erre azonban megmozdul gr. Károlyi Mihály is, aki, úgy hisszük, már eddig is paktált a nyugati hatalmakkal. Ilyenformán zűrzavaros politikai állapotok kezdenek kialakulni.

1918. október 30-án gróf Károlyi Mihály megalakítja a Magyar Nemzeti Tanácsot.¹³

1918. október 31-én itt Kolozsváron is megalakul az Erdélyi Nemzeti Tanács¹⁴, melyhez a katonaság is csatlakozik. Délután és egész este hatalmas nagy tüntetőtömegek járnak be a város utcáit. A csőcselék leszedeti a katonák sapkarózsáját, mert ezeken IFJ. három betű azt jelentette: I. Ferencz József. Minden intézmény-kereskedésnél az olyan feliratokat, melyek a „császári” szót tartalmazzák, lerombolják.

Az egyetlen is alakuló gyűlések vannak délelőtt és délután is. A tüntető csőcselék sok kirakatot betört, de komoly baj nem történt. Az összes politikai foglyokat szabadon bocsátja a csőcselék.

1918. november 1-én csak a város élénksége engedi sejtetni, hogy nagy események történnek.

Délelőtt Siegler [Géza] altábornok, kit Linder [Béla], az új hadügyminiszter Kolozsvár állomásparancsnokává nevezett ki, lelkes, buzdító beszédet intéz az összegyűlt tisztekhez. Felhívást intéz, hogy igyekezzünk a rendet fenntartani, mert erre mi vagyunk hivatottak.

Ebéd után a városházára megyünk, mert halljuk, hogy ott a tisztek alakuló-gyűlést tartanak. Tiszti nemzetszerűséget akarnak szervezni, mégpedig sürgősen, mert a vasútállomáson már fosztogatják a vagonokat és csomagszállítmányokat a hazafelé özönlő katonák.

11 Ion I. C. Brătianu (1864–1927) román politikus, belügyminiszter és külügyminiszter, összesen öt alkalommal volt hazája kormányfője.

12 Hadik János miniszterelnök ténylegesen mindössze 17 órán át volt hatalmon, 1918. október 30-án délelőtt 10 órától október 31-én hajnali három óráig. Lemondását az ún. őszirózsás forradalom idézte elő.

13 A Magyar Nemzeti Tanácsot 1918. október 24-én a Károlyi-párt, a Jászi Oszkár vezette polgári radikálisok és a szociáldemokraták alakították meg.

14 Más adatok szerint az ENT november 1-én alakult meg.

Erre mi tisztek harmincas csoportokba verődve egy-egy parancsnokot választunk magunk közül, s lemegyünk a Honvéd utcai¹⁵ honvédlaktanyába. Itt felfegyverkezünk, s rendben visszajövünk a városházára. Várjuk, hogy állapítsák meg feladatainkat és küldjenek ki szolgálattételre.

Kiáltás hangzik, hogy géppuskásokat keresnek, s természetesen azonnal jelentkeztem és külön csoportot alakítottunk. Lementünk a Magyar utcai¹⁶ közös katonasági laktanyába, hogy szereljük fel a géppuskákat. Sajnos azonban, hogy csak kettőt találtunk használható állapotban, s tízen vagyunk hozzá. Nekem 500 db. patron jut és egy ládácska. Így vonulunk fel a városházára. Itt autóra akarnak minket felrakni, hogy kiszállítsanak a szamosfalvi rendező-pályaudvarra, mert rémhírek keringenek, miszerint Nagyszében felől egy 1000 főnyi cseh csapat közeledik, amelyik Tövisen már fosztogatást csinált. Az autó azonban őrzáraton van, s addig-addig várjuk, amíg híre érkezik, hogy a veszély már elmúlt. Egy 300 főnyi tisztí csapat kiment oda és rendet teremtett. Tehát ránk ott már nincsen szükség.

Este 7 óra után lemegyünk a Bocskai téri¹⁷ laktanyába, mely most különleges kórháznak van berendezve. Lepakoljuk a felszerelésünket. Megadjuk a lakásaink címét. Megállapodunk, hogy holnap reggel 8 órakor fogunk találkozni a népgyűlésen. Ezek után távozhattunk.

1918. november 2–3-án mindig a laktanyában tartózkodunk, természetesen felváltogatva egymást úgy, hogy bármely pillanatban tudjuk teljesíteni feladatunkat. Híre jön, hogy a nemzeti tanács a királynak meghagyja a királyi koronát, s így IV. Károly most már csak Magyarország királya lesz. Tehát Ausztria, Csehország, Horvát-Szlavónia, Lengyelország tartományok megfosztották az uralkodói hatalomtól a császárt.

A hadügyminisztertől az előző rendelkezéseket megsemmisítő újabb intézkedés érkezik, melynek értelmében a tiszteknek újból viselniük kell a kardbojtjukat és sapkarozsájukat, minthogy megmarad a királysági államforma.

1918. november 4-én alakul meg toborzás útján a nemzetőrség, melynek tagjai napi 40 korona illetményt kapnak. Hogy ez milyen értéket jelent? Október elején, hazaérkezve a harctérről, az egyik főtéri illatszertárban egy ruhakefét vásároltam. De ekkor még tele voltam pénzzel. A kefe pedig gyönyörű, kifogástalan volt. Mi, a tisztek külön tisztí zászlóaljat képeztünk. Mi Bedő Ferivel a géppuskás-osztagnak vagyunk tagjai. Négy használható géppuskával rendelkezünk.

A román tisztek, illetőleg katonaság által megszállt Magyar utcai laktanyából áthurcolunk a Honvéd utcai laktanyánkba sok ruhát és egyéb értékes tárgyat. Este már egyik szakaszunk Tövisre utazik rendfenntartás céljából.

15 1987-ig Budai Nagy Antal. Ma Calea Dorobanților.

16 Ma Bulevardul 21 Decembrie 1989.

17 Ma Piața Avram Iancu.

1918. november 5-én délben szolgálatba jövök, vagyis őrt állok, finomabban kifejezve: ügyeletes vagyok a kaszárnyánkban. Az egyetemen szünetelnek a tanítások november 11-ig. A román katonák külön szervezkednek, és sokkal nagyobb eredménnyel, mint mi.

Délben nemcsak én, hanem egész létszámunk szolgálatba jön ide a laktanyába, s már este 9-kor páncélvonaton utazunk Csucsára, mert onnan zavargásokról érkezett hír.

A páncélvonatunk fegyverzete 1 ágyú és 3 géppuska. A géppuskák kezelőszemélyzete mind 82-es tisztekből áll, éspedig: Vass János főhadnagy, Bedő Ferenc hadnagy, Szász Ferenc zászlós és én, valamennyien tartalékosok.

Kb. este 11-kor érkezünk az egeresi állomásra, ahol tudtul adták, hogy a mögöttünk levő első faluban: Magyaránadason gyűjtogatnak. Erre mi visszamegyünk Nádasra, s a velünk együtt jött gyalogsági fedeztünk, akik szintén, valamennyien tisztek, bementek a faluba és összevissza pofozva a románokat, mert ezeknek most nagyon megjött a bátorságuk, helyreállították a rendet. Mi ez alatt a páncélvonatban várakoztunk. Innen kb. éjfélkor indultunk tovább és reggel $\frac{1}{2}$ 8-ra érkezünk Csucsára. Ekkorra már itt is rend van. Ugyanis az éjjel egy katonavonat bakái feltörték a vasúti raktárt, de innen már tovább utaztak. Utólag hallottuk, hogy ugyanezek a kolozsvári pályaudvaron is fosztogattak. Velünk egy időben indult egy páncélvonat Tövis felé is.

1918. november 6-án reggel Csucsán nagy örömmel fogadtak, s pompás reggelit adtak.

Innen de. 9-kor visszaindultunk Kolozsvárra. Zavargást sehol sem tapasztaltunk. Zsúfolt katonavonatok jönnek-mennek minden irányból. Du. $\frac{1}{2}$ 2-kor érkezünk Kolozsvárra, ahol jó ebédet kaptunk.

Eközben egy katonavonat érkezett be és a katonák nem vették komolyan a fegyverek beszolgáltatására kiadott parancsot. Mikor azonban láthatták a peronon felállított géppuskát, megszelídültek, s »Éljen a köztársaság!«-ot kiabálva nyújtották át a puskáikat.

Újabb szervezkedés van folyamatban. Nekünk, tanulmányszabadságosoknak megint jelentkezniük kell a Nemzeti Tanácsnál, amit teljesítettem is haladéktalanul. Géppuskás-osztagunk létszáma örvendetesen gyarapszik, mert már a tisztek létszáma 40, van 10 géppuskánk és 26 lovunk. Ma este Szászfenesre és Gyaluba ment ki egy-egy különítményünk, mert zavargásokról érkezett hír.

1918. november 7-én délelőtt 3 géppuskával, 3 autón kimentünk a Szászfenes közelében levő városi vízművekhez, mert azt állítólag 500 ember megtámadta. Ez azonban valótlannak bizonyult, mert nem találtunk semmi efféjét.

Este 7-órakor újból kimegyünk Bedő Ferencsel oda géppuskával, 8 fegyveres katona kíséretében, de oda már érkezett máshonnan 5 ember. Így csak mi ketten Bedő Ferivel maradtunk ott éjszakára. Reggelig nyugodtan aludhattunk az üzemvezető szobájában.

1918. november 8-án reggel autót kértünk a Nemzeti Tanácstól és a tartalék gumival rövid idő alatt helyreállított gumipukkanás miatt kevés késéssel beérkeztünk a laktanyába.

Megkaptuk ma a f. hó 2-től folyósított napi 20 Korona illetményünket, 80 K-t fejenként. Ezt ezután 5 naponként fogják fizetni. Így legalább valami hasznát is látjuk szolgálatainknak!

Az egyetemen rendesen folynak az előadások, mi azonban nem járunk ezekre. Távolmaradásunkat a legújabban kiadott katonai igazolványainkkal bizonyítjuk.

1918. november 10-én, vasárnap de. 11-órakor 2 géppuskával kiutazunk Gyaluba a főszolgabírói hivatalba hárman: Bedő Ferenc hadnagy, a 62. ezredbeli Benkő hadnagy és én. Szekéren mentünk, s $1/2$ 3-kor érkeztünk meg dr. Gaál Elemér főszolgabíróhoz. Nála találtuk a két szolgabírót is Kramer és Csiki urakat. Ebéd után a dohányzóban töltöttük az egész délutánt. Semmi zavargás sem történt. Főképpen azért kértek minket ide, mert a románok gyűléseket tartanak a környéken, s ha valamelyes zavargások adódnak elé valahol, biztonságosabban nézhetnek ezekkel szembe. Látszik a szolgabírókon, hogy nagyon félnek. A családjaikat már régebben beszállították Kolozsvárra. Itt, Gyaluban, rendben folyt le a gyűlés, s csendben szétoszlott.

1918. november 11-én néhány román asszony betört az egyik boltba és fosztogatott. Azonban a csendőrség hamarosan elfogta és jól elagyabugyalta [öket]. Találkoztam az itteni polgárőrség parancsnokával, Décsi hadnaggal és az erdész fiával, Kádár hadnaggal, aki a napokban jött haza a harcterről.

Délelőtt a főszolgabíró kívánságára felvittük az egyik gépfegyverünket a toronyba és egy rövid lövés-sorozatot adtunk a levegőbe, hogy érzékelhesse a nép az erőt. Délben parancsot kaptunk, hogy egyik géppuskánkat hagyjuk itt, a másikkal pedig délután vonuljunk be a laktanyába. Dr. Gaál Elemér főszolgabíró egy csinos fogatot bocsát rendelkezésünkre, s du. $1/2$ 5-re már vissza is érkeztünk.

Az a hír terjedt el, hogy Románia ultimátumot intézett hozzánk, követelve Erdély azonnali átadását. Nem tudom mi lesz ennek az eredménye, mert előbb-utóbb át kell adnunk.¹⁸

1918. november 12-én délben megint szolgálatba lépek, mint készülség, tehát tejes felszereléssel.

18 A Román Nemzeti Tanács 1918. november 9-én küldött „ultimátumot” a budapesti Magyar Nemzeti Tanácshoz, melyben bejelentették a románok elszakadási törekvéseit.

1918. november 13-án pedig szigorú készültségi szolgálatot kellett teljesítenem, s teljesítenünk, ami azt jelentette, hogy bent is kellett aludnunk a laktanyában. Nem feküdtünk le a szalmazsákkal ellátott ágyba, mert a falon nappal is észlelhetően mászkáltak a poloskák, mi pedig a harctéren csak a lassabban mozgó tetűkkel voltunk megszokva.

Kaptunk ma ruházati felszerelést, és pedig »ulánká«-t,¹⁹ azaz ülepig érő rövid bekecset, juhszőrmével bélelve, cipőtalpat és szvettert. Kilátásba helyezték, hogy talán holnap fogunk kapni csizmának való anyagot is.

1918. november 14-én visszaérkezett hazulról, Tarcsafalváról Pálffy Sándor hadnagy. Mondja, hogy ott teljesen nyugalom uralkodik. Délután kezd nagyon havazni, s ez rövid megszakítással, egész este folytatódik. Délután meglátogatom Ilona nagynénéméket. Ferike unokaöcsém Homoródújfaluba utazott a nénjéékhez. Ugyancsak látogatást tettem Gizi néniéknél (Ürmösiné) is.

1918. november 15-én is szakadatlanul hull a hó, úgyannyira, hogy emiatt a járművek csak nagy nehézségekkel tudnak közlekedni.

1918. november 16-án még havaz egy keveset, estére azonban kitisztult az ég, s kezd fagyni a vizes hó.

1918. november 17-én teljesen megfagyott a vizes hó. Egész nap itthon vagyunk készültségben, mert attól tartunk, hogy a helybeli román karhatalom birtokába akarja venni teljesen a várost. Hogy ezt könnyebben megakadályozhassuk, különítményünk parancsnoka: Körmendy [István] százados úr az egyes géppuskákat a város különböző részeibe osztotta el. Mi ketten Bedő Ferivel azt a feladatot kaptuk, hogy a Kossuth²⁰ és Wesselényi²¹ utcák főtérre irányuló forgalmát akadályozzuk meg, amennyiben az események úgy hozzák magukkal. A géppuskánk jelenleg a lakásunkon van. Erre az óvintézkedésre azért volt szükség, nehogy egy hirtelen rajtaütéssel elvehessék a románok.

Ma jött ki a Székelyföldről, talán ő is Tarcsafalváról, Orbók Gyula theológus is, s mondja, hogy útközetben, talán Tövisen, találkozott Gyula öcsémrel, aki most utazott haza az olasz harcterről. E hír nagy örömet és lelki megkönnyebbülést jelent számomra, mert Gyula öcsémért sokat aggódtam ebben a zavaros világban.

Ma olvastuk a lapokban a »Magyar Köztársaság« kikiáltását, valamint október 31-nek és november 16-nak nemzeti ünneppé történt nyilvánítását.²²

1918. november 18-án még nagy hideg van.

1918. november 19-én délelőtt leszereltünk Pálffy Sándor, Bedő Feri és én.

19 Lovassági kabát, zubbony.

20 Ma Bulevardul 21 Decembrie 1989.

21 Ma Regele Ferdinand.

22 Az őszirózsás forradalmat követően 1918. november 16-án kiáltották ki a Magyar Népköztársaságot.

Találkoztam ma Gyulai Feri gimnáziumi, jeles tanuló osztálytársammal. Ő is teljesített katonai szolgálatot, de csak itthon, mert a diákkori megerőltetett labdarúgás tüdővérzést okozott, s emiatt csak könnyű szolgálatra alkalmazták.

Újságolja azt az elhatározását, hogy géplakatos lesz, nem tanul tovább. Csábít engem is, hogy tartsak vele, mert számunkra sem a jogi, sem a vasutas pályán nincs kecsegtető remény. Tudni kell, hogy én már diákkoromban a vasúti mérnöki, vagy jogi pálya felé vonzódtam. Ezzel zártam: »Hejh! Valahogy csak lesz!«

Este beszállítjuk a szombaton kihozott géppuskát a laktanyába. Tanulगतok, de nagyon nehezen megy a római jog. A lompendiumban, azaz a kivonatos jegyzetbe még bele sem néztem.

1918. november 21-én újból szolgálatba lépek. Most a postahivatal védelmére kapunk beosztást. Már tegnap is géppuskával látták el a postahivatalt, s vele szemben is egyik emeletes ház emeleti ablakát, attól tartva, nehogy úgy járjunk, mint Gyulafehérváron és megszállják az egész várost a románok. Most a postahivatal főbejáratát kell szemmel tartanunk Bedő Ferivel. Egyikünk, felváltva, állandó éberséggel kell hogy figyelje az utca forgalmát. Nem nehéz szolgálat, mert időnként kényelmes fotelben szundikálhatunk.

1918. november 22-én délben telik le a szolgálat, azonban a felváltók csak este 6-órakor érkeznek meg. Addig a Wesselényi utcában sétálgatva várom a felváltókat. Meg is fáztam alaposan a nagy hidegben.

1918. november 24-én Ilona néniéknél ebédeltem, s ott is maradtam egész délután.

Mialatt délután távol vagyunk a lakásunktól, ami még mindig az unitárius theológia bentlakásában van, ellopták a gyönyörű sárga csizmát, Bedőnek pedig a nadrágját. Először kölcsönösen egymásra gyanakszunk, tréfára gondolva. De nemsokára meggyőződhattünk, hogy a még mindig ebben az épületben működő katonakórház állományából volt valaki a tettes. Természetesen nyomozásra nem is gondolhattunk. Este vendégeink érkeznek: Sófalvi Domokos és az öccse: Lajos. Tervbe vettük, hogy holnap hazautazunk.

1918. november 25-én reggel úti előkészület, csomagolás. Meglátogatott eközben Ferike unokaöcsém, aki már visszatért Újfaluból.

$\frac{1}{2}$ 11-órakor kimentünk hárman: Bedő Feri, Pálffy Sanyi és én a vasútállomásra, minthogy együtt utazunk haza. Sajnos, a vonatunk 8 órát késett, s csak este $\frac{1}{2}$ 8-kor indulhattunk. Jó, hogy hárman voltunk, mert kártyázgatással jól eltelt az idő.

1918. november 26-án $\frac{1}{2}$ 8-kor szállhattam ki a homoródkóhalmi állomáson, ahol tegnap dél óta várt reám Jóska öcsém. Nyomban befogta

a szürke »Ráró«-t, s útnak eredtünk. Útba ejtettük Székelyzsomboron Sanyi bátyámékat, ahol megreggeliztünk. Délután 2-órakor érkeztünk haza.

Itthon nagyszerűen telik az idő. Végre, 1915 Karácsonya óta először van újra együtt az egész család, a két szülő és a hét gyermek. Mariska húgom készül vissza Nagyszebenbe, a Szt.-Ferencrendiek zárdájába, tanulmányai továbbfolytatására, a tanári képzőn.

1918. november 29-én Oklándon és Újfaluban voltunk. Itt is, ott is lebeszélték Mariskát: ne menjen Zebenbe ilyen zavaros időben, mert sohasem tudhatjuk, hol robban ki zavargás, forradalom. Így hát marad itthon tovább is. Gyula is készülődik elmenni, de valószínűleg ezzel még várni fog keddig. Mindkettőnk részére megszűnt a szigorú katonai fegyelem. Olyan félig katonák, félig civilek vagyunk. Azonban egyenruhában járunk. Hiszen civil ruhánk nincs is. Várjuk, hogy vajon mit hoz a holnap. Bizonytalankodunk, tétovázunk a jövőt illetőleg.

1918. december 1-én Péterfi Áron bácsiék nálunk vannak ebéden. Egész délután kártyáztatunk. Este pedig mi mentünk fel hozzájuk. Reggelre nagyon sok hó esett, de egész nap olvadt. Kellemesen telt el ez a vasárnap.

Itthon nagyon jól, nyugodtan érezzük magunkat. Mindemellett azonban töprengésre is jut időnk bőven, de ezeken könnyen túltesszük magunkat, mert fiatalok vagyunk. Nem sokat értünk a politikához.

1918. december 4-én Gyula elhatározta, hogy elutazik a hadkiegészítő-parancsnokságához. Az ágostonfalvi vasútállomásra igyekszünk, Édesanyánk a négy fiával. Ebédre érkeztünk meg Vargyasra, nagytatáékhoz. Éjjélkor indultunk az állomásra, Gyula, Jóska és én. Ágostonfalván lövöldözést hallunk, de nyugodtan beérkeztünk az állomásra. Lekéstük a vonatot, s így Gyula, valószínűleg tehervonattal fog utazni Segesvárig, ha ez sikerül, onnan pedig páncélvonaton. A terv nagyon szép, de hogyan valósulhat meg, ez kétséges.

1918. december 5-én reggel $\frac{1}{2}$ 7-ig várunk az állomáson, majd a sűrűn hulló hóban visszaindulunk. Felsőrákosról magunkkal hoztuk Kiss Jenőke unokaöcsénket, aki Székely Mózes bácsiéknál volt itt. Délután 2-kor indulunk haza Vargyasról. A »Hagymás«-ban nagy hó és nagy köd van, metsző hideg szél fú.

Oklándon Szakács Miklós újságolja, hogy már Lövétere is jött ma egy román járőr, de a lövéteiek harcban visszaverték őket. E hírre nagyon megrémültünk és igyekeztünk mielőbb hazaérni. Hála Istennek, azonban e hírből semmi sem bizonyult igaznak.

1918. december 6-án az a hír érkezett, hogy a románok már bevonultak Székelyudvarhelyre.²³ Ennélfogva holnap feltétlen el kell utaznom Kolozsvárra.

23 Erdély román megszállása november 12-én kezdődött. Ekkor jelennek meg a

1918. december 7-én reggel 8-órakor indultunk szekéren a homoród-kőhalmi vasútállomásra, ami bizony jó 30 km-re van ide. Jóska hajtotta a »Ráró«-t. Velünk jött Laci is, mert azt hallottuk, hogy a Romániából visszavonuló Mackensen-hadsereg²⁴ alakulatai lovakat, s más értékes tárgyakat adogatnak el potom pénzekért. Lovat szerettek volna venni. Évégből édesapánk megfelelőnek vélt pénzzel, nem nagy összeggel, látta el őket. Szép tiszta idő volt, s mint ilyenkor lenni szokott, meglehetősen hideg, ami nem árthatott, mert melegen voltunk felöltözve.

Délután 2-órakor érkezünk meg az állomásra, ahol nagyon sok átutazó német katona van, szinte állandóan. Úgy tájékoztatnak, hogy sem ma, sem holnap nem árveznek lovakat. Jóska azonban ennek dacára is itt akar maradni holnapra, hátha mégis jön egy olyan katonavonat, amelyik ad majd el lovakat. Azonban Lacival lebeszéljük erről és este $\frac{1}{2}$ 6-kor hazaindulnak.

Naponta csak egy vonatpár közlekedik, egyik Brassó, a másik Kolozsvár felé. Ez utóbbi csak holnap reggel megy. Tehát itt kell töltenem az éjszakát.

Beszállásolom magamat a Bonfert vendéglőjének vendégszobájába, együtt egy német katonával, aki már civil öltözetben van, s aki velem együtt utazik tovább holnap reggel.

1918. december 8-án szállok fel reggel a fűtetlen vonatra. Héjjasfalván már láttunk román katonaságot, de nem bántottak. Pedig, amint mondják, Csíkban és az általuk megszállt többi területeken a 18–36 éves korosztályú férfiakat nem engedték a demarkációs vonalon túl utazni. A vonaton találkoztam Nedelka János hadnaggyal és Fehér főhadnaggyal.

Ők a hadkiegészítőnkhez utaznak leszerelés végett. Kíváncsi vagyok, vajon még mindig működik-e a hadkiegészítőnk? Őket zavartalanul engedték a románok, hogy jöjjenek.

Kolozsváron hemzsegnek a székelyek, tisztek s legénységi állományúak. A teológián alig kaphatok lakást. A szállodák zsúfoltságig telítettek. Péterfy Jenő főhadnaggyal a kollégium tornatermében töltjük az éjszakát egy ágyon.

1918. december 9-én Kozma Béla IV éves papnövendék valahogyan helyet szorít nekem a hálószobájukban.

1918. december 10-én Benedek Lajos hadnagy mondja a színházban, hogy ma este a hadkiegészítőnk (káderünk) Zilahról ideérkezett, s a Fellegrárba van beosztva a »Székely Zászlóalj«-ba.²⁵

Román Királyság-beli előőrsök a Gyimesekben. A megszállás lassan haladt előre. November 26-án Csíkszeredába, december 2-án Marosvásárhelyre, december 6-án Székelyudvarhelyre vonultak be.

24 Mackensen vezértábornagy csapatairól van szó. A témával kapcsolatosan lásd részletesen: http://mtdaportal.extra.hu/books/barkoczy_klopsch_bela_mackensen.pdf

25 Erdélyi katonai védelmére szervezett székely különítmény. Kratochvil Károly ezredes, az erdélyi katonai kerület parancsnoka szervezte Kolozsvárt. Lásd

1918. december 11-én jelentkezni akarok a Székely Zászlóaljba, de 2 órai várakozás után sem tudtak felvenni, oly nagy a torlódás. Emiatt megharagudtam, s otthagytam. Különben is kellemetlen volna, hogy a Fellegvárba mindennap kimásszak.

1918. december 12-én visszamentem a régi géppuskás-századhoz, ahol kedvezően fogadnak. Délután már be is osztanak egy dísz-szakaszba, mert egy géppuskás főhadnagyúr, akit ugyan nem is ismertem, meghalt, s végtisztességet kell adnunk a ravatalánál. A búcsúszavak mellett sortüzeket is adtunk le. Éjszaka a postán teljesíték szolgálatot a Bedő Feri és a két Erdődi társaságában. Gyuláról és hazulról semmi hír, s már kezdek aggódni emiatt.

1918. december 20-án táviratot kaptam édesapámtól, hogy azonnal utazzak Zilahra, Gyulához, mert beteg. Nincsen pénzem az utazásra. Holnap pedig feltétlen be kell iratkoznom a kereskedelmi akadémián egy tízhónapos tanfolyamra, mert a beiratkozások határideje 23-án lejár.

Dést megszállták a románok. Tehát arrafelé körülményes az utazás. Tehát nem utaztam.

1918. december 21-én telefonálni akartam Zilahra, de nem sikerült. Ehelyett válaszos táviratot küldtem.

1918. december 22-én levelet kaptam Gyulától, melyben értesít, hogy 22-én vagy 23-án ideutazik, mert már annyira felgyógyult. Csak az utazás miatt aggódom, hogy átengedik-e a románok.

Pénteken, december 20-án lakást, bútorozott szobát béreltünk Bedő Ferivel, a Trefort-utca²⁶ 13. sz. bérpalota III. emelet, 11. sz. szobájában. Ez szemben van a klinikák kápolnájával. A szobánk ablaka a klinika halottas-kápolnájára, s a mögötte elterülő klinikai épületekre enged kitekintést. Szobánkból ajtó nyílik a kis mosdószobácskába, vízvezetékes kagylóval. Akárcsak a szobában, ebben is van egy kis, négyszögű, újszerű ércályha ajtóval alul és felül. Nagy gondot okoz a fűtés, mert egy mázsa vágott fa 26 Koronába kerül, s nincs is elég vékonyra hasogatva. Némelyik darab nem is fér a kályhába a kicsiny ajtókon át.

Nincsen feljegyezve naplómban a következő esemény, talán azért, hogy ha nemkívánatos kezekbe kerülne a naplóm, nyoma ne legyen. Ugyanis talán néhány nappal ezelőtt éjjeli szolgálatban voltam a laktanyában. A hajnali órákban arra lettünk figyelmesek, hogy a szemben lévő tüzérlaktanyában a raktárakat feltörték, s dacára annak, hogy a tüzérek ágyútűz alkalmazásának kilátásba helyezésével próbálták megakadályozni, mindinkább elhatalmasodott a fosztogatás, annak hangoztatásával, hogy ne kerülhessen a sok anyag az ellenség kezébe. Mi, tisztok roppant lealacsonyodtunk.

Gottfried Barna: A székely hadosztály, 1918–1919. In *Székelyföld*, 2007. február; <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MTI5>

nyítónak tartottuk, hogy ebben részt vegyünk, de amikor egyes társaink megrakodva tértek vissza, magam is engedtem a csábításnak, s egy fél marhányi, sárga zsíros bőrrel tértem vissza. Eddig rendben volt a dolog. De bökkenőt képezett az, hogy hová raktározzam el a fél marhányi bőrt. Nagynénémhez a Rudolf útra²⁷ igen hosszú az út ahhoz, hogy zavartalan odajuthassak, a vállamon cipelve a gyanús csomagot, becsomagolatlan csomagot. Jobbnak találtam, ha Ilona néniékhez viszem, alig 5 percrenyire az Attila utca²⁸ 17. sz. alá. Odaérve Tóni bácsi nyitott kaput, elképedve, s talán nem is kis aggodalommal eleget tett a kérésemnek, s felvittem a bőrt a padlásra.

Szerencsére ebből nem keletkezett semmi más kellemetlenség, mint hogy hazautazásom alkalmával egy tekintélyes mennyiséget ruhám alatt jól rögzítve, derekam köré csavartam. Éjjel kb. 2 óra körül kellett indulnia vonatunknak. Ha jól emlékszem Bedő Ferenc s Pálffy Sándorral együtt már éjfél előtt kimentünk az állomásra. Tehát elég sokat kellett várunk. Amint járkáltam, egyszer csak odajön hozzám egy vagy két román civil alak, s hívnak, hogy menjek csak velük egy kicsit. Részemről tiltakozásnak nem lehet helye. Egy külön szobába vittek be. Feltűnt nekik a vastagságom, s kérdezték, hogy mit rejtegetek. Tagadnom sem lehetett. Szépen leszereltek, de nem csak a bőrt, hanem néhány dobozka Cigarillos szivart és dohányt is. Nem volt mit tennem, mert a bőrhöz csakis szabálytalan úton juthattam. Jól tudták ők, hogy miként. Izgatottan vártam a további folytatást, rettegve a következményektől. De szerencsémre, szabadon engedtek, minden papírformai eljárás nélkül. Még azt sem kérdezték meg, hogy van-e még valahol elrejtve. A többi, akkor nagy értéket jelentő bőrből, tudtam ajándékozni Tóni bácsiéknak, a többit hazavittem más alkalommal, óvatosabban, szüleimhez.

Másik eset: valamelyik nap az esti órákban, talán inkább kora, de sötét du. nagy készülődés van a laktanyában, mert az itteni különítmények átcsoportosulnak Zilahra. Már csak ketten maradtunk az őrszobában Bedő Ferivel. Azon tanakodtunk, hogy menjünk-e mi is, vagy ne?

Végül is meggyőztem Ferit, hogy menetelünknek nem sok értelme lehet ilyen fegyvelmezetlen bandával, mint a főtéren is gyakran levegőbe lövöldöző gyalogsággal. Fegyelem nélkül semmit se ér az egész. Egyetértett ezzel, s a későbbi események engem igazoltak, azaz minket. A havi lakbérünk 100 korona, fűtés nélkül.

1918. december 23-án új lakásunkban jól kipihentük magunkat. Kissé ugyan hideg van benne reggel, mert fával takarékoskodnunk kell. Különben is nappal keveset fogunk itthon tartózkodni, tehát csak este fűtünk be.

---

27 Ma Decebal.

28 Ma Andrei Mureșanu.

1889. december 24-én kedden, karácsony szombatján későn keltünk fel. Mikor kimentünk az utcára, szokatlanul zsbongó járást-kelest éreztünk. A főtéren óriási tömeg zsbong. Természetesen románok, amit biztosan igazol az, hogy fel vannak kokárdázva piros-sárga-kék román nemzeti színű szalagokkal, s rengeteg nemzeti zászló lengedez a tömeg felett. Várják a román csapatok bevonulását. A magyar nemzetiségűeknek csak a főteret körülövező járdán szabad állniuk.

Kb. 10 órakor érkeznek meg az első csapatok, akiket hatalmas üdvölgással fogad a tömeg, s úgy tűnik mintha zenekar segített volna a mámoros öröm kiteljesítésében.

A katonák ruházata nagyon szegényes, ahány annyiféle egyenruhában, sokuk bocskorban és rettenetes elnyűttség, fáradtság tükröződik arcukról, s egész magatartásukból. Ez inkább dicséretükre legyen mondva, mert mint hódítók, megtehették volna, hogy raboljanak maguknak megfelelő ruházatot, élelmiszert. Ebből kitűnik, hogy megfelelően fegyelmeztettek, ez pedig a tisztjeik műveltségi színvonalát, emberbaráti lelkületét igazolja. Ha nem volt bakancs, helyettesítették bocskorral. A fenséges célt nem az képezte, hogy díszes egyenruhában mutatkozzanak be, hanem a régi román álom: az összes románok egyesítése. Ez lebegett a szemeik előtt. A karácsonyestét Ilona néniéknél töltöttem. Teljesen zavartalanul tudtam lakásunkra hazaérkezni.

1918. december 25-én, szerdán, karácsony első napja. Nem is próbálom érzékeltetni, milyen lehangoló érzések dúltak bennem, s bennünk, a politikai viszonyok ilyen betetőződése következtében.

Az utcán zavartalanul szabad járni. Katonák, járőrök vigyáznak a rendre. Ha nem viselkedünk kihívóan, egyáltalában nem bántanak. Este csak 11.30 órakor van a záróra, az addigi 9 órával szemben. A színházak, mozik zavartalanul működnek, természetesen megfelelő cenzúrázással. Az újságok is megjelennek folyamatosan. A postát cenzúra alá vetették. Statáriumot hirdettek ki. A fegyvereket, kincstári tárgyakat, anyagokat be kell szolgáltatni.

Ebédre Ilona néniékhez megyek. Gyula öcsémet várom, várom, de valószerűleg még nem tud jönni.

1918. december 26-án nem történt semmilyen említésre méltó.

1918. december 27-én megkaptam egy hónapra szóló leszerelési illetményemet, 640 Koronát, mintegy végkielégítésképpen. Ezzel tehát befejeződött 1915. július 15-től 1918. november 19-ig teljesített katonai szolgálatom, ami kerekén 40 hónapot jelent, azaz 3 és $\frac{1}{2}$ évet. Ebből a harctéren teljesített idő 1916. július 8-tól 1918. szeptember 23-ig 26 és $\frac{1}{2}$ hónap. Ez év október 16-án átléptem a 23-ik életévbe.”

Garda Dezső

MAGYAR FORRADALMI MEGMOZDULÁSOK ÉS A ROMÁN KATONAI-POLITIKAI HATALOMÁTVÉTELHEZ VEZETŐ ESEMÉNYEK 100 ÉVVEL EZEŐTT, GYERGYŐSZENTMIKLŐSON

A MAGYAR FORRADALOM ÉS AZ ANTANT HATALMAK

1918. október 28–30-a között tört ki a magyar forradalom. Az őszirózsás forradalom az első világháború elhúzódása miatt elégedetlenkedő katonák és civilek utcai tüntetésekkkel, felvonulásokkal és sztrájkokkal kezdődő felkelése volt Budapesten és a nagyvárosokban. Nevét a katonák táborig sapkáján az uralkodói névjellel ellátott sapkarózsa helyére tűzött, a felkelés jelképévé vált őszirózsáról kapta. A forradalom győzelmével Magyarország kivált az Osztrák–Magyar Monarchiából.

A hadsereg egy része a szocializmus osztályhadseregévé vált. Pogány József vezetésével, aki a budapesti katonatanács elnöke volt, a tiszteket leváltották és helyükbe ún. bizalmi tiszteket választottak. Ezek a bizalmi férfiak voltak Pogány József első kommunista ügynökei, akiknek révén gyorsan terjedt a rombolás munkája.

1918. október 31-ére virradó éjjel a nemzeti tanácshoz átalált munkások és katonák megszállták a középületeket, a postát, a telefonközpontot, a Keleti pályaudvarról visszahozták a bevagonírozott katonákat. Semmiféle erő nem volt, amely szembeállhatott volna a tömegekkel. Hadik lemondott, s a király gróf Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnökké. A kormány a Károlyi-, a Polgári Radikális és a Szociáldemokrata Pártból alakult meg néhány párton kívüli szakember bevonásával. A kormány tagjai: belügyminiszter gróf Batthyány Tivadar, aki a király személye körüli miniszter feladatait is ellátta, kereskedelem-, ipar- és közlekedésügyi miniszter Garami Ernő, földművelésügyi miniszter Búza Barna, aki egyúttal ideiglenesen az igazságügy-miniszter tisztségét is betöltötte, vallás- és közoktatásügyi miniszter Lovász Márton, honvédelmi miniszter Linder Béla volt. A tárca nélküli miniszterek a következők voltak: Nagy Ferenc közlekedéssel, Jászi Oszkár nemzetiségi ügyekkel, míg Kunfi Zsigmond népjóléti ügyekkel foglalkoztak.

A kormány programja kimondta az ország függetlenségét, de elismerte IV. Károlyt királynak, választójogot és politikai szabadságjogokat, radikál-

lis birtokpolitikát, munkaügyi és népjóléti intézkedéseket ígért. Az esküt a királynak tették le.

1918. november 31-én néhány katona lelötte gróf Tisza Istvánt. 1918. november 1-én a forradalmat köszöntő munkásgyűléseken – a MÁV Gépgyárban, Csepeli lőszergyárban –, a köztársaság kikiáltását követelték. Ennek hatására Károlyi fölmentést kért és kapott a királynak letett eskü alól. A kormány úgy határozott, hogy az államforma kérdését az alkotmányozó gyűlés fogja eldönteni. A forradalom győzelmének híre vidéken azonnal radikális megmozdulásokat eredményezett: a jegyzőknek mintegy harmadát elkergették, sok helyen lefoglalták a nagybirtokok magtárait, az üzletek árukészleteit, lefegyverezték a csendőrséget. Az egész országban munkás és helyi nemzeti tanácsok alakultak.

1918. november 2-án a Szociáldemokrata Párt szervezésében megalakult a budapesti Központi Munkástanács, amely legfontosabb feladatkörét a rend megőrzésében jelölte meg. Kunfi Zsigmond felkérte a munkásságot, hogy a konszolidáció érdekében hat hétre függessze föl az osztályharcot. Elrendelték a fegyverek beszolgáltatását. E napon hangzott el Linder Béla pacifista beszéde: „Nem kell hadsereg többé!” Megkezdődött ugyanakkor a katonatanácsok átszervezése.

1918. november 3-án Páduában az Osztrák–Magyar Monarchia megbíztottai aláírták a fegyverszüneti szerződést. Az olaszok által kijelölt demarkációs vonal azonos volt a történeti Magyarország határaival.

1918. november 6-án Károlyi Mihály vezetésével kormányküldöttség utazott Belgrádba, mivel a francia Balkán-hadsereg folytatta előnyomulását, és parancsnoka, Franchet d'Esperey nem ismerte el a páduai szerződést. Károlyi Mihály miniszterelnök és külügyminiszter, s Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter a fegyverszüneti tárgyalások eredményét 18 pontba foglalták össze. Az erdélyi nemzetiségi kérdésben a Szamos, Beszterce, a Maros és Tisza határolásaival állapította meg követeléseit az antant csapatok parancsnoka. Az antant Magyarország stratégiai pontjainak megszállását követelte. A belbéke megőrzéséért és esetleges lázadás esetére kikötötte magának, hogy a vízi utakat és vasutakat szükség esetén igénybe fogja venni. Az antant kötelezettséget vállalt, hogy Magyarország határait minden külérőszaktól megvédelmezi, s Magyarország területi épségét biztosítja. Károlyi Mihály a béke és fegyverszünet feltételeinek minden kikötését nem fogadta el, s a magyar népkormány memorandumát a parlamentre Párizsba vitte.

1918. november 8-án a cseh hadsereg egységei megkezdték a Felvidék megszállását. 1918. november 9-én a minisztertanács megbízta Károlyi Mihályt az önálló magyar külügyminisztérium és külképviseleti szervek fölállításával. A külügyi igazgatásról az 1918. évi V. néptörvény intézkedett. Magyarországnak azonban ekkor csupán Ausztriával voltak diplo-

máciai kapcsolatai. Ugyancsak november 9-én üzent hadat Románia Németországnak, ami közvetett szinten Magyarországot érintette.

1918. november 9-én a Román Nemzeti Tanács ultimátumot küldött Budapestre, mely a nemzeti önrendelkezési jog mellett követelte a vagyon és közbiztonság fenntartását, s felszólította „a Magyar Nemzeti Tanács kormányát”, hogy adja át a Kelet-Magyarország feletti szuverenitást. A románok által igényelt terület a történeti Erdélyen túl magába foglalta a Bánságot, a Partiumot és Máramaros vármegyét. A Román Nemzeti Tanács a jogfolytonosság alapján akarta átvenni a hatalmat és bejelentette a románok elszakadási törekvését Magyarország területéből.

1918. november 10-én Alexandru Vaida-Voevod küldötteket menesztett Iași-ba, a királyhoz, akik sürgették a román csapatoknak Erdélybe való bevonulását a bolsevizmus megállítására. A románok ugyanis kihasználták a belgrádi fegyverszüneti szerződés ama pontját, miszerint az antant hatalmaknak joguk van Magyarország bármely pontját megszállni, ha a rend megkívánja.

GYERGYÓSZENTMIKLÓSI ESEMÉNYEK 1918 NOVEMBERÉ- NEK ELEJÉN

Miként látták Gyergyóban 1918 novemberének elején a forradalmi eseményeket? Vákár P. Arthur, az események kortársa így értékelte a november eleji eseményeket: „*A győztes forradalom sikerének végső biztosítékeként teljesedésbe ment minden demokratikusan érző magyar embernek legfőbb politikai vágya: Magyarország függetlensége.*

A forradalom megdöntötte a királyságot és most a magyar jog örök forrása, a nép akarata jogilag is tisztán fogja körvonalazni az új népköztársaság közjogi formáit, miután annak belső tartalmát már amúgy is megadta az október harmincadiki vértelen szabadságmozgalom.

S a magyar nemzet és a hadsereg egy szép reggelen megvalósulva látta régi vágyát, Károlyi Mihály gróf Magyarország miniszterelnöke lett. Érezte mindenki, hogy ez nem egyszerű személyváltozás lesz, de az egész multi rendszer összeomlik, hogy helyette egy új világ, egy új Magyarország épüljön fel. A múlt rendszert egy vezető politikus halála pecsételte meg, s politikai ellenfelei nem nyilatkozhatnak Tisza István haláláról szebben, mintha azt mondják, hogy a geszti családi sírboltban egy rendszer van örökre eltemetve.

A nagy világrengető események középpontjában a Magyar Nemzeti Tanács állott, s ez a szerv a népek lelkében élő egy közös érzésnek adott kilobbanást akkor, amikor az első Nép kormánytól bevette azt a puritán esküt, amelynek szövege ez: »Esküszöm, hogy Magyarországhoz hű leszek, teljes függetlenségét megvédem, minden erőmmel a magyar javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni. Isten engem úgy segítjen!«»

A GYERGYÓI NEMZETI TANÁCS ÉS A NEMZETŐRSÉG MEG- ALAKULÁSA

Vákár P. Arthur így mutatta be a november eleji gyergyói eseményeket: „És jött a hömpölygő hírüzenet, s megmozdult az ország. Az ország nagyhete után beköszöntött Gyergyó nagyhete is. Előbb egy-két ember értette meg az eseményeket, fogta fel az események horderejét, s míg a háborút viselő Magyarország határszélein mindenki az ellenség előli menekülésre gondolt, addig a békéért forradalmi cselekedetre megérett Magyarország biztos szemmel tekintett a jövőbe s a tisztán látók nyugalma átömlött a nyugtalankodók lelkébe s a menekülés láza elült. A pár emberből álló mag körül lassú csoportosulás, tömörülés kezdődött, s míg az ország igen sok helyén szervezetlenül, tanácstalanul állottak az emberek, Gyergyószentmiklóson november 1-én szervezkedett, s 2-án már meg is alakult a gyergyói Nemzeti Tanács.”

A Gyergyói Nemzeti Tanács végrehajtó-bizottságának tagjai a következő személyek voltak: dr. Vákár P. Arthur, dr. Balás Elek, dr. Tódor Béla, Mihály József, Merza Vilmos, dr. Kugler Vilmos, Blénesi Albert, Besszer Béla, Kondorossy Kornél, Szebeny Gerő, Gruppenberg Fehrentheil Henrik, Orel Dezső, Zakariás Lukács, Szabó György, Görög Joachim, dr. Fejér Mihály, Bordás István, Márton Tamás, Selyem István, Kolumbán Ferenc Alberté, Kémenes József Antalé, id. Szász István, Páll József, Petrácsics Emil, László István, Szabó Márton, id. Lázár Péter, Jánossy György és Blénessy Dénes.

Gyergyószentmiklósról és a gyergyói községekből a következő személyek vállalták a Gyergyói Nemzeti Tanács nagy bizottságában való részvételüket:

- *Gyergyószentmiklósról*: E. Deér Kálmán, Boér Kálmán, Berecz Márton, Gáspár Máté, Bajna András, Bajna Árpád, Bíró József, Karácson Alajos, Zárug István, Puskás István, Melles Ferenc, Ferenczi Dénes, Romfeld János, Puskás Bálint, Orbán Sándor, Csergő Vencel, Zárug János, Lengyel Gergely, Jakabffy Béla, Pál Sándor, Kricsa Konrád, Karda Béla, Incze Dénes, dr. Miklósy Viktor, Szemerei Gergely, Löschner József, dr. Dobribán Antal, dr. Borbáth Jenő, dr. Nagy Lajos, Vető Gyula, Demeter Ferenc, Barabássy József, id. Réthi Mihály, ifj. Márton Lajos, Kercsó Miklós, Lázár Jenő, György Fazakas András, Madaras Albert, Blénessy István, Tamás Lönhárd, Pál Ignác, Gereöffy Csanád, Sántha Albert és Kari Károly;

- *Tekerőpatakról*: Zonda Vince plébános, Forika Ágoston kántor, Páll Lajos főbíró és Kovács Kálmán;

- *Kilyénfalváról*: Páll Tamás plébános, Marthy Károly, Minier Lajos, Kristó Károly, Balázs Ferenc, György Ferenc Ferencé, id. Jakab Antal, György Imre Imréé, id. Gál Ferenc, György József Istvánné, Czirják János Ágostoné, Kovács Barabás és Ambrus Ferenc;

- *Vaslábról*: Milch Sándor, Gajdos Simon, Látesz Miklós, Kolcsár Miklós dundu, Kolcsár János György, Czirják Tódor, Kolcsár Péter mur, Dónya Sándor, Kolcsár Gergely kosztandi, Szöcs Mihály Jánosé;

- *Remetéről*: Molnár Károly, Nagy Imre és Borbély Bartis Albert;

- *Újfaluból*: Gáspár János plébános, Szántó Ádám kántor, Bajkó Péter százados, Kovács Sándor és Dobribán István;

- *Álfaluból*: Kiss Antal, dr. Csáky Benjámin, Lukács Antal, Lukács Árpád, Lukács István és Kajtár Károly;

- *Csomafalváról*: Bochor Ferenc plébános, Ágoston Ágoston, Portik Lajos és Eperjesy Péter;

- *Szárhegyről*: Oláh Alajos, dr. Péterffy Lőrinc, Oláh Albert, Árpa Lajos, dr. Szini János és Czimbalmos Lajos;

- *Ditróból*: Fülöp Ákos, Mélik Antal, Plutz Gerő és Tarisznyás János;

- *Tölgyesről*: Veress Lajos, Puskás Imre, Blénesy József, Dobribán István, ifj. Tódor Antal, Görög Gyula;

- *Békásból*: Görög György, Csató József, Mezey Ferenc, Simon Márton, Bokor György.

A GYERGYÓSZENTMIKLÓSON TARTÓZKODÓ CSEH ÉS HORVÁT KATONASÁG LEFEGYVERZÉSE

A Gyergyói Nemzeti Tanács létrehozására veszélyt jelentett a városban tartózkodó 204. gyalogezred cseh legénysége s a szorosokban a fronton levő horvát és osztrák katonaság.

Bizalmas úton a nemzeti tanács tudomására jutott az, hogy a 204. gyalogezred tisztikara és legénysége autókkal Bukovinán át akar visszajutni hazájába, Csehországba. Ezért felszólították a parancsnokságot, hogy az elképzelése szökési tervnek minősül, s végrehajtását fegyveres erővel meg fogják akadályozni. Bár a tervet éjnek idején akarták végrehajtani, az nem sikerült, s így 12 darab teherautót, felszerelve gépfegyverekkel, és egy személyautót, a teherautókhoz tartozó benzin-készletet és felszerelést, mintegy 1 millió korona értékben lefoglaltak és biztonságba helyeztek.

A gyergyószentmiklósiaknak nagy problémát jelentett a 204. gyalogezred 700 főből álló legénységének elszállítása. A gyergyószentmiklósi állomásfőnök felvállalta az idegen ajkú katonaság hazaszállíttatását.

Gyergyószentmiklós területéről egyetlen katona sem távozott el fegyverrel, s az útvonal csendjét, biztonságát nem zavarták. Ennek ellenkezőjét tapasztalták a délről és északról átvonuló csapatoknál, amelyek a gyergyószentmiklósi vasútállomást fosztogatták, s romboló tevékenységüket egyes helyi lumpen elemek is támogatták.

A Gyergyói-medencében két községben zavargásra került sor. A zendülők a magántulajdont több helyen megsértették, de vér sehol sem folyt.

A magyarokkal ellenséges érzületű horvát és cseh katonaság nemcsak hogy minden zavargástól tartózkodott, de a nemzeti tanács kezébe lerakta a fegyvert, s az idegen országba igyekvő katonaság a kezei között levő pénzről a lehetőség határain belül elszámolt, mintegy negyedmillió koronát szolgáltatott be. Ezt az összeget nyomban a városi közpénztárban helyezték el, melyet a nemzetőrség szervezésére és ellátására fordítottak, ami 1918. november 2-án megkezdődött.

A Gyergyói Nemzeti Tanács kiáltványa a nemzetőrség feladatkörére vonatkozóan:

„A Gyergyói Nemzeti Tanács és ennek végrehajtó-bizottsága a Nemzetőrség megalakulása után a következő kiáltványt tette köze:

Katonák, Polgárok!

A Nemzetőrség ma megalakult és szervezkedését megkezdette.

A Nemzetőrség hatásköre városunkra és a községekre egyaránt kiterjesztett.

A Nemzetőrség parancsnokságát dr. László Dezső főhadnagy, irányítását Mihály József rendőrkapitány vette át. Az egyes szakaszok és századok parancsnokságára harctérről visszajött vitéz tisztjeink jelöltettek ki.

A Nemzetőrséget harctérről visszajött vitéz katonáink és szolgálatra jelentkezett polgáraink fogják alkotni.

Katonák! Polgárok!

E felelősségteljes órákban szívetekhez és eszetekhez szólunk. Hosszú, gondterhes utaitokon, míg a harctérről hazavergődtetek, szomorúan láthattátok azt a pusztítást, amelyet fegyveres és fegyvertelen katonáink állomásokon épületekben, anyagban és emberben végeztek.

Elég csak annyit mondanunk, hogy míg a gyergyói Nemzeti Tanács közeli frontjainkról elutazó idegen ajkú katonáinkat békés megértéssel lefegyverezte, addig a gyergyói medencén átutazó fegyveres és fegyvertelen katonaság egyetlen egy napon több mint egy millióra rugó kárt okozott.

Katonák! Polgárok!

Tudjátok-e, hogy minden elpusztított krajcárnyi értékkel a magyar nemzet vagyona – a mi –, a mindnyájunk vagyona pusztul el?

Tudjátok-e, hogy dicsőségesen kivívott független magyar hazánk függetlenségét, jelenjét és jövőjét veszélyeztetjük, ha lelépünk a törvényesség, a becsület útjáról?!

Tudjátok-e, hogy a fejetlenséggel, a rombolással, a béke, rend és csend megzavarásával ellenségeink kárörömét növeljük és vágyát gyarapítjuk, hogy hazánkra törjenek s a győzelem óráiban örömeinktől megfosszanak.

Katonák! Polgárok!

Ahol rend, csend és békesség volt, azt ott védelmezzük és biztosítsuk, ahol pedig a rend, csend és békesség megbomlott, állítsuk vissza.

Ez a dicsőséges feladat a Nemzetőrségre hárul.

Tömörüljetek, jelentkezzetek, foglaljátok el méltó helyeteket!

Ha dicsőséget szereztek neveteknek, nekünk messze idegen harctereken, szereztek itthon is.

Csináljatok rendet, békességet, hogy hálaadó imára gyűlhessünk össze.

Az Isten háza után a Nemzetőrség legyen az a hely, ahová tisztult lélekkel beléptek.

Az ünnepélyes eskü, amit a Nemzeti Tanács kezébe leteszték, megszenteli fegyvereiteket s lépteiteket, cselekedeteiteket, s mit házaitek, testvéreitek, városotok és községeitek nyugalma, biztonsága érdekében teszték, s ezt mindnyájunk hálája, imádsága fogja kíséreni.

Fel a legszentebb szolgálata, a tűzhely védelmének szolgálatára!

Éljen független magyar hazánk! Éljen a békés nép!

Éljen a csend, a rend, a békesség!

A Gyergyói Nemzeti Tanács végrehajtó-bizottsága: Dr. Vákár P. Arthur elnök, Dr. László Dezső Nemzetőrség parancsnoka, Mihály József rendőrkapitány.”

A NEMZETŐRSÉG MEGALKULÁSA ÉS TAGJAI

1918. november 3-án megalakult a nemzetőrség, melynek tagjai áthatva az intézmény fontosságától, becsülettel vállalták ezen intézmény szolgálatát.

A nemzetőrség tisztikarának és legénységének névsora a következőképpen mutatott:

Tisztikar: dr. László Dezső főhadnagy-parancsnok, Lázár Gerő kapitány, László Antal főhadnagy, Jakabffy Béla főhadnagy, Kricsa Andor hadnagy, Finkerstein Marcel hadnagy, Csiky Kálmán hadnagy, Gereöffy Géza hadnagy, dr. Fejér Mihály hadnagy, Ferenczi Balázs hadnagy, Bajna András hadnagy, Balázs Sándor hadnagy, Vass Imre hadnagy, Péterffy Zoltán hadnagy, Berecz István hadnagy, Karácsony Gerő hadnagy, Zárug József hadnagy, Lázár József zászlós, Laurentzy Rudolf zászlós, Vákár József zászlós, Szentpétery Kálmán zászlós, Páll Vencel zászlós és Sáska Andor zászlós.

Legénység: Buzási János, Balázs Lajos, Buzási József, Márton Kálmán, Pál Péter, Benedek Ignác, Jánosi Mátyás, Boldizsár Imre, Kolumbán Balázs, Hentz János, Bajkó Ferenc, Kis Ernő, Szmuk Sándor, Burján Péter, György János, Tiltscher Johann, Jungstein Dávid, Csáky Ferenc, Kémenes Ferenc, Bernád Tamás, Köllő Antal, Blénesy Mihály, Balogh Antal, Ferencz István, Ferenczi János, Bíró Károly, Ferencz G. Péter,

Géczi István, Selyem Péter, György János, Selyem János, Páll Vencel, Vajda Gyula, Gottlieb Mihály, Imecs Márton, Csató Ferenc, Molnár Sándor, Szabó Márton, Blénesy András, Pál Károly, Jánosi Imre, Pongrácz Elek, Buslig Gyula, Sándor Elek, Baricz János, Pál Dávid, Lukács Konrád, Blénesi Ede, Málnási József, Nyúl József, Tamás Ferenc, Benedek Márton, Portik József, Selyem Vencel, Blénesy István, Jancsó Béla, Veress László, Benedek Mihály, Ferenc Péter, Hideg Péter, Dezső István, Réti Péter, Csergő Sándor, Both József, Bálint József, Kastal István, Hideg József, Szász Lajos, Balogh Miklós, Csergő Ágoston, Gidró István, Simon Ágoston, Búzás Péter, Bíró György, Kémenes Ágoston, Benedek Mihály, Madaras Gyula, Melles Ferenc, Lukács Vencel, Madaras Ferenc, Szekula Zakariás, Kémenes Károly, Madaras József, Vad Péter, Kari Károly, Nagy Miklós, Kari Vencel, Szép Imre, Kiss István, Pál József, Selyem István, Jakab Alajos, Pál András, Máthé Demeter, Berecz Ignác, Selyem János, Oli Dániel, Illés József, Selyem Imre, Pál Vencel, Stefner Albert, Bajkó Balázs, Réti Mihály, Lukács Vencel, Márton Tamás, Kiss András, Vad Gergely, Gergely Ferenc, Madaras István, Kacsovsky Ferenc, Miklós Balázs, Lukács József, Bíró József, Ferenczy Dénes, Kovács András, Réthi Miklós, Kercsó Ferenc, Dezső József, Hideg Balázs György, Koszti János, Márton Ferenc, Réthi Mihály, Szép Jakab, Várterész Gyula, Sára András Andráse, Rízoli Antal, Kristály Ferenc, Lázár Sándor, Bencze Ferenc, Köllő István, Máté István, Bakos József, Benedek Albert, Polgár Béla, Pongrácz Péter, Sándor József, Madarász Ágoston, Portik Lajos, Gaál Ferenc, Lukács Balázs, Burján József, Kozma István, Péter István, Tóth Lajos, Kádár János, Schmidt József, Benedek Mihály, Kolumbán Sándor, György Ferenc, Blénesy Ferenc, Ádám Vencel, Leopold István, Benedek Antal, Forika István, Burján Vencel, Bajna Vencel, György István, Bajna Sándor, Hideg István, Csergő József, Lukács Komád, Bíró József, Kalányos János, Sólyom Vencel, Leopold József, Ferencz István, Balázs Imre, Réthi János, Sára János Andráse, Lengyel Gyula, Réthi András, Kósa Antal, Kémenes József, Bíró Ágoston, Kémenes Imre, Máté János, Lázár Albert, Kari Péter, Pongrácz Elek, Márton Vilmos, Nagy Ferenc, Szócs Lajos, László Ferenc, Kacsovsky Béla, Máté Ambrus, Buslig János, Portik Lajos, György Lajos, Lőrincz István, Réthi István, Réthi Balázs, Réthi Lajos, Lukács Vencel, Kastal András, Lukács János, Leopold Antal, Szakács Albert, Bőjthe Géza, Farkas István, Kupfman Károly, Zöld Mihály, Bencze József, Bíró Márton, Tordai István, Ludvenkevicz Károly, Bajna Sándor, Réthi Miklós, Orosz Márton, Buslig Gyula, Horváth József, Baksai János, Mihalecz János, Bodó Antal, Karácsony Péter, Kercsó Balázs, Kovács László, Madaras János, Tímár Péter, Dobri József, Bodó Kristóf, Mánya István, Borbély István, Szekula Antal és Csiszár Bálint.

1918. NOVEMBER KÖZEPÉNEK NEMZETKÖZI ÉS MAGYARORSZÁGI ESEMÉNYEI

1918. november 11-én Bartha Albert az új hadügyminiszter rendeletet adott ki az új hadsereg fölállításáról, ugyanakkor megpróbált különleges egységeket is létrehozni.

1918. november 12-én Bécsben kikiáltották a köztársaságot, a császár lemondott. Eckartsauai vadászcastélyában 1918. november 13-án nyilatkozatot adott ki: lemondott az államügyek vitelében való részvételéről, de magáról a trónról nem. 1918. november 13-án a Károlyi kormány aláírta a belgrádi katonai konvenciót, amely a demarkációs vonalat a délszláv és román érdekeknek megfelelően módosította, de északon változatlanul hagyta. Ugyanekkor kezdett tárgyalásokat Jászi Oszkár a román vezetőkkel, majd a szlovák Milán Hodzával. A tárgyalások eredménytelenül végződtek.

A románokkal folytatott aradi tárgyalások idején Iuliu Maniu egy memorandumot küldött Párizsba a belgrádi fegyverszüneti szerződésben megállapított demarkációs vonal megváltoztatásának kieszközlésére, s a román hadsereg Maroson inneni előnyomulásának engedélyezését kérte. A Román Nemzeti Tanács tagjai a román királytól az ún. „rend fenntartása” címén kérték a beavatkozást, s meggyőzték Ferdinánd királyt arról, hogy Erdélyben kellő mennyiségű élelmet, lábbelit és ruhaneműt találnak majd. A magyar ellenállással kapcsolatban jelezték, hogy a román katonai előnyomulásnak nem lesz akadálya.

1918. november 16-án Németországban, Ausztriában és Csehországban kikiáltották a köztársaságot. A magyarországi tömegkövetelésnek engedve, a nemzeti tanács a parlament kupolacsarnokában kihirdette az öt cikkelyből álló néphatározatot, amely szerint: „*Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság.*” Ezt követően a képviselőház fölözlott, a főrendiház pedig berekesztette üléseit.

1918. november 17-én Budapestre érkezett Kun Béla és az Oroszországban szervezett kommunista csoport sok más vezetője. Kun Béla oroszországi tartózkodása idején egy ideig Lenin mellett dolgozott. A Magyarországra hazatért kommunisták tárgyalásokat kezdtek a baloldali szociáldemokratákkal és a forradalmi szocialistákkal. Ugyanezen a napon az osztrák államtanács határozatban rögzítette igényét Nyugat-Magyarország területére.

1918. november 21-én a Károlyi-kormány állami kezelésbe vette a budapesti közúti és helyi érdekű vasutakat. 1918. november 22-én felkérték a lakosságot, adja be fölösleges ruhaneműjét, cipőjét, hogy fölruházhassák a hazatért hadifoglyokat, leszerelt katonákat.

A FRONTRÓL HAZATÉRŐ KATONASÁG FOGADÁSA GYERGYÓ-SZENTMIKLÓSON

1918 novemberének elején kezdtek hazaérkezni a frontról a gyergyói katonák és hadifoglyok. Vákár P. Arthur gyűjtést szervezett számukra. A Csíkvármegye lapban közzétett felhívásában így fogalmazott: „*Testvéreink! Polgáraink! A hazatérő katonaság fogadására és szükségleteinek fedezésére áldozatainkat hozzuk a haza oltárára. Adakozzunk a nagy időkhöz mért bőkezűséggel. Adományokat elfogad és hírlapilag nyugtáz a »Csíkvármegye« is. Pár szóval, de meleg szívvel mindenkit kér Dr. Vákár P. Arthur.*”

A hazatérő gyergyói katonák egy része a Böhm és Pogány bizalmi férfiainak a hatása alá került. A november első tíz napjában érzékelhető, a frontról hazatért katonák és a helyi lumpen elemek magatartását Vákár P. Arthur a következőképpen mutatta be: „*Sok felől halljuk, hogy katonák és civilek rongálják, pusztítják a közvagyon. Nemcsak rabolnak, de oktanul pusztítanak is. Megrongálnak vasúti, postai, távírdai épületeket és berendezéseket. Rombolnak és pusztítanak katonai épületekben és barakkokban, ahol a fölhalmozott anyagot is hasznavehetetlenné teszik, megsemmisítik. Mindebből a köznek nagy kára van, maguknak az illetőknek pedig semmi hasznuk.*”

Hanem igenis ártanak a rombolók maguknak és a magukfajta szegény embereknek. Mert a károkat helyre kell majd állítani. Az összerongált vasúti kocsikat, a középületeket meg kell csinálni, sőt az elpusztított magánvagyon egy részéért is kártérítést kell fizetni. Kinek a pénzéből? A háborúcsináló politikusokéból és Conrad, Árz, Waldstetten és más efféle katonai fősztítók pénzéből? Szó sincs róla! Hanem igenis a szegény embernek adójából. Tudják meg a rombolók, hogy gonoszságukkal a szegény embereknek okoznak kárt. Tudják meg a szegény emberek is, és álljanak az útjába mindenféle rombolásnak.”

Ebben az időszakban Gyergyószentmiklóson fegyveres összetűzésre is sor került egy városi rendőrőrmester és a nemzetőrség egyik tagja között. A rendőrőrmester utasítás nélkül önfejlőleg járt el egy ügyben, ami összetűzéshez vezetett. A rendőrőrmester fegyvert használt, s a nemzetőr apja megsebesült. A nemzetőrség ezt sérelmezte s panasszal fordult a nemzeti tanácshoz, melynek vezetősége méltányolta a nemzetőrség panaszát: az őrmestert nyomban elbocsátotta, s helyébe a nemzetőrség kebeléből Jánosy Mátyást városi rendőrőrmesterré nevezte ki.

KÖZÁLLAPOTOK GYERGYÓSZENTMIKLÓSON A 20. SZÁZAD ELEJÉN

A 20. század eleji Gyergyószentmiklós város közigazgatása a korrupció melegágyának tekinthető. A város tisztségviselőinek korrump magatartása a világháború idején sem változott. Gyergyószentmiklóson minden rend-

szertelenséget és mulasztást a háborúval takargattak. A város lakossága úgy tudta, hogy a városi polgármesteri hivatalban a tisztviselők a háborús intézkedések foganatosításával s a háború okozta anyagi károk orvoslásával voltak elfoglalva. A város lakói hittek a tisztviselők becsületességében. A menekülteknek járó segélycsomagok szétosztásánál igen sok törvénytelenséget hajtottak végre. Megalázták a város szegényebb lakóit, de még a középréteghez tartozókat is. A város vagyonát mint sajátjukat kezelték. Hatalmukkal való visszaéléseik adatai egyre inkább nyilvánosságra kerültek. A város lakóinak panaszai nap nap után hangosabbak lettek. A gyergyószentmiklósiak számon kérték tőlük a háborús intézkedéseket is. Kitűnt ugyanis, hogy a háború alatt intézkedéseikkel a lakosság érdekeit megrövidítették. Mulasztásaik igen súlyosak voltak. A város közigazgatásának teljes csődje volt érzékelhető. A háború négy esztendeje alatt a város ügyés és vagyonkezelését teljesen elhanyagolták. Gyergyószentmiklós város az 1916. év óta nem készített költségvetési előirányzatot, nem készített zárszámadást, nem rendelkezett vagyonleltárral és vagyonmérleggel. Községi üzemében az egyetlen villamosvilágítás évi 60 ezer korona kárral dolgozott. Milliós kasszákat egy ember számfejtett, kezelt és ellenőrzött.

A kormánybiztosságok megállapították, hogy a város neve alatt meg nem engedett üzletkötések történtek. Államrendőrség állapította meg, hogy egyesek a menekültek és kitelepítettek kárára vagyonokat szereztek.

A közellátásban a pajtáskodás és a nepotizmus érvényesült. A becsületes emberek nem találtak meghallgatásra. Azok, akiknek torkát a nyomor összeszorította, nem találtak utat a közellátás szerveihez.

Katonai átvonulási illetékekből a város lakói 10-20 évre minden adójukat fedezhették volna; de ez a törvényben biztosított jog a katonai számvevő őrmesterek tetszésére volt bízva. Millióktól esett el így szüntelenül e két év óta katonaság által megszállt város. 1918 végén a háborús négy esztendő mulasztásait a város lakóinak nagy része számon akarta kérni.

AZ 1918. NOVEMBER 10-I NAGYGYŰLÉS GYERGYÓSZENTMIKLÓSON

1918. november 10-én megszervezték Gyergyószentmiklós s a Gyergyóimedence polgárságának, katonáinak, munkásainak nagygyűlését. Több ezerre menő néptömeg gyűlt össze a Kossuth Lajos téren, hogy hitvallást tegyen a magyar köztársaság mellett, kiegészítse a Gyergyói Nemzeti Tanács végrehajtó nagybizottságát. A gyergyószentmiklósiak megfogalmazták követeléseiket a város ügyvitelével szemben. A népgyűlést dr. Gross Tivadar közjegyző indítványára Kolumbán Ferenc birtokos nyitotta meg, s felhívta a jegyzőt, hogy a nemzeti tanács újonnan alakított névsorát terjessze elő. Ennek alapján határozattá emeltetett, hogy a Gyergyói

Nemzeti Tanács végrehajtó-bizottsága a következőkből áll: Elnök: dr. Vákár P. Arthur. Az új nemzeti tanács végrehajtó-bizottságában a következő értelmiségiek kaptak helyet: dr. Balás Elek, Tódor Béla, dr. Kugler Vilmos, László Dezső, dr. Gross Tivadar és Görög Joachim.

A tisztviselők, hivatalnokok és alkalmazottak névsora a végrehajtó bizottságban így mutatott: Mihály József, Bordás István, Sennensieb Herman, Márton Tamás, Balázs Sándor, Kercsó Sándor és Vass László.

Kereskedők és iparosok képviselőire a nagygyűlésen részt vevők a következő személyeket javasolták: Merza Vilmos, László István, Tóth Lajos, Kémenes M. József, Csibi János, Leopold István, Blénessi Jenő, Strasser József, Benedek Mihály Ferencé, Blénessy Ignác, Lőrincz István és Szabó Vencel.

Gazdálkodók, földművesek és munkások közül a javasoltak névsora így mutatott: Kolumbán Ferenc Alberté, Selyem István, Blénesi Albert, Bajna Ferenc, Jánossy Mátyás, Kolumbán István Józsefé, Selyem Antal Antalé, Kémenes Gyula, Páll Ferenc Alajosé, Kémenes József Antalé, Kádár Vencel, Blénessi István Imréé, ifj. Réthi István, id. Márton Lajos, Kolumbán Ferenc Balázsé, Blénessy Tamás és Ifj, Kémenes Miklós.

Miután megszavazták a Gyergyói Nemzeti Tanács végrehajtó-bizottságának tagjait, Jánossy Mátyás indítványára zászló alatt 50 tagú küldöttség ment a nemzeti tanács végrehajtó-bizottsága s a nemzetőrség parancsnoka után. Ez idő alatt Szilágyi Lajos, a budapesti 11. számú nemzetőrség egyik szakaszvezetője mondott lelkes beszédet.

Közben a küldöttséggel megérkezett a nemzeti tanács elnöksége, akiket megjelenésükkor az ezrekre menő néptömeg karlengetéssel és éljenzéssel fogadott. Az elnökség helyet foglalva a Kossuth Lajos-szobor talapzatán szünni nem akaró taps közben, dr. Vákár P. Arthur, a Gyergyói Nemzeti Tanács elnöke félórás beszédben ismertette a korabeli politikai helyzetet s lelkes beszédét az egybegyűltek ezrei ovációban részesítették.

Dr. Vákár P. Arthur beszédét félbeszakították a Nemzetőrség tagjai, akik követelték a polgárság és a katonaság jogos követelésének a meghallgatását. A nemzetőrség tagjai ugyanis a népgyűlésen kérték a város összes hivatalnokainak – Mihály rendőrkapitány és Márton Tamás városgazda kivételével – állásukból való elmozdítását. Hosszas tárgyalások következtek. Végül is a nemzetőrség tagjai követeléseiket a következő négy pontban rögzítették:

1. Követeljük, hogy a Gyergyószentmiklós város ügy- és vagyonkezelésének fő felügyeletével dr. László Dezső, gyergyószentmiklósi ügyvéd, nemzetőrségi főparancsnok bízzassék meg!

2. Követeljük, hogy a nemzeti tanács végrehajtó-bizottságából egy bizottság küldessék ki, amely a városi tisztviselők egész háborús hivatali működését felülvizsgálja!

3. Követeljük, hogy a nemzeti tanács mondja ki, hogy úgy a város polgárságának, valamint katonaságának és hozzátartozóinak mindennemű sérelme és hadikára a törvényesség és a népjóléti intézmények figyelembevételével orvosoltatnak!

4. Követeljük, hogy az összes városi tisztviselők közhivatali tevékenységükért teljes vagyoni jótállást vállaljanak és az összes tisztviselők ingó és ingatlan vagyona írásban is a község és egyesek kárainak fedezésére biztosítsassék!

Hosszas meggyőző tárgyalások következtek. A november 10-i nagygyűlésen végül is a következő határozatokat fogadták el:

a. A nemzeti tanács fölkérte és megbízta dr. László Dezsőt, hogy a város ügyeinyagyonkezelését nyomban átvegye.

b. A nemzeti tanács vállalta, hogy a városi tisztviselők egész háborús hivatali működését egy, a kebeléből-kiküldött bizottsággal ellenőrizteti és felülvizsgáltatja és az időközben megüresedett állások betöltése érdekében pályázatot hirdessen.

c. Minden városi tisztviselővel egy nyilatkozatot íratnak alá a következő tartalommal: *„Nyilatkozat. Melynél fogva alattírt mint Gyergyószentmiklós r. t. város tisztviselője kötelezőleg kijelentem, hogy az 1886. évi XII. tc. 86. §-a alapján – összes ingó s ingatlan vagyonommal teljes kártérítési és fizetési kötelezettséget vállallok Gyergyószentmiklós r. t. várossal szemben mindazon kárért, melyet hivatalos eljárásomban akár cselekvés, akár mulasztás által szándékosan vagy vétkes gondatlanságból, a városnak és egyes városi lakosoknak – jogtalanul és illetéktelenül okoztam még arra az esetre is, ha lemondás folytán hagynám is el állásomat, vagy fegyelmi eljárás útján elrendelt vizsgálattal is a kár fegyelmileg ellenem megállapíttatnék, miért is se ingó, se ingatlan vagyonomat nem adhatom el, se el nem ajándékozhatom, azt letiltottnak, zálogba adottnak tekintem Gyergyószentmiklós r. t. város részére.”*

A nyilatkozatnak a városi tisztviselők általi aláírása után, Vákár P. Arthur beszédére egy szívből és egy lélekből zúgott fel a mindenkit uraló kiáltás: Éljen a köztársaság!

1918. november 10-én este, a nagygyűlés után a gyergyóiak arról kaptak hírt, hogy a határt román járőrök lépték át. A Gyergyói Nemzeti Tanács egymás után kapta az értesüléseket, hogy 10–40 főnyi járőr tartózkodik Tölgyesen, Bélborban, Békáson, Gyimesbükkön és Csíkszentmártonban. A járőrök parancsnokai azt jelentették, hogy a románoknak semmi ellenséges szándékuk nincs, s hogy csak a rend fenntartására kaptak utasítást.

Tölgyesről vissza is vonult a 30 főből álló járőr, s a bélbóri járőr parancsnokával a Gyergyói Nemzeti Tanács telefonon beszélgetett, s később a gyimesbükki járőr parancsnoka érdeklődött az eseményekről.

A nemzeti tanács november 10-e után részben végrehajtotta a népgyűlés határozatát s a városi adminisztrációt felügyelet alá helyezte. A 204-es gyalogezered tisztikarától elvett autókkal László Antal mérnök főhadnagy sikeres működést fejtett ki. Az autókkal hordatta össze az értékeket, melyek az állomásnál és a város közelében voltak.

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA ÉS A MAGYAR-ELLENES ÁLLAMOK TERÜLETI KÖVETELÉSEI

A korabeli Magyarország legfontosabb eseményének számított Károly császár és királynak lemondása előbb Ausztria, később Magyarország trónjáról. Előbb az a felfogás uralkodott, hogy meg kell várni az alkotmányozó gyűlés összeülését, de az antant hatalmakkal folytatott fegyverszüneti és béketárgyalás az elé a kényszerhelyzet elé állította Magyarországot, hogy államformája tekintetében nyomban döntést hozzon. A Budapesten székelő Magyar Nemzeti Tanács körtáviratban kereste meg az ország vármegyei és nagyobb körletekre kiterjedő nemzeti tanácsait, s kikérte véleményeiket a köztársasági államformáról.

A Gyergyói Nemzeti Tanács nyomban válaszolt a felhívásra, s a következő egyhangú határozatot hozta a Magyar Nemzeti Tanács tudomására:

„A Magyar Nemzeti Tanácsnak

Budapest,
Képviselőház.

Világátalakulástól, nemzetek hatalmas evolúciójától magyar nemzet sem maradhat távol.

Magyar Köztársaság Turul madara előtt mi is meghajtjuk zászlónkat, kik a keleti határ vérzivatarait magyarként álljuk.

A gyergyói Nemzeti Tanács nevében:

Dr. Vákár P. Arthur.”

Így döntöttek az ország többi nemzeti tanácsai is, ami országos határozattá emelte a köztársasági államforma iránti igényt. 1918. november 16-án az Országgyűlés képviselőházának kupolacsarnokába összehívott nagygyűlésen kikiáltották a köztársaságot.

Csehország, Szerbia és Románia az antant hatalmak hallgatólagos támogatásával megtámadták Magyarországot. Nyugat-Magyarországra a csehek törtek be, s ellenállás nélkül megszálltak nyolc vármegyét, jöllehet, e magyar vármegyék tót ajkú lakosai tiltakoztak az ellen, hogy őket Magyarország testétől elszakítsák. Hadműveleteket kellett kezdeményezniük újból a magyar harcosoknak, s pár nap alatt a megszállott vármegyék területének legnagyobb részét a cseh és szlovák csapatok elhagyták.

Délen a szerbek lépték át a magyar határt, s ellenállás nélkül nyomultak előre a Bácskában, de sem életben, sem vagyonban nem tettek kárt.

Míg ezek az események nyugaton és délen történtek, azalatt a népkormány miniszterei és a román komité tagjai Aradon tárgyaltak, s kibontakozási alapot kerestek Magyarország, valamint az erdélyi románság érdekeinek fenntartásában. A román komité tagjai 26 erdélyi és magyarországi vármegyét követeltek Magyarországi területéből.

A HADSZÍNTEREKRŐL VISSZATÉRŐ KATONÁK ÉS A NEMZET- ŐRSÉGEK EGYES TAGJAI KÖZÖTTI ELLENTÉTEKRŐL

A gyergyói nemzetőrségnél érzékelték a frontról hazatérő katonák elégedetlenségét a nemzetőrségek személyi összeállításával kapcsolatban. Ezért a községi nemzetőrségekhez fordultak a katonák panaszjaival. A községi nemzetőrségek parancsnokaihoz írt levelükben a gyergyószentmiklósiak jelezték, hogy az olasz és francia hadszínterekről visszaérkező katonák elégedetlenek voltak a gyergyói falvak nemzetőrségeinek személyi összetételével. Szerintük ezekbe a nemzetőrségekbe fiatalabb korosztályú, katonaság alól felmentett és harctéri szolgálatot nem teljesítő egyéneket vettek fel. A nemzetőrségbe azonban a frontról visszatért, jó magaviseletű, szegényebb sorsú katonákat kellett volna felvegyenek. Tehát arra kérték a gyergyói falvak nemzetőrségeinek parancsnokságát, hogy e rendelkezésnek megfelelően járjanak el.

A hadsereg és a polgárőrség felállításával kapcsolatban Bartha Antal hadügyminiszter az általa kiadott kormányrendeletben a következő utasításokat adta: a hadsereg tagjai az 1896., 1897., 1898., 1899. és 1900-ban született korosztály, s minden, ehhez a korosztályhoz tartozó katona, aki már leszerelt, köteles a lakóhelyéhez legközelebb eső póttestnél vagy kiegészítő állomás parancsnokságnál jelentkezni. Ez a katonai szolgálat csak néhány hónapig tart, és a hadsereg s nemzetőrség tagjai részesülnek először a földosztásban és állami alkalmazásban. Aki nem jelentkezik, az ellen a törvény teljes szigorával fog a kormány eljárni.

Minden közkatona élelmezésen kívül napi 10 koronát, tizedes 11, szakaszvezető 12, őrmester 14, törzsőrmester 15, tiszthelyettes napi 16 koronát kap. Jelentkezni kötelesek az említett korosztályokhoz tartozó tisztek is, akiknek arányosan nagyobb fizetést ad a kormány.

A rend fenntartása második szervének a nemzetőrséget tekintették. A nemzetőrséget az önkéntesség elve alapján szervezték, akiket katonaruhával s fegyverrel láttak el és a szükséghez képest küldtek a veszélyeztetett helyekre. Díjazásuk azonos volt a hadsereg tagjaival. Mentésültek a katonai és a nemzetőri szolgálat alól a főiskolai hallgatók, továbbá a soron

kívül elbocsátott tanítók, tanárok és közigazgatási tisztviselők, akik ezen minőségüket igazolni tudták.

A ROMÁN HADSEREG ÉS AZ ERDÉLYBE VALÓ BEVONULÁS

A román diplomácia már november hónapban is szorosan együttműködött az antant hatalmakkal Erdélynek, a Részeknek, Bánságnak és Máramarosnak Magyarország területéből való kiszakításában. A franciák a belgrádi béketárgyalásokon nem fogadták el a páduai tüzszünet békepontjait. Gróf Károlyi Mihályt ezeken a tárgyalásokon arra akarták kényszeríteni, hogy jelentős területeket adjon át Erdélyből és a Bánságból Romániának. November 13-án Aradon került sor a román–magyar tárgyalásokra, ahol a románok 26 vármegyét követeltek Magyarország területéből. Az antant hatalmak együttműködtek Romániával Erdély elfoglalásában. Először ők akartak bevonulni Kelet-Magyarország területére, hogy a román hódítás látszatát elkerüljék. Ezért a romániai katonai egységek előnyomulása magyar területre elmaradt, részben az antant balkáni haderői főparancsnokának utasítására, részben pedig a nagy hőésés miatt. A legelől lévő pont, ameddig a romániai reguláris csapatok előrenyomultak, Bereck helység volt. A románok Soveától Camoresti-ig a határon állottak. Kiküldött őrzáraitak előrehatoltak Ojtuz, Bereck és Sósmező helységig. A román katonák egyenruháját a kortársak ugyancsak tarkának írták le; orosz köpenyeg, francia fegyvert, magyar bakancsot és tölténytáskát viseltek; az utóbbiakat az ojtuzi raktárból szerezték. Az egyik román katona elbeszélése szerint Moldvában francia csapatok vannak és állítólag ezek tartották vissza a románokat a Magyarországra való betöréstől. A román csapatokban többnyire csak 17–22 éves ifjak szolgáltak.

A gyergyóiakban elevenen élt az 1916-os évi román invázió emléke. Ellenőrizhetetlen hírek járták a vidéket a várható román támadásról.

AZ 1918. NOVEMBER 22-I NÉPGYŰLÉS GYERGYÓSZENTMIKLÓSON

A népgyűlést a város polgármestere hívta össze november 22-én, délután 2 órára, a városháza nagytermébe. A gyűlésen a megszálló antant sereg elszállásolását és a szükségességgel való ellátását kellett volna tárgyalni. Orel Dezső polgármester szerint a megszálló sereget minden ellenállás nélkül kell fogadni, minden rendetlenségtől tartózkodni kell. Mint mondta: ezt kívánja az egész város érdeke, a lakosság személyi és vagyoni biztonsága. A megjelentek tudomására hozta az elszállásolási és ellátási bizottságok kijelölését, melyek vezetőinek kapcsolatba kellett lépniük a megszálló sereg parancsnokságával.

A résztvevők, ahelyett hogy a korrupt városvezetés leváltásáról hallottak volna, megtudták, hogy az idegen katonai megszállás terheit is el kell

viseljék. A polgármester beszéde utáni felháborodást dr. László Dezső próbálta lecsillapítani. Vákár P. Arthur a következőképpen mutatta be beszédét: „...tapintatos és határozott kijelentéseivel az egyes felszólalásokat rendes mederbe terelte, a nyugtalanokot megnyugtatta. Semmi sem annyira érdekünk, mint hogy a mostani nehéz helyzetben mindenki megtartsa nyugodt higgadtságát és a törvény határai között maradjon. Ha egyik vagy másik hatósági közeg ellen valakinek kifogása, panasza van, a rendes eljárásnak adjon helyet. Bízunk köztársasági népkormányunkban. Mihelyt szeretett hazánk ege felől a vészterhes felhők eloszolnak, módjában fog állani minden visszaélő tisztviselőt kérdőre vonni, leszámoltatni, s vele érdeme szerint elbánni. Nem célszerű elzavarni, lehetetlenné tenni, mert ezáltal elszámolási kötelezettsége alól nem akarva is feloldjuk, azt állíthatja, hogy lehetetlenné tették részére az elszámolást, mert okmányai eltűntek, s így a menekülés útja számára meg van nyitva.

Ha magyarok vagyunk, ha szeretjük hazánkat, ne tetézzük tengernyi baját. Gyászos öltözetben siralomházban van, várja a békekonferencia üteletét. Oh, ne tépegessük keserves gyászos ruháját, ne marcangoljuk szívét a jó anyának, a hazának, mely oly mély fájdalmat érez, mint azon áldott állapotban volt anya, ki azt érezte, hogy iker-gyermekei méhében verekednek, egymást pusztítják. Ez képlet, de nagyon is találó. Átéltük, átdolgoztuk, átszenvedtük a 4 és fél éves világháború borzalmait, ellenség elől is menekülnünk kellett, éhezünk, fáztunk, hajlék nélkül bolyongtunk keserves szívvel, felbecsülhetetlen kárt szenvedtünk, feldúlt hajlékunkba megtört szívvel tértünk vissza. De nem estünk kétségbe, éjt nappá téve dolgoztunk, hogy hazatérő fiainkat saját otthonunkba fogadhassuk, éhségüket csillapíthassuk, egymás látásán örvendhessünk. Oh, mindenre, ami előttük kedves, kérjük, kimélgék meg véreinket. A hosszú és rettenetes harc alatt elhulltak legjobb férfaink, az iszonyatos spanyol betegség jelenleg is pusztítja népünket. Nekünk minden magyar karra szükségünk van, hisz oly kevesen vagyunk, különösen székelyek, a nagy népek között, hogy a nagy Széchenyi mondása szerint a nagy bűnösnek is meg kell bocsátanunk, javulásra időt és lehetőséget kell adnunk.

Mindenki, férfi és nő teljesítse kötelességét, tegyen meg minden tőle telhetőt, hogy a rend, a nyugalom és a béke helyreálljon. Ne tegyük ki magunkat a világ elítélésére, ne szolgáltassunk erre okot.”

A nagygyűlés résztvevői, a korrump városvezetők hatalmukkal való visszaéléseinek a kivizsgálását, főleg pedig ezek felelősségre vonását várták el. A nagygyűlésen a városvezetők azonban igyekeztek elhallgatni a hatalmukkal visszaélt városi tisztségviselők tetteit. Mindenkit megdöbentett az a hír, hogy a város lakóinak az antant haderő elszállásolását is el kell vállalnia.

A polgármester és dr. László Dezső magatartása a nemzetőrség egyes tagjaiban óriási felháborodást váltott ki, ami lázadáshoz vezetett Gyergyó-

szentmiklóson és a gyergyói falvakban. A felkelés egyik áldozatának meggyilkolásáról a helyi hetilapban a következőket olvashatjuk: „Blénesi Albert a gyergyószentmiklósi székely gazdatársadalom egyik, legértékesebb tagja tragikus halállal halt meg. A gyergyószentmiklósi Nemzetőrség egynéhány, önmagáról megfélekedezett tagja, akiknek gondolkozását az alkohol megmérgezte, a városban lövöldözve, törve, zúzva vonultak végig s keresték azokat, akikre bosszújuk irányult. Fegyverszó, kézigránátdörgés és vad káromló kiáltással jártak utcáról-utóra a fékevesztett emberek s kerestek egyes városi tisztviselőket, s így egyik tisztviselő után, Blénesi Albertnál is kutattak. Blénesi szabad kutatást engedett házánál, s amikor nem találták a keresettet, előbb erőszakoskodni, majd lövöldözni kezdtek. Két golyó mellén találta a derék székely embert, aki forradalmi idők legönzetlenebb munkása volt s segítő munkájával a Nemzeti Tanács teendőit megkönnyítette. Halála igaz részvétet kelt, mert a nemzetőrség ezen tagjainak sem volt érdemes e derék polgár. Temetése óriási részvét mellett ment végbe. A függetlenségi párt is derék alelnökét veszítette el az elhunytban.”¹

A november 22-i lázadás kiterjedt az egész városra és tömegmérteket öltött. Minderről a korabeli magyar újságok is megemlékeztek.

„Gyergyószentmiklóson egy vörös gárda, amely az ottani nemzetőrökből alakult – olvashatjuk a Kolozsvári Hírlap 1918. november 23-i közleményében –, a postát megszállotta, a vasutat hatalmába kerítette és a városban anarchiaszerű állapotot teremtett.”

A lázadás méreteire utal az ugyancsak Kolozsváron megjelenő *Ellenőr* című lap tudósítása is, melyben többek között a következőket olvashatjuk: „Hivatalosan is megerősítették, hogy Gyergyószentmiklóson a portyázó nemzetőrök rabolnak, gyilkolnak és öldökölnek. A postahivatal épületét teljesen tönkretették. A nemzetőrök asszisztálnak minden rendzavaró cselekedetükben a csöcseléknek. A telefon és a távirda berendezését megrongálták. A postai

1 A Csíkvármegye című újságban a család a következő gyászjelentést adta ki: „Szívünk legmélyebb bánatával tudatjuk, hogy a hűséges hitvestárs, gondos és nagylelkű apa és nagyapa, mindenkivel jót tévő és szerető rokon Blénesi Albert birtokos városi és törvényhatósági bizottsági tag, a Nemzeti Tanács és számos egyesület tagja életének 58-ik, boldog házasságának 33-ik évében, orgyilkos golyótól saját otthonában, f. hó 22-én szenvedett sérülése következtében, f. hó 24-én reggel 8 órakor, a halotti szentségek ájtatos felvétele után, jobblétre szenderült. Drága halottunk földi maradványait f. hó 26-án d. u. fél 3 órakor helyezzük örök nyugalomra. Lelkéért az engesztelő szentmise-áldozat f. hó 27-én lesz az egek Urának bemutatva. Emléke feledhetetlen, örök álma legyen nyugodt! – Gyergyószentmiklós, 1918. november 24-én – Bánatos, nője: Kary Erzsébet, Blénessy Mihály és neje, Blénessy Sándor tábornok, neje és gyermeke, Bertalan, neje és gyermekei, Erzsébet, férje, Kary Imre és gyermekei, Boris, férje Török Balázs és gyermekei, József, veje és gyermekei, Félix neje és gyermekei, testvérei. Madaras Balázs, Bajna Márton, vejei. Madaras József, Bajna Ferenc, apatársai. Teréz, férjezett Madaras Balázsné, Vera, férjezett Bajna Mártonné, Erzsébet, leánya, Madaras Albert, József, Balázs, Bözsi, Vilmos és Mária, Bajna József és Mariska, unokái.”

hivatalba fegyveres csoportok rontottak be. A postai tisztviselőknek az ablakon keresztül kellett elmenekülnie a csócselék és a nemzetőrök dühe elől.” Az *Ellenőr* című lap szerint a Gyergyói Nemzeti Tanács kétségbeesett hangon kért katonai segítséget Kolozsvártól és egy páncélvonatot „a város és a vasút megmentésére”. Ugyanazon lap szerint a kerületi parancsnoksághoz is érkezett egy távirat, melyben a katonai erő kirendelését kéri a gyergyószentmiklósi polgármester.

A Gyergyói Nemzeti Tanács tagjai, a maroshévízi mozgóőrség, valamint a Marosvásárhelyről később érkező katonai egységek végül is elfojtották a helyi lázadást.

A korabeli eseményről a *Historia Domusban* a következőket olvashatjuk: „Gyergyószentmiklóson november 22-én a vörösgárdisták kerekedtek felül, feltörték a munició s raktárt s rettenetes lövöldözést vittek véghez, a polgármestert, városi főjegyzőt, a városi számvevőt, az egyik aljegyzőt halálra keresték, de (ezek) részint idejében elrejtőzködtek, kettő a városról elmenekült. Ezen rettenetes éjszakán lőtték meg Blénesi Albert birtokost, egyháztanácsost, ki sebeibe belehalt harmadnapra, Pál Ignác birtokost, határbíróat agyba-főbe verték, de ez irtózatos sebeiből felépült.

A plébániát nem bántották, sem a plébánost, sem a segédlelkészeket nem bántalmazták, egyes fenyegető hangok voltak a polgármester háza előtt a papokra is, mint népvezetőkre, de dacára annak, hogy egész késő éjjel a plébánia körül lődöztek, a polgármestert keresve, de a plébániai lakra nem lőttek. Reggel megérkeztek Marosvásárhelyről a nemzetőrök, kik megakadályozták a további kegyetlenkedést. A főbűnösöket elfogták.”

A felkelés leverésében a gyergyószentmiklósi nemzetőrök bizonyos csoportjai is részt vettek. Közülük Kricsa Andort a vitéz 82-es ezred hadnagyát is kiemelhetjük, aki a gyergyószentmiklósi zendülés alkalmával is kitüntette magát, s ezért főhadnaggyá léptették elő.

A város vezetői és a korabeli sajtó – Vákár P. Arthur kivételével – a vörösgárdisták lázadásának mutatta be a november 22-i eseményeket. Valójában Gyergyószentmiklós szegényebb lakosai, a frontról hazatért katonák, volt hadifoglyok lázadtak fel azért, mert nem akarták kivizsgálni a tisztségviselőknek hatalmukkal való visszaélését, illetve korrupciós ügyeiket. Az antant seregek elszállásolásának igénye is hozzájárult a felkeléshez, ami újabb terheket rótt volna Gyergyó lakosságára.

A GYERGYÓI NEMZETI TANÁCS TEVÉKENYSÉGE 1918 NOVEMBERÉNEK VÉGÉN

A Gyergyói Nemzeti Tanács – Vákár P. Arthur kezdeményezésére – élénk diplomáciai tevékenységet fejtett ki 1918 novemberének végén. Küldöttségük meglátogatta a népkormányt. A Károlyi-kormány egyes

tagjaival folytatott tárgyalásaik során ők, Gyergyó polgárainak a budapesti kormánytól való elvárásait tolmácsolták. A küldöttség részt vett mind a Székely Nemzeti Tanács budapesti ülésén, mind pedig a marosvásárhelyi székely nemzetgyűlésen. A gyergyóiak küldöttségét dr. Vákár P. Arthur a nemzeti tanács elnöke vezette. A küldöttségben részt vettek idős Márton Lajos, Kolumbán Ferenc, Szabó Vencel és Blénesi István.

A gyergyóiak részt vettek a központi nemzeti tanács november 28-iki ülésén, ahol a határszéli székelység kívánságait dr. Vákár P. Arthur tolmácsolta. A kívánság az volt, hogy a népkormány járjon közbe, hogy a határszéli székely központokba, így elsősorban Csíkszeredába, Gyergyószentmiklósrá, Maroshévízre, Ditróba, Csíkszentmártonba és Kézdivásárhelyre román csapatok helyett francia osztagok küldessenek.

Az intézőbizottság részéről Ugron Gábor és Sebest Dénese válaszoltak a kérésre, s nyomban intézkedtek, hogy Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter és Bartha Albert hadügyminiszter kihallgatáson fogadja a gyergyóiakat.

Másnap a gyergyói küldöttség a Székely Nemzeti Tanács nagygyűlésén vett részt, amelyen a világ népeihez intézett kiáltványt szövegezték meg. Ekkor a gyergyóiaknak alkalmuk volt a hadügyminisztérium egyik szakosztályvezetőjével, Nagy Vilmos vezérkari századossal a katonai javak sorsát tisztázni.

A budapesti Székely Nemzeti Tanács kiáltványban válaszolt a Román Nemzeti Tanács kiáltványára. A válasz hangsúlyozta, hogy a magyarországi románság az általa követelt területen, mint számbeli kisebbség, a wilsoni elvek alapján nem jogosult a kizárólagos impérium átvételére.

Sorra vette a válasz a Román Nemzeti Tanács kiáltványának ferdítéseit, s történelemhamisítását. Elsősorban azt az állítását, hogy a román nép a mai magyar állam keleti félében a Traian császár daciai hódítása óta őslakó. Ez minden történeti alapot nélkülöző önkényes feltevés, mert bizonyítható, hogy a románság mint félnomád pásztornép vándorolt be a magyar államba a 13. század kezdetétől a 18. század végéig. A románság saját fejedelmeinek és uralkodó osztályának zsarnoksága miatt vándorolt Magyarországra, ahol a műveltségnek és az anyagi jólétnek olyan magas fokára emelkedett, amely össze sem hasonlítható a romániai (regáti) románokéval. Azt is állította a Román Nemzeti Tanács, hogy a magyar kormányok mesterséges telepítésekkel rontották a területek etnikai viszonyait, ezzel szemben a válaszban jelezte azt, hogy 1867 után e területen összesen 41 300 főnyi magyar települt le, a területek összlakossága pedig 6 800 000 ember. A városokban a románság sohasem alkotott többséget, mert nem városlakó elem. A kiáltványban a románság vállalta, hogy a románság a területén élő népek számára biztosítani fogja az életfeltételek

egyenlőségét. Erre a kijelentésre az volt a válasz, hogy a terület, melyen a székelyek, magyarok, szászok és románok együtt laknak, mindnyájuk közös tulajdona és nem saját területe a románságnak. A székelység az országban lakó nemzetek között lévő viszonyoknak, a wilsoni elvek alapján való rendezését illetően nem ismerhet el jogosnak mást, mint a Magyarország kormányának ezt az álláspontját, amelyet a Román Nemzeti Tanács kiáltványa a világ népei előtt oly igazságtalanul megvádolt. A székelység kiáltványában kihangsúlyozta, hogy nem tartja jogosnak, sem igazságosnak és megvalósíthatónak az országban lakó egyenlő jogú nemzetek közt való viszonyoknak semmiféle olyan rendezését, amely a magyar állam területi integritásának megbontásával járna.

A következő nap délelőtt a gyergyói küldöttség a volt királyi várba ment, ahol Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter szívélyesen fogadta a küldöttséget. A miniszter előtt Gál Mózes és dr. Vákár P. Arthur tolmácsolták a székelység kívánságait, amelyre Jászi miniszter megnyugtató kijelentést tett. Elmondta, hogy az antant hatalmak rövidesen egységes intézkedést léptetnek életbe a megszállás tekintetében, s Székelyföldre nem román, hanem francia osztagokat fognak irányítani. Dr. Vákár P. Arthur átadta a miniszternek Ferdinánd román király kettős kiáltványát, amelyet Erdély megszállása érdekében katonáihoz és polgáraihoz intézett.

A gyergyóiak a belügyminisztériumban is tárgyalásokat folytattak. November hónap elején, Kolumbán Ferenc indítványára a gyergyói Nemzeti Tanács távirati kérést intézett a belügyminiszterhez a hadikárok gyors kiutalása érdekében. A belügyminiszter táviratban hozta a Gyergyói Nemzeti Tanács tudomására, hogy Gyergyószentmiklós károsultjai részére 1 millió 302 ezer koronát utalt ki, s több község részére a kiutalási munkálatok folynak. A gyergyóiak a kártérítési kiutalások folytatásáért kérték. A küldöttséget hétfőn fogadta dr. Gáspár Arthur miniszteri tanácsos, s a Márton Lajos, Blénesy István, Szabó Vencel és Kádár István által előadottakra örömmel jelentette ki, hogy fokozott munka mellett Remete, Ditró, Szárhegy, Gyergyószentmiklós károsultjainak Budapesten levő aktáit elintézte, s felkérte dr. Vákár P. Arthurt, hogy a négy millió koronát és aktacsomót tartalmazó csomagot vegye magához és juttassa el a károsultaknak. Másnap a gyergyóiak személyesen vették át a négy község részére a kárkifizetések aktáit.

A Gyergyói Nemzeti Tanács küldöttsége Gáspár miniszteri tanácsos előtt is szóba hozta a katonáktól átvett állatállomány szétesztésének kérdését. A hadügyminisztérium álláspontja egyezett a gyergyóiakkal. Eszerint az állatállományból a katonák, özvegyek, árvák, rokkantak s általában a szegény kisemberek kellett részesüljenek.

A GYERGYÓIAK A MAROSVÁSÁRHELYI SZÉKELY NEMZETGYŰLÉSEN

Budapestről a Gyergyói Nemzeti Tanács tagjai fűtetlen vasúti kocsiban Marosvásárhelyre utaztak, ahol részt vettek a Maros folyó menti városban szervezett székely nemzetgyűlésen. Vákár P. Arthur szerint a „*marosvásárhelyi Székely Nemzetgyűlés méreteiben és lelkesedés tekintetében felülmúlt minden hasonló Nemzeti Tanácsi alakulatot.*”

A délelőtti órákban már ott hömpölygött a marosszéki, udvarhelyi harisnyás székelység a főtéren, majd a vármegyeházán gyülekeztek. Ezalatt a nemzeti tanács előértekezletet tartott. Azután tömött, zárt sorokban vonult fel a több ezer főre menő sokaság a kultúrpalotába.

A földszint, az erkélyek, a színpad, az előterek és bejárók zsúfolásig megteltek, amikor a hatalmas orgona a Himnuszba kezdett, és villanyárban úszó ezrek énekétől reszkettek a kultúrpalota gyönyörű falai.

Ekkor Antalfy Endre elnök megnyitotta az ülést, magas szárnyalású beszédében méltatta a nap jelentőségét. Ezután Szádeczky Lajos olvasta fel Erdélyre s a székelységre vonatkozó tanulmányát, melyben az erdélyi románság helyzetét vázolta, s reflektált azokra a támadásokra, amelyeket a Román Nemzeti Tanács intézett a magyar nemzet ellen.

Bíró Balázs önmérsékletre, önbizalomra hívta fel az összesereglett székelység figyelmét. Ésszerű fejtegetéseit zúgó éljenzéssel fogadta a nemzetgyűlés.

Ravasz László református püspök beszéde után dr. Vákár P. Arthur tüzes szónoklatával gyújtotta lángra az összesereglettek lelkét, akik pillanatokig felállva tapsoltak. Indítványára gróf Károlyi Mihály miniszterelnökhöz és Jászi Oszkár miniszterhez a megszálló csapatok ügyében táviratot küldtek. Utána Újlaky segédlelkész gyönyörű beszédével bilincselte le a hallgatóságot, majd a munkásság lelkes felszólalásaival s a Szózat éneklésével a nemzetgyűlés munkálatai véget értek.

A MAGYAR KORMÁNY ÉS A GYERGYÓI NEMZETI TANÁCS ERŐFESZÍTÉSEI A GYERGYÓI SZÉKELYEK KÁRTÉRÍTÉSÉNEK KIFIZETÉSE ÉRDEKÉBEN

Mint láthattuk, a Gyergyói Nemzeti Tanács megkereséseire a Károlyi-kormány óriási erőfeszítéseket tett a gyergyói székelység kártérítése érdekében. A hadikártérítéssel kapcsolatos névsorok és összegek kiutalásáról a Gyergyói Nemzeti Tanács a következő értesítést tette közzé: „*A hadikárok kiutalásának listája a Gyergyói Nemzeti Tanács hivatalos helyiségében vasárnaptól kezdve betekinhető. Kérjük az érdekelteket, hogy belátással legyenek, s akiknek hadikára még nem utaltatott ki, legyenek*

türelemmel. A Budapesten járt bizottság már kész munkát talált, mert a Nemzeti Tanács kérő táviratára nyomban hozzá fogtak a munkához, s az elszámolások már lezárattak. Az akták pár napon belül Remete, Szárhegy, Ditró előjáróságához leküldetnek, s Györgypál Domokos kormánybiztos intézkedni fog, hogy a pénzügyigazgatóság útján a fedezet az adóhivatalhoz leküldessék. Kérve kérjük tehát az érdekelteket, hogy egyéni hadikáraikról a Nemzeti Tanácstól ne kérjenek felvilágosítást, mert egy ideig más vidékek hadikarai folyósítatnak, a belügyminisztérium a szükséghez képest kíván eljárni. Ezúttal kiutaltatott Remete részére 977 451 korona, Ditró részére 969 630 korona, Szárhegy részére 1 millió 131 490 korona és Gyergyószentmiklós részére 1 millió 302 559 korona hadikár. Összesen négy millió háromszáznyolcvanegyszer százharminc korona.”

A kártérítési összegek azonban a korona leértékelése miatt jelentéktelenné váltak. A kifizetett kársegélyek alapjául az 1916. évi értékek szolgáltak, tehát olyan értékek, amelyek az 1918. évi áraknak csak igen csekély hányadát tették ki. A kifizetett 80-90%-os segélyek tehát a tényleg elpusztult vagy elrongált dolgok egy csekély töredékét jelképezték.

A magyar kormány 1918 novemberében mindent elkövetett a belső rend és Magyarország területi integritását szolgáló magyar hadsereg felállításáért. A belgrádi és az aradi tárgyalások nyilvánvalóvá tették, hogy az antant hatalmak, főleg pedig Románia, Magyarország területi feldarabolására törekszik. Ezért a korabeli hadügyminiszter felszólította az 1896–1900. évfolyammal bezárólag az öt legfiatalabb korosztályhoz tartozó katonákat, hogy jelentkezzenek szolgálattételre. Ezekből a fiatalabb katonákból akarta szervezni a hadügyminiszter a belső rend fenntartásához szükséges hadsereget. A gyergyóiak értesülésülete szerint a jelentkezések az egész országban megkezdődtek. A Károlyi-kormány szükségesnek tartotta annak hangsúlyozását, hogy a jelentkezés mindenkire, akire vonatkozik, kötelező, és hogy aki a szolgálat alól kivonja magát, súlyos büntetés alá esik.

A Gyergyói Nemzeti Tanács is népszerűsítette a belső rend és az ország védelmét szolgáló sorozást. Vákár P. Arthur a következőképpen magyarázta a fegyveres hadsereg létrehozásának fontosságát: „Bevonulni katonának! A magyar népkormány elrendelte, hogy a legfiatalabb öt korosztály katonái a zászlók alá bevonuljanak, és fegyveres szolgálatot teljesítsenek. Teljes joggal elvárhatja az ország, hogy azok, akikre ez a parancs vonatkozik, készséggel és haladéktalanul eleget fognak tenni ennek a felszólításnak. Kossuth Lajos riadója óta mozgósítottak nálunk többször is, a zászlók azonban, amelyek alá be kellett vonulni, idegen színek voltak, és a magyar katonák a gyűlölt schwarz-gelb színek alatt idegen érdekekért, dinasztikus hatalmi hóbortokért idegen harctereken véreztek. Most van először arról szó, hogy a

bevonuló katonák kizárólag a magyar haza érdekét szolgálják. A régi imperialista ábrándokkal szakító népkormány pedig nem is azért hívja őket, hogy idegen földön, idegen népek ellen hadakozzanak. Most idehaza a magyar földet kell megvédelmezni az anarchia és a teljes szétezüllés ellenében. Egy pacifista állam sem lehet el hadsereg nélkül, a fegyveres erőre szüksége van a rendnek, a rendre pedig szüksége van azoknak, akik dolgozni akarnak az állam jólétéért és azért, hogy önmagukat és honfitársaikat a nyomortól és a nélkülözéstől megszabadítsák. A népkormány behívójában tekintettel volt arra, hogy csak azokat a legfiatalabb állampolgárokat mozgósítsa, akik aránylag a legkönnyebben tudják meghozni ezt az áldozatot. Lehetetlen az, hogy ebben az országban kivesszét volna minden kötelességérzet és minden hazafiság. Ezért elvárjuk, hogy a legfiatalabb katonák, akik sokszor olyan nagyszerű hősök tudtak lenni a harctereken idegen érdekekért, most saját hazájuk kedvéért is meghozzák azt a kis áldozatot, hogy egy ideig még elcipeljék vállukon a Mannlicher puskát.”

A GYERGYÓSZENTMIKLÓSIK ÉS 1918. DECEMBER ELSEJE

A román katonai hódítást nem lehetett megakadályozni. A románoknak Erdély elfoglalására vonatkozóan a jogalapot a Bukarestből is szervezett, „Gyulafehérvári Nemzetgyűlés” jelképezte. A gyulafehérvári nagygyűlés előtt a román katonai egységek megjelentek Gyergyószentmiklóson. Presan tábornok vezetésével a román sereg 6. hadosztályának jobb oszlopa november 30-ig Gyergyószentmiklóst és Szászrégent birtokába vette, honnan december 2-ig Marosvásárhelyig jutott előre.

Vákár P. Arthur a román hadsereg megjelenésére december elsején a következő kiáltványt fogalmazta meg lapjában:

„Románok!

Királyotok, Hohenzollern Ferdinánd fegyverbe szólított titeket. A királyi szóra a fegyvertelen Magyarország határait léptétek át fegyverrel. De valamint nem az 1916. évben öldöklő háborúra sorakozott, germán militarista eszméktől lenyűgözött magyarság vár titeket, úgy ti sem az öldöklő háborúért jöttetek, hanem jöttök azért, hogy a diadalmas világbéke templomának felépítésében közremunkálkodjatok.

A magyar nemzet kezéből nem az ellenség ütötte ki a fegyvert, hanem letétette a népek békéjének, a népek boldogulásának gondolata, az a Krisztusi szeretet, amelyet császári önkénnyel, fegyveres erővel négy évig rabságban lehetett tartani, de amely dicsőségesen úgy támadott fel, mint negyvenedik napon ama Názáreti, aki az emberiségért viselte a szenvedés golgotáját, a fájdalom töviskoszorúját.

Románok! Kit kerestek? A názáreti Jézust keresitek?

Nincs itt... Feltámadott!

Románok! Mit kerestek? Leigázott testvéreiteket keresitek? Ők már nincsenek! A népek szabadságával, a népek boldogulásával együtt a ti testvéreitek is boldogok, szabadok lettek!

Románok! Magyarország, a múlt bűneivel együtt meghalt; a Magyar Népköztársaság e hazában élő minden nemzet vérelhullásából feltámadott.

Gyenge szóval, de megértő szívvel közeledünk hozzátok. Magyarország integritását ne bántsátok! A világháború is véres tanúbizonyságot tett arról, hogy ezt testvérként védelmeztük együtt; pedig ez a Magyarország a régi osztályuralkodó föld volt, amelynek urai egyformán vétkesek voltak a magyar nemzettel szemben ép úgy, mint román testvéreinkkel szemben.

A Magyar Népköztársaság a népek boldogságára törekszik. Ebben a boldogságban egyenlő részesnek akarjuk látni román testvéreinket is. Jólétben, kultúrában együtt, mint részes felek akarunk haladni. A közszabadságokban, az államigazgatás minden ágában együtt akarunk haladni.

Minden nemzet, ki a Kárpátoktól körülhatárolt, a Duna, Tisza által megszabott áldott földön akar élni, saját anyanyelvén imádhathja Istenét, szolgálhatja Hazáját.

A népköztársasági Svájc akadémiái példáját mutatta annak, hogy több nemzet gyermekei miképpen egyesülhetnek egy demokratikus köztársaságban, s Svájc hullámain hiába csapkodták az átkozott háború hullámai: Svájc a béke hazája maradt.

Ez legyen Erdély! A Kelet Svájcza.

Románok! Vendégként várunk, vendégként fogadunk benneteket. Nyugodtan várjuk a világszabadság szerető nemzeteinek békétárgyalását.

A világbékét akarjuk! A népek boldogságát akarjuk. Vértivatarokban megtisztult lélekkel mondjuk ezt.

Magyarok! Románok! Legyetek a Magyar Népköztársaság testvéri gyermekei. Így akarjuk! Így legyen!

Isten minket úgy segítjen!"

A ROMÁN CSAPATOK GYERGYÓSZENTMIKLÓSON 1918 DECEMBERÉBEN

A Károlyi-kormány a belgrádi tárgyalásokon kénytelen volt az antant hatalmak magyarországi jelenlétébe beleegyezni. Az ürügyet az ún. kommunista veszély jelentette. Az antant hatalmak katonai megszállása tulajdonképpen Magyarország szuverenitásának a súlyos megsértését jelentette. A Károlyi kormány tárgyalói Magyarország felosztásának illyenszerű veszélyét nem érzékelték és beleegyeztek a katonai megszállásba, de ők a megbeszélések során a francia csapatok jelenlétéhez ragaszkodtak. Az antant államok azonban Romániát is a szövetségükhöz tartozó országnak minősítették, és a Magyarországgal szembeni területi követelést

megfogalmazó államot bízták meg a Kárpát-medence keleti felében a rend fenntartásával. Ezzel tulajdonképpen hozzásegítették a románokat Erdély, Bánság, Partium és Máramaros térségének a meghódításához.

Gyergyószentmiklóst és Gyergyó vidékét a Presan tábornok által vezetett román hadsereg VI. hadosztálya szállta meg 1918. november 30-án. Ez a hadsereg december 2-án elfoglalta Marosvásárhelyt. A VI. hadosztály helyét Gyergyóban 1918. november 3-án elfoglalta a Moşoiu generális által vezetett VII. román hadosztály.

A gyergyói részekre bevonult katonaság a székely lakossággal mindenütt békésen viselkedett, s ha időnként egy-két idegen őrzőjárat nem cirkált volna és nem jelentek volna meg a falakon plakátok, a lakosság nem érzékelte volna a megszálló csapatok jelenlétét. A román katonai parancsnokság december 5-én az alábbi hirdetményt bocsátotta ki.

„Hirdetmény

1. A lakosság maradjon nyugodtan és folytassa az eddigi foglalkozását.
2. A katonasággal szemben ellenséges magatartást ne tanúsítson, a vasutat, távírdát és telefont ne rongálja meg.
3. Minden fegyver 1918. évi december hó 7-én déli 12 óráig a gyergyószentmiklósi városházához beszolgáltatandó.
4. Tilos minden gyűlés, összejövetel vagy nagy tömegben való járkálás. Úgy szintén tiltva van 5 lépésen belül közelebb lépni a szolgálatban levő őrhöz vagy járőrhez.
5. Esti 11 órától reggel 4 óráig a lakást elhagyni tilos, akinek ezen időközben lakásán kívül valami halaszthatatlanul sürgős elintéznivalója van, az forduljon a Deák Ferencz-utca 14 szám alatt levő katonai parancsnoksághoz, hol engedélyt és kíséretet kap.
6. A telkek kapui éjjel-nappal nyitva tartandók, hogy a katonai hatóság bármely időben ellenőrzés céljából bemehessen.
7. A járőrök felszólítására köteles mindenki megállni.
8. Minden árufelhalmozás szigorúan tilos. Maximális árnál nagyobb árakat felszámítani nem szabad.
9. Ötven liternél több benzinkészlet, továbbá a takarmány és élelmiszer feleslegek a katonai hatósághoz bejelentendők.
10. A katonaság a rekvirálást a polgári hatósággal egyetértőleg ejti meg, a rekvirált cikkek felhívásra azonnal átadandók, melyekért a maximális ár készpénzben fog fizettetni. A polgári hatóság mellőzésével eszközölt rekvirálás a katonai parancsnoksághoz haladéktalanul bejelentendő.”

A gyergyói emberek azt a hírt is terjesztették, hogy a román csapatokat Gyergyószentmiklós urai hívták be, hogy ne vonják őket felelősségre

hivatali visszaéléseik miatt. Vákár P. Arthur szerint: „*Ez a szóbeszéd egyébként vándor betegségként terjed városról-városra, mint a leggyilkosabb spanyolnátha, s amit mondtak Tölgyesen vagy Csikszeredán, ugyanazt mondják Gyergyószentmiklóson, Szászrégenben és Marosvásárhelyen.*”

A román megszállással kapcsolatban a Károlyi Mihály vezette népkormány a következőképpen érvelt: mivel francia csapatok még nem jöhettek Erdélybe, a román csapatok antant csapatoknak tekintendők, s így a román katonai egységek a fegyverszüneti szerződés alapján Erdélyt a béke aláírásáig megszállják, hogy itt a belső békét és rendet biztosítsák.

A ROMÁN MEGSZÁLLÓ HADSEREG ÉS A GYERGYÓI NEMZETI TANÁCS

A november 30-án a Gyergyószentmiklóst megszálló román csapatokkal a gyergyószentmiklósiaknak formális volt a kapcsolata. Az 1918. december 3-án a várost megszálló román katonák már emberibben viszonyultak Gyergyószentmiklós elöljáróihoz. Vákár P. Arthur kezdeményezésére Bogdán főhadnagy, Mărgărescu őrnagy, Abdul Refid és Mertere kapitány megbeszéléseket folytattak dr. Vákár P. Arthur, Görög Joachim, Orel Dezső, dr. Fodor Béla, Mihály József, dr. Kugler Vilmos, Merza Vilmos és Selyem István gyergyószentmiklósi elöljárókkal.

A megbeszélések során dr. Vákár P. Arthur előterjesztésében mindenekelőtt utalt arra, hogy e vidék minden lakója a fegyverszüneti feltételek alapján áll, s a megszálló román csapatokat a belső rend és béke fenntartására kiküldött fegyveres erőnek tekinti, működésük elé gátat emelni se nem tud, se nem akar, miután tudja, hogy a döntő szót a békekonferencia fogja kimondani. Egyébként a Székelyföldet Magyarország integráns részének tekinti, s a megbeszélést azért tartja szükségesnek, hogy a polgárság és a megszálló katonaság között mindenféle félreértést kiküszöböljenek, s így a rendet és a békét biztosíthassák.

Mărgărescu őrnagy kijelentette, hogy ő Erdélyt már Románia testéhez tartozónak tekinti s éppen ezért intézkedéseiket ez a status quo irányítja.

Ezután a gyergyóiak több konkrét kívánságot terjesztettek elő. Kérték a közlekedés szabadságát s az áru-, személy- és postaforgalom zavartalan-ságát, a cenzúra mérséklését, a vadászfegyverek visszaadását és a főgimnázium épületének a beszállásolás alóli mentesítését. Megállapodtak abban, hogy mindezen kérdéseket a Maroshévízen székelő tábornok elé fogják terjeszteni, ezért is egy küldöttség fogja felkeresni Moşoiu generálist maroshévízi szállásán.

A Gyergyószentmiklóst – a fegyverszüneti feltételek alapján – megszálló román csapatok parancsnokságai minden tekintetben a megértést keresték

a város lakosságával szemben. Gyergyószentmiklós lakossága is megértő, nyugodt viselkedést tanúsított.

December 12-én a sucevai 16. gyalogezred III. zászlóalja, Racovean alezredessel az élen érkezett Gyergyószentmiklóstra. A polgársággal az érintkezést Ilescu kapitány teljesítette, általános megelégedés mellett. A tisztikar, Ardelean segédtsízt, Gheorghiu főhadnagy, Barbu George és Brenciu hadnagyk minden tekintetben emberségesen viselkedtek a lakossággal. Racovean alezredes és Ilescu kapitány december 18-án távoztak Gyergyószentmiklósról. Őket a megszállásban a 27. gyalogezred egy különítménye váltotta fel. Parancsnokuk Nicolau kapitány volt. Tisztikaruk Radu és Patric főhadnagyokból és Boante hadnagyból állt.

Az antant hatalmak színeiben megjelenő román hadseregnek Erdélybe való bevonulását meg kellett volna akadályoznia Károlyi Sándor kormánynak. A magyar népköztársaság rendelkezésére álltak a november hónap folyamán besorozott újoncok és a nemzetőrség tagjai, akik megvédehették volna Erdély területét. Ők azonban 1918. december 1-én a belügyminiszter rendeletével feloszlatták a nemzetőrséget Magyarország-szerte, s ezzel megfosztották az országot az önvédelem lehetőségétől. A gyergyószentmiklósi nemzetőrség 1918. december 17-ig teljesített szolgálatot. Mivel a nemzetőrség követelte a korrupt városvezetés visszaéléseinek a kivizsgálását, a helyi tisztségviselők a román hadsereggel együttműködve, az önvédelem szempontjából oly fontos intézményt felszámolták.

NAGYKÖZSÉGGÉ VÁLJON GYERGYÓSZENTMIKLÓS?

Bár a korrupt városvezetés ellen 1918. november 22-én lázadtak fel a gyergyószentmiklósi nemzetőrség egyes tagjai, a város ügy- és vagyonnevelésének a kivizsgálása ügyében egy hónap múlva sem történt előrelépés. December 22-én Csíkvármegye kormánybiztosa dr. Tódor Béla városi tisztí felügyészt bízta meg a vizsgálatok gyors lefolytatásával.

A korrupt városvezetés a felelősségre vonást a településnek községgé való ledegradálásával akarta elkerülni. Vákár P. Arthur szerint *„minden józan gondolkodású ember belátta és megértette azt, hogy itt nem a városban, mint intézményben van a hiba, hanem az emberekben, a mulasztást elkövetett tisztviselőkben”*, majd eszmefuttatásában a következő következtetésre jutott: *„...mindenki megállapíthatja, hogy itt a háborús évek mulasztásainak kivizsgálására s a mulasztások megtorlására van szükség. Akik mulasztást és bűnt követtek el, azok haladéktalanul távozzanak helyeikről s a helyettesítéssel kapcsolatban kezdődjék meg nyomban a város ügy- és vagyonnevelésének felülvizsgálata.”*

Ezzel kapcsolatban a *Csíkvármegye* című lap főszerkesztő-tulajdonosa az egyik gyergyószentmiklósi polgár levelét tette közzé:

„Tekintetes Szerkesztő úr!

Bocsásson meg! Nem tudom miként is fejezzem ki magam a városunk jeleni tisztviselőivel szemben. Minek nevezzem lépéseiket? Mint hasonlítsam össze őket: a várost, a tisztviselőit, a leendő, akarandó községet és a bukott városi előljárókat?

Szentmiklós bukik? Megy, távozik a városok sorából? És ők? Ők ezt akarják! Ők aláírták az ítéletet: távozz város, jere község, mert mi csak tégedet akarunk, mert csak te tudsz minket, embereket, polgárokat eltartani!!!

A nép ezt akarja. Azt értem, mert én is, mint egyik polgár ezt akarom, t. i., hogy Szentmiklós község legyen.

De én nem azért, hogy nem tud eltartani a »város«, s hogy csak a »községben tudok megélni«? Nem! Én csak azért akarom ezt, hogy a várost megmentjük a piócák további élőködésétől, s hogy cseréljük ki a vezetőinket: a városi vezetőket községi vagy városi vezetőkre, nem mindegy. Jó vezetőkre! Kik nem maguk magukra és magukért, hanem a néppel a népért, a polgárokkal együtt akarnak s fognak dolgozni.

Éppen ezért vigyázz te nép! Vigyázzatok polgárok! Bírálj! Ítélj igazságosan!”

A következőkben Vákár P. Arthur a saját véleményét a következőképpen tudatta a gyergyószentmiklósi viszonyokkal kapcsolatban:

„A Csíkvármegye (hetilap) egy évtizedet töltött el a szakadatlan nógatásban, ösztökölésben, de szavaink igazán »falra borsók« voltak.

A háború négy esztendeje alatt hétről-hétre könyörögtünk, hogy a néppel bánjanak szeretetteljesen; panaszait hallgassák meg, s ha igazságos a panaszuk, orvosolják (...).

Akkor a felmentésekkel, szabadságoltatással, bevonultatásokkal, hadisegélyekkel örökös rettegésben tartották a polgárságot, s azt hitték, hogy a háború gyászos hatalmaskodásának sohasem lesz vége.

Nagy fokú gyávaság és erkölcsi silányság kell ahhoz, hogy most, amikor a leszámolás órája üt, akkor egyesek arra gondolnak, hogy akkor menekülnek a felelősség alól, ha a községgé való visszafejlődés mögé elbújnak. Viszont vakoknak képzelik azokat, akik – szerintük – nem látják az ő ravaszkodásukat. Tovább megyünk. E mozgalomban nem vehetnek részt, akik a múlt bűneiben részesek, de azok sem, akiket a nemzeti vagyon harácsolásáért a népitélet sújtott.

Az cselekszik helyesen, aki bevárja a bekövetkezendő eseményeket. Mi biztosan hisszük, hogy a város ügy- és vagyonkezelésének megvizsgálására a Nemzeti Tanács által kért és a kormánybiztos által kiküldött két szakközeg munkájának meg lesz a tisztító hatása.

Az időt nem tartjuk alkalmasnak arra, hogy Gyergyószentmiklós polgárságának nagy érdekei holmi »község-város« játékban merüljenek ki.

Először védjük meg vagyoni érdekeinket. Először lássuk, ki mit csinált a város közságonával s a polgárság érdekeivel.

Ha majd tisztán látunk, s a nyugalom korszaka beköszönt, s látjuk, hogy a város a polgárságnak kárára van, akkor mi leszünk a községgé való visszaalakulás vezetői.

Egyesek mulasztásaiért azonban nem lehet a közérdeket megkárosítani.”

ÚJ TISZTSÉGVISELŐK GYERGYÓSZENTMIKLÓS ÉLÉN

November havában a város közössége a frontokról visszatért katonasággal együtt népgyűlést tartott, s ezen a népgyűlésen egy olyan határozati javaslat szerepelt, amelyet ha elfogadtak és végrehajtottak volna, akkor a város tisztviselői egy-kettő kivételével helyüket ott kellett volna hagyják. Erélyes és meggyőző tevékenység kellett ahhoz, hogy a népgyűlés álláspontját megváltoztassa, s így történt, hogy dr. Vákár P. Arthur, dr. Tódor Béla, dr. László Dezső, dr. Kugler Vilmos és Mihály József közbelépésére a tisztviselők helyeiken maradhattak, s a népgyűlés határozatát úgy módosította, hogy működésüket felülvizsgálja, s a vizsgálat eredményéhez képest fogja követelni a bűnösök eltávolítását.

Vákár P. Arthur szerint a „kiküldött bizottságok működésüket vagy egyáltalán meg sem kezdték, vagy csak lanyhán végezték, s így az eredmény biztosítása szempontjából szakemberek kiküldése vált szükségessé.” A kivizsgálások eredményeként három jelentés készült: egyik a dr. Tódor Béláé, városi tiszti főügyészé, a másik a Bazsó Géza járási számvevőé, a harmadik a dr. László Dezső ügyvédé, akit a város ügy- és vagyonkezelésének ellenőrzésére a népgyűlés mint megbízottat küldött ki.

E három jelentést felterjesztették a kormánybiztoshoz. E jelentések alapján dr. Györgypál Domokos kormánybiztos tömeges felfüggesztést és fegyelmi vizsgálatot rendelt el. Közben a város volt polgármestere, Orel Dezső nyugdíjaztatását kérte.

A korrupciós városvezetés felfüggesztésével kapcsolatos nagygyűlést és az új városatyák 1919. január 26-i kinevezését Vákár P. Arthur a következőképpen mutatta be:

„Gyergyószentmiklós város és környéke sohasem volt elkényeztetve a főispáni járások által, s így a kormánybiztos érkeztének híre méltó érdeklődést váltott ki a város polgársága körében.

A kormánybiztos dr. Márton László főszolgabíró kíséretében érkezett meg Gyergyószentmiklóstra, ahol a képviselőtestület helyett egy széleskörű testület hivatott meg arra a tanácskozára, amelyen a város jövődő adminisztrációjának sorsa intéztetett el.

Az értekezletet dr. Györgypál kormánybiztos nyitotta meg. Jelen voltak: Görög Joachim, Szabó György, Kádár Vencel, Szabó Vencel, Tamás János,

Benedek Mihály, Dániel Károly, Tóth Lajos, dr. Tódor Béla, Kary Károly, Lengyel Ignác, Sáska Mihály, Strasszer Imre, László István, Zárug Zakariás, Madaras Albert, Márton Lajos, Ferenczi István, Nagy István, Molnár András, Török Tamás, Gáspár Máté, Sándor Elek, dr. Lörincz Károly, Bajna Árpád, Burján Péter korcsmáros, György Béla, Kolombán Lajos, Madaras Balázs, Burján Péter, Blénesi István, Kolombán Ferenc, Romfeld János, Kercsó Sándor, Kassay Imre, Mihály József, Blénesi Félix, Demeter Ferenc és Pál Ferenc.

A kormánybiztos ismertette az okokat, amely miatt ezen látogatása szükségessé vált. Hangsúlyozta, hogy a rendelkezésére álló jelentésekből s az abban foglalt adatokból azon kényszerhelyzet elé állított, hogy egy tisztviselőnek nyugdíjaztatási kérését kellett elfogadnia, három felfüggesztését rendelte el, s négy tisztviselő ellen a fegyelmi vizsgálat bevezetése vált szükségessé.

Felhívta dr. Tódor Bélát, hogy a város súlyos helyzetére való tekintettel a polgármesteri állást foglalja el. Dr. Tódor Béla kijelentette, hogy a város és a polgárai érdekeit tartva szem előtt, a kényszer parancsszavának engedve a polgármesteri teendőket ellátását elvállalja. Dr. Tódor férfiass kijelentését az egybegyűltek harsány éljenzéssel fogadták.

A múlt közigazgatásában az ilyen lépések ismeretlenek voltak, viszont kétségtelen tény az, hogy a közigazgatás fejtelten és féktelen garázdálkodása sehol sem öltött oly mérvet, mint Gyergyószentmiklóson, ahol három-négy évig költségvetés és számadás nélkül vezették a várost, ahol vagyoneleltár sohasem készült, a törvény által előírt közgyűlés ismeretlen fogalom volt, s utalványozásra s pénztárvizsgálatra csak elvéve gondoltak."

A nagygyűlés után megalakult Gyergyószentmiklós város új előljárássága. Orel Dezső polgármester helyét dr. Tódor Béla városi ügyész foglalta el, a felfüggesztett főjegyző helyét dr. Csiby Andor városi tanácsos, a számvevő helyét Török Tamás vizsgázott számvevő, városi írnok, az eltávozás és elhalálozás folytán megürült aljegyzői állást Kassay Imre jegyzővel, s a főmérnöki állást László Antal okleveles mérnökkel töltötték be. A helyettes polgármesterré kinevezett tisztii ügyészii állást dr. László Dezső töltötte be.

Az így újjászervezett városii tisztviselői kar 1919. január 26-án megkezdte működését, csupán dr. Csiby Andor volt ideiglenes szabadságon, akinek hazajövetelét a vonatjárások szünetelése késleltette.

ROMÁN POLGÁRMESTER GYERGYÓSZENTMIKLÓS ÉLÉN

Az új tisztviselői karnak a városvezetést megújító tevékenysége a román uralom jellegének megváltozása miatt nem tartott sokáig.

A reális román hatalomátvételtől a Historia Domusban a következőképpen emlékeztek meg: „1919 február hava egyik napján Voltorezski kapitány

összehívatta a képviselőtestületet és azt kívánta, hogy a román nemzeti zászlót téessük ki. Mi erre hajlandók nem voltunk, hivatkoztunk arra, hogy a békekonferencia még nem döntött, sőt óvást emeltünk, s a jegyzőkönyvet a jelen volt 27 tag aláírta, köztük a két plébános is.

Szabó Györgyöt és Görög Joachimot valószínűleg ezért 1919. április 7-én mindnyájunkat a román csendőrök letartóztattak [a mondatban lévő helytelen nyelvtani szerkezet eredetileg is így szerepel a *Historia Domusban* – a szerk. megjegyzése] és letartóztatva voltunk április 19. estig. Ekkor szabadon bocsátottak. Nem is mondták meg a letartóztatás okát.” A város új (helyettes) polgármestere, Tódor Béla nem vállalta az eskü letételét a román hatóságoknak. Ezt követően „1919. május 19-én vették át a városi hivatalokat. Dr. Tódor Béla helyettes polgármestert hivatalából kivezették, helyébe polgármesternek Prekup Emil ügyvédet, városi ügyésznek pedig Dobrán Mihály ügyvédet tették.”

FELHASZNÁLT FORRÁSOK, IRODALOM

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 26. Miniszterelnökség, Központilag iktatott és irattározott iratok.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 255. Pénzügyminisztérium, Elnöki iratok.
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltára Gyergyószentmiklósi Szent Miklós Plébánia iratai.
- Gyergyószentmiklósi Csíkvármegye hetilap
Kolozsvári Ellenőr napilap
Kolozsvári Hírlap napilap
- Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, 1984, Kossuth Kiadó.
- Ádám Mária: *A hisantant*. Budapest, 1980, Kossuth Kiadó.
- Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéből 1918–1919*. Összeállította és sajtó alá rendezte Ádám Magda, Ormos Mária. Budapest, 1999, Akadémiai Kiadó.
- Erdély története*. Szerkesztette Szász Zoltán, Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó, III. k.
- Mărdărescu Dumitru: *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*. București, 1921.
- Ștefan Pascu: *Făurirea statului național unitar român*. București, 1983.

Gazda József

1918. VÉG ÉS KEZDET

1. AZ UTOLSÓ ERŐFESZÍTÉSEK

1918. szeptember, október... Aztán november, december. Magyarország történelme fordulópontjához közeleg.

Véget fog érni a világháború, mely később az I. „előnevet” kapja, s véget ér a magyar történelem egy hosszú, akkor már több mint ezer év óta tartó korszaka. El fog kezdődni egy minden eddiginél nehezebb, az előzőkénél is pusztítóbb, az egész nemzetet próbára tevő, annak létét veszélyeztető Új Kor. Hogy mi és milyen lesz az, ekkor még a kisemberek közül senki sem tudja. A nagyok is esetleg csak következtetni próbálnak a holnapra. Az emberek mindig a mátt élik. Az akkori „ma” nemcsak Magyarországnak, de Európának, sőt az egész világnak is az immár ötödik évébe lépő vérzőn napjait, illetve azok gondokkal teli, gyásszal és fájdalommal teli pillanatait jelenti. A vágyat, hogy „*Legyen vége már, legyen béke már!*” Amerika 1917-es belépésével az antant újabb erősítést kapott, így a közelmúltban még kétesélyes háború végkimenetele a józanul gondolkodók számára egyre inkább egyesélyesnek látszik.

Annyi amerikai jött! Úgy jöttek, mint a golyák, az egész frontot ellepték. Egyszerre még kétszáz is jött velünk szembe. Mind jöttek, mind jöttek! Lőttek le belőlünk sokat, sokat! Vonattal jöttek! Bombázókkal jöttek! Bombázták a frontot, a lövészárkokat, kibombáztak minket onnan! Benkő Károllyal, egy rétyivel – szíjgyártó vót a mestersége – egy sátorlap alatt feküdtünk úgy, hogy sok légy vót, sátorlapot állítottunk, olyan négyyszögűt, hogy délben, amikor az ebédet megettük, a legyek ne csípjenek, begomboltuk a sátorlapot. Megbombáztak a repülőről. Mellettünk egy csomó halott, s lovak megdögölve! Münköt több méterre eldobott a légnyomás a sátorlap alól! Mind a kettőnköt. Úgy súroltak fel münköt a mások, akik még megmaradtak, mikor látták, hogy szuszogunk. Mikor helyrejöttünk, láttuk, hogy a sátorlap tiszta épen megmaradt. Kidobott alóla a légnyomás münköt! (SoL, 1)

Úgy jöttek az ejtőernyőkkel, hogy nekünk már nem lehetett létezni. Nem vót lőszer, nem vót golyó se! Hiába vót a harmincas s feles ágyú, hiába vót a negyvenkettes ágyú... (MáGy, 9)

Az 1918-as év első fele még sikert is hozott a központiaknak. Az addig semleges, de 1916-ban Magyarországot váratlanul megtámadó Romániát épp másfél éves külön-háború után sikerült térdre kényszeríteni, s megkötni vele a békét (Bukarest, 1918. május 7.) Ezzel az orosz front után

a román front is megszűnt. A magyar katonák főleg Olaszországban vívnak nehéz harcokat.

Ott a pokloknek a pokla volt! A századunk amikor a Piavén keresztülment, nyolcvanhat emberből, annyiból állott tisztekkel, szakaszvezetőkkel, irányzókkal, géppuskásokkal, mindennel... S visszajöttünk tizenheten. A többi meghalt, elfogták, megsebesült. Én jöttem vissza a legtöbb emberrel, negyedmagammal. A többi géppuskások mind elpusztultak, volt olyan, hogy csak egy maradt meg, máshol kettő maradt meg. Csak az én pozícióm olyan helyt volt, ha lőttek, vagy a fejem felett keresztülment, vagy az ódalba másfelől beleütközött. Ugye, az ágyútól mi nem szenvedtünk, ahol én voltam. Másképpen a géppuskához közel nem jöttek. Nem félhettem. Kézigránáttal próbálták, aztán viszonztuk mi is, de nem tudtak közelíteni. Elég az, hogy elpusztult, nagyon sok elpusztult. (CP, 7)

Olyanok is vannak, akik még messzebb, a francia vagy belga frontokon kell helytálljanak...

Szolgálatban voltam, s virradatkor nekem a főhadnagy a parancsot kiadta volt, hogy hozzak huszonnégy kocsi muníciót. Tovább vót egy kerek erdőben a lőszerraktár... Látom, hogy ott egy német baka, túl egy magyar baka, egy fiatalos somfaerdő vót, ott bujkálnak, szaladnak vissza. S mondom a főhadnagynak, az ő figyelmit valahogy kikerülte, mondom, ne, főhadnagy úr, mi ez? Ne, a bakák, s a gyalogság jó vissza! Hü! Akkor azt mondja, ne menj sehova. Azonnal felkészítettük az ágyúkat, kifele indultunk. S a főhadnagy azonnal elrendelte, hogy felkészülni, s indulunk innét. De akkor már a tankok jöttek, csak még nem értek vót oda hozzánk! Ott az úton volt egy híd, s mikor az első s a második ágyú kiment, akkor a hidat repülőről elrobbantották, s mü a más két ágyúval visszamaradtunk. Mü az árkot erről felőlről bétöltöttük, mert nekünk ki kellett mennünk a főútra. Ott ugyanolyan nagy sánc, árok vót. Azt es bétöltöttük, s mire az első ágyúnk odaért, mü es kinn vótunk az úton! Aztán láttam, hogy valamilyen állomás volt ott a kanyarban, láttam, hogy egy gép beszaladt, egy ilyen gőzgép, vasúti személyzet még egy kicsi vót utána, szökdösnek fel, s menekülnek! Hát amikor vagy ötven-hatvan métert előrement a gép, az elejébe belelőttek úgy, nem tudom, repülőről vagy ágyúból, hogy a sínek felgömbültek a mozdony előtt, s akkor leszökdöstek s gyalog megfutamodtak. Na, akkor mi azon a nap mentünk. Reggel megindultunk, s mentünk estefeléig. De állandóan mentünk a lóval. S osztán estefelé, ahova megérkezünk, ott leplaccoltuk az ágyúkat, szembe kezdtünk lövöldözni, s meg is állott a francia... De nem csak mü vótunk ott, hanem rengeteg tüzéség... (VD, 2)

November negyedikén vonultunk vissza, akkor vót kiadva a parancs. Azt mondta ez a Krezoff nevezetű kapitány, végigjárták a háborút, de ilyen ágyúzást nem láttak, mint e vót. Nagy ágyútüzet kaptunk. Jaj, jaj, ágyúzást, igen, közülünk es sokan pusztultak el. Sima terepen vótunk... Én olyan helyre

kerültem béosztásra, egy halastavacska vót, kerek gombolyag kövekkel kirakva, s egy kőrösi ember mellettem. Na, mondom, Tamás, hát neked mit vettek? Egy gránátdarabot, azt mondja, az ágyúból! Hát neked nem? Mü nem vettük észre, hogy a visszavonulást megparancsolták. Úgy osztán elfogtak... (KeB, 1)

A frontokon kezd lazulni a fegyelem, a szabadságolt katonák próbálnak nem visszamenni, itthon bujdokolni, mindenki várja a háború végét.

Kezdték a katonák megtagadni a parancsot, az hozta a bajt. A katonatisztekkel szembeszegezték a puskacsövet, a másik szedte az aranycsillagokat lefelé. S az nem mert megmozdulni. Akkor aztán robbantották el a raktárait. Ott étel, ital, minden volt. Mikor jöttünk Olaszországból hazafelé, Grácnál leszereltek bennünket, elszedtek tőlünk mindenféle felszerelést. Ezért volt az ének: „Ruhánkat az osztrák elrabolta, Szép Magyarországot letették a sirba.” (BóM, 8)

S itthon is felbomlott a rend, nem akart már a katonaság kimenni a frontra, a románok immár nem akartak a magyaroknak vagy osztrákoknak szót fogadni. Nem jött már ki a frontra a régieket felváltani a katonaság. (MáGy, 9)

Nehéz idők vótak a csatatereken is! Enni is alig kaptunk valamit. Megállottunk, kiosztották az ételt, mentünk... Akkor sokan elmaradtak, mert a parancsot akkor már nem fogadták el. (CsiS, 3)

Szászvároson katonarendőrség vót felállítva a nyolcvankettősökből. Folyton portyáztak, s akit elfogtak, vitték, zárták bé. Új ruhával nem tudott lógni, mert az ismeretes volt. Előttünk ment el egy mars, osztán ezek a katonarendőrök lesték az embereket. Egy ezredes vót a parancsnok, román, aki nem tudott magyarul beszélni a katonával sem. Román ezredes vót, de akkor nem vót az, hogy te román vagy. Mindegy vót, mindenkinek egyforma joga vót. Akkor az adta ki a parancsokat. (VI, 2)

Tízünket, akik előről fogva négy esztendeig a háborúba vótunk, béküldtek, hogy többet nem harcolunk. Amikorra a szabadságos levelet adták volna ott, Pesten, került egy orvos, béorozott münköt, hogy mikor letelik a szabadság, megint menjünk vissza oda, a harctérre. Vissza kellett menjek. Levitetett apám münköt, négyünköt. Eleget mondta Sorbán Mihály, az es szabadságon vót, hogy Pesten mán ki van ütve a forradalom, de azt mondta Szép doktor nekem, menj vissza, négy esztendeig a háborúban vótál, s ki tudja, hogy lesz, majd még meglőnek! Szépen felültem a vonatra, én semmit sem vettem észre, mentem a vonaton... Mikor megérkeztem, egy gyűttő káder vót ott, onnét irányítottak a mü ezredünkhöz, az üteghez... (SoL, 1)

Mikor leszálltam a vonatról, a katonarendőrök elfogtak. Szakasvezető, igazolja magát! Mi járásban van? Átmenetileg, mondom, a frontra megyünk, az olasz frontra, s Kőbányáról elugrottam, mondom, bé a családot meglátogatni. Azt mondja: igazolja le magát. Ahogy mentünk a járdán, nem kísért a katona. Hát jó a villamos, csenget istenesen. Én mind közelebb, közelebb

húzódtam a sínhez, még azok megfogták a karomat, de én hej, elkapom a villamosnál a feljáró rudat, s ottmaradt a három katonarendőr. Szépen el én haza, mondom a feleségemnek, szegénynek, nyugodjék, hogy baj van. Azt mondja a feleségem: föltarisznyál, s menjek vissza az ezredhez. Gyanús menni, mert elfognak! Felültem a pályaudvaron az I. osztályú kocsira, hosszan le is feküdtem. Egyszer, mikor Tövisre érünk, valaki mozgat. Az megismétli: Szakaszevezető, igazolja magát! Mondom, a román frontra igyeközöm. Jöjjön, igazolja magát! Leszállunk, három kocsit elhagyunk. Mondom: Örmester úr, a hátizsákom a géppuskaszerezeléssel ott maradt, ha elviszik, maga a felelős. Azt mondja: menjen, hozza a hátizsákját! Elmentem vissza, fogtam a hátizsákomat, a túlsó oldalon leszöktem, s bé a törökbúza közü! Az örmester ott maradt. Akkor vissza Szászvárosra. Szászvárosra már a Straffenuzeiding meg vót csinálva, a vádlevél ott vót. Vót egy főhadnagy, Svábinak hívták, az engem a frontról, békéből, mindenünnen ismert. Este le a vonatról, s bé egyenesen, az emberei kísérték bé a figyelőbe. Ott vót az állomás mellett. Azt mondja: maga hol jár? Mondom, hogy hogy vagyok, ne, milyen állapotban vagyok. Azt mondja: maga vigyázzon, agyonlövük! Me ki vót hirdetve a statárium a katonaszökevényeknek, s engem a patron már el akart kíséni, de ő nem engedte. Azt mondja, az orvosi bizonyítványt kiállítja, s a reggeli vonattal menjek Szebenbe. Elmöntem, ott békerültem a kórházba, akkor éppen az ötvenöt évösököt szerelték le, s akkor békerültem parancsnoknak, hat barakknak a parancsnokául... (VP, 4)

S a rend megzavarásának, a forradalomnak az eszméi is terjedőben vannak. A cél: világforradalom. Oroszország már lángokban, itt nálunk – a frontokon is – bedobatt az eszme. Minden jel arra mutat, hogy megvannak a „terjesztők”, és hogy erre az eszmére – a társadalom stabilitásának a megzavarására – most itt igen-igen nagy szükség van. A közeljövő története is ezt fogja bizonyítani.

A katonáknak rossz volt a hangulatuk, nagyon rossz volt. Arról beszéltek, hogy kiütött a forradalom Magyarországon. Mind arról beszéltek... Belefáradtak már a sok-sok harcba. Nem proponáltak semmit sem, féltek, hogy szóljanak. Hanem a fogságból, akik hazajöttek, azok közül sokan kommunisták voltak. Beosztották azokat a hadseregbe, s újra kikerültek a frontra. Azok osztán szóval, sokan röpécéssel terjesztették a kommunizmust. (ZD, 9)

A nép nem szerette a háborút, várták, hogy legyen vége már... Engem mint vasmunkást Diósgyőrbe vezényeltek a fegyvergyárba, s ott dolgoztam. Töltényeket s hadifelszerelést gyártottunk. Vasesztrgályos voltam, esztergályoztam a lövegeket az ágyúkba. Napi tizenkét órát dolgoztunk, nem nyolcat. Két váltás volt, az üzem nem állott le, dolgozott éjjel-nappal. Egyik héten nappal, másikon éjjel. Nyolc fehérszínű dolgozott a kezem alatt. S én ott lettem a pártnak, a kommunista pártnak az embere. Hirdettem a szocializmust. Osztán sztrájk

lett, nagy sztrájk, nem akartak a munkások dolgozni, kevés volt a fizetés, az élelmezés is nagyon rossz volt. (HoJ, 6)

De a háború még folyt. Hullottak, haltak az emberek, s a katonák többségében a kötelességtudat is élt, hogy amit elkezdünk, ha akaratonkon kívül is, nem a saját döntésünkből, azt úgyis véghez kell vinnünk. Hiszen: a hazáért, annak jövőjéért harcolsz. S a frontokon becsülettel helyt kell állni. Ha meghalunk, a hazánkért halunk meg. Ez a szép, emberi érzés tette elviselhetővé a szinte-szinte elviselhetetlent is. Nem mi akartuk a háborút, de ha ott vagyunk, feladatunk van, s az elől a feladat elől nem lehet menekülni. Ugyanez volt „fent” is. Ma már tudjuk, Tisza István ellenezte a hadüzenetet, a háború elkezdését. Előre látta, ki is mondta, meg is jósolta, hogy mi fog következni. De a döntést nem ő egyedül hozta meg. S amikor az meghozatott, odaállt a háború mellé, s minden erejével azon volt, hogy ott a fronton becsülettel helytálljanak. Mert ekkor már ez volt a feladata, a kötelessége. Aki másképp cselekedett, hazája érdeke ellenette azt, s mint ilyent, az áruló név illette.

Egyszer kijött Tisza István a frontra. Végigkísérte az állásokat, hogy vannak. Inkább éjjel mentek. Ezt a Miklós Sándort maga mellé vette, s járt vele. Az elmagyarázott mindent, melyik ezred hol van, melyik század hol. Hogy ott milyen harcok voltak. S akkor elköszönt. Mikor jött el, azt mondja: Tudják, hogy én Tisza István vagyok? De már észrevettük, mert megtudtuk közben, hogy ő az, de ő titkolta, hogy ne tudják, ő jár ott. Civilben, úgy járt velünk. Mikor hazajött, nem sok idő után főbelőtték. (MáGy, 9)

Tizennyolcban Tiszát még láttuk Kovásznán is. Mondták, hogy ez ő! Olyan kicsi, törpe ember volt. Vizsgálta akkor a keleti frontot. Keserves helyzete vót... (TaJ, 9)

Katonáink hősiezen harcoltak, óriási veszteségeink voltak, a halottaink száma meghaladta a félmilliót, de ők nem veszítették el a háborút. Helytálltak mindenütt. S kitartottak a végsőikig.

Helytálltak az orosz fronton, helytálltak az olasz és egyéb frontokon. S ami most, 1918 őszén veszi kezdetét, az szinte váratlanul jött. Váratlanul, hogy napok alatt felborult a rend, felborult minden, belopta magát – vagy belelopták a tudatokba –, hogy nem kell harcolni tovább. És a rend felborulásával felborul az emberekből az erkölcsi tartás is.

2. FORRADALOM A FRONTOKON...

A történelemben így került be: őszirózsás forradalom. Szép, mondhatni gyönyörű a kifejezés. Forradalom, melyet nem fegyverek, rózsák szimbolizálnak. Tépték le a katonasapokról a sapkarózsákat, a tisztek zubbonyáról a rangjelzéseket, s helyükbe tűzték az őszirózsákat, lévén, hogy ősz volt: 1918 októbere.

Ám ha azt vizsgáljuk, hogy mit hoztak ezek a rózsák, mit hozott 1918 „virágdiszes forradalma”, kevés okunk van büszkének lenni rá.

A forradalom mindig a rend felbontását hozza, zűrzavart hoz. A magyar tudatokban kialakult egy szép kép róla, hiszen 1848. március 15-e a nemzet öntudatra, önmagára ébredésének a napja, s így azt a tudatokban a nemzeti büszkeség érzése övezi.

S ez az őszirózsás?

A frontokon kezdődött. A háború klasszikus törvénye szerint két fél áll egymással szemben, ahhoz, hogy győzni tudjál, maximális erőbevetésre van szükség. Még akkor is, ha az adott háború vesztesre áll, akkor még annak a vesztesre álló félnek is a célja: az utolsó pillanatig kitartani, hogy ama „vég” a lehető legjobb pozícióban kapja.

Itt a frontokon forradalmat szítani mindenképpen csak a haza érdeke ellen lehetett. És ez is történt. Szinte futótűzként terjedt az *Új Világ* kell eszme, s már-már szervezett módon szították a forradalmat. Valakik, még ha egyenruhában is, provokátorok, egy kívülről jövő erő, melynek a célja csak az lehetett: szétzilálni, gyengíteni ezt az oldalt. Mert ez a forradalom ezen az oldalon tört ki, nem a túlsón.

A forradalom a frontokon ütött ki. Édesapám mesélte el, röpcédulákat dobtak repülőgépekről, hogy menjetek haza, a gyermekeitek éheznek odahaza. Minden fronton idegen földön harcoltak a mieink! Jól meg volt szervezve ez az egész, a tiszteket lefokozták, elvették a fegyvereiket, s úgy mentek fegyver nélkül, ki merre látott. (AmI, 2)

Volt ott egy sturmbatalion, rohamzászlóalj, s kivittek minket is azokhoz. Egy főhadnagy vót ott a parancsnok. Az finom ember vót. Mikor egy hete vót, azt mondja egyszer gyakorlatozás közben, mert a katonával foglalkozni kell, a katonát mindig foglalkoztassák, azt mondja egyszer: Emberek, ki mit szólna hezza, ha egy hirtelen békét elkiáltanánk. Éljen, kapitány úr! Nekifutottak, felemelték többször, azt mondják, ez kell a katonának! Nem, jóemberek, azt mondja, ahogy elcsendesedtünk. Ennek ne örvendjünk, ha most hirtelen béke lesz. A mi javunkra nem jó! Osztán éjjel vittek az ezredparancsnoksághoz, kijött ott a tábornok, olasz területen voltunk, a várost úgy hívták, hogy Borgo. Ott volt a tábornok az embereivel, s lelkesítette igen-igen az embereket, minket na, mert ezer ember volt már a sturmista zászlóaljban, volt egy nagy barakk, s abba vótunk elszállásolva, egy jó darab erdőcske vót, s ott a parancsnokságnál, hogy ki kell menni az éjjel, s meg kell a sásfészekben a bajtársakat erősíteni, ilyen szavakat használtak, s hogy mennyi frontszolgálatunk van, mind írták. Mikor ennek az összeírásnak vége volt, hát mentünk, olyankor lehetett vacsorát kapni. S hogy mentünk vóna oda a barakkhoz, elkezdte a másik utánunk való századnál: Emberek, az ilyen maszlagbeszédre ne hallgassunk, azt mondja, mert az a hír, a szerbek kitörték a dunai fronton, s itt többet a

kösziklátat ne örözzük, se mi, sem mások, menjünk haza, s az országot kezdjük védeni. Ezzel a jelszóval: nem menyünk ki, mindenki szedje a begyibe, jól hangsúlyozza, nem egy ember, hanem több ember, ezek üdösebbek vótak, nem az én korosztályom, hát én húszéves legény vótam akkor. Mikor éjjel után két órakor lesz riadó, alarom, ne menjünk. Meg is volt a riadó, a tisztek elől mentek, csinálták a haditervet. Az út a front felé balra térült, ott kellett volna balra eltérni, s hátulról elkiáltották: Emberek, az él jobbra tarts! Avval, de jól hangsúlyozva, s többször egymás után, jobbra tarts, ne balra! A tisztek elkezdtek kárinkodni! Ki pofázik, ki mer ilyen hangot emelni, hát mire valók vagyunk mi? Lőjed, azt mondja. Már úgy mondta valamelyik kisebb parancsnok, lőjed, amelyiket látod, ha szájal! Akkor mindegyik elordította magát, nemcsak azok, hanem az egész: Lőjed le! Akkor már Istent emlegetett valamelyik tiszt. Ha neked van puskád, nekünk es a kezünkbe itt van, akkor le mindenki a karabélyt a válláról, akkor megcsinálta a batalion ezt a nagy zörejt, a fegyvert kézbe! – Mi van, emberek? – Megyünk haza a dunai frontra!

Egyszer aztán békességben kezdtek beszélni. Ha így van, félreállunk, s mindenki arra menjen, amerre tetszik! Az él megindult, úgy, ahogy essze vótunk sorakoztatva, hát mi onnat kilenc órára, éjjel után két órától, beértünk az állomásra, a vasúthoz. Szépen a tisztek ott maradának, s kilencor már mind fogságban vótak. A tisztek, az egész front, az ezredesünk is. Kik falumbeliek vótak kint, fogságba estek, osztán úgy jöttek haza a tallián fogságból. Mű osztán nem estünk fogságba. A mi batalionunk úgy egészbe hazajött. (VI, 2)

Megtelnek a gyalogutak, erdők, az Alpok hágói, vonatok, vonattetők menekülő, hazafelé tartó katonákkal. A négy éven át helytálló katonák fellázított része – ekkor sem mindenki, de a lázítók tettek azért, hogy minél többen legyenek ilyenek – parancsot szegett, többé már nem teljesítették kötelességüket.

Úgy jöttünk Szerbiából, hej, még vissza se tudtunk nézni! Jött a tank, vertek ki bennünket onnan! Az amerikaiak segítettek nekik. Úgy bombáztak, hogy na! Atal keltek a tengeren, s jöttek! Eljöttek, s kivertek bennünket. (AGJ, 6)

Az épületek gyengék vótak ott, s fenn a padlásokról is lőtték az úton a katonaságot. Úgy pusztították! (KsF, 5)

Még tudom, hogy október harmincegyedikén éjszaka kellett hogy lőjünk az állásból egészen tizenkettőig, hogy a gyalogság vonuljon vissza. Tizenkét óráig lőttünk, s akkor jött a parancs, hogy az ágyúcsövet dugjuk bé, tegyünk ekrazitot az ágyúcsöbe, s robbantsuk fel. Osztán bedugtuk az ágyúcsövet, a villanyvezetéket betettük, s bebújtunk a kavernába, s akkor felrobbantak az összes ágyúk. Na, fiúk, ki amit tud... Azelőtt való nap nem volt mit együnk, osztán ott volt a raktárunk. Akkor – emlékszem rá – mindenki futott a raktárhoz, s konzervát, amit kapott... Osztán tizenöt napig mentünk vissza. Spítánig gyalog jöttünk, három nap éjjel-nappal. Na fiúk, kitartás, még menjünk, menjünk, mert

elfognak az olaszok. Három nap múlva, na, azt mondtam, most már pihenünk, fiúk, egy kicsit, mert megvan a béke, mehetünk nyugodtan. Ez már novemberben volt. (BiF, 5)

Terjedt a mesterségesen szított nem harcolunk tovább szellem. Az egész ország kavargott, a feje tetején állt minden.

Pesten, a Rákosi rendezőpályaudvaron félreállították a vonatunkat. Kezdett mind járni a nép, hát egyszer hozzák a sajkákban a lekvárt. Feltörtek egy vagon, s az mind lekváros hordókkal volt teli. Vinni akarták ki a frontra. S akkor a másik azt mondja: Ej, önts el azt a lekvárt, ne, tova a vagon teli van konyakkal! Akkor én is négy üveg konyakot tettem vót magamhoz. Osztán ott egyik borral! Igaz, hogy egy-egy disznyó lett vót, mocsok disznyó, leitták borból es s konyakból es magikot. Kigyúlt oda a sok nép is, a sok civil is, a sok gyárból. Hát, hogy kérték azok a kenyeret! Hogy a katonák adjanak nekik kenyeret! Aztán csend vót, met az élelmét nem adhassa el a katona sem. (VI, 2)

A tiszték, akik látták a veszedelmet, sokan megszöktek, s átvették az alacsonyabb beosztású emberek, a káplárok, őrmesterek a vezetést. Nem volt már akkor semmi a helyállásból. Hallottuk, hogy mi történt Budapesten. A parlamentben nyíltan elhangzott: Nem akarunk katonát látni! (HD, 9)

Tiszát november elsején gyilkolták meg. Mi pont akkor indultunk el, akkor kaptuk a parancsot, hogy jöjjünk haza, de gyalog, egyéb lehetőség nem volt, olyan nagy volt a torlódás a vasút körül, más jármű nem volt, akkor autók nemigen voltak még, úgyhogy elindultunk. Egyetlen konzervet kaptunk, azt betettük a tarisznyánkba, hogy majd parancs esetén megesszük. Tizenegy napig jöttünk, mind-mind gyalog. Mikor az Alpok lábához értünk, a Brückner-hágó felé vezető úton mentünk, magunkkal vittünk pár tehenet, az volt az egyetlen élelmünk. Kenyerünk tizenegy napig nem volt semmi. Hanem mindennap, ahogy este valahol megállapodtunk, egy tehenet levágtak, azt éjfél körülre megfőzték, megettük, s reggel már indultunk tovább. Sokszor kötelekkel húztuk fel a teheneket, olyan utakon, olyan meredeken mentünk a Brückneren keresztül a túlsó oldalra, az Ausztria felőli Arnoldsteinre. Na, vonszoltuk magunkat ott, Olaszországban, fel az Alpok nagy hegyóriásaira. Akkor ahogy átjöttünk, ott kaptunk egy negyed komiszt, az volt az első kenyerünk, a tizenegyedik napon. Emlegetem is, ott jártam, ahol Hannibál az elefántjaival. De lehet, még azok sem járhattak ott, mert ott nem tud eljönni az elefánt. Esetleg valahol akörül mászhatták meg ők is az Alpokat... Ausztrián már vonattal jöttünk át Lanerhofig. Láttunk hatalmas nagy kazlakban kiégett puskákat, meggyújtották, elégették őket. Lefegyverzett katonákat hoztak előttünk a vonatok... De lévén a mi alakulatunk tisztí tanfolyam, nekünk szigorúan parancsba adták, a fegyverünktől ne váljunk meg, ha csak lehet. Főleg azért, ha esetleg olyan alakulattal találkozunk, amelyik bántani akar minket, tudjunk védekezni. Így közeleedtünk fegyveresen Lanerhof felé. Először jött szembe velünk egy mozdony,

hogy vegyen fel s vigyen bennünket, s azok mesélték, hogy vigyázzunk, mert a határ után egy Peckau nevű horvát városban negyven-ötven főnyi civil lakos várja a vonatot, hogy rabolja ki a fegyvertelen katonákat. Mondták, történt meg, hogy levágták a katonának a jeggyűrűért az ujját. Négy géppuska van a peronon ráirányozva a bejövő vonatokra, s azoknak a védelme alatt rabolnak a fosztogatók. Anarchia volt, nem volt, aki megakadályozza ebben őket... Fekészültünk. Beosztottak minket... Egy része eltakarta a puskáit, más része fegyveresen rohanta meg a géppuskákat. Akkor kiderült, be sem voltak töltve, annyira biztosra vették, hogy fegyvertelen, védtelen katonák fognak érkezni. Nagy kapkodás, fegyvertöltés, fegyvermenekítés, menekülés... Ahogy látták, hogy fel vagyunk készülve, nem mertek közeledni... Csáktornyán újabb horvát támadás volt. Drávavásárhelyt a toronyban volt egy géppuska, onnan lőttek. Elhelyezkedtünk a vasúti sínek mentén, s úgy védtük magunkat. Csak alig-alig tudtunk átvergődni Kaposvár–Kanizsa felé. (HD, 9)

November 3-án az antant és a központi hatalmak megkötötték Pádovában a fegyverszüneti egyezményt, s ezzel a fegyveres harcok hivatalosan is véget értek. Ekkor már a Károlyi-kormány van hatalmon Budapesten. S az új hadügyminiszter – Linder Béla – kijelenti: ő pacifista, nem akar több katonát látni. S az a 9 nap, ameddig a hadügyi tárcát betöltötte, elegendő volt arra, hogy a katonaságot – a határőrséget is – feloszlassa. Így a frontokról hazaáramló katonatömegekre – akik négy és fél éven át szolgálták a hazájukat – a hazának többé nem volt szüksége. S a Keleti- és Déli-Kárpátok határvonalai teljesen védtelenül maradtak. És a hazát is cserben, védtelenül hagyja az új kormány. Mert bárhogy is, az ország még van, annak határai is vannak, s ama november 3-án a haza területén még egyetlen idegen katona sincs. A hadsereget nem visszavonja a kormány, hanem feloszlatja az ország érdeke ellenében.

Végig, végig gyalog jöttünk haza. Nem kaptunk vonatot. Annyit, de annyit marsoltunk! Gyalog jöttünk be Dévára is, ott leadtuk a töltényt, hoztunk százötven darab éles lövedéket, a puskát, s osztán úgy gyalogoson jöttünk tovább. (MJ, 5)

Megindultunk, gyalog indultunk meg. A vonatokat felfordították, csúf mindenféle vót ott az állomásokon. Bomlott meg a fegyelem az országban, mindenfelé. Nehéz idők vótak! Mindenki főzött, úgy, ahogy tudott. Alig kaptunk valamit. Megállottunk, kiosztották az ételt, mentünk... Akkor sokan elmaradtak, mert a parancsot akkor már nem fogadták el. (CsiS, 3)

Ki es mentünk, s mikor rendesen bévagonoztak, hoznak egy nagy hordó sört. Sorakozó, századonként, szakaszonként a sörért! Megkaptuk a sört, a vonat elindult. Mikor kivitt a városból – a vasút ott olyanformán esik, hogy mikor mejen a vonat, a város elejibe kerül –, lövéssorozatot adtak le a katonák a város irányába. Most nem a rendőrökre, hanem magára a városra. Mindenki

öt golyót kilőtt a fegyveriből, nem nézte senki, hogy hova lő... Csak úgy! A kapitány megette az övét. A városból kivezetett. De azután? A fegyvelem már fel vót borulva. (VI, 2)

Nemcsak Olaszországból jönnek hazafelé, a határszélekről is mennek be az ország belsejébe, ki-ki az otthona felé. A határezredekhez is megérkezik a hír: lehet menni haza. Másképp értelmezve: többet nincs szüksége a hazának rátok! Mehettek, hagyhatjátok, sőt: hagyjátok is el az őrhelyeiteket!

Itt Bereckben, amelyik napon én hazaértem, még állott a katonaság. Itt sok katonaság vót, itt nagy vót a front... Másnap itt es felbomlott mindenféle. Aki a tréneknél vót, a fogatosoknál, az ment fogatostól, mindenestől haza. A román határt úgy szabadon hagyták, hogy akárki jöhetett, mehetett. (PéD, 1)

November 6-án utam volt Kézdivásárhelyre. Mikor reggel elindultam, itt Ozsdolán gyakorlatoztak a katonák. Megszokott, mindennapos dolog volt ez a 16-os román betörés után, a mi falunkban is itt volt az állandóan készenlétben tartott határőr-katonaság, akiket a frontokról vontak ki, irányítottak ide. Ismertük őket, ők is ismertek minket. Mikor kora délután gyalogolok visszafelé, hát egy-egy pálinkásüveggel a kezükben jönnek a részeg katonák. „Károlyi Mihály nem akarja, hogy több drága magyar vér folyjon, mehetünk haza!” „Éljen Károlyi, éljen Károlyi!” (LD, 1)

3. FORRADALOM AZ ORSZÁGBAN

Nemcsak a frontokon, de az országban, Budapesten is terjed a zűrzavar, meginog, majd felborul a belső rend, kirobban a forradalom. Az őszirózsák ott is megkapják a szerepüket. Október 31-én Budapesten Károlyi Mihály veszi át a hatalmat.

Milyen nagy mámorban volt akkor a pesti nép! Károlyi Mihályt kocsiba tették, s az emberek húzták az utcán, úgy éljenezték. (AnÁ, 1)

Bár a történelem nem tud róla, hogy Károlyinak személyesen köze lett volna hozzá, de a hatalomátvétele után egy nap sem telik el, s november 1-jén egy külön alakulat érkezik Tisza István villájához, s a volt miniszterelnököt, az ország addigi első számú politikusát meggyilkolják. Sokan – kivéve a baloldalt, ahonnan csak gyűlölet áradt feléje – benne látták az egyetlen embert, aki még az országot meg tudná vagy meg tudta volna menteni.

Ő vót sokáig a miniszterelnök, ő vót Magyarország mindenese. Meglőtték, s osztán vége lett mindennek. (RZs, 1)

Lehullott, mint a virágszirom. S az ő vérével osztán meg is pecsételődött Magyarország sorsa. (SS, 1)

Megbolydul az egész ország. A frontokról özönlének haza a katonák, fellép az anarchia, megszületik a „zavaros”, melyben alattomosan is lehet halászni.

Szabó tábornok... Az egy rettegett ember volt, piros a nadrágja! Nem telik belé két nap, Vásárhelyre megyek, egy unokatestvéremnek boltja volt ott minnyá, ahogy a főterre beérünk, beszélgetünk, valami tízenegykor megérkezik a vonat, nagy zaj lesz, kinézek, mi van. Hát egy csomó katona jó, egy része a fegyverit es hozza. A hátizsákot behúzta a fegyver csövibe, a hátára vette, hozza. A másik a kuffert hozza, az egyik ismerősöm is jön. Mondom: – Mi van te, Pista!? Mi van? – Azt mondja: hát forradalom! Hát nem tudjátok tük? A falu tele volt itt katonával, készültségben voltak, féltek Románia esetleges újabb támadásától. Az azt mondja: – Hát forradalom van! Vedd le azt a sapkarózsát, amíg más veteti le! – azt mondja. Forradalom! Forradalom! Jövök haza. Találkozom egy székérrel. Katonák ülnek rajta. Olyan szemik volt, meglássák, hogy a sapkarózsám hiányzik. Azt mondja az egyik: – Pajtás, hol a sapkarózsá? – Valahol a sáncban – mondom. – Jó lesz, ha magik es leveszik. Mert forradalom van. Kitért a forradalom! Hát nem tudják? Ha bémennek Vásárhelyre, majd ott leveszik! Hej, lekapdosták a sapkájikat... Jövök haza, el a községháza előtt. Megint találkozom a katonákkal, meglássák, hogy a sapkarózsám le van véve. Na, mi van, mét vetted le? Hát – mondom – forradalom van. Azt mondja az egyik: – Hej, ma én az őrnagy úrnak nem főzők ebédet! Na, kérem szépen. Este a parancskiadáskor a tábornok úr szónokolt. Hát az a rettegett ember, aki azelőtt két nappal dacos lovon a tisztikarával itt ment ki az úton, milyen szelíd ember lett, kérem. Egyik napról a másikra hogy megszélidült! Milyen szépen, szelíden beszél parancskiadáskor a katonáival! Megdicséri azokat. És kéri szépen, hogy a fegyelmet tartsák meg továbbra is, szépen menjenek haza, tartsák meg az eddigi szép rendet. Megköszöni a viselkedésüket. Milyen nagy ember volt két nappal azelőtt, és mekkoracska lett két nap múlva! Akkor láttam, ilyen az ember. A környezete teszi nagygyá. Azokat a híres nagy embereket, mindegyiket az ő környezete tette nagygyá. Az volt, aki őt felemelte. Mert különben mindenki csak annyi, mint én! (AnÁ, 1)

A frontokról hazafelé tartó katonaalakulatok egy része rabló, fosztogató hordákká alakul. Üzleteket, raktárakat, élelmiszert szállító vagonokat törnek föl, elvész az emberekből az önuralom, a gyomruk s harácsoló ösztönük hajtja őket, nem a józanságuk.

Az első az volt, hogy betörték a gróf pincéjébe a borra. Folyt a bor, kiengedték, kinyitották a csapot, a pince alján is bor volt, s csak azután kellett az élelem. Elmentek az urasághoz, akinek sok juha volt, onnan hoztak túró, gabonát, feltörték a gabonását, kivették a gabonát, a disznókat. (TaJ, 9)

Itt van Egeres, egy szomszéd falu. Bementek a vendéglőbe, ott lövöldöztek, s kiengedték a bort. Bethlenben is kiengedték a sok bort, hogy igyanak, s egy ember belefulladt a borba. Annyit ivott, hogy nem tudott kijönni, s oda belefulladt. (ZJ, 9)

Itt volt báró Bruckenthal gazdasága. A pince tele volt borral. Ilyesmikkel foglalkoztak, csak a bort hordták, ittak, s mulattak. Éppen a mi kapunkban, ne, egy ember kihozott egy nagy hordót a szekéren, s itt osztogatta a bort, akik itthon voltak, azoknak... Összeeszeszték. A dugót kihúzza, kiverte, s eleresztette a drága bort az utcára, a mi kapunkban épp, ne. A szegény asszonyok kanállal úgy a tócsákból meregették fel. Így gyűtögettek. Osztán a többi emberek ettek, ittak, mulattak, egyébbel nem törődtek. Vitték el a disznyókat. A szomszéd román község Dénye, jöttek onnan éjjel autókkal, szekerekkel s hordták el a gabonát, italt, mindent elhordtak innen. A csendőrség akkor eltűnt. Hogy mi lett belőle? Nem tudott rendet csinálni! (ÉM, 9)

A szervezés vagy inkább szervezett-szétverés, az ország rendje felbontásának mozgalma Erdély földjén már páhuzamosan megy, egyrészt a román oldalon, másrészt a magyar oldalon, a kettő csak össze-összetalálkozik.

Egy Vincze nevű tisztviselő ragadta a hatalmat magához, mindennap kétszer eskette meg a tömeget erre az új irányzatra. Akkor kellett levenni ezt a Ferencz József-rózsát a sapkámról, jött egy baka, hogy vegyem le. Én makacs voltam, de egy iskolatársam, barátom kért, hogy vedd le, ne élezd ki a helyzetet. Osztán én sem ellenkeztem... Utána szerveződött a magyar védelem is, a csendfenntartó társaság, s a románok részéről is. Egyiknek is volt ott – ahol felmegyünk a Wesselényi úton –, egyik oldalon a románoknak volt a parancsnokságuk, másik oldalon a magyaroknak. Lehetett tartani a megmozdulásoktól, magyar-ellenes tüntetésektől... Emlékszem, hogy egy iskolatársam, aki a rózsát is levétette, az mondotta, hogy ha menekülni kell, hát meneküljünk a temetőbe, a kriptába... Nekem eszembe sem jutott volna akkor még, hogy ez is veszély, ettől is kell tartanunk... (SzbM, 5)

Ősz volt. Elmentünk szekérral Ludasra, hogy vegyük ki a magbúzáat. S hát olyan felfordulás van Ludason. Jőnek, éljeneznek, rikoltoznak fegyveresen, rikoltoznak fegyver nélkül a katonák, gyülekeznek a községházánál. Volt ott egy birtokos ember századosi rangban, Rozsnyainak hívták. Hát az akart rendet csinálni, a csendőrség mán bujkált, a csendőrség ilyenkor meg van bukva, má nem mertek az úton se járni. Ez akart rendet csinálni, hogy állítson fel őrségeket. Nem akart ő rosszat. Hát ennek a Vajdának, ennek a ravasz gazembernek, revolver volt a farzsebiben, és szúrta a máját, hogy az le van az asztalnál ülve, s századosi rangban. Ott vótam, láttam, revolver volt a farzsebében. Százados úr, azt mondja, tessék levenni a rangját! Há, Vajda, azt mondja, ha sérti a szemit, vegye le! Há Vajda egyszeribe levette a rangját. Bicsakkal levágta. Trăiască, a románok, Trăiască Vajda! S a magyarok: Éljen Vajda! Kezdték sorakozni utána. Akik megszenvedtek a hazáért, azt mondja, utánam sorakozzatok fel! Mennek már, annyi vót a nép az utcán, mint a méhek. Megindultak énekelve. Vót egy suszter, jól emlékszek, nem volt még

nős ember, valami szocialista éneket kezdett el. Én mentem leghátul, lószékkel kísértem a bandát. Hogy mi lesz itt! Mert má fel volt bomolva a rend. Ki az állomásra. Nem messze vótunk már az állomástól, a nemzetörök, négy fiatal fiú, jönnek fegyveresen, nem szólnak, de Vajda megragadta egynek a puskáját, kikapta a keziből, a mások elszaladtak. Megyünk arrább, ott egy ajtó nyitva vót, Vajda bélőtt az ajtón. Kiszöktek ott az útra, megjíjedtek. Ki az állomásra. Annyi papír volt a vágányokon, a sínek közt, hogy bokáig ért. Valamit kiraboltak a vonatból. Fel volt borulva minden. Megyünk az állomásra, hát ott egy öregrendű német katona, így fegyver vót a lába közt, ült, s ett. Vajda arra ment, attól is elvette a puskát. A német odaadta. Jövünk visszafele, ahol az italkimérés vót, zsidó kézben, ott a kapu, a vaskapu bé vót zárva. Rázta Vajda a vaskaput. A zsidónak vót esze, jött: Mit parancsol, Vajda elvtárs? Annyi italt adott, amennyit meg tudott inni. Másnap Vajda elment a grófi birtokhoz a cimboráival, vótak vagy négyen, kiosztották, mi vót ott, gabonát, marhát, mindent a népek. Megrakva a szekereket búzával, zsákokkal, négy ökör – amelyik annyit akart magának –, a más hatot, vitték haza. Na, eltött ez, ez vót kedden, s szerdán elmentek bé Szengyelbe, ott vót egy földesúr, Betegh Sándornak hívták. Az vadászfegyveresen, azt mondják, az volt nála, a kapuban állott, és Vajda felszólította, hogy adja át a birtokát a népek. Az azt mondta, ő nem lopta a birtokát, ő örökölte! Vajda akkor agyonlőtte. Másnap jöttek tollas csendörök, s jól megropogtatták a házat, a szülői házat. Ahol az apja lakott. Kerekenfogták és jól megpuskálták a házat. Vajda nem volt ott, el vót menve Szengyelbe, hogy folytassa a dolgát. Vót egy malom, oda el vótak húzódva. Kerekenfogták azok a magyar csendörök, tollasok a malmot, s elfogták Vajdát. Egy csendörörmester azt súgta a fülibe, szedje össze minden erejét s futamodjék meg, mert magának semmi bántódása nem lesz. Vajda nekifogott, hogy fusson, egyszer csak ropp, ropp, ropp... Úgy szedte össze az apja sírva. (KÁI, 5)

Ez vót a forradalom... Nem vót már törvény, mindenki azt csinált, amit akart. Lázadás vót itt benn a népek között. Mindent törtek összevissza... Egy része haza vót jöve a katonáknak, de úgy szöktek el. Szökdöstek haza. Sokan jöttek haza fegyverestől s mindenestől. A frontot otthagyták, ők tudták, az országban milyen baj van. Azok lődöztek. Ők is fogtak neki a rablásnak, a bótfeltörésnek. (KIA, 3)

A forradalomban nem vót különbség a nép s a katonák között. A civil személyeket nem bántották. A raktárakat feltörték, aki amit megfoghatott, elvitte, a sapkarózsákat leszedték, de az embereket nem bántották. Sem a tiszt urakat, sem a grófokat, bárókat, földbirtokosokat. Meg vót vadulva a nép, de nem vérengzett. Az életet nem bántották. S ha méges, csak egy-egy eset, ha vót. (PÉD, 1)

Szörnyű látvány volt az a pusztulás, amit a forradalom hozott! (AnÁ, 1)

Pesten az utcákon a polgári lakosság, a fehér asszonynépség a rangjelzéseket szedte le. Nem tettek a helyébe semmit. Jöttem vissza, a katonákat szállította a vonat Brassóba, megérkeztünk. Ott a pályaudvar katonasággal körül volt véve, na, katonák ide sorakozzunk, sorbaálltunk, ott sütyürü, sütyürü, s egyszer eltűnt a katonaság, s felbomlott a rend. (FaJ, 1)

A cigányok nekifogtak gyűjtogatni, meggyűjtötták a szalmakazlakat s betörték a boltot. Három-négy magyar is volt köztök, de többnyire cigányok voltak. Széthordtak mindent.

A boltokból kutyagoltak mindent. Keresték a boltost, meg akarták gyilkolni ezek az ittváló felkelők. Azelőtt két nappal jöttünk haza Putnából, erdei munkából, bizonytalan volt a helyzet, édesapám beteg volt, feküdt abban a házban. Egy leánytestvérem meg itt feküdt a tülös szobában. Olyan betegségek vót, egyiknek nagy forrósága vót, ennek a hideg szoba kellett, a másik fázott, annak a meleg szoba kellett. Ketten egy szobában nem lehettek. Kint lövöldöztek. Itt füttyültek a golyók keresztül. (HB, 3)

Egyik részünk örült, s a másik búsult. Aki úgy volt, tudta, hogy hiába harcolt, elvesztette a hazáját, az bizony búsult. De örvendeni azért mindegyik örvendett, hogy megszabadult onnan a harctérről... (BiF, 5)

Hogy ezek a nemkívánatos események, Magyarország sorsának illetően alakulása a világforradalomnak is része, tanúsítja, hogy az Orosz Kommunista Párt magyar csoportjának tagjai még ott, a születésben levő Szovjetunióban nov. 4-én úgy határoznak, hogy rajokban hazajönnek, mert otthon is vár rájuk feladat.

Kassai születésű vót Kun Béla, ügyvéd. Lenin, Trockij és Kerenszkij, ők vetették fel ezt az elvet, s ő es benne vót, azokkal dolgozott együtt... Kun Bélával jöttünk haza Budapestig. Ott hirdették, hogy aki béáll vörös katonának, azt hazahozzák. Béálltam én es, met a honvág hazahozott. Pedig ott nekem fődét es adtak! Ott nekem olyan dolgom vót! Ott nekem fiam es vót mán! S az egész falu szeretett! Gondoltam, megnézem a szüleimet itthon, s osztán visszamenyek. Kijevbe kellett jelentkezni, hogy a Vörös Hadseregbe béálljunk, s azok hoztak haza. Oroszok es jöttek velünk, örözték a vonatot, nehogy leszálljunk. Alá kellett írjunk, s három hónapig harcoltunk a Kun Béla seregében. Hozott minket a vörös vonat. Közben tüntettünk. Kassán leszálltunk a vonatról, egy kicsi terpe ember vitt vörös lobogóval, s énekeltük: „Föl, föl, ti rabjai a földnek,/ Föl, föl, te éhes proletár/... Ez a harc lesz a végső./ Csak eszszefogni hát...” Ezt elfűttük, s akkor ott egyet tüntettünk. A vonatokat vörös katona örözte, nehogy leszálljon valaki. Olyan vót a forradalom... Onnat Miskolcra jöttünk, s Miskolcra velünk érkezett bé Kun Béla Budapestre. Osztán Kun Bélát fölemelték egészen. (FeI, 1)

Ismertem jól a Kun Béla családját, zsidó emberek voltak, itt volt az apja is, itt vót a leánytestvére is, Ilona. A háború előtt jöttek ide, hogy tagosítsanak,

kezdtek mérni a földeket, de osztán kitört a háború, s itt maradt az öreg segédjegyzőnek. Vót egy csorda disznaja. Mikor tizennyolcban kitört a forradalom, eléjtek az oláhnemegyeiek, s elhajtották. De akkor az hívta a csendőröket, egy Ciupe nevű vót a csendőrőrmester, s az nem hagyta, visszahajtatta. Az a Ciupe román vót, de jól beszélt magyarul. Magyar csendőr vót. Nem tudtuk akkor, hogy milyen vezér lett Kun Béla. Az újságíró vót Kolozsváron, osztán ritkán jött haza az édesapjához, később mégis meg vótunk pecséttelve mindig, mikor tényleges katonák vótunk, akkor is mondták, bolsevikok vagytok, a ti falutokból származott Kun Béla... Pedig mi akkor még azt sem tudtuk, mi az, hogy bolsevik... (GB, 9)

Kun Bélára a nagy feladat ezután vár még, de itt vannak ők is, s egyelőre a háttérből végzik a munkájukat. Miközben az ország éli a maga sorsát, életét.

4. A SZÉTESÉS PEREMÉN

Az olasz, francia, belga frontokról november első napjaiban indul haza a magyar katonaság.

Brassóból gyalog jöttem egészen Kovásznáig. Annyira elfáradtam, hogy a falu végén – akkor kövek voltak ott, az utasoknak csináltak olyan hosszú ülőhelyet – le akartam ülni, hogy egy kicsit aludjam, s a sánca fordultam. Aztán jöttem tovább. A kapuk előtt olyan födeles padok voltak, az asszonyok nyáron mindig ott fontak, valami hat olyan pad volt egymás után, mindegyiken egy kicsit ültem, de nem akartam aludni, hogy nem tudok osztán többet felkelni. Elmentem hazáig. Ott a kaput alig tudtam kinyitani. Akkor mentem a házhoz. Kopogok. Hallom édesanyám hangját. Ki az? Én vagyok, édesanyám! Ki vagy te? Édesanyám, én vagyok! Te nem lehetsz, drága gyermekem, te meghaltál! Te nem lehetsz. Csak én álmodom! Álmodtam a másik gyermekemmel is, azt mondta, hogy ő az, hogy jön, nem halt meg, s amikor reggel lett, szomorúan láttam, hogy álom volt az egész. Tudom, hogy ott Itáliában volt egy nagy háború, s ott meghaltatok mind... De ez én vagyok! Nem, drága gyermekem, nem lehetsz te! Édesanyám, nyissa ki az ajtót, hogy lássa meg, én vagyok! De hogy akarsz így bejönni? Úgy, hogy nem haltam meg! Hol van édesapa? Hol van Mária, hol van vannak a fiúk?... S akkor megállt. Még hallottam, hogy jön, hozza a kulcsot, s kinyitja az ajtót. Kinyitotta, sötét volt, s hamar az ajtó mögé lépett. Mentem, s akkor ő jött utánam. Hova mész? Hova mész? Megyek, hogy feküdjem le. Ott volt a kanapé, amelyiken én gyermekkoromban aludtam. Mondom: feküdj le te is, édesanyám, hosszú, hosszú utat tettem meg gyalog, s annyira fáradt vagyok, meghalok, ha nem feküdhetem le. Akkor azt mondja: Feküdj le, na, feküdj le, de miért nem jössz az ágyba? Édesanyám, nem mehetek az ágyba, tele vagyok tetekkel, megtöltök mindent! Hagyjad, megölöm én őket, kitakarítlak én belőlük! Hagyjad! Jött a reggel, pirkadni kezdett, s hát egyszer hallom a lépteit, jön egy gyertyával, s idetartotta az arcomhoz. Éreztem a

meleget, s kinyitottam a szememet. Mit csinálsz? Jaj, most látom, hogy Te vagy! Gyere, édes gyermekem! Hagyjál, mert nem bírom, aludnom kell! Vetkőzz le, hadd főzzem ki a ruháidat. Na, csinált nekem fürdőt, s három napig mind csak pihentem... (JN, 1)

Románia a bukaresti békeszerződésbe foglaltakat épp fél évig tartotta be, nov. 10-én újra hadat üzent a Monarchiának, s november második felében már csendesen átlépi a román csapatok a határt. „Jogosítványuk” is van erre, a Károlyi-kormány küldöttsége – melyet ugyanúgy Linder Béla vezetett – nov. 13-án új fegyverszüneti megállapodást köt az antanttal Belgrádban, melybe azt is belefoglalják, hogy a román csapatok benyomulhatnak a Maros vonaláig. És jönnek is, ellenállásba nem ütköznek, magyar hadsereg nem létezett már. Jönnek, s hozzák az új rendet.

Bejöttek Ojtozba még tizennyolc novemberében, ahogy a magyar katonaság elvonult innen, minnyá. Kiadták az újságokba, plakátokon, hogy két egyénnél több nem mehet az úton! Csak kettő szabadott menjen. Huj, osztán botoztak, este kilenc után mán nem szabadott senki kimenjen a kapun. Kit megfogtak küjjel, huszonötöt vertek rea, huszonöt seggrevalót. Huszonötöt, olvasatlan. Még százat es kapott, ha eltévesztette, s újrakezdte. Ez így vót. Egyszer én es békerültem. Elbeszélgettük a kapu előtt az időt, s megyek haza. Mind magyar katonaruhákba magyar fegyverekkel vótak ott a katonák. Az őrmester magyar huszárméntét vett magára... Az nem tudott magyarul, a másik kettő igen, azok erdélyi románok vótak. Rám szól egy: Hol volt? Mondom, beszélgettünk. Osztán bevitt az őrmester a szobába, jól pofon rittyentett, s azt mondja: Menj haza! Ezt ő es magyarul mondta. (BJ, 1)

Én nem es tudom megmondani, hogy jöttek, átaljöttek. Csak kicsi ütközet vót, nem vót katonaság, ki vót mindenünnen víve. Ahogy kitört a forradalom, szétszéledtek, ismét védelem nélkül hagyták a határokat. (SS, 1)

Békésen vonultak fel a mi vidékünkön. Azon a részön, ahol negyvennyolcban vót az az ütközet, ott megint csak vót egy összecsapás a magyar csapatok s a románok között, úgy hogy ott nagyon sok román katonát temettek el. Egyébként nem vót, aki ellenálljon. (FÁ, 1)

Lószerken jöttek be, aztán énekeltek, kiabáltak: Le, magyarok, lee! Ha valaki valamit szólott, vitték az őrsre, s jól elverték. Többet megverték, kellett, hogy ügyeljen az ember a szájára, mit beszél. Egy embert itt a faluban úgy megverték, hogy az abba halt bele. (SzM, 5)

Bereckbe egy olyan jött elsőnek, aki innet szökött ki, s velik jött vissza ide. Akik románok vótak itt, jórészt mind elszöktek. Nem vót őrség, túlmegetett, fittyet hányt ide. Itt jöttek le az úton... Jöhettek, met nem vót katonaság. Hanem nem tudtak vóna olyan könnyen bójóni... S tettek biza rosszat. Vót egy suszter, azt úgy megverték, hogy beléhalt. (PéD, 1)

Az iskolában volt egy gyűlés, s ott volt egy Tulbure nevű, az illető tiszthelyettes volt az osztrák–magyar hadseregben, ő volt a megbízottja román részről az alakulatnak, a fejleményeknek, s ott volt az én nagybátyám is, mint főhadnagy. Hiába, hogy ez volt a magasabb rangú, az megkérte: Legyen szíves a felszerelését tegye le az asztalra. S ez azt mondja: Fejet hajtok ennek a válságnak! Emlékszem jól, mert magyarul beszélt mind a kettő. Nagy napot élünk, nagy dolgról van itt szó! – mondta, s letette a kardját, a puskáját. Kezet fogtak, s ennyi volt az átadás, a helybeli nemzetőrség átaladta a feladatát az itteni románságnak. S ezzel elkezdődött a falunkban a román fennhatóság... (GGy, 7)

Legelőször a nagyiskolába mentek. Kidobták a könyvtáros szekrényt az udvarra, s meggyújtották. Mü mind a tornácba, met szembe vót az iskola, akartuk, hogy ne égjen az a sok könyv el... De több katona mind csak kereken körüljárt a könyvek körül, s nem engedték, hogy közel menjünk. Mikor ők elmentek, volt az iskola udvarán egy kút, abból vittük a vizet, s öntöttük a könyvtárat... De már olyan kevés könyvet lehetett megmenteni, s annak sem lehetett semmi hasznát venni. A román katonák azonnal kihirdették a faluban, hogy minden háznál román zászlót kell csinálni. De nem kaptunk anyagot. Az üzletek fel voltak törve, a nép elhordta az árut. Lepedőt kellett fessünk pirosra, sárgára s kékre, s úgy csinált mindenki zászlót, hogy kítűzze a kapura... Ahol nem volt zászló, ott döngették a kaput, s verték be az ablakokat. (GySzS, 1)

Jöttek ezek a voluntárok. Nagyobb részük Olaszországban hadifogságban volt, s itt a faluban beléceppentek a posztállásba... Emlékszem, mentek egyszer nyugat felé, s az Erzsébet-kertnél egy tábla volt, s rá volt írva: Erzsébet-kert. Egy voluntár, aki jött, puskatussal leverte azt a táblát onnan, arról a cserefaoszlopról. Megijedtem. Mi lesz, hogyha még egy ilyen felírást sem hagynak. Zenebona volt... Voltak sokan, akik félni kezdtek. Nagyapámmal elmentünk Fogarasra, mindenfele lengtek a piros-sárga-kék lobogók... Megkérdezte nagyapám egy asszonyismerősét: hogy érzitek magatokat a szépen feldíszített városban... Az asszony nem válaszolt, s láttuk egyszer, hogy elkezdett sírni. Aztán együtt sírtak nagyapámmal. Én csak akkor fogtam fel, hogy milyen szomorú dolog történt. (GGy, 7)

Jöttek itt be az Űz völgyén lefele. Amikor ide béjöttek, apámmal a szekeren jöttünk a községben, s két mankópálca a kezemben vót. Azt mondja a román katona: Így es lehet járni a háborúban? Mondom, igen, s hát akinek még a darabját se lehet megkapni! (TD, 2)

A nagyúton jöttek, ide nem es jöttek egyáltalán. Ditrót szállták meg. Ki vót adva a parancs, hogy senki ne merészeljen velük szembeállni. (TöJ, 3)

Máról holnapra Romániában voltunk... Semmi ellenállás nélkül... Amúgy sem lett volna semmi értelme... A döntés megvolt, el kellett fogadni. (LK, 1)

Franciaország, Anglia mind a magyar letörésire vótak. Itt is vótak francia katonák... Angol katonaság is volt. Onnat vót a főerő. Védtek Romániát, hogy a magyart elpusztíthassák.

Itt Gyéresen a rakodónál ki kellett rakatni az ágyúikat. A katonaság, az gyalog jött. Jöttek gyalog, egy-egy század. Trombitáltak: trom, trom, trom... Masíroztak bé Gyéresre, aztán mentek tovább. Nem volt senki, aki szembeálljon... (KÁ, 6)

S hogy mégis létezzen valamiféle magyar katonaság is, ha szükség lenne rá, vagy lenne lehetőség, esetleg a kormány támogatását is elnyerhetnék, azt újra kellett szervezni, teremteni. Néhány hazafiúi érzésű tiszt lép fel, hogy megszervezze a Székely Hadosztályt. A Székelyföld már meg van szállva, a szervezés a háttérben folyik. A vasút közlekedik, a hadköteles fiatalok a hívásra mennek.

Volt egy tábornok, vitéz Katorczai Károly, ő szervezte meg a Székely Hadosztályt Kolozsváron. (PpJ, 5)

Mik azért vótunk visszahívva, hogy a románokat hajtsuk ki. (SzöB, 1)

A románokkal szembe, szembe, szembe! Egy hétig voltam itthon, akkor toborozta Bíró Gábor hadnagy úr a csapatot Szentiványlaborfalváról, Komollóról, Rétyről s még Újfaluból es, Csíkból es sokan vótunk essze-toborozva. Akkor lementünk Brassóba, a szászok, románok már egyesültek, s vonultak a lobogókkal az utcán, kiabáltak. Să trăiască România! Éljen România! Mi félrehúzódtunk, hogy ne lássuk, de azért láttuk, ahogy mentek. S láttak ók es. Nem akartak hagyni, hogy felüljünk a vonatra, de még es fel tudtunk szökdösní. (PK, 1)

Innét elmentek vaj tizenkét szekérrel, s mikor elértek Homoródig, az állomásra, az már meg volt szállva. Kérdezték a katonák, hova mentek? Megyünk kaszálni! – válaszolták, mert már a háborúnak vége volt. Na, osztán visszajöttek. S amikor visszajöttek, mégsem tudtak nyugodni, elmentek egyenként szökvé. A vonatok jártak, nem kértek se jegyet, se semmit. Elmentek, s Kolozsváron osztán jelentkeztek a Székely Hadosztálynál. (GdJ, 7)

Amikor Balázsfalvához értünk, ott akkor a román csapatok erősen essze vótak mán vonva, ott, ahol jönnek át a Maroson. Akkor akik ott vótunk, szembevittek velik le a hídroz. Ott, a hídnak az innenső felin esszeütközés vót. Vót egy hadnagy, kolozsvári vót, lement este azokkal, akiket levezettek oda, a géppuskásokkal, gyalogpuskásokkal, s meglőtték őt es a hídnál. Na, akkor eljöttek a szülei, fel a vagonba, s elvitték Kolozsvárra. S akkor ráadásul jött egy másvalaki, hogy menni kell Tövisről Kolozsvárra, Károlyi Mihály volt akkor az úr, az ő parancsára... Kolozsváron a falukba vótunk elszállásolva, s kiraktak az erdőkre széjjel, hogyha jönnek a románok. (PK, 1)

Nem volt felszerelésük, nem tudtak megfelelő ellenállást kifejteni. Nem támogatta őket már Károlyi sem, s a köréje gyülekezettek sem. Azok mind

a kor bábuja voltak. Tudták vagy nem, de feladatot hajtottak végre. Magyarország szétesésének a levezénylését.

Károlyi jót akart! De becsapta az antant. Mert ő állandó összeköttetésben volt az antanttal, de mikor a forradalom kitört, semmi segítséget nem adott neki. Nem tudta az országban a rendet helyreállítani, s képtelen volt arra, hogy éljen a hatalom lehetőségeivel. A keze alatt ment szét az ország. (AnÁ, 1)

A Székely Hadosztály katonái a vörösök hatalomátvétele után két ellenféllel találták szembe magukat. Keletről az előnyomuló román seregekkel, nyugatról a vörösökkel, akik ugyanúgy ellenséget láttak bennük.

A veres uralom is felállott. Nem kaptunk Magyarországról segítséget. Azt mondtuk: ha nem adtok, akkor menjenek a románok fel Pestnek. Elengedtük, met mit csináljunk. (SzöB, 1)

5. GYULAFEHÉRVÁR

Amerika egy „igazságos béke” ígéretével lépett be a háborúba. Hogy nem lesznek vesztesek és győztesek, hanem a népek akarata fog érvényesülni, az új határok létrehozásánál figyelembe veszik a népek, közösségek akaratát, s népszavazásokat fognak rendezni, így Magyarország területén is.

Az ígéret ígéret maradt. Közismert Masaryk, későbbi csehszlovák elnök, nyilatkozata: *Ha lesz népszavazás, nem lesz Csehszlovákia.* Ugyanúgy: ha lett volna népszavazás, nem lett volna Nagy-Románia sem, legalábbis abban a formában, ahogyan az megszületett. Így hát népszavazás nem lett, azzal nem kockáztatott a nemzetközi politika, Wilson elnök is megváltoztatta erre vonatkozó „elképzelését”, de lettek népgyűlések Dél- és Felvidéken, s Erdélyben is, melyeken a régi Magyarország nemzetiségei kinyilváníthatták igényeiket. Szükség volt ezekre azért is, hogy az antant a hajdani, még 1916-ban szerződésbe foglalt vállalásait, melyek szerint Románia, ha megtámadja a Monarchiát, mellyel addig szövetségi viszonyban állt, megkapja Kelet-Magyarország területeit. S most, november 10-én egy másik egyezséget, a bukaresti békében foglaltakat megszegve, újból hátba támadta a felette győzedelmeskedőket. Tehát Gyulafehérvár határozatai nem „jogalaként” kellett, hanem inkább az antant cselekvési szabadságáért. Annak igazolásáért, hogy az népakaratot hajt végbe.

Az erdélyi románság nagygyűlésére Gyulafehérváron került sor 1918. dec. 1-jén. Akkor már Erdély egy jelentős része román megszállás alatt állt. A szervezés, lebonyolítás nem ütközött nehézségekbe. A magyar állam külön ingyenes vonatokat indított, melyek vitték Erdélyből, Biharból, Máramarosból és a Bánságból a küldötteket.

Minden községbe, minden megyébe küldték a meghívást, hogy jöjjenek, mert egy nagy ülés lesz Gyulafehérváron, ami a románságnak nagy dolog! Akkor én és a bátyám, a püspök, hogy na, menjünk oda... Jöttek egész Erdélyből a

papok. Elindultunk, mint ma, odaértünk holnap. Zsúfolt volt minden, jöttek vonaton, jöttek szekerekkel a szegényebbek, és olyan hideg volt. Nem havazott sokat, csak keveset, de elég az hozza, szekereken aludtak, szalmába, szénába, s sokan hoztak még fiatalokat, gyermekeket is. (JN, 1)

Nagyapám – mivelhogy bíró volt ezerkilencszáztizennyolcban – édesapámmal részt vett Gyulafehérváron az egyesülésen. Meghívták, bár magyarok voltak, nem tudott senki románul, de a vallásuk görögkatolikus volt. Székérrrel mentek el... (MoSX, 9)

Meghívták a románok, hogy az itt való magyarok közül es valaki menjen velük. Itt vót egy olyan ember, hogy katonaviselt ember vót, de hadnagyi rangban vót, Veress Ádámnak hívták. Elküldték abba a gyűlésbe, met hát itthon vót... Mindenünnöt küldtek oda embert. Ennek a nagy Kászonnak ő vót a megbízottja. (TD, 2)

Hirdették, hogy lesz külön vonat, hogy aki akar menni, menjen a nagygyűlésre. Mán akkor meg vót bukva a Monarchia, már alig voltak itt a magyarok, a hatalom csak névleg vót az ő kezükben. Hirdették, hogy mehet mindenki. Akkor már Tisza Pistát is megölték, s Károlyi Mihály pedig... (NaJ, 8)

A gyűlés lefolyása zavartalan vót, az ott hozott döntéseket illetően inkább előzetesen voltak viták a románság körében, hogy mit akarjanak: Nagy-Románia része lenni vagy független Erdélyként létezni. Az antant nem tudott független Erdélyről. Ők Erdélyt Romániának ígérték, ez is befolyásolhatta az ott elhangzottakat, elfogadottakat.

Mikor bementünk Elek bácsival, akkor már kezdődött. Teli vót, olyan teli vót az a tiszti étkezde, ahol a tisztek ettek, ott vót ez a gyűlés. Nagyon sokan voltak! Valahogy be tudtunk menni mi is, az ajtó nyitva vót, s osztán ott elmondta mindenki, hogy miért jöttünk. Mondta, azért jöttünk, hogy Erdélyt Magyarországtól Romániához csatoljuk, a Tiszától a Kárpátokig. De la Tisa pâna la Nistru! Így vót ez. Hát tartott ez a gyűlés, met sokan voltak, s beszéltek a papok, a politikusok... Maniu is ott vót, mind ott voltak. Minden jogot megadnak a nemzetiségeknek, mondták... Mikor megtörtént ez, mentünk a Tiszánál, egy ezred vót, elmentünk a Tiszánál határt vonni. S én ott voltam. Csináltuk a határt. (JN, 1)

Amikor hazajött, itt leadta ez a Veress Ádám a gyűlést. Azt döntötték, hogy csináljanak egy új rendszert. De mit csináljanak, hogy itt kétfajta nép vót. A románok s a magyarok azt egyezték Gyulafehérváron, hogy ők közösen fenntartják Erdélyben a szavikot úgy, mint ahogy az apáink, dédapáink, ők es fenntartották, közös birtokaik vótak egymás mellett, azt birtokolják, egymást ne zavarják, becsületesen, mint ahogy apáink, dédapáink, egymás mellett éljünk. Ezt döntötték. Ez az ember ezt hazahozta, a gyűlésen ez vót. (TD, 2)

Egyébként is: ha a népakaratot vizsgáljuk, az csak egyik nép akarata vót, a másik is – az már törvényellenesen, a tilalmak ellenére, a megszálló

románok részéről jövő fenyegetésekkel szemben – nyilvánította ki akaratát (Kolozsvári magyar nemzetgyűlés, 1918, dec. 22.)

„Kelet-Magyarországnak Kolozsvárt 1918. december 22-én összesereglett különböző vallású és fajú népei kijelentik a Wilson-féle elvek értelmében gyakorolt önrendelkezési joguk alapján, hogy Magyarországgal egyazon népköztársasági állami közösségben kívánnak élni és az egységes és csonkítatlan Magyarország keretein belül követelik minden itt lakó nemzet számára a teljes egyenlőséget, szabadságot és önkormányzatot. Kijelenti a nagygyűlés, hogy az erdélyi magyarság és székelység teljes jogosultságú önkormányzati szervének és képviselőjének elismeri a Kolozsvárt 1918. december 17-én egyesült Erdélyi Magyar Székely Nemzeti Tanácsot, illetőleg annak 1918. december hó 18-án megválasztott központi kormányzótanácsát.”

Sem a magyar, sem a román nemzet akarata nem érdekelte a „másik oldalt”, a világháború igazi haszonélvezőit. A gyulafehérvári határozatok sem, azokra is csak formálisan volt szükség. A győztes hatalmak közül Romániától soha senki nem várta el, s nem is kérte számon, hogy betartsák Gyulafehérvár döntéseit. Annak a magyarsággal szembeni vállalásait.

Nem is tartották be.

*

Az új korszak tehát már 1918 novemberében–decemberében elkezdődött. Az előzmények és a napok története is azt sugallja, hogy Magyarország szétesése nem a világháborúban elszenvedett veszteségek következménye volt.

S ami ekkor, Erdély megszállásával, annak birtokba vételével elkezdődött, egy grimasz volt a múlt felé. A történelem kereke visszafelé kezdett forogni, egy Erdély és egész Magyarország földjén soha nem volt nemzeti elnyomás felé. Egy, a „mindnyájan egyenlőek, a Szent Korona azonos jogú alattvalói vagyunk” alkotmányosság elvetése felé.

NÉVJEGYZÉK

A zárójelbe tett számok a következő tájegységeket jelölik:

Háromszék (1), Csíkszék (2), Gyergyószék (3), Udvarhelyszék (4), Marosszék, Mezőség (5), Aranyosszék, Kolozs (6) Barcaság, Fogaras (7), Szilágyság (8), Kis-Küküllő, Beszterce-Naszód, Bihar (9)

AGJ (6): Ambrus Gáspár János, Zsobok, 1895

AmI (2): Ambrus István, Gyimesfelsőlók, 1906

AnÁ (1): Antal Árpád, Nyújtód, 1896

BiF (5): Bíró Ferenc, Bükkös, 1898

BJ (1): Baricz János, Ojtoz, 1900

BóM (8): Bóbis Mihály, Szilágysámson, 1897

- CP (7): Czika Péter, Halmágy, 1898
CsiS (3): Csibi Sándor, Gyergyóditró, 1894
ÉM (9): Érsek Miklós, Bethlenszentmiklós, 1907
FA (1): Ferencz Árpád, Olasztelek, 1910
FaJ (1): Fazakas József, Páva, 1892
FeI (1): Ferencz Imre, Csomakőrös, 1895
GB (9): Görgényi Bálint, Magyarnemegye, 1912
GdJ (7): Grépály Dombi János, Halmágy, 1900
GGy (7): Grépály György, Halmágy, 1907
GySzS (1): Gyöne Árpádné Székely Sarolta, Bibarcfalva, 1909
HB (3): Hompot Bálint, Gyergyóditró, 1888
HD (9): Harangozó Dezső, Felsőkosály, 1898
HoJ (6): Horváth József, Aranyosgerend, 1896
JN (1): Jurebita Nicolae, Kovászna, 1898
KÁ (6): Kőszegi Árpád, Székelykocsárd, 1900
KáI (5): Kántor István, Eckentelep, 1901
KeB (1): Kelemen Bálint, Páké, 1899
KLA (3): Kolozsi Antal, Gyergyóditró, 1902
KsF (5): Kiss Ferenc, Somosd, 1896
LD (1): Lázár Dávid, Ozsdola, 1903
LK (1): László Kálmán, Sepsiszentgyörgy, 1900
MáGy (9): Márkos György, Küküllődombó, 1895
MJ (5): Máthé József, Vadasd, 1893
MoSX (9): Molnár Sándorné, Biharremete, 1907
NaJ (8): Nagy Jani bácsi, Szilágycseh, ?
PéD (1): Péntes Dávid, Bereck, 1896
PK (1): Papp Kálmán, Réty, 1899
PpJ (5): Papp János, Gernyeszeg, 1909
RZs (1): Rab Zsiga, Zágon, 1900
SoL (1): Sorbán Lajos, Oltszem, 1894
SS (1): Sütő Samu, Páva, 1904
SzbM (5): Szabó Mihály, Gombás, 1893
SzM (5): Szávuly Mihály, Héderfája, 1903
SzöB (1): Szöcs Béla, Csomakőrös, 1898
TaJ (9): Tasnádi János, Szék, 1895
TD (2): Tamás Dénes, Kászonimpér, 1895
TJ (9): Tamási József, Mezőzáh, 1901
TöJ (3): Török József, Orotva, 1903
VD (2): Vitos Dénes, Csíkszentkirály, 1894
VI (2): Vitos Imre, Csíkszentkirály, 1896
VP (4): Vass Pál Áron, Csehétfalva, 1891
ZD (9): Zoltán Dani, Kékes, 1894
ZJ (9): Zoltán János, Magyarberéte, 1912